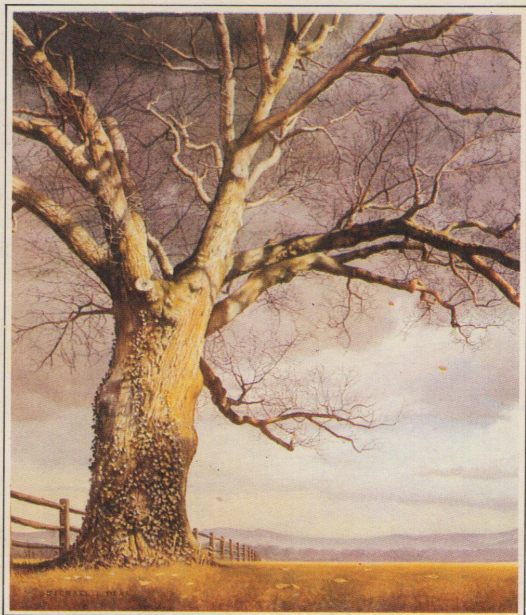

Şemsettin Ünlü YÜZ UZUN YIL

Şemsettin Ünlü
YÜZ
UZUN YIL

TÜRK YAZARLARI

Bu kitap, İstanbul'da Can Yayınları'nda dizildi,
Eko Basımevinde basıldı. (1993)
Dizgi: Sevinç Uluğ

Şemsettin Ünlü YÜZ UZUN YIL

ROMAN

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.

Bâbüâli Caddesi No. 19 Kat 2, 34410 Cağaloğlu, İstanbul

Telefon: 528 61 13 Fax: 513 51 88

ISBN 975-510-490-9
© Şemsettin Ünlü / Can Yayınları Ltd. Şti. (1993)

*Pırıltılarla, mavi buğularla
Al kuşaklarla
Hem gökyüzü hem yer
Dönüyor...*

*Hadi bir masal söyle
Nice sular aktı üstümüzden
Kısrak da yamçı da
Yürek de ıslak...*

"İyisi düz olanı... yokuş yola kulağasma Çavuş... öyle ya?"

Üç yüklü katır, iki katırcı, iki yolcu, yokuş yukarı Murat Suyunun güney kıyısı boyunca yükselip giden bayırı tırmanıyorlardı. Yolculardan eşekli olanı, buruşuk yüzlü, düşük omuzlu, ufak tefek bir adamdı. Arkası sıra çekip götürdüğü eşeğin semerine renk renk torbalar asmıştı. Katırcı'nın sorusuna Yusuf'tan önce o karşılık verdi;

"Diyeceğini doğru de Muso... Yolun yokuşu düzü de ne?" Rüzgâra karşı, kesik kesik, bağırarak konuşuyordu.

Yolun solu, bayır aşağı, Fırat'la Murat'ın birbirine karıştığı kayalık, genişçe bir vadiye iniyordu. Çatalın güney yönü, sel yarıntıları, küçük yosunlu gölcükler, çakıl, kum karışık koylarla bölünmüştü. Uzakta, karşı kıyıdaki büyükçe koylardan birinde, gölgeleri suya düşmüş söğütler, hemen arkasında, eski, terk edilmiş bir köyün kalıntıları vardı. Ortalarda, iki nehrin birbirine girdiği yerde, suyun yatağı derindi. Kavuşan, kaynayan, atılıp yükselen, köpük köpük dağılıp dönen sular; ölümü, ölümsüzlüğü çağırıştırıran; coşku, korku karışık, parıltılı bir devinim içindeydiler.

Sırtında omuzdan askılı eski bir asker çantası vardı Yusuf'un. Yüzü suların birbirine karıştığı yere dönüktü: Dağı taşı deler de ta uzaklardan, yirmi konak, otuz konak uzaklardan dolanır gelir Murat. Günün ışığını, gecenin pusunu, karanlığını getirir gelir... Pınarın dereye, derenin çaya, çayın ırmağa kattığını getirir gelir... Dağa, tepeye, ova-ya, düze uzanmış bin, iki bin, üç bin koldur Murat. Ekini, otağı, bağı bostanı sular da; taşı, kumu, yosunu, ölüyü, di-

riyi sürer getirir... Yazın getirir; baharın, güzün, kışın getirir... Yeli, bulutu, yağmuru alır, nemi, buğuyu, serinliği verir sürgit. Alandır, verendir Murat... Adamın adama, kulun kula ettiğince; iyiliktir, uğurdur, şenliktir şurda; serinlik, uğruluk, korkudur ötede... Ağzı dili yoktur da, verende verdiği, alanda aldığına ağıdır, sultandır... Hükümü geçmez kimsenin Murat'a... Öyledir. Katırcı'ya döndü; "Yokuşu çıkmayaydık, biz bunu görmezdik kardeş," dedi; suların kavuştuğu yere uzattı elini. Görüntüden kamaşmış gibi gözlerini kısmıştı.

"Senin burdan ilk geçişin herhal..." dedi Muso.

Yusuf başını salladı;

"Görmediğim yeriydi... gördüm. Murat yakındır bize,"

Muso yavaşladı, kulağına eğildi Yusuf'un,

"İlk görende çarpar adamı suların kapışması... Töbe, canlı desen değil," diye fısıldadı. Ürküntüsü suya bakmasından belliydi.

Yusuf yanıt vermedi.

Çoğu yerinde yol, iki katırın yan yana geçemeyeceği kadar dardı. İki saate yakın bayır yukarı tırmandılar. Yumuşak, büyülü renkleri, günü, güneşi, esintileriyle, görünürdeki her şey, güz solgunluğunu yaşıyordu. Kabasakal Dağı eteklerine doğru, suyun yatağına inecekleri yerde Çerçi Kerem kafileden ayrıldı. Eşğine asılı torbalarda, iğne, toka, tarak, ağızlık, koku taşırmış bu Kerem. Vardığı yerlerde bunları verir, karşılığında yün, yumurta, kürk, badem, ceviz toplarmış. Arapkir'den suyun kavşağına, iki konak; Yusuf, Muso, Muso'nun 'Yeğen' diye çağırdığı Sefer adlı genç katırcı, bir de Kerem, dördü birlikteydiler. Arapkir'de, Maraş'a giden arkadaşlarından ayrılmış katırcılara katılmıştı Yusuf. Geldikleri yerden öte; Kabasakal-Adedi-Mezre... en çok on beş on altı saatlik yolu kal-

mıştı. Çerçi Kerem'in yol boyu durup durup, "Urus Harbinde gavurla vuruştun, öyle ya?", "Çoluğun çocuğun var mı memlekette?", "Ne iş yaparsın?" türünden soruları hiç bitmemişti.

Ayrıldıkları yerde, kafasını kaldırmış, uzun uzun dağın doruğunda toplanan koyu, duman rengi bulutlara bakmıştı Kerem;

"Sen bilirsin ya, bu havada geçit tekin değildir Muso kardeş... Ben havayı beğenmedim," diye öğütlemişti, bilmiş bilmiş.

Güneş batı ufkuna yaklaştı, gölgeler koyulaştı. Yusuf'la katırcılar, nehir yatağına yakın, dar, uzun bir geçide girdiler.

Güzsonu, kuzeyden esen rüzgârın yağmur yüklü bulutlar sürükleyip getirdiği günlerdi; fırtına, yağış, sel; dağın eteğindeki bu uzun geçitte kalan yolcuların mal, can derdine düştükleri, kolay kolay geçidi yarıp geçemedikleri söylenirdi.

Yüzü yukardaydı Muso'nun; havayı koklar gibi, burununu bıyıklarını oynatıp bulutlara bakıyordu. Rüzgâr kuru otları yerden kaldırıp savurmaya başladığında katırları çekti;

"Hızlan Çavuş," dedi Yusuf'a; "Kümbetli'yi tutmaya bakalım! Sel basar buraları... Telef oluruk valla!.." Arkasına döndü; "Sıradan kopma yeğen... Sudan uzak dur!.." diye bağırdı.

İri gözlü, uzun gövdeli genç katırcı, başını salladı.

İki yanında iki sandık, üstlerinde birer harar; bakır eşya, nal, mih, saraciye yüklüydü katırlar. Muso katırlardan ikisini birbirine bağlamış, kendi yedeğine almıştı. Üçüncü katır Sefer'in yedeğindeydi.

Yolcular hızlandılar; rüzgârın kaldırdığı toz bulutu döndü, savruldu önlerinde. Yağmur bulutları kayalıkların arasına indi, yayıldı; gün karardı birden.

Muso ikide bir arkasına dönüp, "Yakın gel!.. Sudan

uzak dur!" diye bağıırıyordu Sefer'e. Önüne döndüğünde de; "Yağmaya... Allah vere yağmaya Çavuş!" diyordu. Rüzgâra karşı dirseğini yüzüne siperlemişti, telâşlıydı.

Orta yerinde büsbütün daraldı geçit. Yol, kayalık yarın yamacında, sudan bir, bir buçuk adam boyu yükseklikteydi; incecik, dar bir çizgide...

Yağmur serpiştirmeye başladı; görüntüler puslandı.

Konuşmadan, dikkatlice, çabuk çabuk yürüyordu Yusuf. Tozlu, uğultulu rüzgâra karşı, başını öne uzatmış, gözlerini kısmıştı.

Üç yüz dört yüz adım daha, rüzgâr fırtınaya, yağmur sağanağa döndü. Geçidin içi, gökgürültüsü, şimşek parıltılarıyla doldu. Yağmur sularının ördüğü ıslak, şarılıtlı örtünün altında görüntüler körlendi. Rüzgârın uğultusu, yatağında kabaran suyun uğultusuna karıştı!..

"Uzak durun!.. Sudan uzak durun!.." diye bağıırıyordu Muso; iki büklümdü, yüzü arkaya dönüktü... Ayağı yüksekçe bir kaya çıkıntısına takıldı, yüzükoyun kapaklandı... "Çavuş tut!.. Katırı tut kurban!.." diye çırpındı doğrulmaya çalışırken.

Ak, ölümcül bir parıltıyla bir şimşek çaktı o an... Arkasından bir daha!.. Yuları boşalan katır, dört ayağı üstünde kamburlaştı, yana yıktı yükünü. İçi boş bakır kazanlar, leğen ibrik dolu harar, kayalıklara saçıldı gürültüyle... Katırlar, katırları yedeklemeye çalışan üç adam, yarın üstünde bir an, sadece birkaç saniye tutunabildiler. Katırlar, katırların arasında Sefer'in, Yusuf'un, Muso'nun karaltıları... Sandıkların, yükün saçılışı... Haykırışlar!.. Hepsi, kara kapkara bir karmaşada nehrin azgın sularına sürüklendi!

Yetmiş iki doğumlular, savaş öncesinde silâh altına alındılar. Savaş başladığında önce gönüllüler, sonra birinciyedekler, arkasından ikinciyedekler yola çıkarıldılar. Gidenler, şehrin üretkenliğini, doğurgan sıcaklığını da sanki kendileriyle birlikte götürdüler. Savaş bitti; iki kış, üç yaz geçti üstünden; Mezre'ye taşınanların, satıp savıp büyük kentlere, yabancı ülkelere göçenlerin arkası hiç kesilmedi. Kalabalıklar azaldı, ürkütücü bir durgunluk çöktü şehrin üstüne.

Sened-i İttifak, Tanzimat, Kanun-u Esasi... Buhar, makine, matbua... Değişme, yenileşme, aydınlık! Anadolu'nun bu uzak ilinde bile, karasabanın, huu deyip keçe dövmenin, medresede ebcet ezberlemenin çıkar yol olmadığına bilen bilir; geçmişle gelecek arasındaki uçurumda oyalanmanın kaygısı, karmaşası yaşanırdı.

Balkanlarda her milletin ayrı dava güttüğü; silâhla, siyasetle Osmanlıdan kopmaya çalıştığı bilinirdi de, içerideki Ermeniden ayrılık gayrılık beklenmezdi. Savaşın zor günlerinde, Kars'ta, Beyazıt'ta, Van'da, Moskoftan yana geçen; İstanbul'da ayrılık güden Ermeniler, güveni yıktı; şehirde komşuyu komşusundan soğuttu.

Aklı erenlerin, 'danışma, görüşme, birlik zamanıdır,' dediği günlerde, Sultan Abdülhamid, Meclis'i dağıttı, mebusları sürdü, Kanun-u Esasi'den söz edenleri devlete düşman saydı.

Eskinin yeniyile, yeninin eskiyle hesaplaşması büyüdü, derinleşti. Eski inançların kimi yıkılmaya yüz tuttu, kimi ayakta kaldı katılaştı. Eskide ya da yenide, geçim kaygısı, gelecek kuşkusunu, özgürlük özlemi hep vardı.

Şehitler, yaralılar, tutsaklar... Evlerine dönenler, dönmeyenler, artık hiç dönmeyecek olanlar!.. Acıları unutmaya; elde kalanla avunmaya hazırды insanlar.

Kafkas cephesinde Ruslara tutsak düşen bağmançı Cafcaf Nuri'nin, bir gece gün karardıktan çok sonra şehre geldiği, doğruca Çarşı Hamamının soğukluğuna girip hamamcının karşısına dikildiği anlatılırdı: Fadılı derler, Hamamcı Hilmi; saçı sakalı, tozu kiri, parça parça giysileriyle karşısında biten eciş bücüş canlının, "Haşa!" insana hiç benzemediğine yemin eder; Cafcaf'ı görmesiyle; "Eşhedü... Uzak dur! Uzak dur ya mübarek!" diye çığırışıp iki diz üstünde canını kurtarmaya çalıştığını saklamazdı... Korku içindeki hamamcıya hiç aldırılmaz Cafcaf; uzanır bir peştemal alır çekmecenin üstünden. Papağını çıkarır; ceketini, poturunu, lime lime kirli gömleğini, partial pabuçlarını çıkarır yığır üst üste; "Sabun ver, sabun ver Fadılı..." diye tutturur.

Sonraları; dört yıl ayrılık çekmiş, ölümlerden dönmüş gelmişken, evine ocağına uğramadan, ilk iş hamama gitmesinin nedeni sorulduğunda; "Suya sabuna hasretliğimdi..." diye anlatırdı Nuri: "Hamamın mermer kurnasına akan her tas suyu alıp dökündüğümde ben bir daha çıktım dünyaya!.. Ağardım, ışıldım... Sıcak su derime değil, soğumuş yüreğime, içimin karasına dökülürdü sıcacık... Ben o yıkanmaya hiç doymadım," derdi.

Tanıyanları, Avcı Memoş'un babası Selim Ağanın, "Yitik!" haberini aldıktan sonraki üç buçuk yıl, bir tek gün bile oğlunun sağ salım dönüp geleceğinden kuşku duymadığını yakından gördüler; nasıl yorumlayacaklarını bilemediler: Yaşlı saracın gün doğduğunda işliğini açtığını; gün kararıp çaktığı çivi, attığı ilmik seçilmez oluncaya değin, sessiz, uysal, çalışıp durduğunu görürlerdi. Memoş gittiğinde, Selim Ağanın kızları küçüktü; alı al, gülü gül serpilip büyüdüler... Nesime Mezre'ye gelin gitti; Nazlı'ya söz kesildi. İkide bir anası anıp sızlanmasa, küçük Nazım, ağa-

beyinin adını bile duymayacaktı...

Üç buçuk yıl sonra, Saraç Selim Ağanın, öğle sığağında işliğin kapısından giren oğluna kaşlarının altından dikkatlice bakıp; "Sen misin Memet? İçeri gel..." dediğı, yapılacak başka bir şey yokmuş gibi, önündeki eyer çatkısını çekiçlemeyi sürdürdüğü görenler şaşırdılar... "Sevinmedin mi Ağa oğlunun geldiğine?" diye sorduklarında, yaşlı Saraç; "Sevindim... Sevindim uşak, ahir ömrümde..." der, sıcacık gülümserdi.

Yaralılar, tutsaklar, sonra da muvazzaflık görevini tamamlayanlar... Yetmiş iki doğumluların bırakıldığı haberi duyulduğunda şehir eni konu canlandı. Askerinin nerede olduğunu, hangi yoldan geleceğini bilenler, gün hesaplayıp taa Mezre çıkışına karşılamaya gittiler. İlk gelenler, Erzincan'daki birliklerden bırakılan on dört kişiydi. Trabzon terhis; Bağdat, Beyrut, Yemen terhisleri; Rumeli'den, İstanbul'dan beklenenler... Temmuz sonlarına değin, giden üç yüz sekiz kura erinden kalan yetmiş şu kadar can, ocağına döndü. Esmer, kumral, sarışın; ufak tefek, boyluca, ince uzun olanlar vardı ya, soluk tozlu giysileri içinde birbirlerine benzerdi bunlar... Dalgınlıkları, yarım yarım gülüşleriyle, sanki babalarına, öz kardeşlerine bile biraz yabancıydılar.

Terhislerin arkası kesildi. Aralarında Yusuf'un da bulunduğu birkaç kişinin gelmediğı, ondan öte belki de hiç gelmeyecekleri söylendi. "Gelseler gelirlerdi; takılmış kalmışlardır, bir yerlerde..." denildi bunlar için.

Fırtınanın, yağmurun körlüğünde küçük kervanın, yükü, yolcularıyla birlikte nehrin azgın sularına sürüklenmesi birkaç dakikadan uzun sürmedi. Kayalık yatağında halka halka girdaplanan su, çevirdi derinlere çekti her şeyi. Nehrin ortasına doğru, Sefer'in tıraşlı başı iki kez göründü suyun üstünde; sonuncusunda ağzı kocaman açıktı... Bir şimşek parıltısında, öyle kara, korkulu, sulara gömüldü.

Yusuf'la Muso, kıyıya yakın koca bir kayanın iki yanında tutunmaya çalışıyorlardı; omuzlarına kadar suyun içindeydiler; akıntıda sürüklenip giden Sefer'in haykırıışlarını anca duydular...

Sel yarıntılarından inen sular çoğaldı; nehir yatağında yükseldi. Kıyıdan derinlere suyun üstü, kuru otlar, dal parçacıkları, ölü yapraklarla doldu.

Kulpuna ip bağlı boş bir sandık, girdabın dış halkasına kapıldı, döndü yakınına geldi kayanın. Muso atıldı, uzanabildiği yerde ipi yakalamaya çalıştı... Yetiştii yetișecek, bir dalga sandığı kaldırdı, ip uzaklaştı! Elleri boşta kaldı Muso'nun... Girdabın hunisine doğru sürüklenip giderken başı yukarıdaydı; sırt üstü, ayağının ucuna gelen sandığı tekmeledi, Yusuf'a doğru itti... Elinin biri havada, bir an bütün gövdesiyle girdabın ortasında göründü, yok oldu.

Sandığa tutunup uzun süre akıntı yönüne sürüklendi Yusuf. Sığıcana bir yere varıp kıyıya çıktığında soluk soluygayı. Geldiğı yöne döndü. Girdaba doğru sürüklenip giderken sandığı kendisine doğru iten Muso'nun görüntüsü; öyle, olduğı gibi, keskin, kalıcı; gözlerinin önündeydi.

Poturu, gömleği, üstlüğü ıpslak sarkmış, gövdesine yapışmıştı. Perde perde ağıp inen yağmurun altında, ölümle yaşamın incecik çizgisi üstündeydi. Salınarak, zorlanarak, arada bir durup soluklanarak yürüdü. Yol arkadaşlarının çoktan sulara gömülüp gittiğini bile bile ayak sürüdü; kıyıda köşede seçebildiği karaltılara dikti gözünü. Adım başına;

"Muso... Hişt Muso!.. Sefer... Kimse var mı kardeş?.." diye seslendi.

Kazanın olduğu yere vardı, akıntı yönüne döndü yeniden.

Üçüncü kez kazanın olduğu yere vardığında, girdaba karşı, yolun bir ucuna, ıslak taşların üstüne uzandı, upuzun. Askılarından omzuna geçirip taşıdığı çanta sırtındaydı. Çantanın üstünde başı geriye kaykılmış; keskin çizgili yağız yüzü, soluk sarı bir renk almıştı.

Şimşek parıltılarının arkasından gelen gökgürültüsü korkunçtu... Koca kayalar gürültüyle sarsıldı birden; kıyidan yamaçlara, yamaçlardan karşı yamaçlara yansıdı, yankılandı gümbürtü.

Doksanüç savaşıcı Çavuş, elinde silâh varmış gibi, ağır ağır doğruldu yerinden; omuzları kalkık, başı önde, geçidin çıkışına doğru yürüdü.

Yusuf avluya girdiğinde, Hancı Bayram, kubbeli yapının kapısında, girişe dolan suyun önünü açmaktaydı. Köşesinden katlayıp başına geçirdiği çuvalın altında, akı çok karası az gür sakalından başka bir şey görünmüyordu. İşini bıraktı, gelenin görüntüsüne doğruldu.

"Kümbetli dedikleri burası mı?"

Bayram Ağa, çuvalı başından çıkardı, yanına vardı Yusuf'un;

"Burası..." dedi. Orta boylu, geniş göğüslü, tok sesli bir adamdı. Yolcunun ürküntü veren ıslaklığına, soğuktan morarmış yüzüne, kısık kara gözlerindeki anlaşılmaz parıltıya baktı durdu bir süre.. . "Neyin var?.. Geç... İçeri geç..." Kolundan tuttu Yusuf'u; kubbeli yapının kapısına yürüdüler.

Yöredeki kubbeli, eklentili eski hanlardan biri, belki de sonuncusuydu Kümbetli Han. Bilenler; İran'dan, Arabistan'dan gelen yolların değiştiği o eski çağlarda; ilginin, iletişimin koptuğunu, hanların ıssızlaştığını anlatırlardı. Kervanların gelip konduğu, obaların düğün dernek kurduğu; sabahtan akşama celeplerin, çerçilerin iş tuttuğu zamanlar gerilerde kalmış, unutulmuş gitmişti.

Kubbeli yapının kapısında geri durdu Hancı; bitişikteki aşevine doğru;

"Nare... Hanım Nare... Nerdesin?" diye seslendi.

Boyuna uzun; etine, kemiğine ince, inceden de ince, kara kaşlı, iri gözlü bir kadın çıktı eşige. Kırkında, belki de ellisindeydi. Başında ak bezden bir yeldirme, ayağında mor çiçekli pazenden bir şalvar vardı;

"Yel oldum, estim... ırahmet oldum, indim kurban..."

Buyu..." Yusuf'u gördü, bir an duraksadı: "O da kim bu tufanda? Kuru yeri kalmış mı Bayram?"

Bayram başını iki yana salladı:

"Ocağı yak daha hayrına... Tez ol..."

Gövdesini saran ıslaklığın sancısında Yusuf, Bayram'la Nare arasındaki konuşmanın inceliğini sezdi, tadına varacak gücü bulamadı kendinde.

İçeriye girdiler.

Kubbeli yapının girişi, kapı önünden merdiven altına, merdiven altından peykelerin ucuna, firdolayı kiremit döşeliydi. Kiremitler solmuş; döşeme, şurasında burasında çukurlaşmış, çökmüştü.

Nare geldi; dipte, iki peyke arasındaki adam boyu ocağın başına çömeldi.

Bayram Ağa, merdiven altında, karanlık bir bölmeye soktu Yusuf'u. Kuru bir şalvar buldu getirdi; örtü verdi, dikildi durdu karanlığın bir ucunda.

Üstlüğünü,
rurdu Yusuf'un;

"Katırcı Muso'yu bilir misin?" diye sordu, kesik kesik.

"Hangi Muso?... Bilmem... Nereliymiş?"

"Arapkir'den gelirdik... Çapakçur'a giderlermiş... Üç katır, iki katırcı, iki de yolcu... Sel bastırdı, suya sürükledik... Katırcıbaşıydı bu Muso... Kümbetli'yi tutmaya bakın dedi durduydu..."

Nare ötede, ocağın başından seslendi:

"N'olmuş Bayram?" Yüzüne, tutuşturduğu ateşin kızzığı yansırıdı.

"Kümbetli'yi tutmaya çalışırlarmış... Katırcıları sel almış Nare... İki can!" dedi Hancı, ocağa döndü.

Uzun bir sessizlik oldu...

Sessizliğin olduğu yerde, susanların soruyu kendilerine sorduklarını; soğukça bir esintinin, sıkıntı, yalnızlık, kuşku getirdiğini bilirdi Yusuf. Şalvarı giydi, örtüyü örtündü; topuklarından çenesine, bütün gövdesini sarsan titre-

meyi durdurmaya çalıştı. Islak giysilerini topladı, çıktı karanlıktan.

Ötede, ocağın başında;

"İki can..." dedi Nare.

Uzun yaşamıştı Nare... Ağa görmüş, uğru görmüş; ak sarınmış, kâra bağlamıştı... Monzur'un, Murat'ın suyu akardı içinden. Gazili'nin, Kabasakal'ın kekiği, yarpuzu, yoncası, çimeni büyürdü ellerinde. Rahmet yağanda sevinir, rahmet yağanda yerinirdi hem. Sesli, soluklu bir kadın kamıştı Nare;

"Bi can bi ışıktır," dedi yüzü; ateşe dönüktü; "Karanlı-ğı böler götürür arkasında... Hangi karanlığı? Ağan günün karanlığını ilk... Gören gözün görmediğini... Bilmeyenin zoru olanı... Bilenin bilmediğini..." dedi; arkasına döndü, "Ateş yandı uşak, yakın gel," dedi, ayağa kalktı.

Yusuf sokuldu; ıslak giysilerini ocağın önüne serdi; nereden geldiğini, nereye gittiğini; katırcılara katılışını, kazanın nasıl olduğunu anlattı. Arada bir susar, dışarıda yağan yağmurun sesini dinlerdi. Ateşin sıcaklığında titremesi dindi, can geldi yüzüne;

"Üç beş kuruşum var Ağa," dedi Bayram'a, "adam bul, varıp bakalım geçide..."

Para sözüne geniş geniş gülümsedi, başını önüne eğdi Bayram;

"Han dedikse Çavuş, Kümbetli nicedir han olmaktan çıkmıştır..." dedi. Git gel, en yakın köyün dört saatlik yolda olduğunu, işi düşenin, bir de yolunu, izini yitirenlerin uğradığını anlattı; paranın sözünü bile etmedi. Geçit nere? 'Bi tekinsiz, gümansız yerdi' geçit... Adam alır, binek alır, davar alır; nerede, ne zaman su yüzüne salacağı bilinmezdi...

Nare, sıcak sıcak, dumanı üstünde çorba getirdi, ekmek getirdi koydu önlerine. Giysiler, o yüzü bu yüzü, çevrildi kurutuldu. Yağmur hızını kesti; Yusuf'la Bayram, giyindiler, örtündüler, çıktılar. İki saat sonra dönüp geldikle-

rinde yağmur dinmiş, gecenin koyu karanlığı doldurmuştu her yanı.

"Sabah zaptiyeye haber ederim... Suyun akarında kimse yok. Döküntüyü topladık, örttük..." diye tekmil verdi Bayram, Nare'ye.

Gece ateşin başında yediler yemeği. Nare, tepsi dolu su yağlı ekmek, ayran, taze soğan koydu önlerine. "Anası sayılırım, kaç göçü de ne..." dedi, kendisi de geçti bir ucuna ilişti sofranın.

Sakalının arasında yüzü canlı, bakışları ışıltılı, sıcaktı Bayram'ın. Tepsideki ekmeği dürüm dürüm, ağız tadıyla yer, tükettirdi;

"Gençliğimde..." dedi, Nare'ye baktı; "Anlatsam mı Nare?"

Nare;

"Anlat..." dedi, "İyi söyle, anılsın, unutulmasın."

"Gençliğimde inceydim, dayanıklıydım Çavuş, senin gibi. Sivas'ta, Derviş Hamza derler, bir demircinin yanında iş tutardım. Bir bayram arifesi, çekici bir yana koydum, önlüğü çıkardım, ruhsat istedim ustadan. 'Ruhsat senin... Var git oğul', dedi ustam. Kapıya vardım, adım attım, eşiği geçecektim; yürüdü geldi, elini omzuma koydu; 'N

ne iyi. Bulamadın, dara düştün; örse, çekice, ateşe dön... terini dök!' dedi, içeri girdi.

Yedi yıl gezginci dervişlerin arasında yaşadım; dünyanın bir yarısını dolaştım; iş tuttum, insan tanıdım... Ucundan ucundan ağarmaya başladı saçım, sakalım. İçimin karası silindi, yüreğimin yeli dindi derdim; dinmemiş.

G

dım. Soğuk... kardan, fırtınadan, yolun izin yittiği günler... Kaldığım handa, gün ağardı, ortalık aydınlandı, uyandım. Handan çıktım; biri arkam sıra iter götürür gi-

bi, çarşı içinde dolandım, demirciler sokağını buldum... Sokak öbek öbek kar yığınlarıyla örtülü. Geleni gideni yok sokağın; kepenkler inik...

Çak çaka çak... çak çaka çak... Koca çarşıda bir işlik, bir demirci bir başına!..

Kapısına vardım, baktım; bugünden yarına yetiyecek işi varmış gibi, örsü önünde, çekici elindeydi demircinin.

Kapıda dikildiğimi gördü; elindeki ucu nar kırmızısı demir çubuğu bıraktı; uzandı ardına kadar açtı kapıyı;

'Gel, gel oğul... kapıda durma'... dedi, bekliyormuş gibi. İçeriye dolan soğuk esinti doğruca çıplak göğsüne vururdu; yüzü güleç, bakışları sıcaktı demircinin... Sapsız baltalar,

ocağın üstü, raflar, duvar dipleri, sıra sıra işlenmiş işle doluydu.

Soğuktan iki büklüm, sakomun içine büzüşmüş, öyle durur bakardım. 'Gelen yok, giden yok... Hava soğuk'... demişim.

'Soğuk bizdendir oğul'... dedi demirci; uzandı, örsün üstündeki demir çubuğu aldı eline; ak kora kesmiş ucunu kaldırdı demirin, çıplak göğsünün üstüne yakın, yakınca-cık, etine dokundu dokunacak, öyle tuttu; 'Ateş de bizdendir'! diye ekledi.

Al ateşe kesmiş demir çubuk etime değmiş gibi irkil-dim... Tam tamına üç yıl yoluna yoldaş oldum; eline, diline, yoluna baktım demircinin Çavuş! Yedi yıl taban teptiğimi, gördüklerimi, bildiklerimi hep unuttum; demirciye bağladım özümü. Arı duru, içinden gele gele yapardı işini demirci. Kentliydi, köylüydü, yerliydi, yabancıydı demez, önüne düşer, herkesin işine koşulurdu. Aldığı ile yetinir, almadığını unutturdu. Evinin, işinin, yüreğinin kapısı açıktı; kendi kendinden başka zoru yoktu. Üç yıl yanında durdum, esen yeli, yanan ateşi bildim nasıl 'bizdendir!' "

Anlattıklarının coşkusuna kapılmıştı Bayram Ağa; sustu, önüne baktı. Şehir hangi şehirdi, demirci kimdi,

söylemedi.

Yusuf, Bayram'ın; cönkü, defteri, deyişleriyle; çocukluğunda iki yıl yanında çıraklık ettiği kendi ustasını, demirciler kâhyası Ömer Ustayı andığını sezdi; bir an, kimdi, neredeydi bu usta diye soracakken sözü değiştirdi:

"Yaşamak da bir zanaat... Hep öyle olmuş," dedi; göğsünü şişirdi, derince soludu.

Na're sofrayı toplamış, ayağa kalkmıştı; ince gövdesi, ateşin aydınlığında, yerden yukarı uzar giderdi.

Nare'nin arkasından Bayram da kalktı; kilim, minder, örtü getirdi, ocağın yanına koydu. Giderayak;

"Şimdi kim var Ömer Ustanın yerinde?" diye sordu.

"Kâhyalığı kimse üstlenmedi... Kâhyalık ortada kaldı benim bildiğim..." dedi Yusuf. Ölümünden önce, oğlu Nusret'le birlikte Ömer Ustanın yanında çırak durduklarını anlattı. "Bizi yanına çırak aldığından iki yıl sonra ansızın göçtü gitti Ömer Usta... Biz demirciliği bıraktık," diye bitirdi sözünü.

"Biz demirciliği bıraktık."

Bayram Ağa odadan çıktığında, yol arkadaşlarını yitirmenin karabasanını, yolculuğun yorgunluğunu, yıllar süren sıla özleminin sabırsızlığını ateşin yakınına götürdü Yusuf. Köz aydınlığında yüzünün çizgileri yumuşadı, düşlerdünyasının gizlerle dolu durgunluğu geldi yerine: Yanına çırak girdiğinin dördüncü ayında; boyunun anca ulaştığı örsün başında; evire çevire dövüp büküğü bir maşayı Ömer Ustanın eline aldığı, enini boyunu yoklayıp kendi yaptıklarının yanına koyuverdiğini anımsadı. Usta'nın, "İyi olmuş... İyi olmuş uşak..." dediği, yüreğinde patlayan bir ışık yalımıydı Yusuf'un. O gün, önlüğünü çıkarıp Yelboğazı'na, Yelboğazı'ndan Gaserciler Deresine, Çahpur'a çılgın bir koşuda dolanıp durduğunu Nusret'ten başka bir bilen olmadı... İki yıl bile sürmedi çıraklıkları. Ömer Usta

vakitsiz öldü. İnsanlar düpedüz koca Ömer Ustayı toprağa gömdüler, üstünü örtüp gittiler... Yusuf gömütün başında çok zorlandı; Kuru Kadir Hocanın döne döne ezberlettiği dualardan tek sözcük bile gelmedi aklına. Oysa, yıllar sonra bile, gün gelir, Ömer Ustanın iş arasında şöylecene de-yip geçtiği bir söz, ocaktaki ateş gibi harlı, gelir yerleşirdi dilinin ucuna:

"Asi âdem ne demek usta?"

"Adamın yel gibi esip tozutmmasıdır Yusuf can! Kendi kabuğunu kırmasıdır... Neden sordun?"

"İyi midir kabuğun kırılması?"

Öyle zamanlarda durur bakar, insanın ta yüreğindeki ni okurdu Usta;

"Eee... İyisi kötüsü olmaz bunun... İyisi kötüsü kabu-ğu kırdırandır!"

Sözün sonu açık olmasa da alacağını almıştır Yusuf. Hermin kollarını boynuna dolayıp başını göğsüne dayadığında; yıldız yıldız gök mavisine, akar suyun köpüğüne; otun, ağacın, çiçeğin pırıltısına kırılmıştır kabuk, birçok kez... Kem söz söylendiğinde; yolu, dini başkadır denildiğinde; araya kavgalar, pusular, mahpusluklar girdiğinde kabuk bir başka kırılırdı...

Anılar giz dolu bir sarnıçtan çıkar, düş dünyasında canlanır; arkalarında acılar, sevinçler, özlemler bırakıp yok olurlardı.

Aralarından birine, 'ağamızdır, kâhyamızdır' deseler de, demirciler kendi işlerinde bir başlarına idiler; aldığı kendinin, işlediği kendinin, sattığı, satamadığı kendinin. Bakırcılar, saraçlar, yemeniciler, nalbantlar, nacılar, daha birçokları da öyle. Düzeni değişik olanlar; bir olup birlikte iş görenler; Şehroz'un şarapçıları, ipekhanenin dokumacıları, bir de dabaklardı.

Yusuf, eniştesi Kerim Ağanın fırınında çalıştığı ilk günlerde, her öğleüstü, tabakaneden gelen iki dabağın, gününe göre, otuz-otuz iki ekmeği bir sepete doldurup götür-

düklerini görür, işe ortak koşulmayla bu bir sepet ekmeği birbirine bağlardı... Ekmek götüren dabakların arkasından, dere içindeki düzlüğe, tabakaneye indi bir gün. Dabaklar kalabalıktılar; oluklardan kuyulara, kuyulardan havuzlara, havuzlardan ambarlara; çabuk, uğultulu, sonu gelmez bir uğraşın içindeydiler.

Aklının erdiğine, yüreğinin 'git... git...' dediğine gitmişsin! Çırac, kalfa, usta, şu kadar adam dere yatağının içinde dirice, dişlice durmuş, el kapısında kul olmamışsın!

Uyku bastırır; Sülüklüpınar dönemecindeki bağda, tabakanede, savaş günlerinin en olmadık ayrıntılarında dolaşır dururdu düşler... Alacadağ'da kuytu siperlerde, Kop Dağlarına doğru, rüzgârın, toynak seslerinin, at horultularının birbirine karıştığı dik uçurumlu dağ yollarında bulurdu kendini Yusuf... Sağrısı, yelesi, sırtı görünmez uzun dörtnalla akıp giden bir attı yaşadıkları. Kimi suyu çekilmiş geniş bir nehir yatağının içinde, suyun incelip aktığı uzun pırıltıların üstündeydi at; kumluklar, taşlık kıyıcıklar, kuru dal parçacıkları, yosunlu gölcükler, ağaç kökleri, günışığında yansıyıp aynalanan birikintiler, akça söğütler, iğdelikler, böğürtlen çitleri, sazlıklar... Uzaklarda bir yerlerde koruluklar türlü renklere boyanırdı; ayva sarısı turuncuya, turuncu yeşile, yeşil ala, al göğün ince mavisine karışırdı. Arada bir karanlık koyulaşır; ışık, renk, görüntü silinirdi; yel esmez, ses duyulmaz; soğuksuz, sıcaksız, kokusuz bir boşluk büyürdü...

Aklında, dilinin ucunda; "Geldiğinden gittiğinden ettiği kalır insanın..." sözü ile uyandı. Kubbenin çepeçevre küçük pencerelerine ışık vurmuş, asma katın yıkık dökük bölmeleri enikonu aydınlanmıştı. Giyindi, toparlandı, avluya çıktı.

Avlu ıslak, ısıltılıydı. Günışığı, çukurlarda biriken sulara vurmuş, dört bir yana dağılmıştı. Aşevinin damındaki su birikintilerinin üstüne serçe sürüleri inip kalkıyordu.

Koltuğunun altında ıslak ıslak, yeni doğmuş bir buzağıyla ahırın kapısında göründü Nare. Öbür elinde küçük bir süt kovası vardı;

"Ayağın uğurluymuş kurban..." dedi aşevinin kapısına vardığında; koltuğunun altında kıpırdanıp duran buzağıya baktı hoşlukla; "Bayram zaptiyeye gitti. Neredeyse gelirler. Rahatına bak..." diye ekledi, içeriye girdi.

Hancı Bayram'ın zaptiyelerle birlikte dönüp gelmesi öğleyi buldu. Kazayerinde keşif yapıldı; katırcılar kim, yolcular kimdi... Nereden gelir nereye giderlerdi, ne götürürlerdi? Hepsi soruldu, kâğıda geçirildi. Zaptiyeler gittikten sonra çıktı Nare ortaya; kaynamış süt getirdi, ekmek getirdi; sırtındaki çantaya, yola çıkmak için sabırsızlandığına baktı baktı da, "Çoluğum çocuğum yok dedin ya, bi bekleyenin var senin Çavuş... Git, kavuş hadi..." dedi; Bayram'la birlikte, avlunun çıkışına kadar, arkası sıra yürüdü geldi.

Yolunun üstünde, "Nare iyi, Bayram iyi, insanlar iyi..." diye düşünürdü Yusuf.

Nehir kıyısı boyunca üç saat doğuya yürüdü; ağaçlı, sulak, küçük bir köyün harman yerinden geçti, güneye döndü... Nare iyi, Bayram iyi; insanı insanla yaratanın, insanı insanla sınaması neden?.. İyilik varken kötülük neden? Sıcak da soğuk da bizdense, sıcak soğuktan nasıl ayırmalı? Bilmeyen bilmediğini kime sormalı, içinin ağusunu nereye dökmeli? Bölükler, taburlar, alaylar... karda kışta, baharda, yazda... topla, tüfekte, bombayla, süngüyle yüzbinlerin birbirinin gırtlığına sarılması, vardığı yere yıkım getirmesi neden? Yerinden, işinden, sevdiğinden ayrılanların kavgadaki acılarını; öçle, öfkeyle bilenişlerini kendi kanında, soluğunda yaşar; yüzü, yüreği kasılır kalır insanın... Kavgı olmayacaksa, birileri kavgadan kaçınmalı... Kim, hangisi, nasıl? O kendisi Yusuf, Ferhat oğlu Yusuf, kavgadan kaçınmadı... O kendisi Yusuf, durmak, durulmak, şunun bunun buyruğunda olmak insanın ayıbıdır diye bilir: Suyu haktır akıp gitmek... Kuşa uçmak...

Kula, kul olmamak... Böyle bellemiştir. İşte, haksız olan kavgadan kaçınmalı... Düpedüz bu haklı, bu haksız, nerede görülmüş? İnsan ömrü, halka halka dünyanın girdabında; şimdi haklı, şimdi haksız... İşin incesi ne olursa olsun; o kendisi Yusuf, gücü gücü yetene bir dünyanın hasmıdır... Nerede, ne kadar işe yararsa o kadar hasmıdır... eli erdiği, gücü yettiği, aklı yattığına! Sıcağa soğuğa bizdendir demesi Ömer Ustanın, sözün ötesini, iyiliğin kötülüğün de bizden olduğunu bildiğindendir... Bilir, bildiğine yüreklenir, insana öyle bakardı Usta. Ömer Usta deriştir... Ömer Usta ereceği yere ermiştir... Ömer Usta, arkasından gözyaşı döktüğü, yıllar yılı yerini boş koyduğu ağası, atası, ustasıdır Yusuf'un... Ama bu kıran kırana kahırlı dünyada ustasının yerine koymaz, koymak istemez kendini Yusuf.

Adımlarını açtı, hızlandı.

Güneş batarken Hasan Komu yakınlarındaydı: Ova, göz alabildiğine renkli, pırıltılı, kuzeybatıdaki uzak ışıklı tepelerden ta ufka, ufkun karaltılı mor çizgisine uzanıyordu. Kozluk çayı kıvrımları; yassıca sırtlar; tarlalar, bostanlar, otlaklar, koruluklar; çizgi çizgi ak tozlu yollar... Ova sulak; toprak kalın, bereketli; köyler birinden ötekine, gözle görülecek kadar yakındı. Tanıdık topraklar... Akşam yeli, sekiz on saat uzaklıktaki şehirden, kendi doğup büyüdüğü yerden gelir gibi içli, dokunaklıydı.

Yolun kıyısında, derenin sığ sularından çıkan kağınyaya yetişt, yavaşladı.

"Uğurlar ola kardaş... Akşam vakti yolculuk nerden?" dedi kağındaki; açık kumral bıyıklı, çakır gözlü bir adamdı. On yaşlarında bir çocuk vardı yanında.

"Uzaktan, askerden gelirim," dedi Yusuf.

"Ya, nerelisin?"

"Buralıyım, Yukarışehir'den..." Eliyle, uzakta, günün son ışıkları altındaki, kızıl kayalıkları gösterdi.

"Epey yol..." Yusuf'un kolundaki rengi solmuş şeritle-

re baktı kumral bıyıklı, "Epey yolun var Çavuş. Kimlerdensin?"

"Ben kendim dabak ustasıyım... Dabak Yusuf derler..."

Öküzler besiliydi; boyunduruk altında biri sağa biri sola, arabanın okuna asılır, ağır tekerlekleri tuhaf cızırtılı seslerle çevirir götürürlerdi. Adam, kuşağından tabakasını çıkardı, yanında yer gösterdi;

"Geç otur... Hoş'a gideriz biz... Bunun, Mahmut'un dayısına." Çocuğun omzuna dokundu, "Yolunun üstü..."

Öküzlerin yanında bir süre, kağınının ağır aksak gidişine ayak uydurdu Yusuf. Sırtı aşip inişe geldiklerinde, hayvanlar rahatladılar, boyun kırıp hızlandılar.

Mahmut'un, "Asker emmi dayımı tanır... Tanımaz mı baba?" diye fısıldadığını duydu Yusuf, geçti yanlarına oturdu:

"Adı ne senin dayının Mahmut?"

Çocuk babasına baktı, başını önüne eğdi.

Söz arasında adının Tahsin olduğunu söyleyen kumral bıyıklı; kayını Ramazan'ın da asker olduğunu, geçen kış esaretten döndüğünü anlattı;

"Ramazan'la arkadaşları Doksanüç'te asker oldular. Seni de asker gördü, ondan sordu çocuk," dedi.

Erzurum'a, Kars'a giden asker hemşerilerin çoğunu tanıdığını, Ramazan'ı çıkaramadığını söyledi Yusuf;

"Gelmiş, evine dönmüş ya... Ne iyi," dedi.

Gün kararıyordu; ova, kuytularda koyu, ufka doğru puslu, dağınık, gölgeli bir maviliğe büründü.

"İyi... İyi de, bu bizim kayınço askere gittiğinde yirmi günlük evliydi. Kars Kuşatması'nda şehit düştüğü haberi geldiğinde; karısı Elifi ne edeceğimizi bilemedik biz... Bir yıl, iki yıl bekledik... Geçen bahar, everip kayınbabanın evinden yolcu ettiğimiz günün gecesinde çıkageldi Ramazan..." diye anlattı Tahsin. Uzun boylu, incecik genç adamın saçları uzamış, kabaca kalın sakalı göğsüne inmişmiş.

Kula, kul olmamak... Böyle bellemiştir. İşte, haksız olan kavgadan kaçınmalı... Düpedüz bu haklı, bu haksız, nerde görülmüş? İnsan ömrü, halka halka dünyanın girdabında; şimdi haklı, şimdi haksız... İşin incesi ne olursa olsun; o kendisi Yusuf, gücü gücü yetene bir dünyanın hasmıdır... Nerede, ne kadar işe yararsa o kadar hasmıdır... eli erdiği, gücü yettiği, aklı yattığınca! Sıcağa soğuğa bizdendir demesi Ömer Ustanın, sözün ötesini, iyiliğin kötülüğün de bizden olduğunu bildiğindendir... Bilir, bildiğine yüreklenir, insana öyle bakardı Usta. Ömer Usta deriştir... Ömer Usta ereceği yere ermiştir... Ömer Usta, arkasından gözyaşı döktüğü, yıllar yılı yerini boş koyduğu ağası, atası, ustasıdır Yusuf'un... Ama bu kıran kırana kahırlı dünyada ustasının yerine koymaz, koymak istemez kendini Yusuf.

Adımlarını açtı, hızlandı.

Güneş batarken Hasan Komu yakınlarındaydı: Ova, göz alabildiğine renkli, pırıltılı, kuzeybatıdaki uzak ışıklı tepelerden ta ufka, ufkun karaltılı mor çizgisine uzanıyordu. Kozluk çayı kıvrımları; yassıca sırtlar; tarlalar, bostanlar, otlaklar, koruluklar; çizgi çizgi ak tozlu yollar... Ova sulak; toprak kalın, bereketli; köyler birinden ötekine, gözle görülecek kadar yakındı. Tanıdık topraklar... Akşam yeli, sekiz on saat uzaklıktaki şehirden, kendi doğup büyüdüğü yerden gelir gibi içli, dokunaklıydı.

Yolun kıyısında, derenin sığ sularından çıkan kağnya yetişti, yavaşladı.

"Uğurlar ola kardaş... Akşam vakti yolculuk nerden?" dedi kağnıdaki; açık kumral bıyıklı, çakır gözlü bir adamdı. On yaşlarında bir çocuk vardı yanında.

"Uzaktan, askerden gelirim," dedi Yusuf.

"Ya, nerelisin?"

"Buralıyım, Yukarışehir'den..." Eliyle, uzakta, günün son ışıkları altındaki, kızıl kayalıkları gösterdi.

"Epey yol..." Yusuf'un kolundaki rengi solmuş şeritle-

re baktı kumral bıyıklı, "Epey yolun var Çavuş. Kimlerdensin?"

"Ben kendim dabak ustasıyım... Dabak Yusuf derler..."

Öküzler besiliydi; boyunduruk altında biri sağa biri sola, arabanın okuna asılır, ağır tekerlekleri tuhaf cızırtılı seslerle çevirir götürürlerdi. Adam, kuşağından tabakasını çıkardı, yanında yer gösterdi;

"Geç otur... Hoş'a gideriz biz... Bunun, Mahmut'un dayısına." Çocuğun omzuna dokundu, "Yolunun üstü..."

Öküzlerin yanında bir süre, kağınının ağır aksak gidişine ayak uydurdu Yusuf. Sırtı aşip inişe geldiklerinde, hayvanlar rahatladılar, boyun kırıp hızlandılar.

Mahmut'un, "Asker emmi dayımı tanır... Tanımaz mı baba?" diye fısıldadığını duydu Yusuf, geçti yanlarına oturdu:

"Adı ne senin dayının Mahmut?"

Çocuk babasına baktı, başını önüne eğdi.

Söz arasında adının Tahsin olduğunu söyleyen kumral bıyıklı; kayını Ramazan'ın da asker olduğunu, geçen kış esaretten döndüğünü anlattı;

"Ramazan'la arkadaşları Doksanüç'te asker oldular. Seni de asker gördü, ondan sordu çocuk," dedi.

Erzurum'a, Kars'a giden asker hemşerilerin çoğunu tanıdığını, Ramazan'ı çıkaramadığını söyledi Yusuf;

"Gelmiş, evine dönmüş ya... Ne iyi," dedi.

Gün kararıyordu; ova, kuytularda koyu, ufka doğru puslu, dağınık, gölgeli bir maviliğe büründü.

"İyi... İyi de, bu bizim kayınço askere gittiğinde yirmi günlük evliydi. Kars Kuşatması'nda şehit düştüğü haberi geldiğinde; karısı Elif'i ne edeceğimizi bilemedik biz... Bir yıl, iki yıl bekledik... Geçen bahar, everip kayınbabanın evinden yolcu ettiğimiz günün gecesinde çıkageldi Ramazan..." diye anlattı Tahsin. Uzun boylu, incecik genç adamın saçları uzamış, kabaca kalın sakalı göğsüne inmişmiş.

Evdeki dağınıklığı, nikâhtan kalan hısım akraba kalabalığını; anasının, babasının kaçamak bakışlarını neye yoracağını bilememiş Ramazan. "Benim ben... Ölmedim işte! Neyiniz var?" demiş de, orta yerde uğunup dövünen anasına sokulmuş... Anadır, sarılıp sakalından, kuşkulu kara gözlerinden öpmüş oğlunu; "Üç gün, üç saat önce geleydin oğul... Elif'i gelin verdik biz bugün!.." deyivermiş. Gerdek gecesinin sabahında yıkanıp taranıp eski kayınbabasının elini öpmeye gelen Elif'i, komşular köyün bir başından geriye çevirmişler... "Kayınço o gün çıktı gitti evden... Aylardır nerede olduğunu, ne iş tuttuğunu bilen yoktu... Bu sabah duyduk ki gelmiş... Mahmut'u aldım, görmeye gideriz," diye bitirdi sözünü Tahsin.

"Çetin bir iş..." dedi Yusuf.

Tahsin, kulağına eğildi Yusuf'un;

"Çetinliği şurada ki Çavuş; gelinin de gönlü Ramazan'da... Kime ne diyesin..." dedi.

Hoş kavşağına geldiklerinde Yusuf kağnıdan indi. Tahsin üstelediyse de köye girmedi. Geceyi iki saat ötede ki, bildiği bir arkadaşının köyünde geçirdi; gün ağarmadan toparlandı, yola çıktı.

Yolun üstünde tek tük yolcular, birkaçı bir arada, gecedan yola çıkmış kağnılar vardı. Öküzlerinin ağır, ölçülü adımları, tekdüze ezgileriyle bu kağnılar, bin, on bin yıl gerilerden gelirlerdi; sesler incelir, uzar, sonra birden sarsıntılı, sıcak bir başka ezgiye ağardı.

Yanından geçtiği kırpık sakallı, kamburca bir kağrı sürücüsü;

"Buyur Ağa, ekmek ye..." diye Yusuf'a seslendi; yanına açtığı çıkından kalınca bir dürüm uzattı.

Elini göğsüne götürdü Yusuf;

"Ziyade olsun, aç değilim," dedi, yürüdü. Kırpık sakallının, ağzı dolu dolu, "Yemezsen yeme... İki lâf ederdik," dedikten sonra, "Ho... Hooo!" diye öküzlere çıkıştığını duydu arkasında.

Ho... hoo benim öküzlerim... Ayaklarına baktı Yusuf: Her adım atışında, un gibi ak, ince bir avuç toz bulutu kalkardı yerden. Ho... Bu sağ kaldığımın adımı... Bu dört yılın, dört uzun yılın adımı... Bu, Tetova'dan yola çıktığımın; bu dağlar, denizler aştığımın; bu Kabasakal'da suya kapıldığımın... Bu da, sandığı iten âdemoğlu Muso'nun adımı, hooo! Ho, Nare'nin kınalı ellerine, buruşuk yüzüne, sıcacık yüreğine...

Yavaşladı. Kağnılar gerilerde kalmıştı. Güz güneşinin altında karşı tepeler; tepelerin hemen eteğinde, sıkça yapıları, bacalardan tüten dumanlarıyla Mezre görünürdü... Sonra Yukarışehir! Sarp kayalıklar üstündeki konaklar, günışığının pencere camlarına vurup yansıyan parıltıları ta oradan, vardığı yerden çağırırlardı kendisini.

İkinci vakti Mezre'ye vardı; kışlanın önündeki ara sokaklardan geçti; Yukarışehir'e doğru yokuşu tırmanmaya koyuldu. Bastığı yerin tanıdık yüzü yorgunluğunu alırdı. Dönemeçlerin kıvrımları, kaya çıkıntılarının paslı boz rengi, yarıların altındaki göz göz oyuklar, dikine dikine göğe yükselip giden sarp kayalıklar; çevreyi bilmenin, üstelik bildiğini bilmenin erinciyle, sevdiklerinden, evinden, işinden uzakta kalmanın kuşkuları birbirine karıştırdı.

Yelboğazı'na doğru son dönemeci döndü, bir an duraksadı. Boğaz'ın iki kadın dilencisi, Periz ile Kör Hüsün, dertop kaya oyuklarının içine oturmuş öyle beklesirlerdi.

Ayak seslerine başını kaldırdı;

"Gelen kim?" diye sordu Kör Hüsün.

"Hişşt..." dedi Periz; Yusuf gelip geçesiye hiç kımıldamadı.

"Kimdi o, kız?" diye sordu Hüsün yine.

"Çatladın... çatladın yere giresice... Ne bilem ben! O dabak ustası bu. Geçende..."

Dilenci Periz'in sözünün arkasını duymadı Yusuf, uzaklaştı.

Darkapı girişindeki çocukların, "Nine... Binnaz Tey-zeee... Oğlun geldi... Müjde!..." bağırışlarına evden çıkan, yeldirmesi havada kendisine koşan anasını gördü, kollarını açtı, öyle dikildi kaldı yolun orta yerinde!

Akşam karanlığına değin, mescidin avlusuna bakan küçük ev, ayaküstü göz aydınına gelenlerle doldu boşaldı... Yaşlı Nine, oturduğu köşede hemen hiç konuşmadı, mutluca gülümsedi gelip gidenlere. Gözü, suskunca, sadelikle, gelenleri karşılayan, yerine göre birkaç söz edip uğurlayan torununun üstündeydi.

El ayak çekildiğinde, Binnaz'ın coşkuyla, bir söyleyip bir koşturarak hazırladığı sofraya oturdular.

"Bitirdin sen de askerliği, temelli geldin he mi?" diye sordu Nine, bakışları kuşkuluydu.

"Neden? Elbet... Temelli geldim."

"Geciktin de... Hep geldiler, sen geciktin oğul?"

"Ben uzaktaydım nene; Rumeli'deydim. Üç aydır yollardayım."

Nine önüne baktı, sonra kaldırdı başını, kaşlarını çat-tı:

"Geldin... Gitme. Yerine yurduna yerleş. Ayrılık çetin," dedi. Gözleri kuruydu; acısı sesinde titreşirdi.

Binnaz, yatsıdan sonra, ışık elinde küçük odanın kapısına vardı, araladı baktı. Yusuf yatağına girmiş yatmıştı:

"Bir isteğın var mı? Rahat mısınız?" diye sordu yavaşça. Yanıt gelmedi, kapıyı çekti.

"Hermin'e olanlardan haberi yok bunun ana..."

Büyük odada yatakları sermiş, namaza durmuştu nine. Tespihi elinde, dudakları kıpır kıpırdı. Tespihi bıraktı, döndü,

"Ne dedin? Anlamadım..."

"Hermin'i dedim... Bogos'un kızını... Kızın öldüğünden haberi yok Yusuf'un."

"Bi şey mi dedi? Duymuştur..."

"Yok ana... duymamış. Kimse dememiş. Ya tanıyanı bilenı olmadı gurbette ya da ne bilem? Bilen bildiğini sakladı, söylemedi. 'Bogos'a inme inmiş... yatalak...' dedim, ağzını aradım söz arasında, 'Ya... duymadıydım... Heri'yi everdiğini, Mezre'ye yerleştirdiğini duydum... Ötesinden haberim yok,' dedi."

"Sen de..."

"Korktum, sustum anam. Bi iş bunun yangınlığı... Kız sağ olaydı, bunlar birbirlerini bulurlardı. İyi de ederlerdi..."

Nine kaşlarını çat-tı, başını kaldırdı:

"Boş... boş söz senin söylediğin. Yazısı öyleymiş o yavrunun... Olacakları bilse, dediğim dedik der de ayırır mıydı akılsız Bogos bunları? Neyse, boşuna şimdi bunlar... Söyleyivereydin yeri gelmişken?"

"Geldiği gün... Askerin evine geldiği gün mü ana? Ölürüm de diyemem," dedi Binnaz; ağır ağır soyundu, geceliğini giydi, yatağına girdi. "Yatmadan ışığı söndür ana," dedi kaynanasına.

Yusuf'un kendi yatağında, kendi yorganına sarınıp uyuduğu uyku, serin, sessiz, dinlendirici bir uykuydu.

"Bir isteğin var mı? Rahat mısın?"

Uykusu arasında anasının sesini duydu, ne dediğini anlamadı.

Sabaha karşı, taşlık yoldan aşağı Darkapı'ya inen atlı, eşekli yolcuların ayak patırtılarına, kısa kesik haykırıışlarına uyandı. Yattığı yerde uzun süre, tavanın kirişlerine, odaya dolan soluk günışığına, sandıklara, kilimin iyi seçilemeyen nakışlarına baktı durdu. Giyinip mutfağa geçtiğinde anası ocağı yakmış, önüne çömelmişti.

"Sanki de hiç uyumadım... Uyku tutmadı..." dedi oğluna güleç güleç, "Gel, dökeyim yıkan." Kazanın başına vardı, maşrapayı aldı.

Avuçlarını doldurdu, suyu yüzüne vurdu Yusuf:

"Nenem kalkmadı herhal... Nasıl iyi mi? Bi zorluğu var mı ana?" diye sordu yüzü ıslak ıslak.

"Yok... Yok şükür. Kimseye yük değil. Derdi başı sendin. Geldin işte ya, rahatladı." Söylemekle söylememek arası bir süre sustu, elindeki maşrapaya bakındı, "Söz çıkardılar oğul... Emsallerin geldi, senden haber yok! İstanbul'da iş tuttuğun, Tacik macik birilerinin kızına sözlendiğin duyuldu... Gelse de buralarda durmaz dediler!" diye anlattı. "Doğru değil... Aslı yok he mi Yusufum? De hele... Geidin, gitmeyeceksin?" dedi.

"Lâf işte ana... İnandın mı sen de?"

"İnanmadım. İnanır mıyım? Kimsemiz yok bizim... Senden başka..."

"Unut gitsin ne demişler... Sen de nenem de... Yolumun üstüydü dedim ya; göçmen dabakların yanında çalıştım. Üç beş kuruş yol parası yaptım. Hepsi bu..."

Sofra örtüsünü serdi, seleyi çevirdi, siniyi üstüne koydu Binnaz:

"Ne edeceksin? İşe mi gideceksin şimdi?" diye sordu.

Sofraya oturdu, içinden geçirdiklerini söyleyiverdi Yusuf:

"Bilmem... Hazır mı iş? Kâhya ne der? İş var mı dabakların? Bilmem..."

"Nasıl?" Binnaz duraksadı; çorba kâsesi elinde, kuşku luca baktı oğlunun yüzüne, "İş var mı dabakların da ne demek? Adamı, ustası değil misin sen bunların?"

"Elbet ana, işimdir... Zanaatımdır... Öyle de olsa dört yıl geçmiş aradan. Kim gitmiş, kim gelmiş... İşleri ne, işledikleri nedir dabakların? Karınları doyar mı, kimbilir? Adam üstüne adam alıp da ne iş gördürecek Kâhya? İşler durgun, esnafın eli boşa geçip geldiğim yerlerde benim gördüğüm." Kaşık elinde anasının yüzüne baktı. Pencere aklanmış, gün aydınlanmıştı. Sabah aydınlığında yüzünün ışıltılı ince güzelliği ortaya çıktı Binnaz'ın. Yazmasının altında saçları derli topluydu; alnındaki, göz kenarlarındaki çizgilerle daha bir güzeldi.

Çorba kâsesini siniye koydu;

"Ölür de ağzını açmaz... Askerden gelmiş adamına arkasını dönmez Kâhya," dedi kararlıca.

"Ağzını açmasına açmaz ana. Ben de bilirim," dedi Yusuf. "Hele bi dinlen, yorgunluğunu at üstünden. İşin acelesi yok der. Öyledir huyu Kâhya'nın. Dur bakalım, ne derse desin..." diye ekledi, çorbaya eğildi.

Tabakane Deresi kayalık yatağında yer yer köpüklü, ışıltılı, yer yer durgun akardı. Sabah aydınlığı dere yatağının karşı yamacından tabakanenin bulunduğu düzlüğe inmişti. Dabaklar, kemerli yapının girişine yakın, yol üstünde karşıladılar Yusuf'u.

Masat Ağa, kollarını açtı, sarıldı, sırtını tıptışladı Yusuf'un; gerildi, geri durdu, yeniden sarıldı;

"Az önce söylediler geldiğini," dedi. Yaşlanmış, incelmış, saçları, bıyıkları apak ağarmıştı. "Nadirim, öz oğlum gelmiş bilirim..." diye söylendi, elinin tersiyle gözyaşlarını sildi. "İşe soyun... Tak önlüğünü önüne... Hiç durma," diye bağladı sözünü. Ustalar, kalfalar, daha arkada çıraklar; kaynaşma, kucaklaşma sürdü gitti bir zaman.

Yusuf, Kâhya, Kâmil Usta, Miralı Usta, kalabalık dağıldıktan sonra da bir süre ayaküstü söyleştiler. Yusuf, nerelerde, hangi birliklerde bulunduğundan; İstanbul'ca, yanlarında çalıştığı Tacikistanlı dabaklarla, tabakanelerde gördüklerinden söz etti. İstanbul'dan Samsun'a, Samsun'dan bu yana yolculuğunu anlattı kısaca; Kabasakal Geçidiindeki korkunç olayı atladi geçti.

Kâhya'nın, savaşta şehit düşen oğlu Nadir'den söz edilmesini beklediği, bakışından, duruşundan belliydi. Yalnız kaldıklarında;

"Benim dilim varmaz demeye... Soracağın varsa sor Ağa..." dedi Yusuf, "Keşke sağ olaydı, sağ gitti sağ geleydi Nadir de... Ne diyeyim?"

"Beni bırak oğul, git anasıyla konuş Nadir'in..." dedi Masat Ağa alçak sesle, "Bir gün git... anlat ne gördün, neler geçti başınızdan, ne için savaştınız? Söylensin... anlatıl-

sın... bugünden yarına kalsın. Yarı, yarısından çoğu gelmemiş gidenlerin! Boşuna değildir... Sıra sıra babayığitler... Boşuna olduğunu söyleme sakın."

Yusuf duraksadı:

"Değil... değil Ağa... Hiç olur mu?" dedi.

İkisi de konuşmadı bir süre. Kale burcundan dosdoğru dere yatağına inen günışığına baktılar durdular öyle.

Biri kalfa, üçü çırak, dört delikanlı, paldır küldür boyahanedeniçeri girdi, asma katta çatkılara gerilmiş derileri çözmeye koyuldu.

"İşe soyun dedin Ağa..." Yusuf gözlerini Kâhya'nın gözlerine dikti.

"Soyun... Soyun ya. Geldin şükür. Daha çok konuşuruz."

"Öyle de... İşler nasıl Ağa? Esnafın yüzü asık. Zanaatkârın aldığından, işlediğinden kazancı yok dediler."

"Eh... Doğru," dedi Kâhya, "yükünü toplayan gitmekte... Sanki de yarısı boşaldı şehrin. İşinde işliğinde değil zanaatkâr Yusufum. Göçenin yeri boş, eli eksik... Beş fırından ikisi kapandı, biri günaşırı ekmek çıkarmakta buldu çareyi. Neyse... İki güne kalmaz kendin görür anlarsın.'" Bir süre sustu Masat Ağa, asma kattaki çıraklara baktı gözucuyla, "Kulağasma, bizim işimiz de iyi değil oğul... İyi değil ya bize yeter şimdilik." Elini omzuna koydu Yusuf'un, "Meraklanma... Ne zamandır yolunu gözleriz. Yenisi de eskisi de bilir dabakların... biri iki, ikiyi üç edendir Yusuf Usta. Bilenle bilmeyen bir olmaz demişler. Hadi soyun... Soyun, tak önlüğünü önüne."

Geçen yaz, yaşlandığını, gözlerinin iyi görmediğini söylemiş Halsizin Ömer Usta, bağına çekilmiş. Öğleye doğru boylu, bakımlı bir Kıbrıs eşeğinin üstünde çıkageldi. Kâhya odasının önünde eşeğinden indi, tıpkı çalıştığı günlerdeki gibi sabırsız, terkideki üzüm sepetini indirmesini,

götürüp arkadaşlarına dağıtmasını söyledi çıraklardan birine.

"Hoş geldin Çavuş... Bağ uzak, yol çetin... Aha seni görmeye geldim. Kadrimi bil, ustanı unutma..." diye sarıldı Yusuf'a.

Sözü, sazi, rakısıyla ünlü ustanın gelişi kâhya odasını şenlendirdi. Ömer Usta, söyledi, söyletti, güldürdü arkadaşlarını. Savaştan bu yana, işini, evini bırakıp göçenleri saydı döktü bir bir. "Eee nedir? Derdin ne? Soran yok, söyleyen yok..." dedi de, bağın, bahçenin, rakının bile eski tadında olmadığından yakındı, Ağız tadıyla olunca akşamdan akşama iki yudum rakının kime ne zararı vardı ki? Gülüp güvenip iş tutmaya, gönül verip sevmeye gelmemişse neye gelmişti insanoğlu bu dünyaya?..

Giderayak kapı aralığında kulağına eğildi Yusuf'un; "Hüseyin'in oraya, fırına bir testi rakı bıraktım, al onu," diye fısıldadı. Eşeğine binerken de Kevork Ustaya takıldı, "Söyle Kevork, dili dönse ne derdi bu eşek bizim işlere?"

Kevork hiç düşünmedi:

"Desem inanmazsın..."

"De ki görek."

"Bu Ömer benim büyüğümdür, ne dese doğrudur derdi."

Ömer Usta geniş geniş güldü;

"Benden de büyüğü var gavur Kevork, benden de... Söyletme şimdi," dedi, sürdürü eşeğini.

Kevork Usta ile Yusuf, tabakanenin öbür başına, su oluklarına doğru yürüdüler.

"Kayacan'a baktım, göremedim?" dedi Yusuf, oğlunu sordu Kevork'a.

"Kayacan işi bıraktı..." dedi Kevork, kederlice gülümsedi. Suyun başında durdular. "Kaç yıl oldu sen askere gi-

deli?" diye sordu yaşlı Usta, "Dört... Nerdeyse beş..."

"Dört... Artığı var, eksigi yok."

"Dört yıl... Çok... çok bir zaman." Kevork soluklandı, birden söyleyiverdi, "Seni çok severdi, biz Aruz'u, Kaya-can'ın anasını verdik toprağa geçen yıl... Kayacan da em-misigilin arkasına takıldı gitti İstanbul'a... 'Soğudum, sı-kıldım... Ben buralarda durmam!' diye tutturdu."

"Bağışla... bilemedim," dedi Yusuf; "Ummadığım, bi-lemediğime ver... Yakınımdı, yandaşımdı Aruz Ana..." di-ye ekledi ağır ağır.

Suyun başında uzun süre konuştular. Kevork içini döktü, açıldı;

"Amaan... Aruz da ben de, biz yaşadığımızı yaşadık Çavuş, üç gün fazla üç gün eksik, hesabını tutan tutsun. Elden ayaktan düşmeyegör, beterin beteri var... Al işte, şu *senin Bogos... Olacakları bilse burnunun dikine dikine gi-der miydi hiç?"

"N'oldu, neyi bilseydi Bogos?"

Kevork birden aydı, Yusuf'un Hermin'e olanları duy-madığını kestirdi; sözü değiştirdi hemencecik;

"Döndüğünü, arayıp sorduğunu yazarım ben Kaya-can'a..." dedi.

"Yaz, yaz ya... Benden bir şey saklama dinini sever-sen. N'oldu, neyi bilseydi Bogos?"

"Anlaşılan sen duymamışsın Çavuş... Üsteleme, ben-den duyma..."

"Neyi duymayayım? Bogos'un kızını everdiğini, Ku-yumcu Nubar'ın oğluna verdiğini bilirim."

"Başka?..."

"Başka... Bogos'a inme inmiş... Yatalakmış..."

"Doğru... Doğru da... adama inme indiği kızının başı-na gelenlerden..."

Yusuf karardı, karasarı bir renk aldı yüzü; gözbebek-leri keskin, acılı iki çizgi oldu gözçukurlarında;

"De anlat!.. Anlat hele..." diye sıkıştırdı Kevork'u.

"Benden duymasaydın eyiydi..." diye sızlandı Kevork, "Bu Nubar'ın oğlu, bu Nişan olacak izansız, evlendi, götürdü kızı Mezre'ye. İlk günden birbirlerine girmişler... İçer içer, sarhoş gelirmiş eve Nişan. Eziyet etmiş, dayak atmış karısına... Meryem dayanamamış..."

"Neden? Neden dövermiş kızı?" Sesi boğuk, hırıltılıydı Yusuf'un.

"Sorduğun şeye bak... Kızın sana kaçtığını, kimin kimi sevdiğini bilmez mi imansız?... Meryem dayanamamış işte... Mezre'ye indiği bir gün, torlamış toparlamış almış gelmiş kızını. Hermin Yukarışehir'de babaevinde, adam Mezre'de, on gün on beş gün, boşandılar, boşanacaklar; Nişan bir geceyarısı araba kiralamış. Kendisi sarhoş, arabacı sarhoş, varmış dayanmışlar kayınbabasının kapısına... Kavga gürültü, Hermin'i çıkarmış, arabaya bindirmişler..." Kevork sustu, şöyle bir Yusuf'a baktı, başını önüne eğdi.

"Sonra?"

"Sonrası, arabacı Abdo, Darkapı çıkışında arabayı uçuruma sürmüş sarhoş kafayla. Nişan arabadan atlamış kurtarmış canını. Hermin'le Abdo'yu arabanın altından çıkardıklarında yapılacak bir şey yokmuş. Öyle dediler..."

Arkasını dönüp uzaklaşan Yusuf'un yüzünü görmedi Kevork. Kolları iki yanında upuzun, başı önüne eğik, omuzları düşüktü Çavuş'un. Ağır ağır dere yatağına doğru yürüdü; bir taştan ötekine suyu geçti; yokuş yukarı yamacı tırmandı, yitti.

Yukarışehirliilerin çoğu, Yusuf'un, 'Severdim, sakınır-
dım, bir der iki ettirmezdım; yolu, dini ayrı saymazdım...' dediği Bogos Bezirciyan kızı Hermin'le ta çocukluktan gelen aşklarını bilir; ayrılığın, ölümün ettiklerinden kendi paylarına düşeni alırlardı.

O gün ikindiye doğru Mezre çarşısında, kuyumcular sokağının orta yerinde toplanan kalabalık, Kuyumcu Topal Nişan'ı; dudakları patlamış, yüzü gözü kan içinde, canı çıktı çıkacak; güçlkle kopardılar aldılar Yusuf'un elinden.

Görenler sonraları, "Ben böyle dayak ne gördüm, ne de duydum," diye anlattılar; "De ki arkadaş, aç kurt ağzına taze düve düşmüş de göreni gözeteni hiç yok! Öyleydi Dabak'ın elinde sarhoş Kuyumcu... İlkinkoca gövdesine, bileğinin gücüne güvenip diklenirim dedi zaar... Yerinden doğrulup tezgâhı dolanmasıyla tokadı yedi arkadaş!.. Yandan, şimşek nasıl çakar işte öyle! Görünür görünmez, amansız, kıyıcı!.. Dükkânın eşğine savruldu Kuyumcu; eşikten duvara, duvardan kapıya... Salındı, doğruldu, tutunamadı... Düştü düşecek, ta yolun ortasına vardı, dikildi kaldı kolları iki yana açık, ağzı yüzü kan içinde!.. Dabak dersen, bir alıcı kuş arkadaş Allah vermeye... Ossaat arkasında, ense kökünde bitti herifin... Kararmış, kinlenmiş ki, yüzü yüz, gözü göz değil bakılacak... Çevirdi, vurdu, düşürdü!.. Sürükledi, kaldırdı, çevirdi, vurdu... Evet, Nişan sarhoş, kan-cık, tıynetsiz... Ne olur olsun, ben acıdım, acındım uğursuza... Ne ki hak etmiş, hak etmiş imansız dayacağı çoktan... Ulan bunlar yavuklu! Kerem ile Aslı bunlar! Aralarına girilir mi bunların? Çekmiş almış kızı Dabak askerdeyken.

Aldığı, evlendiğiyle kalsa ya... Cıvımsı pis... Şarabı çeker çeker varır dayağa yatırırımış gül gibi kadını. Günahı varsa diyenlerin boynuna: Bu Nişan'ın o gece, Arabacı Abdo'yu önceden, bile bile sarhoş ettiğini, arabayı uçuruma bile bile sürdürdüğünü söyleyenler var. Tanığı yok, kanıtı yok!.. Kimbilir?"

Ya korkusundan ya da başına geleni çoktan hak etmiş olduğunu bildiğinden, kinlendi, kinini içinde büyüttü de; karakola varıp yediği dayaktan davacı olmadı Nişan. Komşu kuyumcuların yardımı ile dükkânını topladı, kepenkleri indirdi, ağır aksak savuştu gitti evine. Bir haftadan daha uzun süre ortalıkta görünmedi.

Yusufise dayak haberinin kendisinden önce Yukarışehir'e geldiğini ne bildi ne de anladı. Eve vardığında yüzü kireç gibi soluktu. Anasının: "Neyin var oğul? Hasta mısın? N'oldu sana?" sorularını sanki de hiç duymadı. Odasına girdi, döşeği serdi; sakosunu, poturunu çıkardı; yatağa girdi, yorganı çekti üstüne.

Yarım saat geçti geçmedi, odaya giren Binnaz, oğlunun kalın yorganın altında titreyip titreyip büzüştüğünü gördü. Yorganı araladı, ne edeceğini şaşırdı: Yüzü, alından göğsüne boncuk boncuk ter içindeydi Yusuf'un. Gözlerini sımsıkı kapamış, göğsüne doğru yumruklarını sıkımsı, büzüşmüştü. Yastığın bir yanı, başını koyduğu yerde sırsıklamdı. Sırtında, omuzbaşlarında terli gömleği gerilmiş, derisine yapışmıştı.

Sırtına, göğsüne havlu koydu; terini sildi, yastığını değiştirdi; oturdu başında bekledi Binnaz. Yorganın altında, sıçrar, gerinir, büzüşür; gözleri kapalı öyle yatar dururdu Yusuf.

"Çorba yaptım oğul... İç şu çorbayı. Doğrul, değiş üstünü."

Yusuf, gözlerini aralar, dalgınca anasının yüzüne bakar; kayar giderdi sayrılı dünyasına yeniden: Kimi Şerian Vadisinde, savaşın tam da orta yerinde, yalınkılıç atlıların

arasında görürdü Heri'yi; dağınık, umarsız, aranıp durur gibi... Var gücü ile atılırdı; tökezler, düşer, doğrulur; ne etse, yanına varamaz, elinden tutamazdı. Bir adım, bir adım daha, ansızın her şey bulanır, silikleşirdi. Atlılar da Heri de kararır, karanlıklara karışırlardı. Zilfo Bey çıkagelirdi bir yerlerden; gömleği kıpkızıl kana bulanmış; atının ayakları altından parça parça pıhtılaşmış kanlar saçılırdı; "Kapım açıktır. Evim senin evindir. Kap gel kızı... Unutmayasın, yolunu gözlerim," der, kara, kızıl dumanlar arasında yiter giderdi Zilfo Bey. Kimi de karla örtülü bir dünyada, tipi altında, Nusret'le birlikte yürür dururlardı bir başlarına... Eğin'deki Sofu Bey, elinde ışığı söndü sönecek bir fener, yanında Heri, bir görünür bir yiterdi... "Bunun da buralarda ne işi var? Heri bacımı nereden bulmuş?.." diye söylenirdi Nusret; avucunu sol kaşının üstündeki kılıç yarasına bastırırdı.

Görüntüler yassıydı, soluktu; karışık, anlamsız, uykuyla uyanıklık arası şeylerdi.

Üç gün üç gece, yemedi içmedi, yatağında kıvrandı durdu Yusuf. Komşular Şifa Müezzin'i buldular getirdiler.

"Öfke göğüğüdür, hummadır. Duymuşum da görmüşlüğüm yoktur. Serin tutun. Varmayın üstüne. Acısını at-sın, bir şeyi kalmaz," dedi Müezzin; kadınları yatıştırdı.

Dördüncü gün, doğrulup kalktığına gözlerinin altı halka halka morarmıştı Yusuf'un. Avurtları çökmüş, dudakları çizgi çizgi çatlamış, yarılmıştı. Başı eğik, gözleri yerde, ağır ağır giyindi; sakosunu, başlığını aldı; mutfığa, su kazanının başına vardı. Koca maşrapayı daldırdı kazana; doldurdu içti. Soluklandı; yeniden doldurdu maşrapayı.

"Kalktın mı? İyi misin?"

Maşrapayı yarıladi, anasına döndü Yusuf;

"Bi şey mi dedin?"

"Korkuttun bizi. .. İyi misin?"

Suyu içti bitirdi;

"Çok, çok susamışım ana. Kanmadım..." dedi.

Yakınları, bu bir tek 'kanmadım' sözünden başka, yakınma anlamına gelebilecek bir başka söz ettiğini duymadılar Yusuf'un. Acısını işiyle yenmeye çalıştı. Gün aydınlanır, doğrulur çıkardı yatağından. Sık sık Mezre'ye, Malatya'ya, Erzincan'a gider gelirdi. Ham derileri toplar; tuzdu, ilaçtı, bıçaktı, merdaneydi, eksikleri tamamlar; defterleri tutardı.

İstanbul'da, Tacikistanlı dabaklardan gördüklerini getirdi tabakaneye. Tacikistanlıların göçmen olmanın güvensizliğini işlerindeki titizlikle gidermeye çalıştıklarını gör-

müştü. Hesaphydılar. Aldıklarını bilerek, seçerek alır; koyun, keçi, sığır, at, katır, deve; türüne, değerine göre, işlendiğinde hangi deriden hangi malı çıkaracaklarını iyi bilirlerdi. Alıcı, satıcı, ilişki kurdukları esnafı yakından tanırlardı.

Malatya'dan döndüğü bir gün, ikindiüstü, topladığı üç katır yükü deve derisini suyun başına yıkıverdi Yusuf.

Ustalar, birbiri üstüne yığılan ağır deri dürümlerinin başında toplandılar. Eğildi, yokladı; koca deri dürümlerinden birini serdi sergiledi Miralî Usta;

"Ne edecez bunları Çavuş? Kime gerekti?" diye sordu, yüzü yukarıda.

"İşlensin... Çatkıya çıksın düşünürüz Miralî..." dedi Yusuf, "İşlensin hele, kolay..."

Alışılmadık büyüklükteki koca deriler, Yusuf'un dediği, Yusuf'un istediği gibi; suya basıldı, kazınıp temizlendi, ilaçlandı, kuyulara yatırıldı.

Yusuf gider gelir; ilacın kıvamına, derilerin esnekliğine bakar; kuyuların başında gün sayardı.

Kuyulandığından sonraki yetmişinci gün, üstten alta, bir bir çektiler aldılar deve derilerini kuyulardan; serdiler, yıkadılar. Büyük çatkılar çatıldı; deriler upuzun gerildi, bu çatkılara bağlandı. Üç gün sonra deriler kurumaya yüz tuttu; renkleri açıldı, ışıdı, ipeklendi... Kalın, esnek, yumuşacık; dokunmaya doyulmaz güzellikteydiler.

Yusuf Mezre'ye indi; derileri görsün, alıcı bulsun diye, Selo'yu aldı geldi. Dokundu, tarttı; gözlerini kıstı, gülmüsedî Selo. Kâhya'ya döndü:

"Hepsini alırım ben bunların Ağa... Kaç para istersin?" dedi.

Ötede, Sülüklüpınar dönemecindeki bağ göğerdî yenden...

Yazın, güzün, kış sonlarında, tabakaneden kalan vak-

tini, bağıın eğimli, kıraç toprağıına verdi Çavuş. Söğütlüğü, yoncalığı, asmaları sil baştan yeniledi, yeşertti üç yılda. Bahar geldiğinde, uzaktan, kat kat, çizgi çizgi, yeşilin yedi rengiyle donanır, ışıldardı bütün bağ. Sekiler dolgun, söğütler uzun, salıntılı; meyvelikler top top birbiri içindeydi. Sevdiğinin acısı, özlemiyle kendisini bağa verdiğini kendisi de bilmez; saatler boyu, sekilerin, korulukların arasında yiter giderdi çalışırken.

Yusuf'un askerden döndüğünün üstünden altı yıl geçti. Güler Nine seksenini çoktan aşmıştı. Beklediği şeyin Yusuf'un evlenmesi, çoluk çocuğa karışması olduğunu söylediler sık sık:

"Çok çektim. Acı tadı dilimde, damağımda yer etti yasadıklarımın. Evine, erine yaraşır kadın idim. Kara günde dik durdum, eğilmedim. Ak günü ak ettim, karartmadım. Tütünüm tüttü. Ocağımyı yanar tuttum, söndürmedim. Vardım geldim isteyolun sonuna. Belim büküldü. Haktır; isterim ki ocağım sönmesin; torunlarım, torunlarımın torunları yaksınlar ateşı sürgit. Başları dik dursun, eğilmesinler."

Güç de olsa, ağırlı, acılı da olsa; ateşı yansın, ocağı tüt-sündü ninenin. Neden ki; anası atası, onları da anası atası, ilki öncesi bir bilinmeze varır ateşin!.. Onlar, iyi günlerde, kötü günlerde yakmış sürdürmüşlerdir ateşı. Ateş emanettir... ana ata yadigâridir. İnsanın Tanrıdan aldığıdır.

Anası ile ninesi gözlerinin içine bakıp bir gün önce evlenmesi için söz anlatmaya çalıştılar, Yusuf hiç oralarda olmadı. "Şunun da şöyle kızı var; boylu boslu, hanım hanımcık; yüzü güleç, içi aydınlık. He deyiver, gidip görelim oğul..." "Olur... Olur ya, şimdi zamanı değil," dedi, üstünde durmadı söylenenlerin.

Kendisi zamanı değil diyedursun; kimi uzun karlı kış gecelerinde Yusuf'un, Mezre'de İzmirlinin evinde, Yukarışehir'de Hoyniklinin, Dervazlının evlerinde, kadınlı içkili arkadaş toplantılarına katıldığı; beteri, o günlerde, Gürcü-bey'deki Ebe Nazmiye'nin kızı Zehra'yı getirmek için Er-

zincan'a gittiği anası ile ninesine fısıldandı bir bir.

Ana ile nine, şehrin ta öbür ucunda, Gürcübey'de oturan Ebe Nazmiye'yi de, kızını da tanımazlardı. Sorup soruşturduklarında, Ebe Nazmiye'nin sekiz yıldır dul olduğunu; henüz yirmi iki yirmi üç yaşlarında olan kızı Zehra'nın ise Nahit Azmi adında bir gezici tahsildardan boşandığını, Erzincan'da bir akrabalarının evinde kaldığını öğrendiler.

Yusuf'un iş için oraya gideceğini öğrenince, araya Avacı Memoş'u koymuş, yalvarıyarak olmuş Nazmiye; "Kurda kuşa kaptırmasın, alsın gelsin kızımı Çavuş... Ondan öte öl desin ölem..." demiş.

"Yeri neresi? Nerede, nasıl bulacakmışım ben Ebe'nin kızını?" diye sorduğunda; Avcı Memoş cebinden al ipliğe bağlı bir gümüş yüzük, pırıl pırıl iki altın lira, bir de yazılı kâğıt çıkarmış, Yusuf'un eline tutuşturmuştu;

"Kızının yerini kâğıda yazdırmış Ebe. Rahmetli Kâni Efendinin akrabası, bir yaşlı karı-kocanın yanında kalırmış Zehra. Yüzüğü gösterip kendini tanıtacaksın. İki altın da yol mesarifi için," demişti.

Erzincan'da Zehra'nın kaldığı eve vardığında; buruşuk yüzlü, beli bükük, sözü çok bir kadın karşıladı Yusuf'u. Kadın, ne için geldiğini sordu, öğrendi de, hemencecik+ Nahit Azmi'nin sarhoşluğundan, bencilliğinden; Ebe Nazmiye'nin akılsızlığından yakınmaya başladı;

"Suç kimsede değil; suç bu bizim Nazmiye olacak kaltetakta," dedi düpedüz; "Sormuş soruşturmuş da mı vermiş kızı? Atı, eyeri, silâhı görmüş de atıvermiş işte kızı önüne... Sen görmüş müsün, bilir misin bu Nahit'i kurban? Çıyan... Sarı çıyan! İçtiği, gezdiği, gecesi, gündüzü belli değil."

Zehra, başı örtük, yüzü yerde, sakınarak girdi odaya; doğruca yaşlı kadının yanına vardı, sedirin bir ucuna ilişti. Uzunca boylu, esmer bir kadındı.

"Hoş geldin... Zahmet ettin Ağa... Bi sevindim ki..." dedi yavaşça.

Genç kadının gamzeli esmer yüzünü, çok da eski değil, bir yerde görmüş gibi sıcacık bir duyguya kapıldı Yusuf.

"Ata biner misin hanım? Yol uzun..."

"Alışığım... Binerim."

"İyi..."

"Yüküm de vardı, biraz."

"Evet..."

"Bi hurç, bi de sandık."

Zehra konuşurken başını kaldırıyor, dikkatle Yusuf'un yüzüne bakıyordu; sesindeki ürkekliği denetlemeye çalıştığı belliydi.

"Hayvanları kiralar getiririm ben; bi at bi de katır... Sabah erkenden yükler çıkarız yola. Ferah ol..." dedi Yusuf, ayağa kalktı.

Ertesi gün götürmeye geldiğinde genç kadını çarşaf-
lanmış yola çıkmaya hazır beklerken buldu. Yaşlı kadının
ufak tefek, yaşlı kocası becerikliydi. Denkleri bağladılar,
kaldırıp katırın iki yanına sardılar. Yaşlı kadın, boynuna
sarıldı sarıldı da, ata bininceye kadar yanından ayrılmadı
Zehra'nın.

Temmuz sabahı şehrin çıkışına doğru yol, köylerden,
kasabalardan gelenlerle doluydu... Yusuf, arkasında Zeh-
ra, onun arkasında yük katırı, kalabalığı kıyısından dolaş-
tılar, Kemah yolunda bir katırcı koluna ulaştılar, arkasına
takıldılar.

İkindiye doğru katırcı kolu, suyun dirsek dönüp geniş-
lediği gölgeli bir geçitte durdu. Katırcıların bir bölümü,
yolcuların yarısı ile birlikte suyu geçti, karşı kıyıda, tozlu,
ak, kıvrım kıvrım yükselip giden Ovacık yoluna saptı.

"Yoruldun mu hanım?" Yusuf atından indi, yanına
vardı Zehra'nın.

Dört saate yakın bir süre yol almışlar, tek söz etme-
mişlerdi.

"Terledim, bunaldım..." dedi Zehra. Eyer kaşına tu-
tundu, yan döndü; "İneyim mi?"

Yusuf uzandı:

"İn... İn ya. Vaktimiz var." Kucakladı, yere indirdi
genç kadını; "Şuraya, iğdelerin altına git... Yüzünü yıka,
çekinme," dedi.

Kemah'ta bir handa, İliç'te, Yusuf'un tanıdığı bir çiftçinin evinde kaldılar. Bir konak, bir konak daha, Eğin'e doğru yolu yarıladıklarında, kadınca bir duygu yüreğini yokladı durdu Zehra'nın. İliç'te, "Hanım da kim, evlendin mi Çavuş? Ne iyi..." diye karşıladıydı arkadaşı Yusuf'u. Yüreği ağzına geldi o an Zehra'nın. Peçesinin altından gözlemlerini dikti, dikkatle yüzüne baktı... Beklenmedik hiçbir değişiklik olmadı Yusuf'un yüzünde. "Yok, evlenmedim Hacı... Hanım hemşerimdir; yakınımıdır," dedi. "Yakınımıdır... Yakınımıdır..." Yol boyu yineledi durdu bu sözü içinden Zehra. Kocası Nahit Azmi'nin ne gün, hangi saatte geleceğini; ayık mı, sarhoş mu, aç mı, tok mu geleceğini bilmezdi. Tahsildar, evine geldiğinde, sözsüz, özürsüz, bir çabuk; soyar, soyunur; doyumunu alıp ereğine varıncaya değin, soluk soluğa çabalar dururdu üstünde...

Karasu, İliç'ten Eğin'e doğru Monzur Dağı eteklerini dolandır da akar. Adımbaşı, tepelerden kopup gelen ak köpüklü gürbüz çaylar katılır ırmağa. Doğa, yaz günlerinde, yeşilin, sarının, bozun, alacanın türlü ayrıncılarıyla bezenir. Kol kol, küme küme yabankuşları konar kalkar koruluklara. Güneşin suyun aynasında balkır, titreşir.

Öğleye yakın, katırcı kolu, ırmak yatağından yukarı sarp bayırı tırmanmış, sırtın öte yakasında gözden yitmişti.

Yusuf kırsağın başını çekti, yavaşladı. Doru at yaklaştığında yan döndü. Zehra peçesini kaldırmış, çarşafının yenlerini aralamıştı. Esen ince yelde, kabarıp uçuşuyordu yenleri.

"İyi misin?.. Yoruldun mu?"

Hep yaptığı gibi, toparlanmaya, peçesini örtmeye davranmadı Zehra. Gülümsedi. Esmer yüzü aydınlandı, gamzeleri küçücük çukurlaştı;

"Yola, yorgunluğa alıştım da, bunlar bitirdi beni; bu çarşafı peçe..." Elinde dizginler, yumruğunu kaldırdı, peçesini gösterdi.

"Çıkar sen de... Çıkar büsbütün. Şalvarın, geymen yok mu?"

"Yok. Kocam olacak istemezdi şalvar ne."

"Neden?"

"Memur karısına göre değilmiş... Yaraşmazmış..." Duraksadı, içini çekti; "Ben bildiğimi şaşırdımdı Çavuş... Kadınlığını."

Suyun köpüklenip çavlandığı nehir yatağından yukarı sarp bayırı tırmanıyorlardı. Karşı kıyıda, meşeliklerde bir puhu öttü. Puhunun uzun acılı sesi suyun gürültüsüne karıştı. Hayvanlar, sırtları kambur, başlarını öne aşağı uzatarak tırmanıyorlardı bayırı. Zehra dizginleri gevşetti, elleriyle sıkıca eyer kaşına tutundu:

"Er olmak, erkek olmak varmış bu dünyada Çavuş. Öyle ya?.."

Yusuf kısrığın başını kendi gidişine bırakmıştı. Kısrığın sağrısı, doru atın başı hizasına yakındı. Sırtı dönük, gözleri boynun üst çizgisinde, başını iki yana salladı;

"Olmayacak şeye ne demeli... Hem..." Sözünün arkasını getirmede.

"Hem ne, Çavuş? Deyiver."

Yusuf başını çevirdi. Göz göze geldiler;

"Ne bileyim. İnsan neyse odur. Yani öyle de... güzeldir."

Eyer üstünde diklendi Zehra; yüzü aydınlandı, canlandı; gözlerini kaçırdı hemen... Bogos'un kızı Hermin ile Yusuf'un daha çocukluklarında birbirlerini sevdiklerini; Yusuf'un askere gitmesiyle kızın zorla evlendirildiğini hep duyardı. Çavuş'un Erzincan'da, evin kapısında dikilip durduğunu gördüğünde, neden geldiğini hemen kestirememiş, önü alınmaz, korku karışık bir coşkuya kapılmıştı. Dikine dikine duruşu, kavgacı küskün bakışlarıyla söylendiğinden de çekici, etkileyiciydi Çavuş.

Göz göze bakiştıklarından sonradır ki, içi ürpertilerle doldu genç kadının. Bayır yukarı, gözlerini kapadı, eyer

kaşına tutundu sımsıkı; duygularının akışına bıraktı kendini.

Hayvanlar dik bayırı soluk soluğa, zorlanarak tırmandılar. Öte yamaçta toprak ekilmiş, ekinler göğermiş, başağa durmuşlardı.

"Görmeden önce de bildiğin var mıydı beni Çavuş? Bildiğin... duyduğun?.."

"Vardı... Vardı ya... Memoş arkadaşımıdır... Avcı Memoş... Bu yana geleceğimi o söylemiş Ebe'ye."

"Anam da hiç durmamış... Öyledir. Yük etti beni başına. Ağırılık oldum, öyle ya?"

"Tasalanma..." dedi Yusuf, "Ferah ol. Rahat mısın? Sen ona bak." Geniş, sarı ekinlere, kıvrılıp akan ırmağa, mavi göğün derinliğine baktı; "Yoldaşlık ettin yolumda..." diye ekledi.

"Burdan, Eğin'den öte kaç konaklık yolumuz var? Üç... dört?" Sesi içlenmişti Zehra'nın.

"Eğin'i saymazsan üç... çok çok dört konak. Keban'dan ötesi Yukarışehir'e on yedi, on sekiz saat alır. Zorlanırsan bir konak; ağırdan aldın mı iki..."

Zehra, yola çıktıkları gün, Eğin'e vardıklarında Dayıoğlu dediği, anasının akrabası bir tuz tacirinin evinde geceleyeceğini söylemişti. Eğin bağlarının arasına girdiklerinde, atı üstünde önüsıra yürüyüp giden adamın yanında, yakınında, sıcağında olmak duygusuyla doluydu. Bırakılmışlığın acısı, sevgiye yakınlığın coşkusu birlikteydi içinde. Önce tuttu kendini; dudaklarını büzdü, gözlerini yumdu; dilinin ucuna gelen sözleri birkaç kez yutkundu; sonra birden;

"Ben Dayıoğluna gitmesem Çavuş... Seninle kalsam..." deyiverdi.

Bir an, dönüp bakacak gibi arkasına yaslandı, sonra hemen önüne eğildi Yusuf;

"Kal... Kal elbet," dedi yavaşça, "Nasıl istersen. Hancı bildiğimdir. Rahat edersin..."

Semerci Hanın bakıcısı Sefer;

"Hoş geldin, sefa geldin Çavuş," diye karşıladı gelenleri. Bir Zehra'ya bir de arkadaki yüklü katıra baktı; "Hayırlı olsun. Mevlam keder vermesin... Hadi inin," dedi, doğrucu Zehra'nın atına vardı, dizginleri tuttu.

Atları içeriye aldılar, katırı çözdüler.

"Az bekleyin," deyip merdivenlere yürüdü Sefer. Çok geçmeden elinde bir kandil bir de anahtar, indi geldi. Anahtarı uzattı; "Büyük odayı hazırladım Çavuş. Temizdir, ferahtır... Gelin kızım yorulmuştur, rahat etsin," dedi hoşlukla.

Yusuf ikircikliydi, durdu kaldı öyle. Zehra uzandı, Sefer'in uzattığı anahtarı aldı; peçesi açık, başı yukarda, yürüdü çıktı merdiveni.

Yusuf ile Zehra'nın Eğin'de, Semerci Hanın asma katındaki basık tavanlı, tozlu, örümcekli odada birlikte geçirdikleri gece; genç olmanın, sağlıklı olmanın, birbirlerini kusursuz bulmanın sıcaklığıyla doldu. Kadınla erkek göz göze geldiler, el ele tutuştular, sevgi sözleri fısıldadılar birbirlerine. Çekingenliklerini yendiler; isteğin doğallığı kuralların baskısını unutturdu çabucak... Gizli olduğunu, hep gizli kalacağını sandıkları bir sevgiyle sarıldılar.

Ertesi gün yola çıktıklarında Zehra daha bir sokulgan-
dı Yusuf'a;

"İyi ki seni gördüm... İyi ki seni tanıdım. Bir günse bir gün... Olsun!" deyiverdi. Anasını, Nahit Azmi'yi, nikâhlanışını anlattı; "Anamın özendiği bir yana, karısı olmayı ben kendim istedim; güle oynaya vardım adama," dedi sözünün bir yerinde; "Evli olduğu, çoluk çocuğunu Trabzon'da bıraktığı da kulağıma geldi. Çekemeyenlerin, kıskananların sözüdür dedim, kandırdım kendimi."

"Yaşın ne başın ne... Aldanır insan," diyecek oldu Yusuf.

"Yok yok... Çok da şey bilir insan on sekizinde. Bir gelinlik, bir de nikâh!.. Düğünsüz, derneksiz, 'İşte oldu da

bitti...'dediklerinde aydım." Bir süre sustu. Atın ikide bir savrulup duran yelesini okşadı eliyle. Yüzünde eğri, acılı bir gülümseme; "Çok da ağladım... Ağladım durdum deli gibi, ne işe yarayacaksa," dedi.

Bayram Ağa işlikte, boyluca bir tayın yanındaydı. Tayın kızıl tüylü, incecik bileğini kıvrırmış, kucağına almıştı. Kapıdan gelen toynak patırtılarına doğruldu, döndü. Aşevinin kapısından;

"Bayram... Burya bak hele... Kim? Yusuf... Yusuf..." diye seslendiğini duydu Nare'nin.

Varıp kavuştuğunda Yusuf atından inmişti. Sarıldılar.

Tayın başındaki keçe külahlı, sivri bakışlı adam, Bayram Ağanın işe ara vermesine sıkılmış gibiydi. Yusuf'un çarşafı tazeyi eyerden alışına dikti gözlerini. Ötede, kümbetli yapının duvarının dibinde üç adam, kimilerinin it oturuşu dedikleri biçimde ayakları üstüne çömelmiş, karınlarını dizlerine dayamışlardı. Yüzlerine, Kabasakal'ın eteklerinden gümbatısına alçalıp giden güneşin ışıkları vurmuştu; akşam alacasında insandan çok yere inmiş yurtcu kuşlara benziyorlardı.

Nare elini vermedi Yusuf'a; sıcacık gülümsedi; kolunu, omuzlarını tıptısladı; "Hoş gelmişsin kızım... Cerenim..." dedi Zehra'ya da; yanına aldı, içeriye götürdü.

Akşam yemeğini, dördü birlikte, aşevinin üstünde, Nare'nin 'sultanlık' dediği, dört odanın büyüğünde yediler. Kilimler, divanlar, yastıklar, dövme demirden altlıklar, duvar süsleri; yaşlı karıkoca odayı dilediklerince döşemişlerdi.

Yarım okka kâğıtlı şeker, büyükçe bir kutu çay, bir kesim şalvarlık, daha birkaç şey; Yusuf, getirdiği çıkını Nare'nin eline tutuşturdu.

"Biz el değilik Çavuş.. Yere baktırma bizi her gelişin-

de," dese de sevindi; sevindiğini göstermekten çekinmedi Nare. Çorbayla, kavurmalı pilavla bir güzel doyurdu konuklarını. Yemeğin sonunda bal karıştırılmış taze çökelek getirdi koydu önlerine; güldü, konuştu.

Sofra başında, Zehra kendiliğinden, kim olduğunu, kocasını, nereden gelip nereye gittiğini anlattı kısa kısa;

"Yaban yerde bir başıma kapandım kaldıydım," diye bitirdi sözünü; Yusuf'a baktı, başını çevirdi; içinden içinden gözlerinin parladığını, yüzünün hemencecik pembeleştiğini kaçırmadı Nare.

"Divane, deli divane dolu bu dünya..." dedi Bayram Ağa; "Ne ettiğini bilmiş mi senin o erin? Bilmemiş. Ne etmiş, kendine etmiş..." Gözlerini kıstı, karısına döndü; "Nare ruhsat ver... Kalsın bu güzel burda. Ben tutuldum buna valla..." Elini göğsüne götürdü, güldü.

Nare kadınlığıyla, daha görür görmez, konuklarının yol boyu nereden nereye geldiklerini anlamıştı. Yalnız kaldıklarında;

"Ah... ah, gençlik işte... Ne edeceksin şimdi kızım?.. Sevdin mi sen bu bizim Çavuş'u? Yüreğim yufkadır benim; doğru söyle..." dedi Zehra'ya; söyledi, bağışladı, okşadı genç kadını sesiyle. "Ah... işin zor senin cerenim... eksik eteğim." Öyle dedi; kadınlığa yüreği sızladı Nare'nin. Işığı aldı, Zehra'yı odasına kendisi götürdü; "Yat, yat da dinlen kızım," dedi kapıyı çekti.

Yolcular, ertesi gün gece karanlığında Yukarışehir'e vardılar. Esadiye üstünden Gürcübey'e doğru, geçtikleri taşlık dar sokaklarda, nal seslerine köpek havlamaları karıştı; karanlıkta birkaç gölge, çabucak geçti gitti yanlarından.

Evin önünde, eyerden aldığı anda, Zehra iki yanına baktı, birden sarıldı Yusuf'a. Baş göğsünde öyle durdu;

"Bi de iyiydi, geçtik geldik işte... İyiydi Çavuş..." dedi

yavaşça. Çekildi, çarşafının yenlerini topladı.

Ebe Nazmiye'nin ışık elinde kapıyı açması; yükleri indirmek için kapı komşusu iki delikanlının koşup gelmesi, sonu oldu yolculuğun.

Sonraları, inişleri, yokuşları, uçurumları oldu bu sevginin; araya kırgınlıklar, kıskançlıklar, aşılması güç, anlaşılmaz burukluklar girdi. Yusuf Zehra'dan, anasının evinden ayrılmasını; Yukarışehir'de, Mezre'de, Hüseyinik'te, nerede isterse orada; başka bir eve taşınmasını istedi.

"Olmaz. Keşke olabilseydi," dedi Zehra; "üç gün, beş gün, beş ay... Ya sonrası?.. Bırakırsın beni... bıraktırırlar!" Bir başıma kalamam." Üsteleyince kırılır, içine kapanırdı. Bir başka gün, yalnız olduklarında; "Yanımdasın ya, yeter bana..." derdi; sıcacık sokulurdu sevdiğine; yanibaşında güllenir, güzelleşirdi. Heri'den sonra, ancak Zehra'yla birlikte olduğunda, yaşamın uğultusu daha bir derinden gelirdi Yusuf'a.

İki yıl sonra yaz ortasında, güneşin ortalığı kasıp kavurduğu bir öğleüstü, Tahsildar Nahit Azmi Bey, kendisi gözalıcı genç bir kısrığın üstünde, arkasında seyisi; Darkapı dönemecinden şehre girdi; anacaddenin orta yerinden çarşı içine, çarşı içinden Gürcübey'e sürdü atını. Atların başlıkları, eyerleri, üzengileri pırıl pırıldı. Fesi, tüfeği, parlak çizmeleriyle Nahit Azmi Beyin kendisi de öyle; dikine dikine, genç, gösterişli.

Eski damat, hiçbir şey olmamış, aradan yıllar geçmemiş gibi, doğruca Ebe Nazmiye'nin kapısına vardı. Atından indi; dizginleri seyisin eline tutuşturdu; çingırağın ipini çekti, bekledi çalımını bozmadan.

Giyimi, kuşamı, yay gibi gergin duruşu, sarıca sırma saçlarıyla, konu komşu kadınların gözünde, dilindeydi Nahit Bey.

Bilenler sonraları, Ebe ile kızının o gün, kapıyı yüzüne kapamak, eve sokmamak şöyle dursun, Nahit Azmi Beyin etrafında dört döndüklerini; onu incitecek tek söz bile söylemekten kaçındıklarını anlattılar. Adam dün evden çıkmış gibi rahat, sorgusuz sualsiz, geçmiş oturmuş başköşeye.

Ebe Nazmiye'den duyanlar; "Olan olmuş valide... Şu söyle, bu böyle... Kim suçlu, kim suçsuz, hepsini bırak bir yana. İşte burdayım. Zehra'yı yeniden nikâhlarım. Gelsin götüreyim... Tayinimi yaptırdım; ev tuttum Mezre'de; dayadım, döşedim. Kendi bilir, gelirse ev benim değil onun!.. Gelmezse yine kendi bilir..." diye konuştuğunu anlattılar. "Ben öyle bilmezdim. Kız dersen dünden hazırmış bacım!" diyesiymiş Nazmiye; "Dur... Düşün!.. Ne gezer..." Bohçasını toplamış, düşmüş arkasına adamın.

Yusuf'la Zehra'nın birbirlerini sevip seviştikleri, kuktan kulağa söylenen örtülü bir söylentiydi. Nahit Azmi Beyin, Zehra'yı anasının evinden alıp seyisin atına bindirdiği; geldiği gibi gösterişli, geçip gittiği günün ertesinde Yusuf, içten dışa, her an taşmaya hazır, acı öfke karışık duygular yaşadı. Genç dabaklar, ustalarının söze soruya pek gelmeyen suskunluğunu; havuzlarda, ambarda, boyahanedede, en sıradan işlerde bile titizlenip durduğunu gördüler, neye yoracaklarını bilemediler. Yüzü asık, gövdesi ip gibi gergindi ustanın.

Günler öyle ağırlı, suskun, geldi geçti.

Yağmurlu bir ekim akşamı, iş bitiminde, Yusuf'la Kâmil.yokuşu birlikte tırmandılar, çarşı girişinde ayrıldılar.

Güz yağmuru sızım sızım, incecikti; çarşı alanı, su damlacıklarının vurup oynadığı küçük su birikintileriyle dolmuştu. Ötede, Ekmekçigil fırınının tezgâhından dışarıya, soluk, titrek bir fener ışığı saçılmaktaydı.

Alanı geçip anayola çıkacakken, demirciler çarşısını döndü, ara sokaklara saptı Yusuf. Saraçlar sokağını, Naî-

bant Hanını yürüdü geçti... Birden, kendi dünyası içinde, sevdiğinin tenine dokunmak, düşsü, ulaşılmaz, olağanüstü bir şey gibi geldi Yusuf'a. Gerçek, ama gerçekliği hiç yok gibi... Her yaklaşımda yeniden; kavrayıcı, sarsıcı, coşkulu, önceleri hiç olmamış gibi yepyeni... Yaşamın akışında istekle, sevinçle, gizlice insanın insana sokuluşu büyü- lü, karşı konulmaz!..

Gürcübey semtinin ara sokaklarından geçerken geniş bir avlunun iki kanatlı kapısında, at üstünde bir kadınla atı yedekleyen bir adam gördü. Binek taşının önünde kadını koltuk altlarından tutup eyerden aldı adam; bir an öyle durdu, kadını göğsüne bastırdı.

Kadın, sesi bir sıcak, okşayıcı;

"Hişşt... bırak işte..." diye yakardı; kollarıyla geniş omuzlarına abandı adamın. Arkalarında, yağmurun şırıltıları arasında, Yusuf'un ayak seslerini duydular, çözüldüler.

Zehra ile anasının oturduğu ev, sokağın üst başında, üç yol ağzındaydı. Avluya açılan kapının eşiğinde taşlığın ortası çukurlaşmış, yağmur sularıyla dolmuştu. Yusuf, hiç duraksamadan yürüdü geçti.

Ebe'nin evde olmadığı geceler, geç saat, gözleri çıkmının penceresinde, gelir kapının önünde dikilir dururdu Yusuf. "Bekle, geldim..." diye fısıldardı Zehra yukardan. İnip kapıyı açtığında; "Gölgeni gördüm, yüreğim ağzıma geldi," der, sokulurdu sımsıcak...

Yusuf o gece Zehra'yı, ak bürümcük gömleği, vişne çürüğü kadife etekliğiyle anımsadı. Yüzünde gencecik bir gülümseme vardı sevdiğinin...

Haftalar, aylar geçti üstünden, kış geldi. Sular çekildi; tuzlar, tortular kaldı coşkulu sevilerden. Yaşam, acıyı, sevinci, öfkeyi, özlemi arkasında bırakıp doludizgin atlarını sürer, uzaklaşırdı. İnsan istenci, kimi atbaşı birlikte, soluk soluğa; kimi yılgın, yetersiz; gerilerden, ta gerilerden izlerdi yaşamın gerçeğini.

Kış geldi geçti, karlar erimeye başladı; toprak şurada çizgi çizgi, ötede oylum oylum sıyrıldı çıktı gün yüzüne. Sular çoğaldı. Yolların, sokakların kıyıcığında, evlerin küçücük bahçelerinde otlar yeşerdi; sarı papatyalar, al gelincikler açtı.

Binnaz çorba tasını siniye koydu, nineyi koltukladı sofraya getirdi, geçti oğlunun karşısına oturdu.

Bayram sabahıydı. Yusuf erken kalkmış, bayram namazına gitmiş dönmüştü. Bayramlıklarını giymişlerdi üçü de; ninenin başında kat yerleri yeni açılmış oyalı yazması, ayağında tabanı yere değmedik pırıl pırıl pabuçları vardı.

"Cami kalabalık mıydı oğul? Kimleri gördün?" diye sordu Binnaz.

"Eh işte..." dedi Yusuf, "Olanı oradaydı mahallenin... Hısım, akraba Mezre'den gelenler de vardı. Vardı ya, minberden bu yana yarısı doldu dolmadı caminin."

"Yazık, adam azaldı şehirde, ne çare..." dedi Binnaz; "Kimleri gördün?" diye sordu yeniden.

Yusuf anasının sözü bir yere getirmek istediğini sezdi;

"Kavaf emmi, Müftügilin Sadettin, Hasan; dede, oğul, torun İpekçigiller... Ne bileyim, hepsi oradaydılar işte..." dedi. Sonra birden, Kavaf Hocanın bayramlaşma sırasında; "Nice nice bayramlara, sağlığa, ikbale yeğenim, gözümün nuru..." dedikten sonra, kolundan tutup durdurduğunu; "Nergis Hatun Müftügile gelmiş. Diyeceği varmış. Gidip görsen sevinir," dediğini anımsadı, anasına baktı; "Seydili'den Nergis Hatun gelmiş, beni görmek iste-

miş... Öyle dedi Kavaf Hoca. Neden ki?"

Binnaz saklamadı. Bir süre kuşku luca baktı oğlunun yüzüne;

"Biz konuştuk, danıştık..." dedi, tek tek sözcüklerin üstüne bastırarak; "Anam, ben, Gülsüm Hatun, Nergis Hatun; zamanı geldi, geldi de geçti dedik. Selo'nun bacısı Bâlâ'yı münasip gördük sana. Elinde büyümüş Nergis Hatunun. 'Kızımdır. Öz kızımdan yakındır. N'ola, sevabı da vebâli de benim. Tek istesin Yusuf... İyi günde kötü günde yoluna yoldaş bulsun, bir olsun. İyi söylesin, iyi ansın bizi arkamızdan,' dedi Nergis Hatun. Öyle mi ana?"

Güler Nine, doğruldu, dikleşti oturduğu yerde. Çizgi çizgi yaşlı yüzünü kaldırdı, doğruca gözlerinin içine baktı torununun:

"Öyle, doğru..." dedi canlı canlı; "Benim kanım kaynadı görür görmez; ısındım, sevdim... Tanrı gün gösterecek güzelcene... Güldürsün yavruyu." Elini göğsüne götürdü; "Sen ister 'he' de, ister git kendi bildiğine. Kızdan yana yüreğim benim."

Yusuf, Selo'yu, Selo'nun anası Fadim'i, kızkardeşi Bâlâ'yı çok eskiden, ta Hermin'le birlikte kaçıp Seydili'ye gittikleri günlerden tanırdı. On on bir yaşlarındaydı o zamanlar Bâlâ. Selo esmerdi; koyu kara saçlı, kara gözlü, ince uzun... Bâlâ ise boyundan, inceliğinden öte, benzemezdi ağasına: Açık kumraldı; düz sarı saçlı, kalkık burunlu, koyu yeşil gözlü... Obada kaldıkları üç üç buçuk ay, yanında yöresindeydi Hermin'in. Giyinişine, gülüşüne, söyleşine açık bir hayranlıkla özenir, Heri ablasının arkasından ayrılmazdı.

Askerlik dönüşü de, sık sık, Mezre'ye dükkânlarına, iki sokak ötedeki evlerine giderdi Yusuf, Selogilin. Başındaki al hotozu; şalvarının üstüne giyliği kat kat yanları yırtmaçlı etekleri, yarım yarım Türkcesi ile Fadim Ana geldi gözlerinin önüne. Yalın, yapmacıksız; dobra bir kadındı Fadim. Seydili'de, obada nasılsa; Mevle; Mezre'ye göç-

tüğüne, yıllardır şehirde, şehirliler arasındayışadığına bil-meyen inanmazdı. Bâlâ'yı ise, askerden geldiğinden bu ya-na, hiç, hiç görmemişti Yusuf. Kızın, kışları Mezre'de ana-sının yanında, yazları obada Nergis Hatunun yanında ge-cirdiğini duyardı.

Anası ile ninesi konuşurken bunları düşündü de:

"Çocuk... Çocuktur o nine... Yaşı ne, başı ne? Hem..."

Binnaz atıldı:

"Çocuk da ne? On yedisinde... Görgüsü, güzelliği ye-rinde oğul. Tuttuğu dal yeşerir, bastığı yerde gül biter de-diklerinden. Arkana bakıp durma sen. 'Hem..' de ney-miş?"

"Hem... dediğim uzun ana. Söze gelir yeri yok şimdi. İyi, hadi olsun desem, gider boş dönersin. Unut gitsin!"

Nine ile Binnaz göz göze bakıştılar. Umut ipil ipil, sı-cacık yayıldı yüzlerine. Sözü nine aldı:

"Olur de, ötesini sen hiç düşünme oğul," dedi. "Sına-mışız; ağızlarını aramışız biz, kızın da anası Fadim'in de. 'Yusuf mu? Kimi istese alır. Toz kondurmam; bir dediğini iki etmem ben Çavuş'un' demiş Fadim. Oğluna danışmış da öyle söylemiş sözünü. Kızı dersin, pespembe olmuş yü-zü Nergis Hatun sorduğunda; eli ayağı birbirine dolan-mış; 'Sen bilirsin Hatun anam... İyisini, layığını sen bilir-sin,' demiş de dönmüş durmuş bütün gün Nergis Hatu-nun önünde arkasında."

Yusuf, kaşığını bırakmış, bir anasının bir ninenin yü-züne bakar, söylenecek sözün yaşamına yön verecek ağırlı-ğını taşırdı yüreğinde. Bahçelerinin çiçekleri açmış açmış da soluvermişti çabucak. Kendi kendisiyle kaldığında, ucu bucağı yoktu yaşadıklarının; aşkın, ayrılığın, kavganın, dostluğun, yalnızlığın, yenginin, yenilginin bin ayrıntısı, bin sızısı, bin yalazı tutuşur yanardı belleğinde.

Kendini yokladı; doğruldu ayağa kalktı:

"Her bir şeyi düşünmüş, işi oluruna getirmiş dayamış-sız anam. Bir iki gün bekleyin. Korkma, oluru varsa olsun

bitsin. Diyeceğim o. Yine de bekleyin bir iki gün," dedi, sakosunu aldı, çıktı kapıdan.

Ahırdan atı çekip eyerini kapatırken, ninesinin Fadim'den aktardığı 'kimi isterse alır' sözünü yineledi içinden. Çok önceleri; askerlikten, savaştan önce; kızı Nimet için ağzı arandığında, Nusret için, tıpkı böyle söylemiş İpekçi Mümtaz Bey. "Kimi isterse alır!" Savaşın kargaşasında; yokluğun, yalnızlığın, karanlığın koyulaştığı kimi günler; arkadaşının bu sözlerle tutunup dayandığını yakından bilirdi Yusuf.

Alacadağ savaşının son günü, siperlerden çıktıklarında, Nusret'le Nuri'yi son kez, toplanma yerine giderken gördüğünü anımsardı. Ondan ötesi; düşman topçusunun ateşi, süvarilerin saldırısı, piyadelerin yakın izlemesi altında; bütün birliklerin, bağısız, bağlantısız, Çifttepe'ye doğru çekildikleri bir karakargaşaydı. Yusuf o gece, kuşatma altında, öbek öbek kuytulara toplanmış, yorgun, yaralı erler arasında dolaşmış; paşaların 'teslim' koşullarını görüşmeye gittiklerini öğrendikten sonradır ki, arkadaşlarını bulma umudunu yitirmiş, Uğru Çıkmazı'na doğru uzaklaşıp gitmişti.

Arkasında düşman, bir başına, Köprüköy'e doğru altı gün altı gece süren o uzun kaçışta, ara ara, Çifttepe'de kalanların sığındıkları yerlerden toplanıp yol üstünde sıraya dizilişlerini anımsar, içinden çıktığı karabasanın korkunçluğunu yaşırdı.

Tutsaklardan sağ kalanların üçer beşer evlerine döndüklerini duyduğunda Rumeli'deydi. Bunların kimler olduğunu ise, çok sonra, askerden geldiğinde öğrendi.

"Biz seni öldü bilirdik Çavuş," diye anlattı Cafcaf; "Siperlerden çıktığımızdan az sonra, topçu baskını başladığında, vurulup düştüğünü görmüşler senin. Boş çuval gibi, toza dumana karışıp savrulmuşsun... Takımın bir yarısı gözleriyle görmüş... Biz bunu, gavurun sürü toplar gibi bizi tepeden indirip sıraya soktuğunda öğrendik." Geniş sakosu-

nun içinde omuzları sivri sivriydi Cafcaf Nuri'nin, boynu, bedeni incecik... Derince soluklandı da; "Kendinden başka kimsenin kimseyi arayacağı soracağı da yoktu doğrusu Çavuş... Ben kendi payıma; ölmüşse ölmüş, bu rezilliğe katlanmadı... Ne iyi... dedim, çıktım işin içinden," deyiverdi.

Nusret'le Cafcaf Nuri, on iki gün sonra Viladikafkas'ta trene bindirilip Stavrapol'a doğru yola çıkarıldıklarında birbirlerini bulmuşlar:

"Bulduk dedimse, hemencecik koştuk kavuştuk belleme ha Çavuş... Hayvan vagonunda, tıklım tıklım... Ben bir uçta, o dipte, köşede... Yüzü gözü şişmiş; kulağının biri kocaman kanlanmış, sarkmış; ayakta. Göz göze geldik... Çırpındım, elimi kaldırdım salladım. Oralı değil... Bakar bakar da görmez mi, görür de tanımaz mı? Hiç bilemedim. Odur Nusret'i son gördüğüm.

Ara duraklardan birinde, vagondakilerden bir yarımını indirdiler, küçük bir kasabanın dışında bir kışlanı cephaneliğine kapattılar. Sonradan duyduk ki; ertesi gün şafak vakti, bir ormanın içinden geçtiği yerde, yokuş yukarı tren iyice yavaşlamış. Nöbet yerindeki Rus muhafız silâhını yanına koyup vagonun sürgülü kapısını açtığında, ansızın atılmış Nusret. Silâhı kapmış, muhafızı arkasından itekleyip yarı açık kapıdan aşağıya atlamış çabucak. Silâh elinde, toparlanıp ormana doğru koşarken, tren durdurulmuş. Üç muhafız, üçü üç yandan, arkasına düşüp süngüyle, dipçikle işini bitirmişler Nusret'in oracıkta. Yaralı muhafızı yerden kaldırıp vagona almaları, trenin düdüğünü bastırıp yola çıkması on dakika bile sürmemiş..."

Taşlık yolda, yokuş yukarı atın ayak sesleri tik tik lok... tik lok... tik lok... Bir kış sonu, çarşı çıkışından Kömür Meydanına inerken, arka sokaklardan birinde gördüydü Nimet'i Yusuf... Genç kadının üstünde kalınca; düz dokunmuş, mor renkli bir çarşaf vardı. Yusuf'u gördü-

günde duraksamış, önüne arkasına bakınıp peçesini kaldırmıştı; "Beni tanıdın mı? Nimet'im ben... İpekçigilin..." demişti, yüzü solgunca, ürkek...

Şubat sonu, akşam karanlığında dar sokağın iki yanı koyu gölgelerle örtülüydü; nemli, soğuk... Karşısındaki esmer yüze, ürkek gözlerle baktı da, Kuru Kadir Hocanın mektebindeki küçük Nimet'in çizgileri belli belirsiz çizili-verdiydi belleğinde Yusuf'un. Çocuksu güzel yüzü gergindi kadının. "Tanıdım... tanıdım elbet..." dedi Yusuf; "Adını deyince daha bi kolay..." Nazla boynunu bükmüş, önüne bakmıştı Nimet; "Birden görünce dayanamadım işte... Şey, Nusret'i görmüş gibi... Aman neyse!" Yüzü kasılıvermişti, ağlamaklı. Soluklandıkça, soluğu buğulanır yayılırdı peçesinden yukarı... "Görsem... görsem dedim; işte gördüm..." deyip yürümüştü yokuş yukarı.

Tik lok... tik lok... Üzengileri gerdi, atı üstünde dikleşti Yusuf:

"Yürü... yürü işte mübarek!..." diye söylendi; topuklarını karnına dokundurdu atın. Silkindi, yelelerini savurdu, hızlandı kısarak.

Medrese ile kilise arasındaki eğimli küçük alanda, bayramlık giysilerini giymiş bir çocuk kalabalığı toplanmıştı. Birbirlerinden birşeyler kapıp kaçışıyor, bağırışıyorlardı. Aşağıya, kayalıkların altına doğru, yabancıçekleri, otlar, ayırıklar göğermişti, diz boyu.

Darkapı girişinde, Mezre yolu kalabalıktı. Gömütlüğe gidenler, gömütlükten dönenler, ikişer üçer yolun kıyısına çekilmiş, birbirleriyle, gelip geçenlerle söyleşip bayramlaşıyorlardı.

Şu bayram sabahı, Cıfcaftan Nusret'e, Nusret'ten Nimet'e dolanır dururdu düşünce. Bir uçta Alacadağ, bir uçta Kafkas Dağları, öbür yanda işte burası; sokaklar, evler, çocuklar... Gün güzel; aydınlık, ılık, parıltılı... Otlar, ağaçlar yeşil; tazecik... Kısrağın burun delikleri kocaman... Kendini ortada, at üstünde, olduğu gibi görürdü

Yusuf. Ne büyük ne küçük; olduğunca... Sağ, ama ölümlü... Ölümlü, ama var olduğunun ayrımında... Atı sürersin, yoldur geçer gidersin... Bağa varır; toprağı beller, fideyi dikersin. İşe döner; deriydi, ilaçtı, boyaydı, günü güne eklersin... Gittiği, gidemeyip tıkanıp kaldığı yere değin!.. Heri'ninki gibi; Pelvan'ın, Nusret'in, nicelerinininki gibi... Dur yok! Gelene gelme desen; o gider başkası gelir. Gidene gitme desen, şuncacıktır senin dediğin... Olur da olmaz da insanın bildiği, dilediği. Bi var ki, gece hep gecedir sabahı bulmayınca; ışık yaksan da yakmasan da. Şuncacığı şu; karanlığı sevmeyince, ışığı yakıvermeli! Sabah ne zaman olur olsun. Bildiği doğruysa; aşk bir ışık, iş bir başka ışıktır yaşamın karanlığına. Heri de öyleydi; ışıkların ışığı, parlak, parıltılı, sıcacık! Kardeşliği, arkadaşlığı da öyleydi ya Nusret'in.

Kısrak, purutları geçmiş, Sülüklüpınar yoluna dönmüştü kendiliğinden. Tik lok... tik lok... Binicisinin duyarlığına koşuttu atın ayak sesleri; canlı, sürekli, binbir bağla bağlı onun dünyasına: Yelesini savurur, kulaklarını diker, gözlerini iri iri açardı binicisi diklendiğinde; savurur giderdi havayı önünden arkasına.

Kendini kendinden alıp kenara çekince, ninesi Güler'i, anası Binnaz'ı, Bogos'u, Heri'yi, Nusret'i, Nimet'i, nicelerini görüverirdi Yusuf; dokunaklı, sıcacık... Tuzu, biberi, acısı çok işte çorbanın. Kavga varsa, hayınlık, hoyratlık, aymazlık, kin, kir, yas varsa; güne, güneşe, suya, ağaca, ota, ata, doğuma, ölüme ne bundan? At üstünde dimdik, kendini yoklardı Yusuf; büsbütün değil, ama azalmıştı kini, kiri, yası yüreğinin; dibe çökmüş, çürümeye durmuştu bunlar kendi tortularında.

Askerlikten bu yana, evine dönüp aradığını bulamayınca; işinden, ekmeğinden öte; ne edeceğini, kendine nasıl bir yol çizeceğini düşünmek istemezdi Yusuf. O yüzden, anası ile ninesinin evlenmesi üstüne sık sık yaptıkları önerilerin üstünde durmaz, söylenenin sözde kalması

için elinden geleni yapardı.

Anasının şimdi ansızın; sorup etmeden; Selogile söz iletmesi yolunu tıkamıştı. Heri ile birlikte Zilfo Beyin ko- nağında kaldıkları günlerden, ta o günlerden, can yoldaşy- dı Selo. Heri'yi sevdiğini, Heri'nin yoluna canını koyduğu- nu, Heri olmayınca dünyayı bir harım ateşte yakıp yele vermekten çekinmeyeceğini herkesten iyi bilirdi Selo. Akıllıydı, işbilirdi; gözü keskin, yüreği yüce, dili tatlıydı Se- lo'nun sevdiklerine. Sevmediklerine ise buzdu buz; karlı, katı, kocaman. Fadim Ana; "Kızı Yusuf'a isterler... Ne di- yeceksin?" diye sorduğunda, neler geçirmiştir usundan Se- lo? Kadınların kendi aralarında, ön alıp, işi kotarmaya kalktıklarını bilir mi? At binmiş, yol gitmiş, diz çökmüş, ekmek yemişlerdir birlikte. Kötü günün acısına, ağıtına; iyi günün erincine tanıktır Selo herkesten çok...

Amerikan Koleji önünde Şehrozlular yol üstüne dö- külmüşlerdi. Kolej yapısı yeniydi, görkemliydi. Yukarışe- hirliler, Doksanüç sonrasında, Misyoner Wheller ile Bar- num'un yerine gelenlerin becerikli çıktıklarını anlatırlar- dı. Yeni Misyoner Tom Herbert ile yardımcıları, savaş son- rasının ezikliğinden yararlanmış; Misyon'un da baskısı ile kolej açma iznini İstanbul'dan, Sadrazam'ın kendi elin- den alıp işe girişmişlerdi. İlkın, Bogos Bezirciyan'ın misyo- nerlere kiraladığı konaklardan büyüğünde başlayan öğren- im, iki yıldır, yeni yapıda sürdürölmekteydi.

Kızı Hermin'in kazaya uğradığı gece, sağ yanına in- me inen Bogos Bezirciyan, yıllardır ağız dili tutuk, yatağın- da yatmaktaydı. Demirli Handaki toptancı işini oğulları Artin'le Serkis üstlenmişlerdi. Ortanca oğlu Kamer'in ise, Margerith ile evlendiğı, Misyon'dan gördüğü destekle, Amerika'da bir liman kentinde kendi adına bir şirket kur- duğı; adı bilinir, sözü dinlenir biri olduğı söylenirdi.

Yusuf, evine döndüğünden sonraki günlerde, birkaç kez, çarşı içinde Artin'le yüz yüze geldi. Karşılıklı yüzleri- ni eğdiler, yollarını değıştirdiler; çarçabuk uzaklaştılar bir-

birlerinden.

Geçen yıl, hiç beklenmezken, Bezirciyanların, Şehroz'dakikonaklarından sonra, Sülüklüpınar dönemecinde-ki Yusuf'un bağına bitişik bağlarını da kolej yazlığı için, Müdür Tom Herbert'e sattıkları duyuldu.

Bağın kolej yazlığı için Amerikalılara satıldığını duyuncaya değin Yusuf, Bogos'u da oğullarını da geçmişte kalan kanlı kavgaları da bir yana itmiş; olanları oldukları yerde küllenmeye bırakmıştı.

Ne var, Artin Bezirciyan, sattığı bağın sınırlarının aradaki çitlerde değil, çok daha ötede, Yusuf'un bağı içinde, havuzun kıyısına değin uzandığını söyleyip iki bağı birleştirmeye özendirmekten çekinmemişti Amerikalıyı.

Tom Herbert'in Papaz Yeseryan'ı araya koyup olduğu gibi bağını satın almak istediğini Yusuf'a söylediğinin üstünden, o güne değin altı ay geçmişti. Dabaklar kahvesinde, bir akşamüstü, ıkıla sıkıla yanına gelip Misyoner Rahip'in istediğini aktaran Yeseryan'a; "Bizim satılık top-
rağımız yoktur... Öyle söyle adamına! Araya da girme. Kimse girmesin efendi... Kimseyi kırıp gücendirmek istemem," olmuştu Yusuf'un yanıtı.

Sülüklüpınar dönemecine varasıya, sorulardan birini sor-
du, yanıtını bulamadan bir başkasına geçti Yusuf. Yü-
zü kasıldı; katlandı karardı içi. Sonra anası geldi gözleri-
nin önüne; çileli, sevecen, yumuşacık... Öfkesi söndü; "Bı-
rak işte... Ne olacaksa!.." diye söylendi yüksek sesle. Çitle-
rin yanısıra, yokuş yukarı, havuzbaşına doğru sürdü atını.

Ferhat oğlu Yusuf ile Seydo kızı Bâlâ'nın nikâhları, o yıl güz başlarında, Selo'nun Mezre'deki evinde kıyıldı. Nergis Hatun ile Gülsüm Hatun, düğünün bir ucunun Murat Suyunun ötesindeki obada, öbür ucunun Yukarışehir'de Müftügilin konağında iki başlı bir şölene dönüştürülmesi; atlı, arabalı, bayraklı alaylarla donatılması için dil döktüler, varı yoğu esirgemeyeceklerini söylediler. Yüzünü astı, uzak durdu; yanaşmadı Yusuf. Nergis Hatunun; "Oğlum Zilfo Beyin verilmiş sözü vardır Yusuf'a. Sözü sözde kalsın, yerine getirilmesin istemem... Yüzü güzel, huyu güzel, kendi güzel bir yavruydu öteki de, o kız da... Yazan öyle yazmış yazısını, ne denir? Ona yapamadığımı şimdi yaparım... He deyin, yeter," dediğini ilettiler Yusuf'a, duymazdan geldi. Biriktirip bir kenara koyduğu üç beş kuruşa, borç harç, yenilerini ekledi; fistanı, pabuçtu, takıydı, var gücüyle, gerekeni gerektiğince yapmaya çalıştı. Yeri geldiğinde; "Biz neyseki oyuz... Ağa da değiliz eşraf da. Kime geldiğini, ne bulacağını iyi bilir senin gelinin güzel anam. Bütününü haktır lokmamızın; iyilerin en iyisi, sütün gibi helâl!.." dedi anasına; "Gerisi bana uymaz... Düğüm olur durur yüreğimde, sökmem," diye bağladı sözünü.

Yusuf'un alaylı, askerli aşiret düğünü istemediğini anlayan dabaklar; ustası, kalfası; ha deyip havalandırdılar postu... At buldular, donattılar; katır buldular yüklediler; yukarı mahallelerden, Şuşnaz'dan, Hüseyinik'ten, üçü birbirinden usta üç davulcuyla üç zurnacıyı pey verip peylediler; ottu, arpaydı, samandı, hayvanların yemini; eti, ekmeği, pirinci; torba torba taşıyıp yığdılar düğün evine.

Avcı Memoş, düğünden önceki gün, koltuğunun altında benek benek kızıl kanatlı, ağırlığı okka çeker iki toyla çıkageldi. Kuşları yere, ayağının ucuna koydu Binnaz'ın; "Ormanda tutmuş, evde beslemişim eze. Toya toy gerek, pişir ki yarın yiyek..." dedi güleç güleç, döndü savuştu.

Bağmançı Cafcaf Nuri, aynı gün arkasında bir tokluy-la çıkageldi. Tokluyu bağlayıp dikildi durdu eşikte; "Kese-yim mi, aha ele dursun mu ana?" dedi Binnaz'a, "Azı çoğa sayın, kusura kalmayın," diye ekledi.

Gelinin geleceği gün Binnaz evde kaldı. Güler Nine, Gülsüm Hatun, Güllü Hala, yakın komşulardan birkaçı daha, sabah erken, yaylı arabalara bindiler. Aralarında Masat Ağanın, Kavaf Hocanın, Kerim eniştenin de bulunduğu dokuz atlı, atlarını sürüp önüne düştüler yaylıların.

Mor renkli, ince sırma işlemeli çarşafı ham ipektendi Güler Ninenin. Gençliğinin güzelliği, görkemi, varsılığı yanar dönerdi giysilerinin kıvrımlarında. Nine, mor çarşafı, çarşafının altına giydiği dal dal nakışlı kadife fıstanı, galoş potinleriyle, kocası Yunus'tan oğlu Ferhat'a, Ferhat'tan Yusuf'a upuzun ömrünün birkaç güne sığabilecek mutluluklarından birini yaşıyordu. Gözleri güleç, dudakları kıpır kıpır, öylece sarsılır giderdi yaylının içinde. Geçidi geçmiş, atadan oğula, oğuldan toruna ateşi yakmıştı işte yeniden. Şu kara toprakta; şu ışıklı ışıksız, yağmurlu, karlı göğün altında; sevdiği, sevmeyip yerdiği, birinden bile yüksünüp yüz çevirmediği insanlar arasında yeri, yurdu, süreni vardı yaşadığının... Kırış kırış yüzünü kaldırıp ayrı ayrı, Gülsüm Hatuna, Güllü'ye, Kuşçu Bacıya bakar, hoşça gülümser dururdu.

Kız evinde az oturdu gelenler. Vakit öğleye yaklaşmıştı. Şerbetler içildi; çeyiz katırlara yüklendi. Bâlâ gelin; telli, duvaklı, kaftanlı; dualarla, tekbirlerle evden alındı, arabaya bindirildi.

Gelin alayı Yelboğazı çıkışına vardığında, güneş göğün yarı çizgisini aşmış, Akdağ sivrisine yaklaşmıştı. Yu-

karışehir'in sarp kayalıkları, ak, sarı, turuncu rengi ışıklar-
la parlıyordu. Yukarıda, Darkapı önünde, çoğu çocuklar-
dan büyükçe bir kalabalık üç ayrı yerde üç ayrı havayı ça-
lan davullarla zurnacıların yöresinde kümelenmiş, kol ko-
la hayal çekenlerin seyrine durmuşlardı. Gelin alayının bo-
ğazdan çıktığını görenler, çalgıcıları önlerine katıp yokuş
aşağı karşılayıcı çıktılar.

Yusuf'un mescidin avlusuna bakan küçük evi, Müftü-
gilin bitişik konağının avlusu, sofası, selâmlığı, o gece ko-
nuklarla doldu doldu boşaldı. Yemekler yenildi, çalgılar ça-
lındı, kınalar yakıldı... Gece geç saat, yatıya kalan birkaç
yakın akrabadan gayrisi, evli evine köylü köyüne, dağıldı
gitti hoşlukla...

Düğünden bir hafta kadar sonraydı. Akşam alacasın-
da, yaşmağı yüzüne örtülü, bohçacı kılıklı bir kadın kapıyı
çaldı, al atlas bir bohçayı tutuşturuverdi Bâlâ gelinin eli-
ne;

"Armağandır... Düğün armağanıdır Çavuş'a. Sağık-
la, iyi günlerde kuşansın," dedi.

"Buyur, içeri gel... Kimdendir?" sorularına hiç yanıt
vermedi kadın. Döndü, yaşmağını doladı, uzaklaştı çarça-
buk.

Püskül altlarından birine belli belirsiz bir küçük han-
çer, öbürüne yürek işlenmiş ak ipekten bu uzun kuşağın
Zehra'dan geldiğini Yusuf'tan başka bilen olmadı.

Bâlâ gelin, evliliğinin ikinci yılında, yıldızlı, lâcivert bir yaz gecesinde, ikizleri, Aşir'le Akşit'i doğurdu. Yılı dolmadan oğlanlar serpildiler, ayaklandılar... Bağda geçirdikleri günler sevinçti, açıklıktı, sere serpe dolaştıkları bir büyük dünyaydı küçüklere. Üç iken dört, dört iken altı oluvermişlerdi birden; şehirdeki küçük ev küçüldü, büsbütün dar geldi ev halkına.

Mezre'ye, başkaca illere, yurtdışına göçenlerin bıraktıkları evler boştu. Bu evler, cadde üstünde, sokak aralarında, kıyıda, kuytuda bırakılmışlığın küskünlüğünü, ıssızlığını yaşarlardı apaçık. Bakımsızdılar; çoğunun kirisleri, kapıları, pencereleri dökülmeye başlamıştı bile.

Yusuf, Darkapı'ya inen sokağın üst başında, kendi evine yakın, iki katlı, düz damlı, genişçe bir evi almaya istekli oldu. Aradı, sordu, evin kalıtçılarının İstanbul'da olduğunu öğrendi. Araya araçlar koydu; mektup üstüne mektup yazıldı, uyuşuldu. İki yüz lirası ödendi, otuz lirası borçlandırıldı, iki yüz otuz liraya satın alındı ev. Damı aktarıldı evin; döşemesi, kapıları, pencereleri söküldü, yenilendi; eskiler arasında, yüzü gözü güleç, sevimlice bir yapı çıktı ortaya. Nine, ana, oğul, gelin, oğulun oğulları, dört kuşak birlikte, bağ dönüşü yeni eve taşındılar, yerleştiler.

Yeni eve taşındıklarından sonraki yıl öldü Güler Nine.

Gündüz, ikindiye doğru ikizleri, Aşir'le Akşit'i, uzun süre yanında, yatağının kenarında tuttu Nine. O gün, yıllardır olmadığı kadar diriymi, kendindeydi; yüzü güleç, usu yerli yerinde... Küçücük ellerini üst üste koydu ikizlerin, avuçlarının içine aldı;

"Yerinmem... Hiç yerinmem çektiklerime gelinim..."

dedi ikizlerin anasına; "İşte böyle; bir çift fidan göğerir, unutur gidersin dününü gününü... Uçmağ olur dünyalar!" Gözlerinin içine baktı genç ananın.

İki saat sonra, uyur gibi, yüzünü bir yana çevirmiş, göçmüş gitmiş buldular nineyi yatağında.

Güler Ninenin öldüğü günlerde ecel, Yukarışehirli yaşlılardan ikisini daha kopardı aldı alıştıkları yaşamlarından. Güler Ninenin ölümünden üç gün sonra, yıllardır yatağından çıkamayan Bogos Bezirciyan, ondan üç hafta sonra da dabakların tok gözlü, açık sözlü kâhyası, Masat Kâhya öldü.

Yusuf, evden camiye, camiden gömütlüğe tabutunun bir ucunda hep omzunda taşıdı ninesini; gövdesi yay gibi gergin, yüzü yaşlıydı. Toprağa indirip üstünü örttüklerinde, ansızın ninesinin kuru ellerini, buruşukyüzünü, küçücük gövdesini kucaklamak, doyasıya göğsüne bastırmak özlemiyle doldu; ölümü değil ayrıldığı zor geldi ninesinin.

Üç gün sonra tabakanede, kuyuların başındayken Kevork Usta yanına sokuldu; yukarıdan aşağıya birkaç kez süzdü süzdü de;

"Eee... ne diyeceksin, söyle hele; Bogos Bezirciyan ölmüş dediler bu gece..." deyiverdi; "Bugün kaldıracaklar mış..."

Birden irkildi Yusuf; içinde bir boşluk büyüdü, karardı;

"Ya..." dedi, sustu. Malına, mülküne, parasına kurumlu Bogos... "Ben bana Müslümana kız verdi dedirtmem... O dabak mı? Etini itlere doğratırım," deyip öz kızını sevdiğinden ayıran, gününü gecesini karartan Bogos... İki arada bir dereye, umarsız kalan!.. Yusuf yokladı kendini; hiç hiç kını yoktu... "Çok çekti, yazık..." dedi sonra, lâf olsun gibilerden. Konuyu değiştirdiler.

İki gün sonra, akşam geç vakit, Bogos'un oğlu Artin, dükkânın eşiğinde dikilip durduğunu gördü Yusuf'un. Yüzü soldu, eli ayağı kesildi; oturduğu yerden güçlkle doğ-

ruldu.

İkisi öyle bakiştılar. Serkis dükkânda yoktu.

"Gitsem iyi olur dedim... Bogos Ağanın öldüğünü duy-
dum..." dedi Yusuf, ağır ağır, zorlanmadan.

"İyi..." dedi Artin, sözün arkasını getirmedi.

"Taziyeye geldiğimi söyle anana... Ellerinden öptüğü-
mü... Başısağolsun."

Bir süre yanıt vermedi Artin; derince soluklandı.

"İyi..." dedi sonra kısacık.

Döndü, çıktı Yusuf.

Yusuf'un ıraklığa başladığı, ıraklıktan kalfalığa, kal-
falıktan ustalığa geçtiği, askere gidip döndüğü yıllarda,
kâhyalık hep Masat Ağanın omuzlarındaydı. Ağa, büyük
oğlu Nazım'ı Doksanüç savaşında yitirmiş, küçük oğlu ile
kızlarını çoktan evlendirmişti. Sık sık; "Yetmiş yıl yaşa-
dım uşak, artığı var eksiği yok... Ömrüm aktı gitti elimin
altından. Ah... ah... gününü bilen beri gelsin..." der de gü-
lümserdi. Saçları, sakalı ak ak ağarmış, yaşlandıkça kuru-
muş, incelmişti ya; işine, eline, sözüne tezdi, titizdi... Gü-
ler Ninenin toprağa verildiği gün, gömütlükten dönüşte;
"Keyfim yok benim uşak..." dedi dabaklara; çarşı içinde on-
lardan ayrıldı evine gitti. Kâhya iki gün işe gelmedi. Arada
üç gün, kalktı, dolaştı, sonra büsbütün yatağa düştü. Başı-
nın döndüğünden, ayakta duramadığından yakınırdı. Bir
yanda karısı, oğlu, kızları; öbür yanda ustası, kalfası, ır-
ağıyla dabaklar; yatağı sevgiyle kuşatıldı Kâhya'nın. Heki-
me, öğüde, ilaca 'yok' demedi ya, dirilip doğrulmaya da gü-
cü yetmedi. Üç hafta sonra öldüğünde, koca adam incel-
miş; ufalmış, küçücük kalmıştı yatağında.

Dabaklar, namazını Ulu Camide kıldırdılar kâhyaları-
nın. Büyük kalabalık oldu; Yukarışehir'in yerlileri, Mez-
re'den, Seydili'den, yakın köylerden gelenler, el üstünde
taşıdılar tabutu.

Dabaklar, Masat Ağanın ölümünden sonra Yusuf'u kâhyalığa getirdiler.

Ustalar, Yusuf'u kâhyalığa getirdikleri gün, deri kaplı büyük boy deftere kırmızı mürekkeple; "Debbağlar Kâhyası Ferhat oğlu Yusuf, Şevval 1312 (Mayıs 1892)" tarihini düştüler. Yıllar geçti, yazı soldu, silikleşti...

Tabakane o yıllarda Evkaf İdaresinden, kâhya kimse onun adına kiralanırdı. Masat Ağanın ölümü ile senet düştü; tabakane iki yıllığına Yusuf Kâhya adına yeniden kiralandı.

İşlerine özenli, birbirlerine tutkun, uygununu uyarını bulmuş kişilerdi dabaklar. Ne eksik ne de artık; çırağı, kalfası, ustası; otuz iki kişiydiler. Aralarında kavga, kırgınlık; işe, ekmeğe hayınlık yoktu. Kâhya arar, araştırır, seçer de alırdı çırakları. Arkasını bırakmaz, huysuzu, uygun-suzu, yer edip boy vermeden, ayırır atardı başından.

Yusuf, sürüp gelen töreyi bozmadı: Ustalar aralarında danıştılar, el birliği, gönül birliği ile işi kotardılar. İşlenmiş derilerin satışından elde edilen gelirler toplandı, giderler düşüldü; kalan para, töresi uyarınca, çıraklar, kalfalar, ustalar arasında bölüştürüldü. Arada, işin yoğun olduğu günlerde geçici olarak çalıştırılanların ücretlerini kâhya sandıktan ödedi, deftere gider yazdı.

İyileri oldu, kötüler oldu yılların; kötüler iyilerinden çok oldu... Kıtlık, yoksulluk, sayrılık, göç; rüşvetle, hayınlıkla, bilisizlikle birlikte yaşandı. Bunlar yaşandı da, insanın insandan kopması, korkması beterdi. 'Kanun-i Esasi'dir... Hürriyet'tir...' sözleri, Doksanüç bozgununun gü-rültüsünde boğuldu gitti, baskı geldi... Adına 'Cemiyetçi',

‘Hürriyetçi’, ‘Jön’ denilenlerin Taif’e, Fizan’a sürüldükleri, zindanlarda çürütüldükleri söylendi fısır fısır...

Çözülüşün, çöküşün, aymazlığın Jönlerden, Hürriyetçilerden mi geldiği, yoksa edenlerin ettiklerini onlara mı yüklediği hiçbir zaman bilinemedi. Kimileri suçu düzenin bozulmasına, kimileri de değişen dünyaya ayak uydurulamamasına yüklediler. "Ne biri ne öteki... İkisi iç içe bir bedende," diyen olmadı. Zanaatkârın işsizliği göçe; göç işsizliğe bağlandı da, bunların birbirlerini itip büyüttüğü anlaşılmadı. Benlik, bencillik, zora güce dayalı varsıllık büyüdü... Büyümesi; özge gözetmenin, cömertliğin, sevginin azalmasındandı. İyişi gitti kötüsü kaldı çok şeyin; sel çekilmiş selinti kalmış gibi.

Bağmançı Cafcaf Nuri’ye, Doksanüç’ün bu yoksul savaşçısına sorulsa; fukaralığın fukaralıktan öte bir yanı yoktu; evvel ahir böyleydi bu... "Bizim aşımız ılınmamış ki soğusun," derdi.

Yıllar yılları izledi, Doksanüç’ün bir başka savaşçısı Avcı Memoş, insan içine girmedi, uzak durdu. Günlerden bir gün sorulduğunda; "Yoksulun yoksula hayınlığıdır bu dünyanın derdi; başka şey değil..." dedi, bilmiş bilmiş.

Doksanüç’ün Müşir Yaveri Ali Rıza, atladi çıktı rütbe-leri bir bir, miralay oldu. Doğduğu yere her gelişlerinde evlerin boşaldığını, yıkıntıların çoğaldığını, çarşının ıssızlaştığını gördü; acındı, vahvahlandı, ayrıldı gitti işinin başına.

İpekçilerin Mümtaz Beyle kardeşleri, ipekçiliğin kendi ellerinde can çekişip öldüğünü gördüler. Yıldan yıla dışsatımlar azaldı; yerliler, eşi örneği bulunmaz ipeklilerin yüzüne bakmaz oldular.

Göç üstüne göç, nüfus eriyip azalırken, Amerikalı, Fransız, Alman misyonerleri çoğaldı şehirde. Köşe kapmaca, okul üstüne okul açıldı; yabancılar yörede, egemenliğin köprübaşlarını tutmaya çalıştılar...

Baskı baskıyı getirir, çökertir... Kendini Osmanlı bi-

lenler, yeri geldiğinde; "Ya biz kimin kuluyuk? Töbe, Hüda bilir, biz bilirik... Osmanlı dedin mi, Osmanlının işi taş toprağa! Osmanlı bir versin beş istesin, başım gözüm üstüne... Osmanlı ister ki ala... Zaptiye salar ki ala... Mültezim salar ki ala... Tüccar, ağa, eşkıya salar ki ala! Olaydı da alaydı! Yok. Yok olunca yoktan ne çıkar?" derlerdi.

Ayrılıkçı Ermeniler, 1887'de Hınçak Ermeni İhtilal Cemiyetini kurdular. Yabancı misyonerlerle, içte dışta servet yapmış kimi Ermeniler cemiyetin arkasıdaydı. Hınçak'tan iki yıl sonra, bir başka isyancı örgüt, Taşnak Cemiyeti oluşturuldu.

Yusuf ile Bâlâ'nın ikizlerinden yedi sekiz yıl sonra bir oğulları daha oldu, adını Ferhat koydular. İkizler, ninelerinin, daha çok da Bâlâ'nın özendirmesiyle, kâğıda, kitaba, kaleme ısındılar. Yedi yaşına anca gelmişlerdi ki, güzün bağ dönüşünde, gelin bir yandan, kaynana bir yandan, gün geçmedi oğlanları okula yazdırmasını istediler Yusuf'tan. Puslu, yağmurlu bir eylül sabahı, ikisi iki yanında, ellerinden tuttu, Kayabaşı'nda, eski bir konaktan bozma beş sınıflı ilkokula (Mekteb-i İptidai'ye) götürdü, kayıtlarını yaptırdı; büyüklü küçüklü seksen beş öğrencinin arasına salıverdi oğullarını Yusuf.

Üç ay sonra, çarşı içinde karşılaştıklarında, okul müdürü Mustafa Sahir Bey sıcacık gülümsedi;

"İkizler iyi, çok iyi Kâhya... Bi de hangisi hangisidir onu bilsem..." dedi, geçip giderken.

Darkapı'daki ev, Sülüklü Pınardaki bağ, Mezre'de Selo dayılarının dükkânı, evi; arada bir anneleri, anneanneleri ile birlikte gittikleri Murat Suyunun öte yakasındaki köylük yaşam... Çocuklar bu kocaman dünyanın içinde, çabuk öğrendiler, çabuk büyüdüler. Selo Dayı, evlendikten, kendi çocukları olduktan sonra bile, kucağına alıp bağrına bastığı ilk sevgiyle bağlı kaldı yeğenlerine. Üç gün görme-se, dördüncü gün, düzlükten tepeye bir saatlik yolu yürür gelir; yarım saat, bir saat ikizlerle eyleşir dönerdi.

Akşit’le Aşir ilkokulu bitirip Mezre’deki Askeri Rüştîye’ye yazıldıklarında Selo Dayı yeğenlerini daha sık gördü güvendi ya, üç yıl tez geçti.

Umran Beyin, ayrıkotu gibi il toprağına kök salmaya başladığı, gücünün yettiğı yetmediğı her işten pay kapmaya giriştiğı dönem, Mehmet Nuri Beyin Yukarışehir valiliğine gelişiyile eşzamanlıydı. Orta boylu, geniş kalçalı, ablak yüzlüydü Umran Bey; kırkında var yok. Yüzü sevimsiz bir dolunaydı; göz çukurları, burnu, çenesi pek seçilmezdi; kulakları ensesine doğru, sivricene, küçük küçüktü.

Soyunun sopunun saraya değin uzandığını; kardeşlerinden birinin padişah yaveri, bir başkasının mabeyn kâtiplerinden olduğunu söyler de gezerdi Umran Bey.

"Bendeniz Umran... Umran Rauf, Asitane'den..."

Gerdanını kırıp kasılarak, ilk gördüklerine ilk sözü hep buydu Umran Beyin; "Bendeniz Umran... Umran Rauf, Asitane'den." Valinin sırdaşı, defterdarın hısımlı, mektupçunun medreseden 'ruh gibi' can yoldaşıydı, anlattıklarına inanılırsa... Sonra sonra, hafiyeliğı; koynunda özel 'şifre' taşıyıp gün gün 'vilayet ahvalini' saraya jurnal ettiğı fısıldandı kulaktan kulağı.

Kentin bayındırlığı, yolların yapılması, maden şirketinin kurulması, tarım okulu açılması, zanaatkâra devlet elinin uzatılması, Vali Mehmet Nuri Beyin dilinden düşürmediğı sözlerdi... Encümen mi kurulmuş, ihale mi açılacakmış, inşaat mı yapılacaktı; yanında adamı, cebinde kâğıtları, vilayetten encümene, encümenden telgrafhane-ye, kapı kapı dolaştığı görülürdü Umran Beyin.

Ant verdi, dil döktü; varsıldan yoksuldan para topladı; şirket kurdu, şirket batırdıydı Umran Bey.

Encümen kararı, Bayındırlık Müdürü'nün desteğı, valilik onayı, Umran Bey, ilk büyük işi, Malatya yolunun

yapımını üstlendi üstlenecekti ki, İstanbul ihaleyi durdurdu; ayrılmış paranın, Hamidiye alayları efradının gecikmiş aylıklarının ödenmesi için Diyarbekir Valiliği emrine gönderilmesini buyurdu.

Ne ki Umran Bey, o arada, İstanbul'dan onay geleceği, işin tasarlandığı gibi yürütüleceği güvencesini vermiş, Defterdar Esat Hilmi Beyden yüklüce bir avans koparmış, zimmetine geçirmişti bile. İhale durdurulunca, Defterdar, avans tutarının hemen o gün vezneye yatırılması telâşında dört döndü; adam saldı, kendi aradı, Umran Beyi bulamadı. Umran Bey, sözde iş arkasında, Malatya'dan Maraş'a, Maraş'tan Sivas'a gezinip durdu; telgraf telgraf üstüne, ele geçirilemedi.

İstanbul'dan denetçiler gelecek, Defterdar'a işten el çektilerilecek, Umran Bey tutuklanacak derken; bir gece Dahiliye Nezareti'nden gelen bir telgrafla Vali Mehmet Nuri Beyin görevden alındığı, Musul Valiliği'ne atandığı öğrenildi. Telgrafla buyrulduğu gibi, Mehmet Nuri Bey, hiç vakit geçirmeden görevi Defterdar Esat Hilmi Bey'e devretti, üç gün içinde toparlandı, yola çıktı.

Görev değişikliği gibi gösterilen bu sürgünlüğün arkasında yatan gerçek sonra anlaşıldı. Umran Bey ta geldiği günden bu yana, saraya verdiği jurnallerde, sık sık; Vali Mehmet Nuri Beyin Hürriyetçilerden yana olduğu izlenimini verdiğinden kendisine güvenilemeyeceğinden söz edermiş. Bu kez, zimmetine geçirdiği haksız paranın ortaya çıkacağını, Mehmet Nuri Beyin de kendisini gözetmeyeceğini anlayınca, onu açıktan açığa suçlamaktan çekinmemiş, şifre üstüne şifre göndermiş...

Düzen tuttu... Defterdar Esat Hilmi Bey vali koltuğuna geçti oturdu. Ondan öte, vilayette dirliği düzeni sağlamak; memurların görevlerini gereği gibi yerine getirip getirmediklerini denetlemek; mahkemeleri, cezaevini el altında tutmak; vergileri toplatmak; bayındırlık işlerini yapmak; mutasarrıflara, kaymakamlara buyruk çıkarmak

Esat Hilmi Beyden soruldu.

Hepsi bir yana, Defterdar, bir başka vali atanıp gelmeden önce, Umran Beye kaptırdığı paranın geriye alınabilmesi yollarını aradı: Önce askeriye'nin, sonra cezaevi ile hastanenin yiyecek ihaleleri, kaşla göz arasında. Umran Beyin eline geçti.

Birkaç ay sonra, asıl büyük işi, merkez ilçe ile bağlı köylerin 'aşar'ının toplanması işini üstlendi Umran Bey. Öşürünü alacağı köylere haber salar, ürünü günlerce harman yerinde bekletirdi. Arkasında zaptiyesi, kâtibi, ambarcısı varıp gittiğinde, yoksul çiftçiden iki alacağını üç, üç alacağını dört alır, ikiye, üçe sayardı.

Umran Beyin, toprağı geniş, ürünü bol kimi ağalardan aldığı aşarı, ölçek ölçek bire değin ölçüp de aldığı, hakkı olmayana başını döndürüp bakmadığı söylenirdi. Doğruydı; Umran Bey, bunlarla, pazara götürüp dökecekleri ürünün hepsini, son çuvalına dek kendi ambarlarına teslim etmeleri için anlaşılmıştı. Öyle oldu; tüccarın yıllar yılı, alacağı vereceğı deftere yazıp kapatmaya alıştığı tahılın önemli bir bölümünü Umran Bey kendi ambarına doldurdu. İl yöresinde açılan ihalelere katılmak isteyen üstleniciler, şundan bundan toplamak yerine, hazırda mal bulmanın kolaylığına alıştılar. Umran Bey yörede tahıl tekeli kurdu, dilediğine dilediğı fiyatla mal satmaya başladı.

Yıllar geçti; üstleniciliğın, faizciliğın; ev, arsa, dükkân alım satımının; taşımacılığın birlikte yürütüldüğü bir düzen kurdu Umran Bey Mezre'de. İlişkileri çoğaldı, yanı yöresi kalabalıklaştı, zoru gücü büyüdü gün geçtikçe. Defterdardan mektupçuya, mektupçudan kadıya, kadıdan zaptiye'ye, yanına varamadığı, sözünü geçiremediğı kimse yok gibiydi. Zimmetinde kalan parayı çoktan ödemiş, bulunduğu yerde sağlam durması için, Vali Vekili Esat Hilmi Beyin bir dediğini iki etmez olmuştu. Gün geldi, çarşı içine yakın, on dönümlük geniş bir arsa üstünde, yan yana birbirinin eşi üç ambar, bir de han yaptırdı; Pertek yolu üs-

tünde, konağı ile birlikte büyük bir çiftliği satın aldı, adamlarını yerleştirdi.

Mezre'de, yakın kasabalarda, nahiyelerde, hayvan kesimlerinden çıkarılan deriler çoğu, günler haftalar boyu kıyıda köşede bekletilir; deriler kurur, kokuşur; tabakane-den istek gelesiye dönüp yüzlerine bakar olmazdı.

Umran Bey, askeriye et verme işini üstlendiğinde, kesimden çıkan derileri ne edeceğini, nasıl paraya çevireceğini bilmezdi. Derinin değerli olduğunu, mangır değil altın ettiğini çok sonra adamı Cüce İdris'ten öğrendi.

Bu uğru eskisi Cüce, başlangıçta sözünü bile etmedi derilerin. Sığır, koyun, kuzu, ne ise; davar alımı için, Umran Bey adına celeplere ödediği paradan birkaç kuruş düşer; "Bunlar da kesim artıklarının parası," diye hesap görürdü efendisiyle.

Aradan aylar geçtikten sonradır ki, Umran Bey, ambarlarını dolaştığı bir gün; Cüce'nin derileri tuzlayıp bir köşeye istiflemiş olduğunu gördü. Koku bütün ambarı sarmıştı:

"Bunlar da ne? Kimin bunlar adamım?"

İdris hiç renk vermedi:

"Bizim değil," dedi, "emanettir. Yukarışehir'e tabakaneye gidecek... Gecikti. Söyler aldırırım ben. Bugünden tezi yok."

Umran Bey üsteledi:

"Aldırmasına aldır da, kimin bunlar dedim; burada ne işi var?"

"Dabakların," dedi Cüce; "şimdi haber salarım; gelsin götürsünler mallarını."

Cüce İdris, o gün işin orada bittiğini sandı. Kendi kestirdiği hayvanların derilerini toplamakla kalmadı; mezbahadan çıkanlara, yakın köylerden kasabalardan getirilenlere de alıcı oldu. Umran Bey işe el koyduğunda İdris, Mez-

re'deki ham deri toplayıcılarının önde geleniydi. Mezbahadan aldıklarından öte, deri toplayıcısı köylülerden birkaçını da kendine bağlamış; tabakaneden istendiğinde, istenilenden çok ham deriyi elinde hazır bulunduracak duruma gelmişti.

İşin o aşamasında Umran Bey duruma el koydu. Adamını önüne aldı; sordu, sıkıştırdı. Neyi nereden aldığını, kaç paraya aldığını, üstüne ne koyduğunu, kaçta sattığını bir bir öğrendi. Girdisine ayrı, çıktısına ayrı baktı, topladı; elde edebileceği kazancı gördü de ısıniverdi içi.

Umran Bey, ham derilerin dabaklar için iş, ekmek parası, yaşam biçimi demek olduğunun ayırımına vardığından öte, çok düşünmedi; güldü, gerindi kendi kendine. Çok geçmeden Yukarışehir'e çıktı, tabakaneye geldi. Kendi verdiği ham derilerin, 'kaç parça ise işte öyle,' işlenip kendisine geri verilmesini önerdi Yusuf Kâhyaya.

Yusuf Kâhya, ilk kez yüz yüze geldiği bu geniş kalçalı, kavun kafalı; şurada, hemen bir saat uzaklıktaki vilayet merkezinde, güneşırı başka bir dolap çevirip kendinden söz ettiren adam olup olmadığından kuşkulandı. Kaşı, gözü, burnu, çenesi gerçekten belli belirsizdi karşısındakinin; görür mü? Yer, içer, soluklanır mı? Hiç belli değil...

Sesi, karnı üstünde sürünüp gezen bir yılanınki gibi tısır tısır, ıslıksı bir sestir Umran Beyin. Atının dizginlerini, girişin yanında, İdris'in eline tutuşturmuş; dertop kapıdan girip kâhya odasının sedirine yerleşmişti.

Yusuf'un ikizleri; Aşir'le Akşit'i; Miralay Ali Rıza Beyin yanına katıp İstanbul'a, Kuleli Askeri İdadisi'ne gönderdiği günlerdi... Yola çıktıklarından yirmi gün sonra, önceki akşam, Miralay'dan mektup almış; delikanlıların yerlerine yerleştirildiğini öğrenmişti. İkizler, umduğundan da diri, gözü pek çıkmışlardı; atak, dayanıklı, okumaya, öğrenmeye istekliydiler.

Miralay Ali Rıza Bey; Doksanüç Harbinin bu genç Müşir Yaveri; babaevine izinli geldiği günlerde, hiç aksatmaz, Yusuf'u arar sorardı. Daha ilk gördüğünde göz koymuştu ikizlere... Elini öptürüp omuzlarını okşarken; "Bunları bana ver Çavuş!.. Bana ver, asker edeyim. Hizmet etsinler vatanlarına," deyip yüreklerine ateş düşürmüştü ço-

cukların. ıkızler, babalarından haberli habersiz, sözünün arkasını getirmesini istediler Miralay'dan. Önce Mezre'deki Askeri Rüştîye'ye yazıldılar. Üç yıl geçti, rüştîye bitti; toparlanıp gittiler İstanbul'a.

Umran Bey kapıdan girip sedire yerleştğinde, aklın da oğulları vardı Kâhya'nın. Umran Beyin neler söylediğini pek kavrayamadı;

"Dur hele, istediğin nedir senin? Bir daha söyle," der kestirmeden, kabaca. Kaşları çatılmış, göz çukurlarında şakaklarına çizgiler derinleşmişti.

Bilenine uyarıcı, ürkütücü gelirdi Yusuf'un böyle konuşması: "Yanığı, yalazı içindedir adamın... Kendini ele verdiği, öfkesinin boyunu aştığı görülmemiştir..." derlerdi. "Elini burnuna götürmesin; gözlerini dikip dikip bakmasın bir şeye... Korkulur."

Ayağa kalktı; Umran Beye doğru birkaç adım attı, durdu. Otuzunda gibi çevik, ince, atılgandı duruşu.

Umran Bey anlattı:

"Askeriyeye et veririm ben," dedi. "Kesimden çıkan deriler, mezbahanınkiler, şuradan buradan derlediklerim... Az değil, ay hesabı sekiz on katır yükü deri gönderirim buraya ben. Şu benim İdris'e -eliyle pencereden dışarıyı gösterdi- ne vakit sorsam, 'para ettiği yok... Dabaklar ne veriyse işte o!' demekte. Düşündüm, ne almışsan onu işle ver bana, bitsin bu iş."

Kâğıtları, defterleri koyduğu sandığın yanına, yerine oturdu Yusuf. Eli burnunda, uzunca bir süre öyle durdu, önüne baktı;

"Ne vermişsen onu..." dedi, sustu. Sözünün arkasını getirmedi.

"Ne vermişsem onu... İşle, al paranı bi tamam." Yüzü daha bir gerildi Umran Beyin; sanki gülümsüyordu.

"Deriden, dabaklıktan anlar mısın sen? Köselesi, sahtiyanı, süeti, pöstekisi... Neyi nereden çıkaracağımı; işin uygununu yaptığımı nereden bileceksin?"

Bu kez gerçekten güldü Umran Bey; yayvan yüzünün iki yanında bir parladı bir söndü gözbebekleri; ağzı genişçene yayıldı:

"İşimi bilirim ben... Debbaglık nedir bilmem de, kim kimdir, kiminle iş tutulur, onu bilirim. Yusuf Çavuş... Yusuf Kâhya... Yusuf Ağa dedin mi işin yaramazı olmaz dediler... Sorduk, öğrendik."

"İşledik verdik diyelim derileri... Yemenici değilsin, kunduracı değilsin, saraç değilsin. Ne işine yarar senin deriler?" Sorduğunun yanıtını beklemedi Kâhya, ayağa kalktı; "Bizim işimizi bize bırak Ağa... Herkes kendi işine baksın!" dedi.

Umran Beyalındı. Suratı asık, o da ayağa kalktı. Kapıdan çıkarken:

"Ben diyeceğimi dedim... Bundan ötesini sen bilirsin!" dedi, homurdanarak. Atı yedeğinde derenin karşı kıyısına doğru yürürken; "Ağaymış... 'Bizim işimizi bize bırak ağa...'ymış... Gösteririm ben sana ağayı beyi!.. Kurt sürüsü... Tutmuşlar dağbaşını..." diye söyleniyordu kesik kesik.

Umran Bey, Yusuf Kâhya ile yüz yüze görüştüğünden birkaç gün sonra İdris'i çağırdı, yanına adamları Kudret'le Bekir'i kattı, il içinde, yakın kasabalarda, nerede ne kadar deri bulurlarsa toplamalarını; ucuzdu, pahalıydı, parasına bakmamalarını buyurdu.

Çok geçmedi, ambarlardan biri yarı yarıya tuzlanmış, kurumuş, kokuşmuş deri yığınlarıyla doldu.

İşlenmemiş derinin ağır kokusu çarşıya yayıldı yayılacak, Umran Bey, iki gece üst üste, araba kiraladı, katırcı tuttu, balyaları Pertek yolunda bir izbe yapıya taşıttı, başına adam koydu.

Dabaklar, gün gün katır sırtında tabakaneye getirilen derilerin birden durduğunu, üç gün, beş gün, on gün, toplayıcılardan kimsenin tabakaneye uğramadığını gördüler.

Güz sonu, şehirlinin gücü yettiğinde, çebiş, koyun, dana kesip kavurmasını, kıymasını, pastırmasını yaptığı gündü. İş iş edinmeyip üç beş kuruş yangelir arkasındaki toplayıcılar, Umran Beyin adamları araya girince malı satmış, kenara çekilmişlerdi.

Tek tük, birkaç parça deriden başka ortalıkta mal görünmemesi dabakların gözünü açtı. Miralî Usta ile Gani Kalfa Mezre'ye, Kâmil Usta ile Saim Kalfa, Hüseyin, Kesirik, Mollaköy yönüne, Kevork Usta ile Sadık Kalfa, Murat Suyu yöresine deri toplamaya çıktılar.

Geç kalmışlardı; gidenler sanki de boşuna gittiler; birkaç katır yükü döküntü malla döndüler geldiler: "Mal yok Kâhya!.. Umran Bey toplatmış derileri... İsteyene istediği parayı da verivermiş hiç nazlanmadan..." diye anlattılar.

Önü kış... Yemenicinin, kunduracının, saracın, se-

mercinin iş işlediği, mal beklediği günler... Görülecek işin, kardan, dondan önce görülmesi gerekirdi.

Pertek'ten, Palu'dan, Malatya yörelerinden mal bulup getirmek, Umran Beyin toplattığı derilerin dönüp yüzüne bakmamak yapılacak işin iyisiydi ya, o da olmadı... Gidenler elde bulunması gereken malın üçte birini ancak getirebildiler.

O günler gözüne uyku girmedi Yusuf'un.

Bağ dönüşü evde, kış hazırlığında kadınlar.

Bâlâ sabah erken kalkmış, bulgur çekmeye gelecek komşular için hazırlıklara girişmişti. Avlunun orta yerine kilim sermiş, örtü örtmüş; değirmen taşlarının yöresine fırdolayı minderler koymuştu.

Yusuf, duvara dayalı, kaynatılmış, kurutulmuş buğday çuvallarından birine elini daldırdı, avucunu doldurdu, kokladı, taneleri çuvala bıraktı.

Çuvalların ikisi de yarısına kadar doluydu;

"Hepsi bu mu bulgurun?"

Bâlâ çömeldiği yerden başını kaldırdı;

"Hepsi o..."

"Yeter mi?"

"Yeter. Çok bile."

Kapıyı açtı, çıktı Yusuf: İyi... Bulguru, kavurmayı, birkaç çuval unu koymuşlardı kilere. Kendi kazancı, bağın ürünü, Bâlâ'nın çalışkanlığı... Kışı göğüslemek; soğğun, yokluğun, açlığın üstesinden gelmek iyi... Ya dabaklar? Bağ, bahçesi olmayanlar?.. Çırağı, kalfası, ustası, günden güne, işlenmiş derilerin satışından gelecek gelirin bölüşülmesinden başka umarı olmayanlar?.. Ya gönü, köselesi, sahtiyanı, sıra sıra işliklerinde mal bekleyen yemeniciler, kunduracılar, saraçlar, semerciler? Herkesin herkesle bölüştüğü bir şey var. Yok, hayır... Herkesin herkesle bölüştüğü bu şeylerin arkasındakiler salt para, salt çıkar, sen ben kavgası da değil. Açlığın, korkunun, geleceğe güvensizliğin karası kocaman bu herkesin herkesle bölüştüğü şeyle-

rin arkasında. Umran Rauf'un, parasına güvenip derileri topladıktan sonra, sırtını dönüp beklemesine kim karşı çıkacak? Dönen çarkın durmasını kimden sorarlar?

Kaşı kaldırıp, "Bizim işimizi bize bırak... Herkes kendi işine baksın..." deyip adam azarlamak kolay... Kolay, çok kolay Yusuf Çavuş! Ama kâhyalık öyle değil... Dabağın, yemenicinin, kunduracının, saracın, kesicinin, toptancının, kâhya deyip önünden ayağa kalktığı; dernekte, toplantıda yer açıp yer gösterdiği, günü geldiğinde karşılığı istenecek bir büyük haktır...

Umran Rauf'un, topladığı derilerin kendi adına işlenmesini istediğini anlattığında, dabak ustaları; 'Şaşırmış namussuz...', 'Herif divane...', 'Büsbütün akılsız bellemiş bizi bu...' dediler mi? Dediler...

Umran Rauf akarsuyun önüne durdu! Şehmuz Kâhya, Masat Kâhya; onlar da gelmiş geçmişler; böyle iş işlendiğini gören, duyan yok!.. Gücü yetenin parayı bastırıp deriyi toplamasının önüne nasıl geçilir?

İş dediğin baharda çiçek açtığıdır ağacın... İş dediğin, tohumun çatlaması, suyun akması, günün gökyüzünde dolanmasıdır... İş dediğin insanın ayağa kalkması; umudu, özlemi, bilgisi, becerisi, teri, yorgunluğuyla; adam arasına girmesidir... İşi iş değildir Umran Rauf'un... Aldığına sattığına kendinden kattığı yoktur... İşin erbabını zora koşar da doldurur kesesini.

İşsiz kalmak dışlanmaktır; horlanmak, adam yerine konmamaktır. Umran Rauf bu korkuya iter adamı... Korkunun karasında alacağını alır, kas kas gerinir güler!

Öfkesi düşündüklerine karışmış, yokuş yukarı Kurşunlu Camisine çıkan yolu tırmanmaktaydı Yusuf. Arka arkaya iki yüklü araba Kömür Meydanının köşesini döndü. Taşıyıcılar, yıkılan yapılardan sökülmüş ağır kirişleri arabalara; kapı, pencere, döşeme artıklarını katırlara yüklemişlerdi. Arabaların arka dingilleri geriye alınmış, tavan kirişleri upuzun iki dingil arasına bağlanmıştı. Yıkanın,

yıkılanın soranı yoktu. Harç, kireç, toz kalıntıları vardı yıkıntı artıklarının üstünde. Kapılardan birinin pirinç tokmağı, katırın her adım atışında tok tok dövünmekteydi. Yusuf kenara çekildi, arabalar geçip gitsinler, diye bekledi. Taşıyıcılar; ikişer üçer taşlık yoldan aşağı koşuşan çocuklar; omzunda askı, su taşıyan Saka Şerif; sokağın şurasında burasında birkaç kişi daha... Şehir çıkışı ile çarşı arasındaki yolun, sabahın bu saatlerindeki canlı, gürültülü kalabalığından kalanlar bunlardı.

Saka Şerif, arabalardan öndeki yanına yaklaştığında; "Nereden yüklediz bunları ula İbo? Kimin bunlar?" diye sordu. Askıyı omuzlarından biri üstüne çarpıtmış, boşta kalan elini, ilenir gibi, dosdoğru arabacının burnuna uzatmıştı.

Arabacı İbo azıcık yavaşladı da;

"Yıkıntı daha kardaşlık... Kimin olaydı iyiydi?" diye seslendi karşıdan karşıya; sesi alaylıydı...

Askıyı silkeledi, iki omzu üstüne aldı yeniden Şerif; önüne eğdiği başını iki yana salladı;

"Gözüz kör ola ula... Gözüz kör ola..." diye söylendi yürüyüp giderken.

O gün, ertesi gün; tabakanede, suskun, düşünceli; boyahaneden ambarlara, ambarlardan kuyulara dolaştı durdu Yusuf. Kâhya odasında defterleri açtı, uzun uzun eski hesapları karıştırdı.

Üçüncü gün sabah serinliğinde dere boyu ıslıtlı, aydınlıktı. Öğleye doğru yağmur bulutları indi kayalıklara, gün gölgelendi. Yusuf, defterleri topladı, kaldırdı, odadan çıktı. Miralî Usta boyahanedeydi. Yanına vardı;

"Başka yolu yok Miralî... Ben bulamadım," dedi, sustu. Sıkıntısı duruşundan belliydi.

Miralî Usta elindeki demir merdaneyi bıraktı, doğruldu;

"Neyin yolu yok? Anlamadım."

"Umran Rauf'un ayağına gitmeyi dedim; başka yolu yok..."

"Sen bunu hiç demedindi Çavuş... Neden gerekti şimdi?" dedi Miralî; başını eğdi, yüzünü buruşturdu.

"Önümüz kış... Elimiz boşa... Soralım bakalım, istediği nedir."

"İstediği belli. İstediği belli değil mi? Al, işle... Ver gerisin geri..." Burnundan soludu Miralî; "İşte o..."

Miralî'nin öfkesine bakarak sıkıntısı azaldı sanki Yusuf'un; yüzünün çizgileri yumuşadı;

"İşleyip vermek ne yok Miralî. Benim gitmem o değil. Malı isterim; verirse kaç paraya verir, vermezse neden vermez? Görelim bakalım."

Puslu bulanık göğün altında, yağmurdan kaçır gibi, yelesini savurarak, canlı canlı yürüdü indi yokuşu kısarak.

Yusuf, Şih Nuri'nin hanına vardığında öğle ezanı okunmuş, yağmur çiselemeye başlamıştı. Atı hancıya bıraktı; yürüdü.

Umran Rauf'un işyerinin Çarşı Camisine yakın bir yerlerde olduğunu duyardı. Zaptiye kışlasını, cami avlusunu geçti. Yağmurdan kaçanlar, duvar diplerine, saçak altlarına sinmişlerdi; koca alan, birkaç yaya yolcuya, bir uçtan bir uca koşuşan çiraklara kalmıştı.

"Umran Rauf derler, buralarda dükkânı, ambarları olacak... Bilir misin?"

Kebapçı çırağı, elinde tepsi bir an durdu;

"Aha şurada, aralığın köşesinde," dedi; eliyle iş hanının girişini gösterdi; "Kendisi de içeride," diye ekledi yürüyüp giderken.

Umran Bey, hanın girişindeki büyükçe dükkânda, se-

dirin bir başına oturmuş dişlerini karıştırmaktaydı. Yalnızdı. Yusuf'u gördü, eli ağzında bakakaldı öyle.

Dükkânın ortasından yürüdü; Umran Rauf'un iki adım yakınına vardı durdu Yusuf;

"Beni bildin mi Ağa?"

Elini ağzından çekti; yüzü allandı, gözleri boncuk boncuk irileşti Umran Beyin;

"Ne... Ne istedin şimdi? Buyur... otur..." Sesi dolaşıktı, güvensizdi; "Ne istedin ki?.."

Yusuf, iki adım yana yürüdü, döndü;

"Yukarıda, tabakanede elimiz boşta kaldı bizim... Malı sen toplatmışsın."

"Malı toplattığım... Askeriyeye, hastaneye davar kestiririm... İşte onlar..."

"Onlar değil... onlar değil... Neyse... Çiğ deridir, kim-senin işine yaramaz bu..."

Yusuf sustu.

Umran Bey önüne baktı, yutkundu, başını kaldırdı Yusuf'u gördü, gözlerini kaçırdı hemen. Sessizlik uzadı, odanın içi ha dense kavganın kopacağı sinirli bir gerginlikle doldu.

Birden doğruldu Umran Bey, ağır gövdesini iki yana savurarak yürüdü, dükkânın kapısına vardı;

"Sebati... Sebati oğlum... Bakıver bizim Hacı nerede?.. Hadi..." diye seslendi dışarıya. Döndü; "Şimdi sen ne istedin benden?" dedi Yusuf'a. Toparlanmıştı. Sedirin başköşesine, çekmecenin bulunduğu konsolun arkasına geçti oturdu.

Yusuf yaklaştı, elini konsolun üstüne koydu;

"İstedığimi anladın... Anlamadın mı? Yoluna çıkmakta, ekmeğiyle oynamaktasın dabakların! Malı ver, herkes kendi işine baksın..."

Gözü kapıdaydı Umran Rauf'un;

"Tüccar adamım ben," dedi; "nasıl vereyim malı? Para bağlamışım, yer tutmuşum..." Birilerine duyurmak is-

termiş gibi yüksek sesle söyleniyordu.

Biri orta boylu, kırpık bıyıklı; öbür ikisi gençten üç kişi girdi kapıdan. "Selâminaleyküm," dediler, sokuldular. Adamların üçü de memur kılıklıydılar.

Umran Bey ayağa kalktı;

"Malı sattım ben Kâhya... Malı sattım, parasını da aldım," dedi, dik dik... Gelenlere döndü; "Hoş geldiniz, hoş geldiniz Şinasi Bey, gözüm... Buyurun..." diye karşıladı gelenleri. Duruşu, bakışı, sesi değişivermişti hemencecik.

"Yağmur tısır tısır... Boşandı boşanacak mübarek..." dedi Şinasi Bey, doğruca Umran Rauf'un yanına sokuldu. Arkasındakiler onu izlediler.

Eli konsolun üstünde, duruşunu hiç bozmadı Yusuf; gelenlere dönüp bakmadı. Umran Beyin 'Ağa' sözüne mosmor kesildiğinin ayırdındaydı;

"Bak a Ağa... Umran Ağa," dedi üstüne bastıra bastıra; "Oyun oynadın sen bize; ekmeğiyle oynadın dabakların!.. Uzlaşmaya geldiydim ben... Bunu unutmayasın, hiç unutmayasın!" diye ekledi; döndü, yürüdü çıktı.

Soğuklarla birlikte, hiç bitmeyecekmiş gibi ağırlı, acılı günler yaşadı tabaklar. Aralık ayı ortalarında üretim durdu, kuyular boş kaldı. Yemenicilerin, saraçların, kunduracıların istekleri, azar azar, eldeki işlenmiş derilerle karşılanmaya çalışıldı. Ocak ayına gelindiğinde, ambar boşalmış, elde, kıyıya köşeye atılmış birkaç parça bozuk köseleden başka bir şey kalmamıştı.

Kuyuların boşaldığı, dabakların işleyecek mal bulamadıkları duyulduğunda, Yukarışehir'de, Mezre'de, yakın kasabalarda deri işleyen esnafın üretimi düştü, eldeki malın fiyatı bire ikiye katlandı. İşin arkasında Umran Beyin olduğu pek de anlaşılmadı. Çarşıda pazarda fiyatların yükselmesi, deri işleyen esnafın vurgunculukla suçlanmasına neden oldu. Bilenden bilmeyenden türlü dedikodu ya-

yılır; işinde saçını sakalını ağartmış nice namuslu iş erbabının adı vurguncuya çıkarılırdı. Sözün, söylentinin arkası dabaklara vardı; yergi, homurtu, kara çalma gün gün çoğaldı...

Yusuf Kâhya'yı, işi çekip çeviren öteki ustaları yakından tanıyanlar, dedikoduların, yergilerin dabaklar arasındaki dayanışmayı çekemeyenlerden geldiğini bilir, üstünde durmazlardı ya; "Beynamazdır... Bektaşî taifesidir... Gizli din taşıyanları çoktur bunların!" deyip dabakların arkasından dudak bükenler de az değildi. Bunlar söze sözle arka verirlerdi. Şehrin bir ucunda, kuytuca derenin kıyıcığında, emeği ekmek eden bu insanları sanki de dışarlardı.

Çok önceleri, ta Mazıdağlı Şehmuz Ustanın kâhyahlığı yıllarında, çarşı düzeninden sorumlu zamanın 'Muhtesip'i ünlü Cabbar Ağa ile Şehmuz Usta arasında, dabakların kıyamına varan bir çatışma aradan elli yıl geçmesine karşın belleklerdeydi:

Muhtesip, bir cuma günü, saraçlar çarşısı girişinde; yamağı, defter kâtibi, değnekçileri arkasında, yolunu keser Şehmuz Kâhyanın. Öğle namazı saatidir.

"Bugün ne gün Kâhya?" diye çıkışır düpedüz.

Çarşı alanından ara sokaklara değin esnaf, gözleri Muhtesip'te, ucun ucun işliklerinden çıkıp camilerin yolunu tutmaktadır.

Diline geleni geri çevirmez, söyleyiverir Şehmuz Kâhya:

"Bir güzel gündür Ağa, Tanrının verdiği... Neden sor-dun?"

Cabbar Hafız, öfkeyle diker sakalını;

"Nereye gitmekteler bunlar böyle?... Bak da söyle... İyi bak!" İşliklerinden çıkıp camiye gidenleri gösterir eliyle.

Kâhya;

"Bana beni sor... Başkasını bilmem!" der korkusuzca.

Gözleri yuvalarında döner Muhtesip'in; sopasını Kâhya'nın kuşağına dayar;

"Yıkın ulan! Yıkın imansız!.. On deynek..." diye bağırır değnekçilerine.

Muhtesip'in gözüne kestirdiği işsiz güçsüz yoksulları 'namazdan kaçtın, orucunu yedin, karıya kıza sataştın' diye, çarşı ortasında falakaya yatırıp değnek çaldığı sıkça görülen olaylardandır. İş adı sanı bilinenlere, kâhyalık postuna oturmuş yaşlı kişilere uzattığı görülmemiş, duyulmamıştır o güne değin!

Yaşlı, genç, çocuk; ucun ucun camilerin yolunu tutmuş olanlardan bir kalabalık çevirir Muhtesip'le Şehmuz Ustanın yöresini. Kâhya, bir anda, Muhtesip'in karnına doğru uzattığı değneği ortasından kavrar, kendi eline alır. Hiç acelesiz, kalabalığın gözlerinin içine baka baka, dizine dayar, ikiye, üçe, dörde böler; iğrenmiş gibi yere bırakır, üstüne basar, yürür gider...

Dabaklar bir yanda, Muhtesip'le yandaşları karşısında, bir yıldan uzun sürer Kâhya'nın yargılanması. Söze, ayrıntıya düşkün hocalar; namazın, niyazın, orucun farzını, sünnetini tartışırlar aralarında günlerce. Kadı karşısında Şehmuz Kâhya düpedüz;

"Kimse kimsenin özünü bilmez... Muhtesip Ağa hiç bilmez Kadı Hazretleri!.. Çarşı ortasında kâhya dövdürmek ham ervahlıktır; kimseye iyiliği yoktur. Böyle biliriz," deyip susar onurluca.

Şehmuz Usta aklanır. Ondan öte, camiye geldilerdi, gelmedilerdi, kimsecikler üstüne varmaz dabakların. Ama, 'beynamazdırlar; ne yolda oldukları pek bilinmez; iyisi var, kötüsü var...' deyip dabakları suçlamaktan geri durmayanlar hiç eksik olmaz.

Biri yukarıda, kayalık tepelerin üstünde yüzyıllar yaşamış, yaşlanmış; öbürü hemen aşağıda, düzlükte, otuz kırk yıl önceki birkaç kerpiç evden türemiş, yıl yıl serpilip genişleyen iki kent; Yukarışehir ile Mezre... İkincisi önce-

kinin uzantısı, önceki sonrakinin can verip büyüteni sayıl-
sa da; evlerin, sokakların, çarşıların, işliklerin ayrılıp iki-
leşmesinden doğan çelişkiler, çekişmeler kaçınılmazdı. Ba-
kırcıların, demircilerin, saraçların, yemenicilerin, doğra-
macıların, fırınların, toptancıların biri yukarıdaysa, biri
ikisi çoktandır aşağıda, Mezre'deydi. Göçenler göçtükleri-
ni bilir, evleri, işleri, işlikleriyle, geldikleri yerde kök salıp
boy vermenin kavgasını yaşarlardı. Kalanların kaygısı, ye-
nik düşmemek, alıştıkları yaşamalarını sürdürmektir. Aşağı-
dakilerden; kadın, erkek, yaşlı, genç, çocuk; ömürlerinin
yarısından çoğunu yukarıda yaşamış olanlar çoğunlukta-
ydı. Yine de, memurlar, askerler, taşradan, köylerden gelip
yerleşenleriyle Mezre, karışan, kalabalıklaşan, değişen bir
başka kentti.

İnsanlar kentlerini kurmuş, kendi kurdukları kentle-
rin bağımlı girmişlerdi. Kentin kuşaktan kuşağa büyü-
yüp örgünleşmesinde, birey değil, çoğunluğun ortak isten-
ciydi egemen olan... Evleri, sokakları, işlikleri, tapınakla-
rı, töreleri yapıp yücelten de çürütüp çökerten de oydu.

Düzlükteki yeni kentin kısacık ömrü içinde serpilip
büyümesi, Yukarışehirlilerin bir bölümünün, bu yüzyılla-
rı sürüp gelmiş eski kenti yadsıdığına, ortak istenci yitir-
diğinin kanıtıydı.

Kimi esnafın, tüccarın, bağmançının, hepsinden çok
da dabakların, işlerinde, işliklerinde kalması göçenlerin
burukluğunu büyütür, "Zamana uyduk, elden ne gelir?"
diyenleri, ata yurduna yüz çevirmiş olmanın tedirginliği-
ne iterdi.

Oysa dabaklar, şehrin dışında bir kıyıcıkta, suyun,
taş havuzların, kuyuların, bir olup birlikte üretmenin zo-
runluğunu yaşarlardı. İşliğı taşıyacak, kurulu düzeni bo-
zup yeniden kuracak yerde değillerdi.

Umran Beyin, Umran Beyden gören kimi paralı esna-
fın deri alım satımını ele geçirme uğraşları ile dabaklar
arasındaki çekişme aylar sürdü. Umran Beyin, "Sattım...

Parasını da aldım..." dediği, çiğ derilere alıcı çıkan Maraşlı bir toplayıcı ile aralarında söz kesmeleri idi. Maraşlı toplayıcı, kış boyunca oyaladı Umran Beyi. Ödeyeceği paranın küçük bir bölümünü ödemiş; yol kapandı, taşıyıcı aramaktayım, buldum, bulamadım diye haber salmış, kendisi ortalıkta görünmemişti.

Geçen günlerde, başta kâhyaları, dabaklar boş durmadılar. Maraşlı toplayıcının adı sanı öğrenildi, arkasına adam salındı... Yusuf Kâhyanın kendisi, giyindi, sarındı, kış ortasında yollara düştü. Malatya, Besni, Pazarcık üstünden Maraş'a vardı. Maraşlı, dabaklarla, artığı eksigi, mal toplanmasında, işlenmiş deri takasında anlaştı; arkasında dört katır yükü işlenmiş deri ile döndü geldi.

Yusuf'un Maraş'tan döndüğünün haftasında, Maraşlı toplayıcı, süklüm püklüm geldi dikildi kâhya odasının kapısına. Çukur gözlü, uzun burunlu, uzun sakallı, kara kuru bir adamdı;

"Canımdan, malımdan bezmişim Kâhya... Kârı zararı senin olsun; getireyim yıkayım malı kapına... Bitir bu işi!" dedi, eşige çömeldi.

Derilerin Pertek yolu üstünden tabakaneye taşınması, gündüzü gecesini, katır sırtında on altı saat sürdü. İş bitti, parası ödendi de, Umran Rauf Bey, malın Maraş'a değil, Yukarışehir tabakanesine taşındığını anca öğrendi.

Ambarlarını deri ile dolduran dabaklar, kötü günü iyie getirmenin coşkusuyla sarıldılar işe. Yıkıntısı, döküntüsü onarıldı, elden çıkmış iki kuyu işe yarar duruma getirildi. Su olukları yenilendi, taş havuzlar temizlendi. İlk üretim, ikincisi, üçüncüsü... Mal satıldı, borçlar ödendi; sıra askıların, keskinlerin, merdanelerin yenilenmesine geldi. Yeni donanımların yerinden alınması, iyisinin alınması, ucuza mâl edilmesi için Yusuf İstanbul'a gitti. Peşin para ile alabildiklerini aldı; donanımın bir bölümü için borçlan-

dı, borçlarına karşılık Tacikistanlı dabakları kefil gösterdi.

Altı yedi ay sonraydı, iki yıllık kira süresi dolmuş, vakıf senedinin yenileneceği günlere gelinmişti. Dabak ustaları, Umran Beyin, arkasında Cüce İdris, sık sık at sırtında Yukarışehir yokuşunu tırmandığını, vakıf mütevellilerinden Hacı Münir ile İpekçi Celâl Beyin aklını çelmeye çalıştığını öğrendiler.

O günlerde vakıf mütevellî heyeti; üye Hacı Münir, üye Seyitzade Numan, üye İpekçigilin Celâl ile vakıf temsilcisi Çolak Burhan'dan oluşurdu.

Dabaklar, vakıf senedinin yenilenmesinde karşılarına çıkıp tabakaneyi kiralamaya kalkışan Umran Beyin, Hacı Münir'le neler konuştuğunu, Hacı'nın neyi nereye koyduğunu bilemediler. İpekçilerin Celâl ise, oğlu Şuayıp'ı gönderdi;

"Eski hükukumuz var... Yusuf kardaşımın bir dediği ni iki etmem. Umran denilen düzenbazın tabakaneye el atmasına elbet rızam yoktur. Lakin işi olurluna bırakmak, tedbir ne ise vaktinde almak gerekir. Heyet toplandığında iş işten geçmiş olmasın," diye haber saldı Yusuf'a.

Dabak ustaları oturdular, danıştılar; iki yıl önce, kazanç payı dışında, iki bin beş yüz kuruş olan kirayı iki bin yedi yüz kuruşa çıkardılar, vakıf temsilcisine bildirdiler. Daha çoğu, Umran Rauf'un verebileceği kiradan daha çoğu nedir, nasıl altından kalkılır? Bilemediler... Kiranın hesaplanan gerçeği, hilesiz hurdasız gerçeği buydu.

Dabaklar, Vakfa ödenen kazanç payında dikkatliyidiler, sağlandılar: Giderler çıktıktan sonra elde kalan her sekiz kuruştan ikisi ayrılır; kırmızı mürekkeple defterin 'hane-i mahsusu'na kaydedilir; üç aydan üç aya evkaf sandığına belge karşılığında ödeme yapılırdı.

Kiralama koşulları kiracının, şu ya da bu yolla, kazanç payını düşürmesine, vakfa ödenecek parayı az göstermesine açıktı.

Mezrelilerden bilenler; "Bu Yukarışehir'in dabakları, hele de Yusuf Kâhya tekin değildir... Yanlış yere basmaktasın, vazgeç!" dediler, önünü almak istediler Umran Beyin, dinlemedi. Vali Vekilinin, görüp gözettiği memurların; hepsinden önemlisi; saray hafiyeliğinin gücü vardı elinde. Gözü aldığıın, alabileceğinin ötesindeydi.

Varsılın hak hukuk tanımadığı, yoksulun yoksulluğunu aşmadığı bir ortamdaydı Umran Bey. Başını nereye uzatsa, burnuna hoş gelen bir çürük kokusu duyardı. İstanbul'da, yerliden yabancidan nicelerinin, yalanla, rüşvetle, aldatmacayla, bir yandan devleti, bir yandan halkı nasıl soyduklarını, bir deyip bin kazandıklarını yakından görmüştü. Para çıkacağını bilse kendi gömütünü kazmaya hazırdı... Babaları, babalarının babaları, ondan ötesi, şu kadar yıldır işletmiş gelmişler tabakaneyi bu dabaklar... Ne olmuş? Taş üstüne taş mı koymuşlar? "Yevmi cedit, rızık cedit!.." Yarı aç yarı tok, gün kazanmış, gün yemişler...

İtalyan Adrio Şirketinin İstanbul temsilcisi Sinyor Lavino, ceviz kütüğü dışsatımında Umran Beyle işbirliği yaptı. Lavino ile Macar yardımcısının son gelişlerinde, Umran Bey bunlara, deri alımında, giderek, derilerin yerinde işlenmesinde ortaklık önerdi. Sinyor Lavino, işin olurunun, bir koyup beş almanın yolunu gördü de üç gün erteledi dönüşünü. Bunlar gezdiler, dolaştılar, uzun uzun işin nasıl kotarılacağını konuştular aralarında: "Biz bu işte varız... Biz bu işte arkadayız..." dediler, gittiler.

İşte ondan sonra gözünü kararttı Umran Bey; Vakfın kazanç payı ile dilediği gibi oynayabileceğini hesapladı... Dabakların kirayı iki bin yedi yüz kuruş olarak bildirdiklerini öğrendikten iki gün sonra, yıllık altı bin kuruş kira önerisi hazırladı, vakıf temsilcisine verdi.

Vakıf Mütevelli Heyeti, toplantı üstüne toplantı yaptı. Konu enine boyuna tartışıldı; Umran Beyin altı bin ku-

ruşluk kira önerisi karşısında, alınacak kararda görüş birliği sağlanamadı.

Vakıf temsilcisi Burhan Efendi, aradı, araştırdı, tozlu raflardan 'Vakıf Teskeresi'ni çıkardı, getirdi. Sararmış, yazıları silikleşmiş tek parça kâğıtta, anlaşılması güç bir dille, birçok şey yazılmıştı. Kiraya ilişkin olarak: "Üye oyları geçerlidir. Kira geliri ile taşınmaz malın 'gereğinin iyiliğine' ayakta kalması gözetile... Kötülükten sakınıla..." anlamına gelebilecek iki satırlık sözden başka bir şey yoktu.

Bu 'kötülükten sakınıla' deyimi, üyeler arasında uzun tartışmalara yol açtı. Çolak Burhan Efendi, altı bin kuruşluk kira önerisinin kötülük olamayacağını savundu. İpekçigilin Celâl'e göre ise, altı bin kuruşluk kira iyi olmasına iyiydi de, icarcı Umran Bey, 'kötülüğün ayakta gezeninin ta kendisi'ydi.

Dördüncü toplantının geç saatlerinde, o güne değin başını bir vakıf temsilcisine bir İpekçi Celâl'e çevirip taş gibi sessiz duran Hacı Münir, toparlandı, vakıf odasının genişçe sedirinde dizi üstüne dikildi;

"Kitaba baktım arkadaşlar..." diye girdi söze; "Bu işte çok iyilik vardır, çok da kötülük... Doğrusunu eğrisini iyi düşünüp her birini bir yana koymak; ağırını eksikliğini tartmak boynumuzun borcu. Umran Bey -adı batsın- olmadık, görülmedik, duyulmadık iş açtı başımıza. Burada yanlış iş işlemenin vebali vardır; ben korkarım... Adam tutmuş, altı bin kuruş demiş kiraya!.. Dabakların verdiği nerede, altı bin kuruş nerede?.. Vakıf sadakadır... Her kuruşunun bir başka deliği kapattığı unutulmaya... Vakıf hademesinin, yetimin, yoksulun; şu kadar caminin, çeşmenin, türbenin iktizası neyle görülür? İşte bu üç beş kuruş vakıf geliriyle."

"İyi de..." dedi, İpekçigilin Celâl, minik koç boynuzları gibi kalkık sarı bıyıklarına attı elini, çakır gözlerini süzdü bir süre; "İyi de, yeri belli değil, yurdu belli değil bu Um-

ran denilen herifin... Kimdir? Neyin nesidir? Sen bilirsin Hoca... Dabakane dediğin devşirme adamla döner mi? Yarrın dabaklar, 'Biz bu işte yokuz; kiralayan kimse getirsin adamını işletsin...' der de işi bırakmazlar mı?

Bizim bildiğimiz, karanlıktır her bir işi bunun... Dolandırmadığı adam kalmamış Mezre'de, Diyarbekir'de... Evi nerede? Çoluğu çocuğu hani?.."

Sözün burasında Seyitzade araya girdi, duyulur duyulmaz bir sesle:

"Doğru... He ya!" dedi, sustu.

Hacı Münir:

"Köşk, konak sahibi; atı, arabası, uşağı kapısında bir zadegandır efendi!.." diye atıldı. "Evi barkı orada olmuş, burada olmuş, bana ne?.. İşbilir, yol yordam bilir bir adamdır işte... Dabaklar şöyle yaparmış böyle yaparmış! Biz alacağımız icara bakalım. Altı bin kuruş sözünü duymayan kalmamış... Lâftır, edilir. Ben kendime söz getirmem bu yaştan sonra... Dabaklarsa, dabaklıklarını bilsinler... Ki-me ne?"

Söz uzadı. O gün, yatsıya doğru, üyeler; İpekçigilin Celâl'le Seyitzade Numan bir yanda; Vakıf temsilcisiyle Hacı Münir karşılarında, ikiye iki, oy ortada kaldı... Anlaşmazlığın hakeme götürülmesi kararı alındı.

Üyeler Vakıf toplantısından çıktıklarında, gün karmış, vakit yatsıyı geçmişti. Parlak sarı bir ay, ipeksi mavi göğün orta yerinde, tam da Sarahatun Camisinin minaresine doğru kayıyordu. Soluk aydınlığı, akar gibi, saçaklara, saçaklardan duvara, duvardan yere uzanmıştı.

Seyitzade Numan Efendi, çarşayı geçip Kömürcülere geldiklerinde ötekilerden ayrıldı; Kurşunlu Camisine giden düzlüğe saptı. Görünürde kimsecikler yoktu. Çeşmeden havuza akan suyun şırlıtısı, bir de ulu çınarın yaprak hışırtıları doldurmuştu sessizliği...

Göreceğini görmüş, tasını doldurmuş adamdı Seyitzade. Ovada, gündoğumuna doğru; Ağın, İçmeler, Zerteric

köylerinde; atadan, dededen kalma, sulak, verimli toprakları vardı. Yıllar var ki Seyitzade, Yukarışehir'e yerleşmiş, topraklarını yarıcıya vermişti. Ekinden ekine, bir de, harmandan harmana giderdi köylerine. Oğullarından biri asker tabipti; uzaklardaydı. Öbür ikisi, Mezre'de dükkân açmış, oraya yerleşmişlerdi.

Köylerinde de, Yukarışehir'de de, eğer varsılığından, eğer ağırbaşlı, tokgözlü, hoşgörülü oluşundan gelen bir saygınlığı vardı Seyitzade'nin.

Ayışığında düzlüğü geçti, caminin arkasındaki dar sokağa saptı Numan Efendi. Bu sokak, iniş aşağı taş basamaklarla, Dereiçi evlerine doğru alçalırdı... Yatsı saatlerinde karanlık, ıssızdı.

İniş aşağı, taş basamakların ortasına gelmişti ki, üç kara gölge ansızın üstüne çullandı Seyitzade'nin! Yediği yumrukla sarsıldı, sarığı başından uçtu. Eğilmesine, kendini korumasına kalmadan; bir çuval geçirildi başından göbeğine; sıkıca düğümlendi!.. İtilerek, tekmelenerek, iniş aşağı sürüklendi bir süre. Can kaygısı ile çabalar, kendini kurtarmaya çalışırken;

"Yabanın yezidine yardakçılık neymiş gör işte... Aklın başına gelsin... Dabak hakkı yemek nasılmış?" diye söylendiğini duydu adamlardan birinin.

"Hişşt!.. Dırlanma... Hişt!" dedi bir başkası, Seyitzade'yi iteklerken.

"Amaan!.. Amaan ey!.. Yetişin... Amaan!" diye, var gücü ile bağırdı Seyitzade; bir omzu üstüne kaydı, sürüklendi. kendinden geçti.

Dereiçi'ne doğru, sokağın alt ucundaki evlerde oturanlar, gece sessizliğinde, önce Seyitzade'nin haykırıışlarını, sonra taşlık sokaktan aşağı giderek uzaklaşan ayak patırtılarını duydular. Başına vardıklarında, Seyitzade, taş basamakların bir ucunda iki büklüm kıvrılmış, kendinden geçmişti. Sokak karanlık, kımıltısızdı.

Başucunda toplananlardan birkaçı, Seyitzade'yi kol-

tuklayıp evine taşırken; komşulardan ikisi; İmamgilin Atıfla kardeşi Hafız Hidayet; karakola, zaptiyeye haber vermeye gitti.

Seyitzade'nin dövüldüğü gece Yusuf, Darkapı'daki evde yalnızdı. Gece geç saat bağı gitmeyi istememiş, evde ne varsa birkaç lokma yemiş yatmıştı.

Gün ağardığında kalktı, giyindi; çıkacaktı ki kapı vuruldu.

Kapıyı açtı, zaptiye erini buldu karşısında.

"Karakoldan gelirim," dedi zaptiye, "Yusuf Kâhya varmış burada?" Uzun burunlu, iri mavi gözlü, dağınık giyimli bir gençti; uykusuzluk akıyordu yüzünden.

"Benim. Ne istedin?"

Genç zaptiye, aradığını hemen karşısında bulmaktan sıkılmış gibiydi; yüzünü buruşturdu. önüne baktı;

"Mülazım'ın emri... Karakola geleceksin."

"İyi. Sengit. Ben arkandan yetişirim," dedi Yusuf, başka bir şey sormadı. Sesi buyruksuydu.

Zaptiye, söylenene uymakla uymamak arasında bocaladı bir an; iki yanına bakındı, döndü;

"Gecikme..." diye mırıldandı geldiği yöne yürürken.

Geceki olaydan haberi yoktu Yusuf'un. Dabak ustaları, kira sözleşmesi için, Vakıf mütevellisinin toplanacağını öğrenmişler; akşam, çıraklarla kalfalar dağıldıktan sonra kâhya odasında bir araya gelmişlerdi. Ustalar, icarın Umrân Beye verilmesi durumunda, ağız birliği etmişlerdi, işi bırakmaya kararlıydılar;

"Dabakane ise dabaklara kiralanır... Ötesi yolsuzdur; deftere kitaba uymaz!" dediler.

Konuşmalar yatsıya kadar sürdü. Ustalar, tabakane-

nin eskisinden, öncesinden söz ettiler; konuyu dağıttılar, topladılar, hep dedikleri yere gelip durdular.

Kâhya ise, sessizdi. Ustalar da aralarında, kalfalar, çıraklar, otuz iki kişinin, emekleri karşılığı, bir gün bir gün daha, anca geçinip gittiklerini bilirdi. Üç gün, beş gün... ondan öte, işsiz güçsüz ne eder, neyle geçinirlerdi? Beterin beteri, Yusuf, Selo'dan aldığı bir haberi kendine saklamış, henüz ustalara açmamıştı.

Selo'nun çarşı esnafından duyup aktardıklarına göre; iki hafta önce, Umran Beye, Lavino adlı bir İtalyanla Kamna adlı bir Macar konuk gelmiş... Bunlar, üç gün ara vermeden, at sırtında kasabanın dört bir yanını dolaşmışlar; deri fabrikası kurmak için Dipsiz Göl denilen yerde, genişçe bir toprak parçasını satın almayı kararlaştırmışlar.

"Varsın alsınlar..." dedi de duraksadı Yusuf.

Umran'la ortaklarının, fabrikaya kalfa, usta bulmak, ham deri pazarını ele geçirmek, esnafı kendilerine bağlamak için tabakaneyi kiralamaya kalkıştıkları açıktı... Dağ başında tabakane işletmek neyine Umran'ın?.. Parayı bastırıp işi ele geçirmek oyun... İyi oyun... İyi tuzak! O orda şöyle dursun dersin; fabrikayı kurar, ustayı, kalfayı, çırağı taşırsın Mezre'ye...

Yukarışehir tabakanesine karşı Dipsiz'deki fabrika?.. Hayvanıyla, derisiyle, alıcısı, tüketicisiyle, ikisini birden kaldırmaz buradaki debbağlık... Biri tutunur, biri söner! Fabrika deyince, İtalyan ortak, Macar ortak deyince, Umran'dan yana çıkacak çoktur. Makinesi, motoru, dolabı olmayınca, dünyanın dört bir yanında, üç aşağı beş yukarı, işin aynı iş olduğunu herkes ne bilsin? Eh işte, suyun akarı budur... Aha boşalmış gitmiş koca şehir... Dabaklar kalırsa ne, kalmasa ne?..

Kira Umran Beye geçtiğinde, ustaların işi bırakması ekmeğine yağ sürer uğursuzun. Ne yandan bakılsa kazığı sağlam çakmış adam... Ökseği yerine kurmuş... Yanlış adım atılacak gibi değil.

Yanlış adım atılacak gibi değildi ya, mütevellî heyetindekilere yanaşmak, yüz suyu dökmek, gerektiğinde çıkarlarını gözetmek; istese de yapabileceği şeyler değildi Yusuf'un. Sekiz yaşından bu yana; sarp, kayalık tepelerin üstünde kurulmuş bu kentte; kışların acı soğuğunu, yazların çıplak, kavurucu sıcakını yaşar; ekmeğini kazanmanın; anasını, ninesini, çocuklarını kimsenin eline baktırmamanın onurunu büyütürdü içinde... Sekiz yaşından bu yana, bir gün bile, yalanın, yanıltmanın, kandırmanın karanlığını düşürmedi içine. Emeğinin, alınterinin karşılığı olmayan şeye dönüp bakmadı, el sürmedi, imrenmedi. Yağız yüzü, kendine güvenin, kimseciklere bir şey borçlu olmamanın ışığıyla parlardı. Ayağına üşenmez, eline çabuk, işinde ustaydı. Sevildiğinin, sayıldığıının bunlardan geldiğini bilirdi.

Şimdi, kâhyalığı üstlendiğinden bu yana ilk kez, amansız bir tuzağın içinde çepeçevre sarıldığını görmekteydi. Şu sıra, İpekçi Celâl Beyle, Seyitzade Numan Efendinin karar değiştirmemelerini, Umran Beyden yana oy kullanmamalarını beklemekten başka yapacak bir şeyi yoktu.

Haziran sabahı aydınlık, esintili, pırıl pırıldı... Yusuf, kapı aralığında öyle durdu bir süre; zaptiyenin uzaklaşmasını bekledi.

Zaptiyenin Üçlüle'ye doğru köşeyi döndüğünü gördükten sonra, kapıyı kapadı, arka yoldan Ağa Camisine çıkan sokağa saptı, hızlandı.

Kolunda ekmek torbası, taşlık yoldan aşağı bir çocuk geldi koşarak... Pır pır pır... küçük çığlıklarla bir serçe sürüsü havalandı çocuğun önünden. Kuşlar topluca havalandılar, dağıldılar, Rüştü Hocanın bahçe duvarından sarkan yabanigüllerin dallarına kondular. Çocuk, bir an duraksadı. Sekiz dokuz yaşlarında, soluk yüzlü, ince kemikli, çatık

kaşlı bir oğlandı. Bir serçe sürüsüne, bir Yusuf'un yüzüne baktı, çabucak uzaklaştı sokağın alt başına doğru.

Yusuf, karakol sokağına girdiğinde, genç zaptiye çatal yolun alt ucundaydı, kuşkuluydu. Kâhya'nın önünde olduğunu görünce, adımlarını açtı.

Teğmen Nazif, odasının kapısında, ayakta karşıladı Yusuf'u. Donuk donuk;

"Neler oluyor bu memlekette Kâhya? Haberin var mı?" diye söylendi hemencecik; "Gel... Gel de anlat bir." Yusuf'u içeriye aldı, kapıyı kapadı. "Anlat hele, nedir bu?"

"Ne, nedir?"

"Seyitzade'ye saldırmış seninkiler... Gece vakti... Evine giderken!"

Yüzü karardı, kapkara oldu Yusuf'un. Gözlerini Teğmen'in gözlerine dikti;

"Ne demek? Nasıl iş? Kimlerdir saldıranlar? ."

Nazif Efendi, kısaca anlattı olup biteni. Evine vardığını; başından ayağından yaralı yatmakta olan Seyitzade'nin söylediklerini tutanağa geçirdiğini ekledi.

Uzandı, kâğıdı aldı masanın üstünden; "İşte burada... Adamlardan birinin 'Yabana yordakçılık neymiş, gör işte... Dabak hakkı yemek nasılmış...' diye söylendiğini duymuş Numan Efendi. 'Ben kimsenin hakkını yemem... Bilen bilir Mülazım oğlum. Olmadık, duyulmadık iştir bu bana edilen! Öldüreydiler... öldüreydiler keşke... Bir ağudur akar yüreğime... Kimsenin yanına koymam ben bunu!' dedi. Dedi, ama nasıl? Görecektin koca adamın yüzünü."

Yusuf Kâhya, bir süre öyle sustu kaldı. Çırak, kalfa, usta, bir bir usundan geçirdi adamlarını... Seyitzade'yi Umran Beyden yana bilip yolunu kesebilecekler hangileri olabilir, diye bulup çıkarmaya çalıştı kendince. Olmadı... Olsa olsa şunlardır diyemedi.

Teğmen bir süre bekledi, sonra:

"Evet... Ne diyorsun Kâhya? Kimlerdir bu haltı yiyenler?" diye sordu.

"Anlamadım," dedi Yusuf; "Ben nereden bileyim."

Nazif Efendi yüzünü astı. Geçti masasının arkasına durdu; dik dik yüzüne baktı Yusuf'un:

"Seni..." dedi, arkasını getirmedii sözünün.

Yusuf, zaptiye odasının demir parmaklıklı küçük penceresine kaldırmıştı başını. Az önceki gerginlik gitmiş; yumuşak, duyarlı, bilgece bir aydınlık gelmişti yüzüne.

Hükümet Konağı, çoktandır, Kurşunlu Camisinin arkasındaki yeni yapıya taşınmıştı. Zaptiye karakolu ise, eski konağın girişinde, yerli yerindeydi; yirmi şu kadar yıl önceki gibi. İsten, tozdan kararmış tavan kirişleri; demir parmaklıklı küçük pencereleri; eski masalar, kırık dökük evrak dolapları, yer yer kara lekelerle kaplı tahta döşeme- siyle eski, olabildiğince eski; hiç değişmemiş!..

Bir an Nazif Efendinin durduğu yerde, tam orada, Zaptiye Binbaşı Vasıf Beyin durduğunu; camlara vurup dökülen yağmurun pıtırıtısında kendisini sorguya çektiğini anımsadı: "Üç gündür seni aratırız, neredesin?".. "Kime, neye gittin Seydiliye?.." "Yolda adam bıçakladığın, savuşup gittiğin doğru mu?.." "Şchiroz'da misyonerlerin arabasının yolu kesilmiş. Bir bildiğin var mı?"

Yüzünü çevirdi; fesinin altından taşan kıvrır kıvrır kara saçlarına, koyu esmerliğine, yassıca yuvarlak yüzüne baktı Teğmen'in. Kaşları incecik, gözleri yumuk yumuktu zaptiyenin.

Birden... Umran Bey de... Tabakane de... kendi kendisi de bir burğaçta döner gibi döndü döndü, silindi yok oldu belleğinde;

"Ne diyeceksen deyiver efendi..." dedi sertçe; "Seyitzade bunu bize yakıştırmayacaktı!.. Bizden birileri olsun başkaları olsun, bu işi işleyenler kimlerse, yanlış hesap yapmışlar... Adamı arkasından vurmak bizim işimiz değildir, bilen bilir!"

Genç Teğmen, sesin arkasındaki öfkeyi, öfkenin haklılığını sezinledi... İncecik kaşlarını çatı, önüne baktı; başı-

nı kaldırdı öyle durdu. Şehirlinin, "Biliriz Yusuf Kâhya-yı... Ataktır, gözüpektir... Hak bildiğinin arkasında olmuştur. Şehirdeki adamlarını sayma; ha deyince yüz, yüz elli silâhlı gelir suyun karşısından," dediği, anlaşılan, abartı fa-lan değildi.

"İyi ya... Bir sor soruştur bakalım; dabaklardan kimse var mı bu pislığe bulaşan... Biz de işimizi oña göre tuta-lım," dedi, alttan aldı. Kapıya doğru iki adım attı; "Sorma-sak olmaz Kâhya..." diye ekledi yumuşakça; karşısındaki-nin ne diyeceğini beklemeden, kapıyı açtı, yol verdi geçip gitsin diye.

Yusuf, o gün, tabakanede ustalarla görüştü: "Bu işi bizimkiler yapmışsa, yanlış yapmışlar; Umran denilen adamın ekmeğine yağ sürmüşler... Sorun, dinleyin; çıraklardan, kalfalardan bir şey bilen var mı?" dedi.

Ermenilerin Amerika'ya, Beyrut'a, İstanbul'a göçü; şehirlilerin ucun ucun evlerini, işliklerini bırakıp aşağıya, Mezre'ye taşınması; Yukarışehir'de kalan yoksul kesimin işsizlerini çoğaltmıştı. On on iki yıl öncesi, yaşları yettiğinde, diledikleri zanaata çırak girebilen çocuklar, çoktandır sokaklarda aylak gezmekte; bir işe bağlanıp çalışabilen arkadaşlarından uzakta, küskünce içlerine kapanmaktaydılar. O yüzden, tabakanenin çırakları, Seyitzade'nin dövülmesi olayından ürkmüşlerdi, tedirgindiler; ustalara, kalfalara karşı, suçlu gibi, uzaktan uzaktan bakarlardı. Kâmil Usta, birer ikişer karşısına alıp soruşturduğunda, sözleşmiş gibi;

"Seyitzade'nin de, İpekçi Celâl Efendinin de bizden yana olduğunu biliriz... İşin içinde iş vardır. Kâhya bıraksın, suçlular kimlerdir biz arar buluruz," dediler.

Olayın üçüncü günü sabah erken, Seyitzade ile aynı semtte oturan çıraklardan ikisi; Çuhagatın Bekir'le Dibekligilin Ali İhsan; aralarına alıp tabakaneye getirdikleri, on üç on dört yaşlarında, uzunca boylu, ince kemikli, sarışın bir delikanlıyı, boyahanenin kapısından içeriye sokup iki yanında dikildiler.

Ali İhsan, çatkıların arasında dolanıp duran Miralî Usta'ya seslendi:

"Baka Usta, birini getirdik..."

Miralî Usta, döndü:

"İşim var... Kimdir?" dedi ilkin; delikanlıların duruşuna takıldı, yürüdü geldi yanlarına; "Ne var? Bu da kim?"

"Sıtkı... Benim hısımım olur..." dedi, Ali İhsan; "O Mezreli icarcının, adı Umran mı ne, adamını görmüş mahallede önceki gün... Konuşmuşlar... Şeyden, Seyitzade'nin yolunu kestiklerinden önce..." Kendini yaptığı işin coşkusuna kaptırmıştı Ali İhsan; sık sık soluklanıyor, konuşurken bir Miralî Ustaya bir yanındakilere dönüp bakıyordu. Sonunda, "Kendisi anlatsın işte..." dedi, sustu.

Miralî Usta, üçünü de yanına aldı, kâhya odasına götürdü.

Ustalar sordu, Sıtkı anlattı: Umran Beyin adamı Cüce İdris'in, beş altı gün öncesi, akşam saatlerinde Kayadibi'ne geldiği, bu Sıtkı ile arkadaşlarına sokulup Seyitzade'nin evini sorduğu; görüp tanıdıktan hemen sonra da, gölge gibi sessiz, atı yedeğinde karanlığa karışıp gittiği anlaşıldı.

Ondan ötesi kolaydı. Hemen o gün, Mezre'ye, Selo'nun dükkânına indi Yusuf.

Selo, Umran Beyin hanına, Cüce İdris'e adam saldı; "Darda kalmış davar satıcısı gibi aran dur yanında yöresinde Cüce'nin," diye öğütledi adamını, "üstüne varma... Takılırsa al da gel."

Oyunu tuttu Selo'nun. Gönderdiği adam, iki saate kalmadan, Cüce İdris arkasında çıkageldi.

İdris, eşikten adımını atar atmaz, dikildi; havayı koklar gibi başını kaldırdı, gözlerini kıstı, Yusuf'a doğru baktı; yaşından beklenmeyen bir çeviklikle topuğu üstünde döndü...

"Dur! Dur daha... Gelmişken iki çift söz edek kardaşlık!.. Nereye?" diye atıldı Selo; kolundan çekti, içeriye aldı Cüce'yi.

Zorla oturtulduğu alçak iskemlede, gözle görülür gibi, ufaldıkça ufaldı, yaşlandı, yılınlaştı İdris. Gövdesine göre irice olan kafası önüne düştü; yüzü sarktı, gözleri bu-

landı.

Yusuf, o eski öyküyü bilirdi: Kendisi askerdeyken, Misyoner Wheller ile kızının önüne düşüp Kamer Bezirciyan'ı mahkeme kapısından kaçıran İdris'in bu İdris olduğunu ise, sonraları, çok sonraları, Cüce'nin Umran Beyin yanında yeniden ortaya çıktığı günlerde öğrenmişti. Duymuş, öğrenmişti ya, kendine saklamıştı bildiklerini. Bu cüce düzenbazın çıkarı arkasında oradan oraya savrulup dururken, kendisi ile alıp vereceği bir şey olmadığı kanısındaydı.

Birden eğildi Kâhya; elini Cüce'nin omzuna koydu, yüzünü yüzüne yaklaştırdı;

"Kaç zamandır bu işlerdesin sen?"

İdris, gözlerini kırıştırdı; ürkek ürkek yanına yöresine bakındı. Akşam alacasında dükkânın içi kararmış, köşe bucak koyu gölgelerle dolmuştu;

"Ha... hangi işler Kâhya?.. Sal beni... İşim gücüm var benim."

"Salmasına salacam da, sen de hele, kaç zamandır bu işlerin içindesin?"

"Üç... yok... dört... dört yıldan bu yana Umran Beyin işindeyim. Onu mu sordun?"

"Onu bilirim," dedi Yusuf; "tabakaneye gelip gittiğinden bilirim. Sorduğum o değil... Sorduğum, at uğrulamak, adliyeden adam kaçırmak, gece karanlığında yol kesip adam öldürmek... Kaç zamandır bu işlerin içindesin?"

Cüce İdris çırpındı, yerinden doğrulmaya çalıştı... Bir iki yekindi, omzu üstündeki elin baskısından kurtulamadı;

"De öldür istersen!.." diye sızlandı yerine otururken; "Kimmiş adam kaçırın, yol kesen?.. Dinime imanıma haberim yok Kâhya... Üç kuruş ekmek parasının arkasındayım ben... Umran Bey kavatının önüsüne koşturur durum gece gündüz... Neden söz etmekte sin sen?"

Cüce'nin yakınması; bilmeyen biri için; acıklı, inandırıcıydı... 'Ekmek parasının arkasında' çoktandır iyiyi kötüyü unutmuş, usuna bile getirmez olmuştu. Şimdi ne demişse doğrusu oydu onun için; içten... yalanı, yanlış hiç yok.

Gerçekte, soyu sopu aransa; yedi göbekten anılır, sayılır; ağa oğlu ağa bir kökten gelirdi İdris. Çok da uzak değil, Yukarışehir'e üç günlük yolda, Güzerek derler, sulak, otu otlığı bol, genişçe bir yaylaktaydı obası. Asker Dağı eteklerinden, bir ucu Murat'a, bir ucu Peri Suyu güneyine inerdi otlaklarının. Yetmişine yakın, bu İdris'in anası Zilha'yı karı edip koynuna aldığı anda babası Hürrem Ağanın, ilk üç karısından sekiz oğlu, sayısını kendisinin de bilmediği kızları, torunları vardı. Zilha, çocuk denecek yaşta gebe kaldı, İdris'i doğurdu, on yedisine varmadan da dul kaldı... Büyük oğullar, analarının da itmesiyle, oğlunu ayırıp aldılar Zilha'nın elinden; kendisini gelin edip uzakça bir obaya gönderdiler: sızlanmasına, yalvarıp yakarmalarına hiç aldırmadılar.

Ondan öte, kollayanı koruyanı olmadı küçük İdris'in; verdiler yedi; vermediler, unutuldu gitti ortalık yerde açık... Gözden gönülden uzak yıllar yaşadı; acısı, hıncı, kini büyüdü içinde, kendisi büyümedi... Cüce aşağı, Cüce yukarı... Ne analıkları, ne kardeşleri, ne de yeğenleri adamdan sayar, aralarına alırlardı İdris'i. On dördüne geldiğinde, bir ilkyaz gecesi, iki katır yükü yapağı yedeğinde; anasının elinin emeği mor üstüne pembe nakışlı, havı gitmiş, tirelenmiş bir kilim omzunda; gizlice çıktı savuştu obasından... Vardığı ilk kasabada, katırları da yapağıyı da yok pa-hasına elinden aldılar. O köyden o köye, o kasabadan ötekine gezinir dururdu o gün bugün; iş bulur çalışır, iş bulamaz aşırır, aldatır, dolandırır.

Çarşı içine akşam alacası yayılmış, dükkânlar birer ikişer, gürültüyle kepenklerini örtmeye başlamışlardı.

İdris, iki eli iki yanında, başını kaldırmış, gözlerini Yu-

suf'un yüzüne dikmişti.

Uzunca bir sessizlik oldu. Kimse konuşmadı bir süre. Sonra birden çömeldi, dizüstü ayaklarına eğildi Yusuf'un İdris;

"Bir yanlışlıktır oldu... Sal beni gideyim Ağa... Varma üstüme, oğullarının başı için!" Sesi titrek, tarazlıydı. Hökürdedi. Küçük gövdesi iki büklüm, sarsıldı durdu öyle kapandığı yerde.

Çarçabuk çekildi, İdris'ten uzaklaştı Yusuf. Yüzü yerde, kaskatı dikildi durdu... Kapıya yöneldi sonra;

"Bırak gitsin..." diye fısıldadı Selo'ya. Sesi bir tuhaftı. Elini başlığına götürdü, Selo'yu selâmladı; çıktı, uzaklaştı hemen.

Seyitzade'nin Mezre'deki oğulları; Avni Efendi ile Kadir Efendi; babalarını dövenlerin yakalanması, olayın iç yüzünün ortaya çıkarılması için ellerinden geleni yapmaya kararlıydılar; bir ayakları Yukarışehir'de karakolda, bir ayakları Mezre'de, kendi adamlarının arasında idi. Kardeşlerin ikisi de, dabakların kendilerini aşağıladığı, onurlarını bi paralık ettiği inancındaydılar. Suçlular bulunmaz, işin iç yüzü ortaya çıkarılmazsa, dayanın öcünü dabaklardan alacak gibi hazırlıklıydılar. Arada, Yusuf Kâhyanın, Nazif Efendiye, "Seyitzade bunu bize yakıştırmayacaktı... Adamı arkasından vurmak bizim işimiz değildir, bilen bilir!" dediğini öğrenmiş, az da olsa ikirciklenmişlerdi. Ne var, Kâhya'dan beklediklerinin hepsi bu değildi. Yusuf Kâhyanın kendisinin böylesine aşağılık bir işe girişmeyeceğini elbet bilirdi. Her yerde var; dabakların da iyisi var, kötüsü var... Günlerdir Yusuf Kâhyanın, "Ardım, sordum, öyle biri yok aramızda..." demesini beklemişlerdi en azından. Kâhya, yüzünü eğip bu kadarcığına bile yanaşmamıştı.

O cuma, camiden çıkarken, cemaatin kalabalığı arasında, düşük bıyıklı, eğik yüzlü, gençten biri Avni Efendinin yanına sokuldu;

"Numan Ağayı dövenler dabaklar değil, Umran Beyin adamları; Yıgıkili Şakir'le yeğenleri... Üçü..." diye fısıldadı kulağına. Avni Efendinin toparlanmasına kalmadan, arkası dönük, kalabalığa karıştı, uzaklaştı.

Üç gün geçmeden Yıgıkili Şakir'le yeğenleri yakalandılar. Zaptiye karakolunda, dayak korkusuna, Şakir'den önce yeğenleri dile geldi: Seyitzade'nin Seyitzade olduğu-

nu bilmeden yoluna çıktıklarını; işin gözdağı vermekten öte gitmediğini; önünün arkasının olmayacağına inandırıldıklarını anlattılar.

"Parayı veren, yol gösteren kimdir?" diye sorulduğunda, boyu bosu, dizliğı, dolakları, al kuşağı, kara sivri külahı ile, hiç eksiksiz, Cüce İdris'i anlattılar.

Cüce İdris hiç eksiksiz nitelendi, boyu bosu ile bir güzel anlatıldı, bilindi ya; ev ev, dükkân dükkân bütün çarşı tarandı; bulunabileceğı hiçbir yerde izine rastlanmadı. Alacaklarını almış, pıllısını pırtısını toplamış, çoktan yok olup gitmişti Cüce.

Olayın eskimesinden, Seyitzade ile oğullarının işin arkasını bırakmalarından bir süre sonra, cami çıkışında Avni Efendiye Yığıkilileri ihbar ettirenin de İdris'in kendisi olduğu öğrenildi, neyeyorulacağı bilinemedi.

Yığıkililer tutuklandılar, yargıç önüne çıkarıldılar. Umran Beyin işin içinde olduğu, tabakaneyi ele geçirmek için bu olmadık işe kalkıştığı söylendi.

"İşte şimdi yanıldı düzenbaz... Boğazına kadar battı, kolay çıkamaz bu çirkeften!" diye söylenip ilgiliyken ilgilenmeyen, yetkiliyken yetkisini kullanmayanlar, el ovuşturdular; birilerinin çıkıp adamın yakasına yapışmasını bekle-diler.

Bu olacak olur. hak yerini bulur beklentisi, ime imgeye sığmaz bir biçimde sona erdi: Hürriyetçi oldukları, Pa-dışahınız Efendimiz Abdülhamid Han aleyhine çalışan gizli derneklerle ilişkide bulundukları; halkı ayaklanmaya kışkırttıkları gerekçesiyle; başta Yukarışehir'in Debbağlar Kâhyası Ferhat oğlu Yusuf olmak üzere; Yukarışehir'de sürgün Fransızca öğretmeni Sadri oğlu Mehmet Sait ile Telgraf Memuru Muhip oğlu Rıdvan adlı kişilerin, hemen o gece gözaltına alınması; kimseyle görüştürülmeden yargılanmalarına başlanması buyruğı geldi İstanbul'dan.

O haziran akşamı, geç saatte, hükümet konağında ağızdan ağıza fısıldanan haber, inanılmazdı, ama doğruy-

du. Umran Beyin, vali odasında, Vali Vekili ile birlikte olduğu; tutuklamaların yapılmasını beklediği; her şey olup bitinceye dek hükümet konağından ayrılmamaya kararlı olduğu söyleniyordu.

Vakıf toplantıları, arkasından Seyitzade olayı... Gece-
li gündüzlü bütün bir haftayı şehirde geçiren Yusuf'u, o
akşam geç saat bağa geldiğinde anası ile karısı ahırın
önünde karşıladılar.

Binnaz;

"Merak ettik oğul... Nerede kaldın? Kaç gündür yok-
sun," diye yakındı.

Atından indi, heybeyi Bâlâ'ya verdi Yusuf;

"Adam saldım ya, ana; işim vardı..." dedi.

Bâlâ ışığı tuttu, ahırın kapısında, kocasının atı çözme-
sini, yemini vermesini bekledi. Kaynanasının eve doğru
uzaklaştığını gördüğünde;

"Sıkılmışsın sen... Yüzünü asmışsın... Neyin var?" di-
ye sordu.

Eyeri, koşumları kaldırdı, yerine koydu Yusuf; kira
işini, Seyitzade'ye olanları anlattı kısa kısa. Eve geldikle-
rinde, geçti anasının yanına oturdu;

"Oğlan nerede ana? Görmedim..." diye sordu.

Yüzü yumuşadı Binnaz'ın;

"Buralardadır... Şimdi gelir.. " dedi.

Ferhat anca yemeğe oturduklarında çıktı geldi. Önce,
erkada, Akkayaların inişinden bademliğe doğru yankıla-
nan ayak seslerini duydular; çok geçmedi, havuzun başın-
da göründü. Çarçabuk yıkandı; elleri, yüzü ıslak, geldi ba-
basının yanına çömeldi.

Uzunca boylu, ince kemikliydi oğlan, ikizler gibi. Ne
var, ikizler, kurnal, ela gözlü, uçuk benizliydi; iyi ba-
kınca, Yusuf'tan çok analarını andırırlardı. Ferhat ise es-
merdi; koyu kara saçlı, keskin çizgili... Babası gibi, çekik

çukur gözlerini kısarak, yabansı bakışlarla bakardı yöresi-
ne.

Dokunur gibi, oğlunun dağınık kara saçlarına, ıslak
yüzüne baktı baktı, önüne döndü Yusuf;

"Karanlık bastı... Karanlığa kalmayacaksın ben evde
yokken..." dedi.

Yanıt vermedi Ferhat; kaşık elinde, babasının yeme-
ğe başlamasını bekledi.

Ana, bir sahan dolusu mercimekli semizotu, tepele-
me dolu bir sahan bulgur pilavı koymuştu önlerine; ay-
ran, taze soğan, yufka ekmeği de.

Konuşmadan, yüzleri önlerine eğik, ağır ağır yemekle-
rini yediler.

Semizotundan sonra, pilavdan birkaç kaşık aldı, geri-
ye çekildi Ferhat;

"Atı tımar edeyim ben..." Kalkmaya davrandı.

"Yemeğini bitir," dedi anası.

"Doydum," dedi Ferhat; "ışığı alayım mı?"

"Al," dedi anası.

Kapı aralığında kısılmış duran lâmbayı aldı; çabucak
basamaklardan indi, uzaklaştı.

"At geldi ya, akli başından gitti... Binip minmesin ge-
ce vakti?" dedi Binnaz. Yaşlanmıştı. Yazmasının oylumu
arasında, ince, alımlı yüzü, kendine yaraşır kırışıklarla do-
luydu.

"Binmez ana... Binse de nereye gidecek gece vakti?
Meraklanma sen," dedi Yusuf.

"İkizlerden bir haber var mı? Mektup, gelen, giden?"

Bâlâ sofrayı toplamış, ayağa kalkmıştı. Binnaz'ın de-
diklerini duyunca durdu, Yusuf'a doğru döndü.

Yusuf;

"Son gelen mektubu okudum ya ana... Kaç gün oldu
mektup gelesi? Dersleri çokmuş işte..."

"Derslerini bilmem de," dedi, Binnaz, "ortalık karışık-
mış... Rabbim esirgeye... Güllü ablam söyledi."

Binnaz'ın, 'ortalık karışıkmiş' dediği, nisan ayından bu yana, Selânik'te, Manastır'da, Ege Adalarında; Erzurum'da, Erzincan'da bile; gün gün yaygınlaşan Hürriyetçi kalkışmaların ta Yukarışehir'e uzanan yansımalarıydı. Yukarışehirliler, kulaktan kulağa aktarılan korkulu fısıltılar bir yana, Abdülhamit baskısının getirdiği çöküntüyü kendi evlerinde, kentin sokaklarında, çarşılarında yaşadılar... Daralan geçimleri, yalnızlıkları, yılgınlıkları şuracıkta, ta evlerinin, işliklerinin içindeydi.

1908 baharında, başkaldırının dipten gelen uğultusu, fısıltıların, söylentilerin çok ötesindeydi.

Mart sonlarında, Yunanistan'a katılmak isteyen Sisamlı Rumların adadaki asker üstüne baskın düzenledikleri; baskıncıların baskın sırasında öldürdüklerinden başka, tutsak aldıkları yirmi eri de öldürüp dağa çıktıkları haberleri geldi. Şehirliler, gelen mektuplarından Tüfekçi Beşo Bekir'in oğlu Küçük Ali'nin askerliğini Sisam'da yaptığını bilirlerdi. Vilayetten askeriye kapı kapı dolaştı Beşo Bekir; sağdı, ölüydü, tutsaktı; birileri çıkıp bir şey diyemedi Küçük Ali için.

Nisanda, topçu kışlasının subay mahfelinde, Baytar Üsteğmen Fehim Cezmi, padişah yaverlerinden Selânik Merkez Komutanı Nazım Beyin vurulduğu haberini verdi arkadaşlarına.

Nazım Beyi tanıyanlar, "Neden? Vuran da kimmiş?" diye Baytar Üsteğmenin başına üşüştüler. Fehim Cezmi, sınıf arkadaşı Üsteğmen Asım'dan aldığı mektubu okudu. Mektupta uzun uzun, Nazım Beyin gece, evinde, (işte o padişah düşmanı münafıklardan olduğu sanılan) Hürriyetçi subaylardan birinin saldırısına uğradığı, silâhlı subayın kendisini yakalamak isteyen bir subayla iki eri de yaralayıp kaçtığı anlatılıyordu. Mektup ustalıkla, dileyenin dilediği yorumu çıkarabileceği bir biçimde yazılmış; soruşturma için İstanbul'dan gönderilen paşaların adları, olaya nasıl el koydukları, gözaltına alınanların kimler olduğu; işte

eğrisinden doğrusunu anlayın gibi; övgülü özenli bir dille anlatılmıştı.

Mektuplar, gazetelerdeki denetimin gözünden kaçmış kırık dökük haberler, yorumlar bir yana, ordu kademelerindeki komutanlardan kimilerinin görevden alınması, Hürriyetçi oldukları kuşkusu ile tutuklananlardan bir bölümünün, nasılsa kapatıldıkları yerlerden kaçıp kurtulvermeleri, birşeylerin artık değişmesi gerektiğini düşünenleri umutlandırdı.

Nisan sonlarında, Rumeli'deki asker sivil cemiyet üyelerinin kalkışma için gün saydıkları söyleniyordu. Jön, Hürriyetçi, Komitacı, Cemiyet Üyesi adlarıyla yönetime karşı olanların yarattığı kargaşayı gidermek için, Padişahın İstanbul'dan gönderdiği 'uslandırma kurullarının' birbirlerine düştükleri, gerginliği çoğaltmaktan öte bir sonuç alamadıkları yayılan haberler arasındaydı.

Yusuf, bu haberlerin çoğunu, geçen yıl İstanbul dönüşü yolda tanıdığı, Yukarışehir sürgünü Mehmet Sait Beyden alırdı. İstanbul'dan Samsun'a vapurla, Samsun'dan Yukarışehir'e; at, katır, deve karışık; bir yük yolcu kafilesi ile birlikte gelmişlerdi.

Mehmet Sait Bey, Sirkeci'de, gemi yükünü aldıktan, çoğu Karadenizli yolcular, yatakları, yükleriyle güverteye yayıldıktan sonra rıhtıma gelmiş, yanındaki iki kişiyle bir süre söyleşmiş; ikisinin de ellerini avuçlarının içine alıp sıktıktan sonra, arkasına bakmadan merdivenleri çıkmıştı.

Giyinişi, yürüyüşü, duruşu, bakışı, beyzade biçimliydi Mehmet Sait'in; azıcık kurumlu, gereğinden çok kendine güvenli, biraz da küskün...

Yolculuğun ikinci günü, Zonguldak açıklarında, Yusuf, Mehmet Sait Beyin Hürriyetçilerden olduğunu, Yukarışehir'e sürgüne gönderildiğini öğrendi, yanına vardı;

"Sürgünmüşsün, Yukarışehir'e gidermişsin... Öyle dediler?"

Arka güvertede, kalabalığın bir ucunda, ayaktaydı Mehmet Sait, gülümsedi;

"Doğrudur... Diyenler kim?" Gümüşişlemeli tabakasını çıkardı, uzattı.

Yusuf elini göğsüne götürdü, almadı tabakayı;

"Yabancılık çekme yolda... Yukarışehirliyim ben..." dedi.

Samsun'da, nakliyeciyi bulma, hayvan kiralama işleri iki gün sürdü; Yusuf'la Mehmet Sait'in arkadaşlıkları da ilerledi. Sürgünün 'Görüldü Kâğıdı'na, 'Geldi. Yola çıkarıldı...' yazısının yazılması, tarih atılması için karakola birlikte gittiler. Karakoldan çıktıklarında;

"Adımız eğriye, bozguncuya çıkmış bizim Kâhya... Hiç yoktan zararımız dokunur, bilmiş ol," demişti Mehmet Sait, yarı şaka yarı ciddi.

Yukarışehir'de, iki gece kendi evinde, üç gece de Selo'nun Mezre'deki evinde konuk etti Mehmet Sait'i Yusuf. Altıncı gün kiralık ev bulundu; yatak, yorgan, masa, sandalye alındı; sürgün kendi evine yerleştirildi.

Sıcakkanlıydı, etkileyiciydi, sözü söyleşisi dinlenirdi; kendi evine yerleşti, sürgünlüğü de sanki sona erdi Mehmet Sait Beyin... Kimi memurlarla, subaylarla yakın ilişkiler kurdu çabucak. Geldiğinden birkaç ay sonra, Miralay Canpolat Beyin arkalaması, araya girmesi; Kapucuzade Remzi Hoca'nın da olumlu görüş bildirilmesiyle rüştiyenin Fransızca öğretmenliğine atandı.

Haziran günleri, Sülüklüpınar dönemecindeki bağda, gündoğumu; toprağın, suyun, havanın, ışığın birbirleriyle oynadığı; doğanın ota, ağaca, çiçeğe; kurda, kuşa, böceğe can verip coşturduğu; renklerin, seslerin, ısıların, esintilerin dolanıp döküldüğü bir çavlandı... Güneş, gündoğu-

munda, uzaktaki sıra dağların arkasından çıkar; alaca, mor, pembe, kızıl ışıklar saçardı. Karanlığın uçarı pus kümeciklerine bölünüp dağıldığı sürede, her şey, bir kez daha çoğalır çoğalır çoğalırdı...

Alışkanlıkla, o haziran sabahı da gün doğmadan uyan-
dı Yusuf.

Kuş cıvıltıları, havuza dökülen suyun şırıltısı, içeride ocak başında kap kacak tıkırtıları... Uzaktan uzaktan gelen nal seslerine benzer tok vuruşlar!.. Sıralı, tok nal sesleri, Sülüklüpınar dönemecinden gelir gibiydi. Yusuf, yataktan kalktığı gibi, don gömlek, ayvandan geçti, havuz başına indi.

Atlılar dönemeci dönmüş, yokuşun altında, patikaya yönelmişlerdi. İki kişiydiler. Gece karanlığında atların devinen kara gölgeleri, biniciler, binicilerin omuzlarındaki silâhların uzun namluları ancak seçiliyordu.

"Silâhlı bunlar!.. Zaptiye anlaşılan..." Arkasında ayak sesleri duydu, döndü.

"Bunlar da kim? Beklediğin birileri mi?"

Bâlâ, arkasında, çiçekliğin arasında öyle dikilmiş durmuştu. Giyinikti; şalvarı, geymesi, yazması derli toplu... Yüzü gece aydınlığında ak ak parlıyordu.

"Beklediğim kimse yok. Hadi içeri git sen... Durma!" Bâlâ'yı omuzlarından tuttu, döndürdü, önüne kattı.

Çabucak evden içeriye girdiler. Yusuf ayaklarının ucuna basarak anası ile Ferhat'ın uyduğu küçük odaya girdi. Sandığı açtı; Balkanlarda, Tetova'daki vuruşmadan sonra Dragomir adlı ünlü bir komitacının ölüsü üstünden alıp sakladığı tabancayı buldu; geldiği gibi sessizce odadan çıktı.

"Nedir? Neden aldın lüveri?.. De söyle, aklım çıkacak!" Bâlâ gölge gibi arkasındaydı; uyuyanları uyandırmamak kaygısıyla, kocasının omzu üstünden usulca söyleniyordu.

"Hişşş... telâşlanma sen..." dedi Yusuf; "Dur baka-

lím." Ayvaná geçti.

Athılar üst sekiye doğru yokuşu yarılamlışlardı. Tabancayı yatağın üstüne koydu; gözleri gelenlerin üstünde, ivedi, sıralıca giyinmeye koyuldu. En son çizmelerini çekti ayağına, tabancayı aldı, elini Bâlâ'nın omzuna koydu;

"Meraklanma..." dedi, "Ne olur olsun evden dışarıya çıkma."

Taşlığa indi, kapıyı usulca kapadı arkasından. Gölgeden gölgeye yürüdü; düzlüğün ortasına yakın, büyük ceviz ağacının koyu karanlığına süzüldü.

Gün, doğu ufkunda soluk, belli belirsizdi...

Athılar, ahır girişine yakın, büyük ceviz ağacının oylumu altına vardılar, yatıkça dalların önünde bir an duraksadılar, iki büklüm eyerleri üstüne uzandılar.

Yusuf, bulunduğu yerde, tabancayı kaldırdı, kolunu uzattı;

"Durun! Yaklaşmayın... Vururum!..."

Atlarının üstünde iki büklüm dallardan korunmaya çalışan atlılar irkildiler. Atlar ürktü, yan yan savruldu.

"Çavuş... Yusuf Çavuş kurban... Sen misin? Benim... Perili Hıdır... Tanımadın mı?..." Konuşan öndeki athydı; elini uzattı, silâhına davranacak gibi dikilen öbür atlıyı önledi; "Yavaş... yavaş... Dur daha!" diye söylendi sertçe.

Sesi duyar duymaz tabancayı indirdi Yusuf; yürüdü atların önüne çıktı durdu;

"Karanlıkta tanımadım Ağa... Hoş gelmişsiz. Bağışla... Hayır haberdır inşallah?"

Selo'nun adamıydı Hıdır Ağa... Seydili'den, rahmetli Zilfo Beyin obasından. Çok eskilere varırdı birbirlerini bildikleri; yıllar öncesine, Yusuf'un Hermin'i alıp birlikte Zilfo Beyin obasına gittikleri günlere... Şimdilerde, Seydili'den Mezre'ye, Mezre'den Seydili'ye gider gelir, Selo ile Nizam Bey arasındaki ortakışlere koşulurdu.

"Haberi şu," dedi Hıdır Ağa atından inerken; "Selo Ağa kendi gelecekti; düşündü bizi saldı... Tel gelmiş İstan-

bul'dan, tutulup mahkemeye çıkarılman için... Zaptiye arkanda!.. Muallim Sait varmış, bir de Telgrafçı Rıdvan... İçeriye almışlar onları. Zaptiye arkandaymış." Durdu. Üzengiler kolunda, huysuzlanıp diklenen atına döndü yüzünü; "Rahat dur işte mübarek!.." diye söylendi, boynunu okşadı hayvanın; "Selo Ağanın söyledikleri bunlar Çavuş... Bizden bir istediğin varsa, buyur... Buyur ki kardeşlik böyle günde kurban!"

Hıdır Ağanın ara vermeden söyleyip bitirdiği sözlerini, elindeki tabancayı evirip çevirerek dinledi Yusuf:

"Ne vakit içeriye almışlar Muallim Sait'le Telgrafçıyı? Bil..."

İkinci atlı, arkada, atının üstündeydi. Gün ağardıkça, ak keçeden uzun külahının altında, yağız yüzü, kara kalın kaşları, sivrice uzun bıyığı belirginleşiyordu. Hemen atıldı:

"Gece... Gece geç saat Çavuş. Buldukları yerden alıp götürmüşler!"

Hıdır Ağa, başını eğdi, doğruladı genç atlıyı:

"Kerim Bey," diye tanıttı genci; "Nizam Beyin kardeşi oğlu."

Hıdır Ağa, birkaç dakika daha, "Zaptiyenin yola çıkmış olabileceğini; vakit geçirmeden hazırlanıp yola çıkmak gerektiğini," anlattı Yusuf'a; atlanıp kendileriyle birlikte hemen yola çıkmasını önerdi.

"Ben bunu, bu iyiliğinizi unutmam kardeş..." dedi Yusuf, içtenlikle, soğukkanlılıkla; "Senin de, Kerim Beyin de, Selo kardeşimin da... Hak razı olsun! Şimdi, zaptiyeye neye görünmeden gidin..." Akkayalara uzanan patikayı gösterdi eliyle; "Ne olur bilmem... Gerekirse haber ederim ben... Hadi, durmayın!"

Atlılar, Akkayalara doğru, ağaran günün alaca, tozsu ışıkları altında, bir belirginleşip bir saydamlaşarak uzaklaştılar; boynu döndüler, görünmez oldular.

Elinde tabanca, olduğu yerde, bir süre öyle durdu Yu-

suf. Sonra diklendi, eve doğru yürüdü hızlı hızlı.

"İyi misin? Kimdi onlar? N'oldu?"

Bâlâ, kapıda kuşku içindeydi. Uzakta, sıra sıra mor dağların üstünde doğan güneşin kor aydınlığı vurmuştu yüzüne. Yüzünün ipekçene derisi parlıyordu. Açık ela gözleri dolu doluydu.

"Yok... Yok bir şey. Meraklanma," dedi Yusuf; "Selo'nun adamlarıydı gelenler... Benim birkaç gün gitmem gerek. Sen anamı, Ferhat'ı kaldır; bibimgile gidin... Birkaç gün!" Derince soluklandı Kâhya; Hıdır Ağa ile Kerim'in anlattıklarını aktardı karısına; "Yalan, yıldırma üstünedir düzenleri. Dişi tırnağı yok bellemişler bizi!" dedi. Tuttu, kendisine doğru çekti karısının başını; yanağına uzandı; yüzü yüzünde, öyle durdu uzunca, gül koklar gibi; "Bıçağın kemiğe dayandığını bilmezler..." diye ekledi ayrılırken.

Yukarışehir'in debbağlar kâhyası Yusuf Çavuşun 'Cemiyet' üyesi olduğu; yandaşları Fransızca öğretmeni Mehmet Sait ile Telgrafçı Rıdvan, geceyarısı yakalanıp bilinmeyen bir yerde sorguya çekilirken, kendisinin Padişah fermanına karşı gelip zaptiyeye karşı koyduğu; dağa çıkıp adam topladığı haberleri; Yukarışehir'den Mezre'ye, Mezre'den Malatya'ya, Diyarbekir'e değin, yakın illere, kasabalara ulaştı. Üç gün, beş gün, on beş gün... yakalandı yakalanacak; Maden yoluna, Malatya yöresine, Murat Suyu geçitlerine atlı müfrezeler çıkarıldı.

Bayram Ağa, akşam karanlığı atı üstünde avluya giren Yusuf'u gördüğünde çekici örsün üstüne bıraktı, elini alnına siperledi. Ak, uzun sakalı, dümdüz göğsüne ağmıştı, genişçe alnı kırışıklarla doluydu. Gözlerini kıstı, uzunca, dikkatlice baktı gelene;

"Sen misin Yusuf'um?.. Sensin..." Sesi tarazlıydı, içtendi. Az öne eğik, salınarak yürüdü; avlunun orta yerinde atı dizginlerinden kavradı, Yusuf'un inmesini bekledi. Sonra iki yana açtı kollarını; boyunun yetiştikçe sarı sarı sarmaladı konuğunu, omuzlarını tıptısladı uzun uzun; "Ah... eyi ettin, eyi ettin geldiğine..." Gözleri doldu, gülümsedi; "Hadi çek atı içeri... Ne var, durgunsun?"

"Anlatırım ağam, dur hele..."

Atı çektiler, yan yana ahıra doğru yürüdüler...

Karısına diyeceklerini dedikten sonra, atını eğerlemiş, bağdan ayrılmıştı Yusuf:

Akkayaların eteklerinden doğru, bağlar arasından dolaşıp şehrin arka mahallelerine çıkan dolaşık, uzunca yola girdi. Sülüklüpınar –Şehroz– Darkapı yolundan daha engebeliydi bu yol; yamaçlardan, sel yarıntılarından, kayalıkların kıyıcığından geçer, bilmeyenler için bir yolak bile sayılmazdı.

Danışmend'i, Mürşit bağlarını çabucak geçti; Kozalı bağı çitlerinin önünden Fetahmet'e doğru, taşlık dere yatağının içine girdi. Gün doğmuş, doğu ufkundaki bulut kümeleri ısınıp yükselmişti.

Zahiriye Mahallesinin arka sokaklarından birinde,

tek katlı, düz damlı bir evin kapısında atından indi; üst üste birkaç kez kapıyı vurdu.

"Kim o?"

"Benim, Yusuf... Miralı sen misin?"

"Benim."

Kapı açıldı.

Miralı Usta, üstünde gecelik entarisi, başında takke, kapı aralığında öyle duraksadı;

"Ne var?... İçeri gel!" Gözü atın iki yanından sarkan şişkin heybede, terkideki yem dolu torbadaydı.

"Yok... Vaktim yok," dedi Yusuf; iyice sokuldu Miralı'ya; "geceyarısı zaptiye salmışlar arkama... Mapusa girecek halım yok benim... Nedir, neyin nesidir? Bi de sen öğren hayrına... Ben Çınarlı'da, gözenin orda beklerim... Kendin gelme... Çıraklardan, kalfalardan birini sal gelsin. Dolaşsın gelsin; kimseyi takmasın arkasına." Kuşağına davrandı; kâhya sandığının anahtarını çıkardı, uzattı; "Al bunu... Ne olur ne olmaz..." Başkaca diyeceği varmış gibi bir an duraksadı; elini başına götürdü, dizginleri topladı, yükseldi yerleşti eyere; atın başını çevirdi.

Çınarlı gözesinde, atını bir kuytuya bağladı, ıssızda, iki saatten daha uzun süre habercinin gelmesini bekledi:

Fransızca öğretmeni Mehmet Sait Beyin de, Telgrafçı'nın da 'İttihatçı' olduklarını: Selânik'le. Erzurum'la, Arabistan'ın şurasına burasına sürülmüş 'Hürriyetçi'lerle haberleştiklerini sezinlerdi. Mehmet Sait Beyle İstanbul'dan gelirken yolda başlayan yakınlık, Sürgün'ün Mezre'de geçirdiği günlerde pekişmiş, enikonu bir dostluğa dönüşmüştü. Yusuf, ilkin, evinden, işinden uzak, ne edeceğini, nasıl geçineceğini bilemeyen genç adamın yakınlığını kendisine bir dayanak bulma çabalarına yormuş, içtenliğinden kuşku bile duymuştu.

Oysa, onurluydu Mehmet Sait Bey; geçiminden, sıkıntılarından, çektiği acılardan söz etmezdi. "Ne edersin? Ne yer ne içersin? Cebinde paran, arkanda umarın var mı?"

türünden soruları, hiç sorulmamış gibi, açık bir hoşnutsuzlukla karşılar, yanıtlamazdı. Yusuf'un sorularını bile; "Sağ ol Kâhya. Yok bir sıkıntım... Olsa söylerim elbet. Kim var başka güveneceğim..." diye geçiştirirdi.

Umran Beyin tabakaneyi kiralamaya kalkıştığını, o yüzden Yusuf'la takıştığını öğrendiğinde, sıkılmış, canı acıyormuş gibi yüzünü buruşturmuştu Mehmet Sait Bey. Postanede, Telgrafçı'nın odasında üçü birlikteydiler o gün:

"Bu namussuzun elinin nerelere uzandığını bilmezsin Kâhya... Birşeyler yapmalı, defetmeli bu belâyı tez günde!" diye söylenmişti öfkeyle.

"Nasıl? Nasıl defetmeli?"

"Böylelerini hafife almayacaksın Kâhya. Gücün yettiğince üstüne gideceksin. Karşına geçtiğinde, sen ondan önce davranmadın mı, işin bitiktir!"

Mehmet Sait Bey, sık sık, devletin devlet olmaktan çıktığını anlatırdı. 'Kanun-u Esasi'nin kaldırılıp 'Meclis'in dağıtıldığı günden bu yana geçen otuz yılda, ahalinin; vergiydi, harçtı, haraçtı, rüşvetti; sürekli, aracının, tefecinin, 'makam maıpsıp erbabının' önüne itildiğini; akl erenin, dili dönenin; eğer zorla, eğer parayla susturulduğunu; yola gelmeyenlerin hapisle, sürgünle, ölümle cezalandırıldığını söylerdi. Osmanlı toprağı, eşkıyanın dağda, Müslümandan, Hıristiyan dan çetelerin köyde kentte yol kesip adam aldıkları; yabancıların, ayrıcalıkları, düyun-u umumiyeleri, yerli ortaklarıyla her gün milletin bir başka varlığına el koyup nasıl bölüşeceklerinin hesabını yaptıkları bir koca yağmalıktı... Böyle konuşurdu Mehmet Sait Bey; acılı, öfkeli... kimi de, Yusuf'un anlamadığı, olsa olsa kendini zorlayıp yakıştırdığı sözcükler katarak.

Çenesi göğsünde, başı omzuna eğik, öyle dinlerdi bunları Yusuf; taşa işlenmiş gibi, yüzünün keskin çizgilerinde, duruşunda, bakışında hiçbir kıpırdama olmazdı; ne onaylardı ne de yadıırdı Sürgün'ü. Çok haksızlık gördü-

ğü, acılar yaşadığı anlaşılmazdı duruşundan.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile yaveri önde; o kendisi, otuz atlı ile birlikte arkalarında; savaşın son günleri, Erzurum'dan yola çıkıp Trabzon girişine vardıkları günü anımsardı sık sık...

Şehrin girişinde toplanan kadın erkek, asık yüzlü kalabalığın homurtularını; Gazi Paşayı karşılamaya gelen Vali'nin ikircikli, şaşkın davranışlarını gördüklerinde, takımdaki otuz atlının otuzu da, haksızlığın sancısını ta yüreklerinin derininde duymuşlardı. Yusuf, Trabzonluların kendilerini neden aşağıladığını hiç hiç anlamadı, hiç de unutmadı.

Trabzon'a varıp Kıyı Koruma Taburunda dönüş hazırlıkları için bekledikleri gün öğrendiler ki; şehrin girişindeki o öfkeli kalabalık; cephede, kendileriyle birlikte savaşın açlığını, soğuşunu, ölümünü yaşayan Anadolu Harp Ordusu Komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşayı horlamak, aşağılamak; önlenmezse, taşlayıp şehre sokmamak içindir!

Kıyı Koruma Taburundaki yarı başıbozuk yarı asker giysili yaşını başını almış yedekler, Trabzonlulardan yandırdılar. Paşa'nın, Kars'ı, Ardahan'ı Ruslara sattığını, durup dururken askeri Moskof eline bıraktığını söylediler; bölük pörçük, gözle görülür bir kızgınlıkla, küçümseyerek...

Kıyı Koruma Taburundaki uzunca yüzlü, eğik burunlu o yaşlı er, durur durur canlanırdı gözlerinin önünde Yusuf'un. Adamın kendi anlattığına kendisinin de inanmadığı, yüzünü yere eğmesinden, çipil gözlerini kırıştırmasından belliydi. Konuşurken, nedense, ağır ağır bir o yana bir bu yana salladığı, kundağı kabzası aşınmış eski bir tüfek vardı elinde:

"Yalan mı, yalan mı arkadaş milletin dediği? Bilmediğim, görmediğim yer değil benim Kars'ın, Ardahan'ın top-rağı... Yazık! Kimin malını kime vermiş de koymuş çekil-

miş Paşa!.. Hesabı sorulur! Hem de sorulsun! Ya ne olacaktı?" diye söylenirdi.

O gün, oracıkta, bu sözlerden duyduğu öfkeyi bastıramamış, içinde tutamamıştı Yusuf. Uzun yüzlü, eğik burunlu er, diyeceklerini deyip ayağa kalkmıştı ki, Yusuf uzanmış, pazusundan yakalayivermişti ansızın. Sünmüş deriyi sudan çeker gibi sıkılmıştı parmakları adamın pazusunun üstünde; sert, acıtıcı:

"Dilini... uzun dilini tut sen!" diye söylenmişti adamı kendine doğru döndürürken; "Yaban yerin kazı belleme bizi de..."

Kıyı Koruma erinin böylesine bir tepki beklemediği şaşkınlığından belliydi. Kolunu kurtarmaya çalışırken yüzünü acıyla buruşturmuş; karşısındakinin çavuş olduğunu ilk kez görmüş gibi:

"Sözüm sana mı ya Çavuş... Bırak, bırak kolumu allasen..." diye sızlanmıştı.

Çınarlı Gözesinde durmuş haberciyi beklerken; üst üste, iç içe; hiç görmediği, tanımadığı babası; savaşta, elle-riyle gözlerini kapayıp toprağa verdiği arkadaşları; ninesinin çilelice uzun ömrü gelir geçerdi usundan. Bakışı, duruşu, dokunuşu, gülüşü ile, o tazecik, hep tazecik sevdiğinin capcanlı görüntüsü vardı belleğinde; "Heri!.. Güzelim! Sevdiğim! Acısı, burukluğu, kırgınlığı çok dünyanın... İnsanın insandan koparıldığı, kimsenin kimseyi kendinden saymadığı bir dünya... Hoyrat... kambur... alaca!"

"İstanbul'dan tel gelmiş..." Gece Hıdır Ağanın söz arasında söylediği bu üç sözcük usunda, dilinin ucundaydı. Kimi, öfkesi burnunda, dediği dedik hocalardan birinin yerine koyardı Padişahı Yusuf. Kadı olurdu Padişah; vali olurdu, zaptiye olurdu.. . Hepsinin, bunların hepsinin üstüne çıkar otururdu kimi de; burnu havalarda, bencil, zorba, ürkek, astığı astık kestiği kestik!.. Dilediğine verir, dilediğinden alırdı nedense... Uzaktan uzağa, ta İstanbul'dan buyruk salardı; "Gündüz mü, gece mi, hiç bakmayın..."

Adam salın falan oğlu falanın arkasına... Bulun, getirin, atın içeri!.."

Geceyarısı, arkasına adam salınmasını gerektirecek suçun, olsa olsa, Umran Rauf Beyin 'jurnal'ı olabileceğini bilmekteydi Yusuf. Seyitzade'ye yapılan saldırının kendi düzeni olduğu anlaşılnca, uğursuzun; "Hürriyetçidir! Padişah düşmanıdır!" diye şifre dizip İstanbul'a tel çektiği açıktı.

Tutuklanıp cezaevine konulduktan sonra, ne mahkeme, ne vali, ne de Padişahın kendisi... uzun uzun işin iç yüzünü anlatıp kendini haklı çıkarabileceği bir yerden umudu yoktu Yusuf'un... Üstelik, İstanbul yolculuğundan bu yana, yaklaşık iki yıldır, Mehmet Sait Beyi evinde, bağında konuk edip ağırladığı, konuşup görüşmekten çekinmediği bilinirdi.

Mehmet Sait Beyi, Telgrafçı Rıdvan'ı tanıdığı, tanımadığı bir yana; karşıya alınıp sorguya çekildiğinde; "Yok... Ben Padişahımız Efendimizden yanayım; iyiliğini görmüş, kötülüğünü görmemişim... Mevlam başımızdan eksik etmesin," demeyeceğini, diyemeyeceğini bilirdi Yusuf. Yakındıklarının içini yaktığı apaçık... yüreği dolu dolu anlatırdı anlattıklarını Mehmet Sait Bey. Ne var, yaşanmış, yaşanırken özüksenmiş, damla damla acının, yalnızlığın, yoksulluğun, hele hele haksızlığın süzgecinden geçmiş gibi gelmezdi Yusuf'a bütün bu anlatılanlar. O yüzden, Mehmet Sait Beyle, Telgrafçı'yla aynı kefeye koymazdı, koyamazdı da kendisini...

Ne 'evet', ne 'hayır...' Yusuf, onaylamadan, yadsımadan, ağzını açıp tek söz etmeden dinlerdi Mehmet Sait Beyi: 'Kanun-u Esasi gelecek! Meclis açılacak! Hürriyet olacak! Millet, millet olduğunu, Padişah, padişah olduğunu bilecek... Hak, adalet, dirlik, düzen gelecek memlekete... İngilizin, Fransızın, Rusun saldırılarından, zorbalıklarından; sürüp çıkarmak, parçalayıp yok etmek tehditlerinden kurtulacak millet... Gelişecek, güçlenecek, eski büyük-

lüğüne, görkemine, onuruna kavuşacak yeniden..."

Ne iyi... Belki de yolu, yordamı budur bunun... Anlatması, dinlemesi kolay da inanılması güç! Yukarışehir'den Erzurum'a, kış kıyamette, giyimsiz, kuşamsız, aç açık, yirmi iki gün süren yolculuğu ne bilsin Mehmet Sait Bey!.. Ardahan bozgununu, Alacadağ kuşatmasını, Deveboynunu, Erzurum'u nereden bilsin? Rumeli'de, Sırp, Rum, Bulgar komitacıları arasında yaşamış, olanı biteni görmüş olamaz. Rumeli'ye, Makedonya'ya, Arabistan'a, Mısır'a, daha kimbilir nerelere, 'mülküm' demiş, sahiplenmiş bu Padişah. Öyle! Kars önünde, Deveboynu'nda, Erzurum'da; azıksız, topsuz, yedeksiz, kan ateş içinde kaldıkları günlerden bilirdi Yusuf; Padişah, işte o Padişah!.. Toprağın, namusun Padişah'a karşın savunulduğunu Mehmet Sait Bey nereden bilsin? 'Mülk'e arka çıkan değildi; 'Mülk'ü savunanları Trabzon girişinde yuhalatırdı sanki de Padişah... Arası boş, arası açık, arası hiç, ama hiç dolmaz Padişah'la ahalinin; hürriyet ister gelsin, ister gelmesin... İster Kanun-u Esasi olsun, ister olmasın; arası hiç, ama hiç dolmaz Padişah'ın, Padişah yandaşlarının militle... Yanılmasa da, eksik bıraktığı, anlayıp anlatamadığı birşeyler var Mehmet Sait Beyin. Erzurum'da, Aziziye'de; kadın, erkek, çocuk; yabalarla, küreklerle, kazmalarla; ölümlü göre göre, Moskof süngüsü üstüne atılanların neyi korumaya kalkıştıkları o eksik şeylerden biridir belki... Padişah'ın; uzaklığını, ilgisizliğini, biçareliğini örtmek, mülkün sahibi olduğunu unutturmamak için; söylentiler yayması, el altından düzen kurup kendi Ordu Komutanını yuhalatmaya kalkışması da bir başkası...

Çınarlı Gözesi'ne yakın, yoldan çıkıp patıkaya saptı, tümseği tırmandı, suyun başına vardı Kalfa Saim. Yıllardır tanıyıp bildiği Kâhya'nın, öylesine kararmış, öylesine gerilmiş göründüğünü hiç anımsamazdı. Suyun başında,

ayaktaydı Yusuf. Ayak seslerine döndü. Elleri arkasında, gövdesi az öne eğik; gelenin kim olduğunu tanımak istermiş gibi, dik, kısık bakışlarla baktı durdu; Saim ta yanına, iki adım ötesine gelip duruncaya değin.

"Yorduk seni Saim. Kusura..."

"Kusuru ne Ağa... Şey..." Hızlı hızlı geçip geldiği bir saatlik dolaşık yolda; gömleğinin yakasından başlığına tere batmıştı Saim. Gencecikti. Kendisini olduğundan genç gösteren, neredeyse çocuklaştıran, ince bir bıyığı vardı; tüysü, belli belirsiz. "Gece, biri telgrafçı, biri de rüştiyede muallim, iki kişiyi içeriye almışlar... Nereye koydukları belli değil... İrade İstanbul'dan Kâhya... Saraydan! Dabakaneye, bizim oraya da geldi zaptiye... Dört ath... Mülazım da aralarında." Durdu; söylemekle söylememek arası ikircikli, sağına soluna bakındı; "Zaptiye Sülüklüpınar'a da gitmiş Ağa... Kurşun atılmış üstlerine Akkayalardan. Sokulamamışlar... Yüz geri dönmüş gelmişler." Gözlerini kaldırdı; ürkmediğini, yadsımadığını göstermek istermiş gibi, güleç güleç baktı ustasının yüzüne; "Mülazım sanki de kudurmuş Ağa... 'Asarım!.. Keserim!..' ne edeceğini bilemedi."

"İyi... Hadi, sağ ol, git sen. Haber salarım ben sonra Miral Ağaya. Yorduk seni."

Kalfa yan döndü; gidecekken duraksadı;

"Biz hepimiz arkadayız Ağa... Arkadaşlar öyle tembihlediler... Ölümüne!" dedi. Yürüdü, uzaklaştı ağır ağır.

Saim gittikten sonra, atını çözdü; dizginleri koluna geçirdi; bayır aşağı, meşeliklere doğru yürüdü, Göze'den uzaklaştı Yusuf. İnceler... Kanlıgöl, Karataş, Taşaltı, Alayaprak... Memoş'la birlikte ava çıktığı günlerden, adım adım, karış karış bilir, tanırdı yöreyi. Bağ evlerinin uzağından dolaştı; kayalıkların, korulukların arasından geçti. Her saat biraz daha koptu gitti evinden, işinden, arkasına düşüp kendisini suçlayanlardan.

Hanın çift kanatlı kapısından girip atı üstünde dikilen Yusuf olduğunu gördüğünde, ışığa karşı içi ışıkla, coşkuyla dolan sade Bayram Ağanın kendisi değildi. Nâre ötede, aşevinin eşiğindeydi; leğenin başında, yalınayak, yeldirmesi açık; yüzü çizgi çizgi, buruş buruş... Yusuf'u gördüğünde fırladı kalktı leğenin başından Nare; arka odaya dolandı; sandığını açtı; al hotozunu, ak yeldirmesini, gezmeklik şalvarını aldı, çarçabuk giyindi; geçen gelişinde Yusuf'un getirdiği gül kırmızısı, cilalı parlak deriden yemenilerini geçirdi ayağına... Güllendi, güzelleşti, tazelendi bir anda. Koştı dikildi kocasının yanına.

"Uff... uff... Taze cerensin, güzelsin... Güzelden de güzelsin Nare Ana! Gel hele..." dedi Yusuf. Kollarını açtı, sardı sarmaladı, göğsüne bastırdı küçücük gövdesini yaşlı kadının, sırtını tıptısladı elleriyle.

İki gün handa, Nare'nin kendisi için derleyip toparladığı arka odalardan birinde kaldı Yusuf. Sedire yünü yeni atılmış kalın döşekler serdi Nare. Ak ak kaplanmış yorganlar, işlemeli yastıklar çıkardı getirdi.

Bayram Ağa;

"Gelen gelmeden duyulur burada Çavuş; iki konak üç konak ötelerden duyulur. Rahat ol, keyfine bak," dedi ya anca iki gün tutabildi konuğunu.

Geldiğinin üçüncü günü, sıkışırsa yine geleceğini söyledi Yusuf. Gün kararmadan önce atını eyerledi; Murat Suyu kıyısından doğuya doğru, sürdü uzaklaştı alaca aydınlıkta.

Ertesi gün güneş göğün yarı çizgisine yaklaşmış, Kümbetli'nin avlusunu bir uçtan öbürüne ışığa boğmuştu ki; eyersiz doru bir atın üstünde yalınayak, başı tepesinden tıraşlı yeniyetme bir delikanlı girdi içeriye. Işığın orta yerinden doğruca işliğe sürdü atını.

"Babam saldı emmi... Koptum geldim."

"Eyi etmişsin de bu da taydır, canıdır dememişsin." Atın körük gibi şişip daralan karnına, ıslak sağrılarına, köpüklü göğsüne baktı Bayram Ağa; "De söyle görek?"

Atından inmedi delikanlı; yuları çekti, yan döndü, kulağına eğildi yaşlı hancının;

"Zaptiye geçide varmış, bu yana dönmüş..." Kuşkuluca kümbetli yapıya, samanlığa bakındı. Gübre atıklarının yöresinde dolaşan tavuklardan, fırrr... bir anda konup kalan serçe sürülerinden başka canlı yoktu avluda.

"Eyi, aferin Hüso... Hadi git sen... Dolan da git; zaptiyeye görünme."

"Cıkkı..." dedi, başını iki yana salladı Hüso. Atı çevirdi, kuyunun başında sıçradı indi. Kovayı çekti, yalağın üstüne koydu. Eğildi içti; boğazına kadar suya soktu başını, devirdi döktü kovayı. Atı yedeğinde çıktı gitti kapıdan.

Bayram Ağa, aşevine doğru seslendi;

"Nare!.. Hanım Nare..."

"Ne var?" Kapıda göründü Nare.

"Gel ki diyem."

Nare yürüdü geldi.

"Zaptiye bu yana dönmüş... Evi aratmayasın kurban."

Güneş günbatısına eğildiğinde geldi zaptiyeler. Biri onbaşı, beş kişiydiler. Doğruca kuyunun başına gölgeliğe yürüdüler. Kova elinde, gözücüyla Bayram Ağaya baktı da, yaklaşmasını bekledi Onbaşı. Değirmenden çıkmış gibi, başlıgı, yüzü, poturu, üstlüğü kırış kırış toza bulanmış-

tı.

"Hancı sen misin amuca?" Kovayı kuyuya salıyordu, yüzü asıktı.

Bayram Ağa kuyuya yanaştı, ipi aldı Onbaşı'nın elinden; kovayı doldurdu, çekti;

"Benim... Neden?.. Gel..." Kovayı eğdi, avuçlarını doldurdu Onbaşı'nın.

Ellerini ovuşturdu, yüzünü yıkadı, doğruldu Onbaşı;

"Su iyi, serin..." Bayram Ağayı kenara çekti, erlere yer açtı; "Adamın var mı içeride?"

"Yoktur."

"Gelenin, gidenin, kalanın?"

"Yoktur."

"Kaçak?"

"Nasıl kaçak? Kaçak da kim?"

"Bilmemiş, görmemiş gibi... Şuna bak! Tütün kaçağı, asker kaçağı, kanun kaçağı amuca... Fermanlı... Bilmezmiş bi şuna hele..." Onbaşı diklendi; mendili elinde yüzünü silerken kalınca ıslak kaşlarını çattı, ağzını büzdü.

Onbaşı yörede yeni idi; huyu, suyu, tutumu nedir kestiremedi Bayram Ağa. Kaşları yukarıya yukarıya köşeli, burnu küçük, çenesi sivri, uzundu. Soğukça soğukça dururdu; insandan insana geçiveren sıcaklığı besbelli hiç tanımazdı. Sakalını çekiştirdi, umutsuzca gülümsedi;

"Han derler ya haraba Onbaşı... Kendi gitmiş adı kalmış. Kulağasma, geleni gideni azdır, yoktur. Kaçağı maçağı kim nede?.."

Âdemoğlunun en çekilmeziydi; pişmemişti, çiğdi Onbaşı;

"Sırtarma sırtarma herif..." diye çıkıştı; sertleşti birden; "Gelen giden yok da Dabak Kâhyasının işi ne Müslüman?" Göğsüne dokundu, itti Bayram'ı; arkasını döndü; "Arayın ulan; her bir yanı arayın..." diye buyurdu erlere.

Zaptiyelerin üçü önde, istekli, biri arkalarda gönülsüz, Kümbetli'nin içini, ahır, samanlığı, işliğı dolandılar,

aşevinin girişine geldiler, Nare göründü. Yemenileri ayağında, hotozu başındaydı. Ana hindi gibi kabardı durdu kapı aralığında. Kucağında su dolu bakır bir leğen vardı. Zaptiyelerin ayaklarına doğru boşaltıverdi leğeni. Dik dik bakındı yöresine; içeriye girdi, kapıyı kapadı.

Onbaşı koştu geldi; ayağının ucuyla, tak tak tak, kapıya vurdu;

"Aç aç kadın! Kanundur, karşı gelme. Tövbe yav..."

Kapıyı iki parmak araladı;

"Sen kimsin? İşin ne evimde? Git, hadi git..." dedi, çabucak kapadı kapıyı Nare, Onbaşı'nın itelemesine kalmadı.

Kasası kalın meşeden; eşiği, kemeri taş, küçük demir bir kapıydı aşevinin kapısı.

"Açtır şu kapıyı... Başlarım şimdi... Açtır!" Arkasına döndü, Bayram Ağaya seslendi Onbaşı.

Bayram Ağa, kuyunun başında, olduğu yerde;

"Kırdırasın kapıyı yiğit, başka çaren yoktur. Kırdır görek... ne bulacaksan..." dedi, ipi saldı, kovayı kuyuya indirdi.

Onbaşı bir iki dipçikletti kapıyı; yaklaştı baktı, uzaklaştı baktı, döndü Bayram Ağanın yanına geldi.

"Kimdir bu karı? Neyin nesidir?"

"Otuz sekiz senelik karımdır... Ahir ömrümde başımın tacıdır... Ne olacak?"

"İyi, uzatma... Açtır kapıyı."

"İnat karıdır, açmaz..."

İki adım attı, ta burnunun ucuna sokuldu Onbaşı, Bayram Ağanın;

"İşim var benim amuca... Oyalamaktasın; kanuna karşı gelmektesin. İhbar almışız, Dabak Kâhyasını gören var buralarda. Anladın mı? Açtır kapıyı."

Birden diklendi Bayram Ağa;

"Aha ora benim evimdir. Dabak mamak yok... Bilmem!" Omuzladı geçti Onbaşı'yı, kapıya sokuldu; "İçeriye

adam almışsın kız... Aç şu kapıyı, aç görek..."

Bayram Ağanın sakınmasına kalmadı, yukarı pence-
reden bir leğen su boşandı üstüne;

"Tuh sana... Tuh sana... Sen de erkeksin başımda..."
diye seslendi Nare, "Tuh sana!.."

Zaptiyelerden gönülsüzü, ufak tefek geçkince olanı,
ağız açık dizi üstüne çömeldi de iki büklüm güldü güldü...
gözleri sulandı;

"Yürüyün la... rezilliği çıktı bu işin büsbütün..." diye
söylendi kesik kesik. Tüfeğini omuzladı, çıkışa yürüdü;
"Sen de bırak işte, dellenne," dedi Onbaşı'ya geçerken.

Doğrusu var, yanlış var; zaptiye, geldikleri yerde,
devleti, düzeni; Bayram'la Nare, Kümbetli'de, bir lokma
bir hırka kendi dokunulmazlıklarını savunurlardı... Bile-
bildiklerince, yüzeyde, elyordamıyla... Üstünde anlaşıcak-
ları kesinkes bir doğruları yoktu. Çözüm de yoktu. Zaptiye-
ler, avlu çıkışında toplandılar; ayaküstü, bakındılar, söy-
leştiler, çekiştiler; yürüdüler gittiler bayır aşağı.

Yusuf'un hemen de günü gününe Kümbetli'den ayrıl-
mış olması bir önsezi, belki de bir rastlantıydı. Ondan öte,
Bayram Ağa bir uçtan, Seydili'de Nizam Beyin yeğeni Ke-
rim Beyle Hıdır Ağa bir başka uçtan kaçağı kolladılar. Pa-
lu'dan, Pertek'ten, Hozat'tan çıkarılan müfrezeler, kimi
yakından çok yakından, kimi uzaktan Yusuf Kâhyanın izi-
ni sürdüler. Kaçak, iki kez, atı üstünde, çıplak gözle görü-
lecek kadar yakınına düştü zaptiyelerin.

Bunlardan ilki Hido mezarında, dar vadinin karşı ya-
macındaydı. Zaptiyeler nişan aldılar, öldüresiye kurşun
sıktilar üstüne. Düştü düşecek, atını sürdü, koruluğa gir-
di gözden yitti Yusuf.

Sıgılı geçidinde pusuya düşürdüklerinde ise akşam ka-
ranlığıydı. Geçidin orta yerinde birden atının başını çevir-
di Kâhya, tersyüzü geldiği yöne döndü. İlk kurşun kulağı-
nı sıyırdı geçti; sonrakiler, kuş kanadı, önünde arkasında
suya değdi, damlacıklar saçtı. Atlı günbatısına uzaklaşıp

gittiğinde, zaptiyeler, Doksanüç savaşçısı eski Çavuş'un pusuyu nasıl sezdiğini sordular birbirlerine.

İki gün geçti geçmedi; pusuyu sezen Kâhya'nın, 'eğer yalnız, eğeryandaşlarıyla' Akkayalar'a girip gizlendiği söylendi. Zaptiye işin arkasını bırakmamış; "İz sürmüş, kavsakları tutmuş..." dört bir yandan kuşatmıştı Kâhya'yı Akkayalar'da.

Temmuz ortasında gökyüzü lâcivert, gökyüzü yıldız yıldız pırıltılı, kocamandı... Gökyüzü orta yerinden Akkayalar'ın sivrisine asılır; ıştır, üşür, ısınır, uğuldardı kocaman! Ay aydınlığının, kaya oyuklarının, otun, ağacın, görünür görünmez binlerce yarattığın soluğu duyulurdu sanki gecede. Gökyüzü algılanır; algılandığı, yaşamı, ölümü, hiçliği, Tanrıyı çağırırdı...

Seydili'ye, Maden'e, Malatya yönüne çıkarılan devriyelerin, ikisi yaralı beş eşkıyayı önlerine katıp Mezre'ye getirdikleri; pusudan kurtulan Yusuf Kâhyanın da kuşatıldığı, ölüsü dirisi, ele geçmesine bir şey kalmadığının söylendiği günlerdi. İki gecedir, Akkayalar'ın çıkıntıları arasında, uçurumlara bakan avuç içi bir yeşilliğin kuytusundaydı Yusuf.

Zaptiyeler yukarıda, kayalıkların Sülüklüpınar dönemecine bakan doğu yamaçlarını tutmuşlardı. Gece Akkayalar'ın sivrisinde yaktıkları ateşin alazı ta uzaklardan görünürdü.

Gün aydınlandığında iki devriye kolundan biri Ankuzubaba'ya, öbürü Kurtderesi inişine giderdi. Silâhları ellerinde, parmakları tetikteydi zaptiyelerin... Kaya oyuklarını, sel yarıntılarını dolaşır; giremedikleri, göremedikleri yerlerde otları, çalıları ateşe verir, uzağına çekilip beklesirlerdi.

Kurtderesi inişine giden devriye kolunun ikindiüstü geriye döndüğünü gördü, kuyruk sallayıp diklenen kısrağı çekti, kuytuya aldı Yusuf; kaya çıkıntılarından birinin ar-

kasına sindi.

Zaptiyeler, göğüsleri bağrırları açık, silâhları omuzlarında, dağınıkçayürüyorlardı; uçurumun altında görüntüleri, gölgeleri küçücüktü. Arkadan gelenlerden biri, başı yukarıda, dikildi durdu;

"Heey... kimsin? Kim var ordaaa?.." diye bağırdı kayalıklara, yukarıya doğru. Sesi yayıldı, yankılandı birkaç kez.

Öndeki zaptiye, arkasından gelen sese durdu; silâhını aldı omzundan, kayalıklara döndü... Başı yukarıda, bakındı bakındı, birşeyler söyledi arkasından gelenlere. Adamın uzaktan gelen sesi boğuk, uğultuluydu.

Arkadaki zaptiye;

"Biri var ordaaa... At mı, adam mı, biri var Onbaşı!" diye karşılık verdi.

"Çık... çık bak..." gibilerden işaret etti Onbaşı.

Sel yatağından yukarıya, minare boyu dimdik yükseliyordu kayalık. Yusuf'un dolaşıp geldiği geçit, kayalığın arkayüzünde; kırsığın yer yer güçlkle sıkışıp geçtiği korkulu dar bir patikaydı.

Arkadaki zaptiye tüfeğini omzundan aldı, yürüdü, uçurumun altına geldi; başı yukarıda arandı, sağına soluna bakındı;

"Çıkış yok Onbaşı... Çıkış yok yav!.." diye bağırdı.

Onbaşı, zaptiyelerden ikisini daha yanına aldı, koştu yaklaştı;

"Dolaşın arkadaş... Dolaşın bakın, çıkışı nerede..." diye buyurdu; bayır yukarı, kayalığın arkasını gösterdi.

Yusuf uzandı; üç zaptiyenin tek sıra, bayır yukarı yürüdüklerini gördü, geriye çekildi.

"Zaptiye bizi düşman saymış."

Kayalıklarda, kızgın temmuz güneşinin altında, Doksanüç gazisi Çavuş; siperlerde geçirdiği günleri, sinek vızıltılarını, ağustosböceklerinin uzun tiz ötüşlerini, takım arkadaşlarının ayak seslerini, içe dönük gergin yüzlerini

anımsardı.

"Zaptiye bizi..."

Kendini pusunun ortasında bulduğunda, Murat'ın karşı kıyısına, kayınbabasına gitmekteydi... Selo, Bâlâ ile Ferhat'ı halasının bağından almış, Seydili'ye götürmüş; Hıdır Ağa ile de haber salmıştı; "Rahat olsun Yusuf kardaşım... Her bir şeyin çaresi var," demiş... Gündoğusu karar-mış, akarsuyun üstüne gün sonunun uzun oynak pırıltıları vurmıştu... Atın yelesi üstüne uzanışı, tüfek sesleri, geriye dönüş... Suya vuran mermilerin, kof, ıslak patırtıları... Kıydan sazlığa, sazlıktan yamaçlara ölüm kıl payı, doludizgin!

Eğildi...

Zaptiyeler, uçurumun altında, eğri büğrü bir ardıcın gölgesindeydiler. Onbaşı'nın yüzü yukarıda, kayalıklardıydı.

Çok geçmedi, Ankuzubaba yönünden gelen devriye kolunun ucu görüldü. Karşı bayırdan Akkayalar'ın sivrisine doğru yürüyüp giderlerken, ardıc ağacının altındakilere el salladılar bunlar, bağıştılar... Uzaktan uzağa yankılanan seslere, aşağıda, sel yatağının derinliklerinden bir kartal kalktı. Uçuşu kendince, kendi bildiğinceydi kartalın... Kanatlarını vurdu; Kırtderesi sırtlarına inen ikinci güneşinin kızıl, pembe, alaca ışıkları arasında gökyüzünün boşluğuna yükseldi, yitti...

Patikanın düzlüğe varan sekiz on adımlık ucu, vadinin her yerinden görülecek yükseklikte, dar bir kaya çıkıntısıydı.

"Olsun..." dedi Yusuf, seslice. Kolan kayışından tuttu, atın eyerini omzuna aldı... Bir kez daha, uçurumun altındakilere bakmak için uzandığında, hışırtılar duydu arkasında, irkildi; tabancaya, kuşağına attı elini.

"Hişt... Çavuş bak hele..."

Düzlüğün daraldığı, patikanın başladığı dönemeçte, apaçık aşağıdan görülecek yerdeydi Avcı Memoş; iki dizi üstüne çömelmiş, sırtını kayalığa vermişti.

"Memet?.."

"He, benim Çavuş... kardaş... geldim." Süzüldü geçti patikayı Memoş.

"Hoş geldin... hoş geldin de..."

"Hişşt... Sen şimdi durma," eyeri aldı Yusuf'un omzundan; "Yürü git sen. Kısrağı bana bırak."

"Zaptiyelerden üçü bu yana döndü Memet... Geçide..."

"Gördüm... Gördüm ben onları. Yanlış yere, ta Kuyu dibine dönmüşler... Durma!"

Yusuf ikişikliydi; duraksıyordu;

"Eee... sen?"

"Beni nedecekler yav? Görmemişim... duymamışım. Yassıkaya'nın orya, Alayaprağa git... Ben bulurum seni..." Kaya çıkıntısının arkasına sokuldu, aşağıya baktı; "Hadi durma... Bu yana bakan yok. Hadi!"

Yusuf sıyrıldı, patikanın dönemecine vardı çabucak; çıkıntının arkasından başını uzattı;

"Ne bildin benim burada olduğumu?"

Avcı Memoş sızıntıya çömelmiş, oyuktaki su birikintisine sokmuştu ellerini;

"Çavuş'u sıkıştırmışlar dediler... İz sürdüm... Kısrağın izini... Yaralı mı hayvan?"

"Yok... Küçük bi sıyrık... Yelesinin altında..."

"İyi... Hadi oylanma." Suyu avuçladı, yüzüne götürdü.

Kayalığın bu yanı gölgeli, esintiliydi. Çıkıntıların birinden ötekine, önünü gözetleyerek, çabuk çabuk patikayı dolandı indi Yusuf. Avcı Memoş'un, gün görmüş bu eski arkadaşının gelişine güvenmiş, alttan alta biraz da yerin-

mişti. Sesli sesli söyleniyordu;

"Kaçak gezdiğim gücüme gider kardeş... İşimde, ekmeğimin arkasındayım ben. Pisliğin ucu bana gelmiş buluşmuşsa, var hesap et öbür ucu nerelere varmıştır... Devleti karşıma almış, ayağa kalkmışım ben! Mehmet Sait, Telgrafçı bir de ben, vilayet elimizde ferman yürütürmüz... Devleti devlet edenler buna inanırlar, inanmışlardır dersen, Avcı Memoş tutmuş, benimle eğlenmeye kalkmış derim... Öyle derim. İnanılmazdır çünkü. Şuncacık akli olanın inanası yoktur!"

Dere yatağına vardı, akıntı yönüne dirseği döndü. Bodurca meşeler, şurada burada boy vermiş çalılıklar, akşam alacasında, ıslıl ıslıl, inanılmaz renklerle parlıyorlardı. Görünürde kimsecikler yoktu.

"Umran Rauf tel çekti, 'böyle böyledir' dedi diye inanılmaz şeye inanır mı İstanbuldakiler?" diye söyleniyordu; "Yok, hayır... İnanmaz, inanmış görünürler. 'Susun!.. Oturun oturduğunuz yerde...' diyecek, gözdağı verecekler... Suçluyu suçsuzu ayırmazlar; yalan, yıldırma üstünedir işleri."

"Yalan yıldırma..." Yaz sıcağında insanın üşümesi tuhaf... Elinin ayağının değil de yüreğinin üşümesi tuhaf... Hızlı hızlı yürüdü uzaklaştı kayalıklardan. Alayaprak'ın düzlüklerine doğru, dumanı üstünde bir tas çorba, sıkıca sarınp uyuyacağı bir döşek geçirirdi aklından.

Gün ağardığında Kösegilin dutluğuna yakın, su gözesinin başına getirdi kısırağı Avcı Memoş;

"Gece toparlandı gitti zaptiye; Akkayalar'da kimse kalmadı..." diye anlattı hayvanı bağlarken. Heybeden yufka ekmeği, bir topak da beze sarılı taze peynir çıkardı; "Gel," dedi, "acıktım ben," peşkirini serdi, yiyecekleri üstüne koydu.

Peyniri böldü, yumuşacık, yufkanın arasına koydu;

"Nereden buldun bunları?" diye sordu Yusuf, ağız dolu dolu.

"Köse'nin anası ayaktaaydı, gelirken ondan aldım."

"Bi şey demedi mi?"

"Dedi... 'Bu kısrak da ne oğul? Bineydin de görek, nasılmış...' dedi, kıs kıs güldü yüzüme. Avcıya at yakıştıramadı kocakarı..."

"Ya zaptiye... Zaptiye ne dedi?"

"Zaptiye maptiye gelmedi Çavuş... Adamlar karanlığa kalınca, geçidin yarısından dönmüşler. Uçurumun dibinde, 'Gözün keserse git kendin çık!' dediler, diklendiler Onbaşı'ya. Çok geçmedi, yukarıdan haberci indi. Toparlandılar, savuştular."

Akşam yoklamasının alındığı; katırların, kadanaların tavlalara, silâhların silâhlıklara konulduğu; evli subayların evlerine dağıldığı saat, yalnızlığın yoğunlaştığı saatlerdi kışlada. Yaz akşamı, gün batmış, gölgeler koyulaşmıştı. Dat dara ra... dat dara ra... dat dara ra... alanda aralıklarla borular çalınırdı. Uzaktan uzağa haykırışlar, ayak patırtıları, bakır bakraçların gürültüsü duyulurdu. Özlemin özlemle, ayrılığın ayrılıkla, yalnızın yalnızlıkla kardeş olduğu saatlerdi.

Topçu mahfelinde Yüzbaşı Feyyaz'la Baytar Üsteğmen Fehim Cezmi, pencere kenarında karşılıklı, ayaklarını oynak bir masaya oturmuşlardı. Ötede, çıkışa yakın masalardan birinde, Üsteğmen Sungur Efe ile sıska, uzun boylu bir yedek subay tavla oynuyorlardı; üç yedek subay teğmen masanın başında ayaktaydı.

"Nasıldır bu senin zaptiye ağası?"

"Kim? Zekeriya Binbaşı mı?"

"Zekeriya Binbaşı... Nasıl bilirsin?"

"İyi biliriz..."

"Bırak şimdi... Kimden yanadır? Kimin adamı?"

Mehmet Sait'le Telgrafçı Rıdvan'ın gözaltına alındığı günlerdi.

"Bu sana teskere... Bu da yolluk!" dedi, iki kırık pulu aldı, yedek subayın eline tutuşturdu Efe; "Geldin gidêceksin, bu meredi öğrenemedin..." diye takıldı. Ayaktakiler gülüştüler.

Baytar Üsteğmen, Yüzbaşı'yı yanıtlamadan önce, bir süre tavlanın başındakilere baktı;

"Hürriyetçi, Cemiyetçi diyeceksen, ben bilmem... Yok-

sul yanında da görmüşüm ben bunu varsıl sofrasında da... Bir gözü ağlar bir gözü güler derler Zekeriya Beyin."

Fehim Cezmi'nin nasıl bir adam olduğunu kestirip atamadığı Vilayet Zaptiye Komutanı Binbaşı Zekeriya Bey yedi yıldır işinde eskimiş, bir gün başını dönüp geçtiği bir olayı, bir başka gün didik didik didikleyip kendi istediği gibi sonuçlandırabileceğini göstermişti. Vilayette kim kimin yanında, kim kimin arkasındadır bildiği, olacak nice işi önceden kestirdiği söylenirdi. 'Bokabasmaz' -atlar geçer üstünden- dedikleri o yüzdendi. Vali Vekili Esat Hilmi Bey, İstanbul'dan gelen telgrafı eline tutuşturup Kâhya'yı, Mehmet Sait'i, Telgrafçı Rıdvan'ı, hemen hiç vakit geçirmeden gözaltına almasını söylediğinde, Zekeriya Beyin, odanın bir ucunda elleri göbeğinde sırtıp duran Umran Rauf'a döndüğü, düpedüz; "Kimin işi bu ihbar Umran Bey? Bir gün seni de sürüyüp götürürüm... Sıkı dur," dediği doğrudur.

Vali Vekilinin odasında padişah hafıyesini paylamak-
tan çekinmeyen Zaptiye Komutanı, bir saat sonra Mehmet Sait'i Arif'in lokantasından, Telgrafçı'yı evinden aldır-
mıştı.

Feyyaz Yüzbaşı;

"Arifin ordan almış götürmüşler Sait'i... Sen de ordaymışsın!" dedi Fehim Cezmi'ye.

"Ordaydım... Fırında güveç yaptırmıştı Arif, sıcak sığına..."

"Akşam vakti zabıt masasından adam almak... İyi! Kimdi gelenler?"

"Halim, dedikleri Yüzbaşı... İki de er kapıda. Sözde kimseye duyurmayacak; kulağına eğildi Halim, Sait'in..."

"Aldı götürdü?"

Soluklandı Baytar;

"Evet... 'Sürgündür, beterini görmüştür...' derler ya; orda olmalıydın, görmeliydin Sait'in yüzünü... Halim; 'İstanbul'dan tel var, tutuklusun!' deyince sarardı, kapkara

kesildi yüzü; inmeli gibi, ıkına sıkına doğruldu yerinden. Boş boş sağına soluna bakındı, yürüdü."

Oyun bitti, oynayanlar tavlayı kapadılar. Yedek teğmenler, sıska arkadaşlarını da aldılar, çıktılar.

Sungur Efe;

"Ben acıktım Yüzbaşım," diye doğruldu yerinden; salına salına yürüdü, sokuldu.

"Nereye gideceğiz?"

"Arif'in orya Yüzbaşım..."

Feyyaz Yüzbaşı kalktı;

"Hadi sen de gel," dedi Fehim Cezmi'ye.

Çıktılar.

Yol üstü, İstanbul'dan ferman geldiğini, tutuklanması için kâhyalarının arkasına adam salındığını duyan Yuka-rişehir dabaklarının işi bırakıp dağıldıklarını; "Kâhya yoksa biz de yokuz!" demeye getirdiklerini anlattı Sungur Efe arkadaşlarına.

Fehim Cezmi;

"Hürriyetçidir, Cemiyet azasıdır denmiş... Bizi de atarlar içeri diyen olmamış mı?" diye sordu; inceden ince bir gülümseme vardı yüzünde.

"Ustalar işin içinde değil gibi..." dedi Efe; "Ustalar, çırağı, kalfayı toplamaya çalışmışlar da olmamış. Umran Rauf geleceksen, adamını da getirsin dermiş dabaklar. İş topluca bırakmanın arkasında, icarın Umran Rauf'a verilmesi vardır demeye getirmişler."

"Doğru adamdır... Sözü'nün eri, işinin ehlidir derler Yusuf Kâhya için," diye anlattı Yüzbaşı Feyyaz; "Dirayetlidir... O olmasa, ayakta durmaz, çoktan yıkılır giderdi tabakane, derler. Hürriyetçiliğini, Doksanüç gazisi olduğuna götürürdü Mehmet Sait... 'Bilen bilir, Moskof önünde bizim bi düşmanımız da İstanbul, İstanbul'daki idareydi' dermiş düpedüz. Öyleleri vardır bizim askerin içinde; gözü pektirler; onurlu, temkinli, yerine göre başına buyruk-turlar. Eee, onlar da olmasa..."

"Böyledir, diye Hürriyetçi mi oldu şimdi Yusuf Kâhya?"

"Hürriyetçidir denmedi Baytar!.. Hürriyetçiliğinin nereden geldiğini söyledi Mehmet Sait. Ayrı şeylerdir..."

"Pek öyle ayrı şeyler de değil Yüzbaşım..." dedi, araya girdi Sungur Efe; sesini alçalttı; Selânik'teki Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşanın, orduda benden başka Cemiyetçi olmayan zabıt yok diye Padişah'a telgraf çektiğini anlattı fısırla fısırla...

Aşçı Arif'in lokantasına doğru dura duraksaya ağır ağır yürüyorlardı. Cadde, işlerinden çıkan, dairelerden dağılan, akşam alışverişi için dükkânlara girip çıkanlarla doluydu. Fırının önünde, setreli pantolonlu bir genç kenara çekildi, subaylara yol verdi. Sungur Efe geride kaldı, ayak üstü genç adamla birşeyler fısıldaştılar.

Telgrafçı Rıdvan'ın tutuklanmasından sonra posta memurları bir bir sorgudan geçirilmiş; anacade üstündeki ahşap yapı denetim altına alınmıştı. Yine de, ta Selânik'te, Manastır'da, İstanbul'da olup bitenlerin olduğundan hemen sonra duyulup yayılması, hafıye, jurnal, zindan korkusunun da suyunun çıktığı duygusunu verirdi Fehim Cezmi'ye. Hürriyetçi... Cemiyetçi... Jön... günlerdir bu sözler, korkulu fısıltılar olmaktan çıkmıştı. 'İdareyi gayri meşru ilan eden; alçaklık, şehvet esirliği, ikbal sarhoşluğu, rezillik, fesatçılıkla', suçlayan 'Osmanlı Terakki ve İttihat Heyeti İctimaiyesi' imzalı bildiri subaylar arasında elden ele dolaşıyordu. Kosova'da, Firzovik denilen yerde toplanan otuz bin silâhlı Arnavut'un, açık açık Kanun-u Esasi'nin ilanını, Meclis'in açılmasını istediği anlatılıyordu. Askerin kışlalarda ayaklanma için hazır beklediği; Selânik, Manastır, Serez dağlarında silâhlı müfrezelerin bayrak açtığı, sık sık yinelenen haberlerdi.

Lokantanın kapısında, arkadan gelen Efe'ye döndü Cezmi; baktılar.

İçerisi kalabalıktı. Subayların kapı ağzında dikilip dur-

duğunu gören Arif, tezgâha yakın masalardan birini çekti, düzeltti; yanlarına geldi.

"Müşteri birden bastırdı... Buyurun, geçin," dedi.

Bahçe kapısından esen ince yel, tezgâhtaki kızarmış et, kavrulmuş soğan, erimiş yağ kokularını masalardan dağılan tütün dumanına karıştırmıştı. Fesleri, yelekleri, tıraşları, bıyıklarıyla lokantadaki kalabalık, Mehmet Sait'in yergi yollu 'Ayan' adını taktığı pantolonlu, ceketli giyimli-leriydi vilayet merkezinin. Sokaklardaki şalvarlı, latalı, entarili ölçsüzlük ise Sürgün'ün, kimseye hiç kimseye yaraşmadığını söylediği boğucu, bunaltıcı görüntülerdi.

Masaya geçtiklerinde, lokantacı eğildi;

"Erzurum ordusu ayaklanmış deyiler beg... Aslı var mı?" diye fısıldadı.

Subaylar birbirlerine bakıştılar.

"Yook... Kimden duydun? Ciddi misin?" dedi Fehim Cezmi.

"Bizimkisi kulaktan kulağa... Doğrusunu bilmem," dedi Arif; "Sabah beri milletin ağzında... Çok tevkifat varmış..."

"Az önce ben de duydum," dedi Sungur Efe; "Herkes bi şey uyduruyor, kulağasma. Ne getireceksin?"

"Rakı vereyim mi?"

"Ver..." dedi Fehim Cezmi; "Kar da getir... Bolca... Cacık... Peynir..."

Arif'in uzaklaşmasını bekledi Yüzbaşı;

"Sen kimden duydun? Kâtip Sami'den mi?" dedi Efe'ye.

"Şimdi... Yol üstünde anlattı Küçük Sami... Postaneyi basmış, Padişah'ı makine başına istemişler Erzurum'da. Vali alınmış yerinden. Erzincan büsbütün karışık..."

Işıklar yakıldı; akşam serinliğinin yerini esintisiz, bölük pörçük bir karanlık doldurdu. Yemeklerini yiyip gidenlerden sonra, lokantada içkinin, sohbetin koyulaştığı üçer dörder kişilik beş masa kalmıştı.

Subaylar arka masada Telgraf Müdürü Ali Naki Beyin yüksek sesle;

"Neyin nesi... Köroğlu mu bu? Zaptiye istesin, istesin yeter..." diye söylendiğini duydular. Ufak tefek Müdür sarhoşlamıştı; "Öyle değil mi efendim?" Subaylara döndü; "Adam gelmiş işte... Vuruversinler!"

"Kim gelmiş? Neden vuruluvarecek? Anlamadım." Sungur Efenin sesi eni konu öfkeliydi.

"Kaçağı kaçağı efendim... Kimi olacak, Dabak Kâhyasını... Şurada, burnumuzun dibindeymiş adam." Ali Naki bağıırıyordu; "Zaptiye avucunun içine almış da, bırakıvermiş..."

Konuşmalar, tıkırtılar kesildi masalarda.

Baytar Cezmi ayağa kalktı;

"Bunu mu dinleyeceğiz?.." dedi arkadaşlarına. Gözlerini Telgraf Müdürüne dikmişti.

"Dur... Dur efendi... Sözüm bitmedi..." diye yıldı Ali Naki, kolunu uzattı.

Ali Naki'yi kolundan yakaladı, çekti ayağa kaldırdı Cezmi, silkeledi;

"Bu zıkkımı içeceksen dilini tut... Önce dilini tut!" dedi dişlerinin arasından; "Zaptiyenin işi senden sorulmaz."

Ali Naki Bey diklendi;

"Sorulur efendi... Her bir şey de benden sorulur!" Kolunu kaldırdı; "Telgraf müdürüyüm ben bu vilâyetin!"

Masada oturanlar araya girdiler. Sungur Efe ile Yüzbaşı Feyyaz, Fehim Cezmi'yi çektiler, uzaklaştırdılar. Olay büyümedi. Subaylar hesabı ödediler, çıktılar.

Ertesi gün vilayet konağında, çarşıda, camilerde; Mehmet Sait'in subay arkadaşları ile muhbirler arasında büyük kavga çıktığı; Müdür'ün tokatlandığı, subaylardan birinin kolundan bıçaklandığı fısıldandı kulaktan kulağa... Aşçı Arif'in, lokantasının kapatılmasından korktuğu için olayı gizlediği; yaralı subayın ise, kışlada gözhapsinde tutulduğu söylendi.

Umran Bey, Yusuf Kâhyanın arandığı günlerde, işyerinden vilayet konağına, vilayet konağından postaneye gider gelir, saçından topuğuna ter içinde koca gövdesinin çilesini çekerdi. Hodesli Hacı'yı aldı önüne konuştu... Yetmedi, adamları Kudret'le Bekir'e söylendi; o da yetmedi; durdu, yürüdü, kendi kendine söylendi;

"Yakalansın bunlar; toplansınlar!.. Hürriyetçi oldukları milletin ağzında... Kasılıp gezmek, adamı adam yerine koymamak, Padişah'a, devlete dil uzatmak neymiş görsünler!.. Bilinmeyeni bilineninden çoktur bunların ettiklerinin. Ne işi var Sait'in Rüштиye'de?.. Sürgün olduğu, Cemiyetçi olduğu, dilinden dimağından zehir saçtığı bilinmez mi? Yediği içtiği ayrı değil; Dabak Kâhyası kim, Fransızca muallimi kim? Toplansınlar... Sürülsünler... Biz, bize edileni unutacak adam değiliz. Bilene bilmeyene ibret olsun!"

İki gün, üç gün, dört gün: "Kâhya da yakalandı!.. Gözün aydın," diye çıkıp gelmelerini bekledi adamlarının;

"Haber var mı, haber?"

"Yok beyim..."

"Yokmuş!.. Neden yok?"

"Yok beyim..."

"Zaptiyesi yok mu memleketin? Hükümeti, adliyesi... İş bileni, iz süreni de mi yok?.. Yediğiniz haram ulan sizin... Kaç gündür nerdeydin sen?" Kudret'e bağırrır, döner Bekir'e söylenirdi.

Sonraki günler vilayete dadandı. Vali'nin odasında, koca gövdesi iki büklüm, yüzü asık oturur bekler, gelecek 'yakalandı!' haberini beklerdi.

Salı sabahı Çarşı Meydanı, kağnılarla, atlı eşekli köy-

lülerle; karpuz sergileri, üzüm sepetleri; yağ, peynir, yoğurt satıcıları; oradan oraya dolanıp duran türlü kılıkta alıcılarla dolmuştu. Yük hayvanları öbek öbek toplanmış; yaşlısından tazesinden köylü kadınlar, duvar diplerine, gölgeliklere çömelmişlerdi. Kalabalık canlı, uğultulu, iç içeydi. Sabah esintisine, ot, gübre, toz kokuları karışmıştı.

Umran Bey, cami avlusunu, cezaevi sokağını, adliyeyi geçti, Hükümet Konağına geldi.

İş günü başlamamıştı. Bir odadan ötekine ortalığı süpüren makam odacısı Gazi Muho'dan başka kimse yoktu görünürlerde. Eski bir Doksanüç savaşıydı Muho: Üstüne ak tülbentten puşu bağlayıp sarkıttığı sivrice bir keçekulah vardı başında. Savaşta aldığı yaradan sol dizini bükemez, bacağını upuzun yana açıp sağ dizi üstüne kıvrılarak yürürdü. Ters, sözünü sakınmaz, kim olursa olsun, gözünün tutmadığı ile çekişmekten kaçınmaz biriydi.

Yusuvarlak, soluğu ağzında, oflaya puflaya merdivenleri çıkan Umran Beyi gördüğünde işini bıraktı Gazi Muho. Süpürge elinde merdiven başına yürüdü, karşısına dikildi gelenin;

"Vali Begyok... Mektupçu yok... Kimse yok! İşin ne sabah sabah?" Süpürge sopasını dosdoğru Umran Beyin göbeğine uzatmıştı.

Umran Bey, merdivenin son basamağında, tırabzandan yanaydı; duvardan yana çekildi;

"İşine bak sen... Kim var kim yok, sana soran olmadı!.." dedi, gözlerini parlattı, son basamağı çıkmaya davrandı.

Yüzü kırıştı, karardı eski savaşçının. Sakat ayağını sürüyerek duvardan yana atıldı; son basamağı çıkmasına kalmadan süpürge sopasını adamın göbeğine dayadı;

"Savuş!. Savuş git herif..." Sopayı dürttü.

"Kılıç artığı... Divane... Divane..." diyecek oldu Umran Bey.

Sopayı kaldırdı Muho;

"Mekân tutmuşsun... Vilayeti mekân tutmuşsun ulaş sen!.. Savuş..."

Apar topar merdivenleri inerken;

"Divane... Namussuz... Görürsün sen!" diye bağıyordu Umran Bey.

Görüp göstereceği bir şey olmadı Umran Beyin. Yarı saat sonra, Vali Vekili Esat Hilmi Beyin arkasında merdivenleri çıkarken, duyduklarından yüzü allak bullak olmuş; makam odasının kapısında dikilip duran Muho'yu sanki görmemişti bile.

Aşağıda, Vilayet Konağının girişinde Esat Hilmi Beyi karşılayıp odacının ettiklerinden yakınmaya başladığında;

"Bırak... bırak sen şimdi Muho'yu neyi... İşleri iyice karıştı Umran Bey!" dedi Vali Vekili; hem yürüdü, hem anlattı fısır fısır; "Günlerdir, burnumuzun dibinde, Erzurum'da, Erzincan'da olup bitenlerden haberimiz yok... Hürriyetçi zabitlerden, Cemiyetçilerden, Cemiyetçi yandaşlarından bir kalabalık, geçenlerde Erzurum Postanesini basmış! Telgrafçıyı zorlayıp doğrudan sarayı bağlatmışlar. Makine başına gelen Arap İzzet Paşaya; 'Meşrutiyet isteriz... Erzurumlular meşrutiyetin ilanını beklemektedirler; milletin sabrı kalmadı... Padişah'a böylece arz edilsin!' diye yazdırmışlar. Paşa, istenilenin Zatı Şahane'ye arz edileceğini; yerine getirilmesi için çalışacağını yazdırıp ayrılmış telgraf başından. Onlar bekleyedursun, gönderilen şifre ile Erzurum Valisi Nazım Paşa görevden alınmış..."

Merdiven başına geldiklerinde Esat Hilmi Bey durdu, kuşku luca iki yanına bakındı, içini çekti;

"Arnavut Abdülvahap Paşayı getirmişler Nazım Paşanın yerine Umran Bey! Haberimiz yok... Yıldız'dan aldığı emirlerin gereği; Padişah'ı telgraf başına çağırınları bir tutuklatmış Abdülvahap Paşa. Tutuklatmış, Sinop Ka-

lesine sürdürmüş apar topar! Kolordu Kumandanı Ahmet Abuk Paşayı, Sınır Kumandanı Miralay Fahri Beyi, daha birçok zabiti de tutuklamak istemiş... İş oraya varınca, Dördüncü Ordu Müşiri Çerkes Zeki Paşa karşı çıkmış, 'Dur!' demiş Abdülvahap Paşaya... Durum bu merkezde... Bugünden yarına bey kimdir, buyruk nedir bilinmez! Her şey, her şey değişir bir bakarsın Umran Bey..."

Odaya varıp içeri girdiklerinde, ayaküstü, olup bitenlerin ayrıntılarından da söz etti Esat Hilmi Bey;

"Dediklerime kulak ver, işini ona göre tut... Öfkenin, yağılığın arkasında gezecek zaman değil," dedi, kapı aralığına, özel kalem odasına bakındı durdu; uzun uzun oturup kalmasını istemediğini anlatmaya çalıştı Umran Bey.

Alınmadı, pişkinliğini sürdürdü Umran Bey; yakınca koltuklardan birine ilişti;

"Tamam... Anladım... Sağına soluna bakınıp durma beyim kardışım... Fazla vaktini almam," dedi Vali Vekiline; "Lakin korkulacak yanı nedir bu olanların? Onu iyi anlamadım ben... Nazım Paşayı almışlar işte valilikten. Abdülvahap Paşa da yakalamış sürmüş çizgiden çıkanları... Korkulacak ne var bunda?"

Esat Hilmi Bey, özel kalem odasına açılan kapıya yürüdü; eğildi içeriye baktı, usulca kapadı kapıyı.

"İyi de, neden anlamıyorsun birader? Söylediklerimin hepsi o mu benim? Abdülvahap Paşanın tutuklamak isteyip de elini bile süremediklerini ne yapalım!" diye fısıldadı; "Zeki Paşayı... Erzincan'daki Zeki Paşayı ne yapalım? Erzincan'da, Erzurum'da, Diyarbakir'de, burada, mülazımdan miralaya bu zabitanın başı kim? O tutuklanıp Sinop'a sürülen Cemiyetçilerin, hürriyetçilerin arkasındakiler kimler? Bana sorarsan sırası değildi; biz buradakilerin üstüne çokça vardık... Yarın öbür gün, tövbe... al sana hürriyet! İşte seçim, işte Meclis deseler ne olur?"

"Olmaz!.. Padişahımız Efendimiz..."

"Neden? Neden olmazmış?.. Padişahımız Efendimize göre ne var? Tahtı tacı bırak da git diyen kim? Olan sana bana olur ki, arkada kimseyi bulamazsın Umran Bey!.. İşini ona göre tut dediğim boşuna değil. Lâfıma kulak ver..."

Umran Bey gittiğinde, kandırıp koynuna aldığı kimi yosmaların parayı yüzüne atıp bunu yataktan kovduklarına ilişkin anlatılanları anımsadı Vali Vekili;

"Torbayı biz doldurduk... suç bizim," diye söylendi kendi kendine.

O günden sonra, buğday almaya, para vermeye, borç istemeye gelenler, Umran Bey yerine vekilharcı Uzun Hacıyı buldular handa.

Bu Uzun Hacı, hanın alana bakan n yüzündeki dükkânda oturur, ambarlara giren çıkan malın, günlük aksatanın hesabını tutardı. Hacı deniği adındandı. Mekke'yi Medine'yi değil; Hodes derler, Murat Suyunun kuzeyindeki kendi köyünden öte dağlık obalardan, birkaç küçük kasabadan başkaca yerleri gezmışliği, görmüşlüğü yoktu.

Gezmışliği görmüşlüğü pek yoktu ya, inanılmaz bir bellek gücü, kendisinin olsun olmasın, paraya karşı sayrılığa varan bir tutkusu vardı bu ipil gözlü, sıska adamın. Umran Rauf Beyin paracıklarını kuruşu kuruşuna toplayıp dükkândaki çekmeceye kilitler, aldığına başka, alamadığına başka somurturdu.

Umran Beyi soranlara, "Yok..." dedi, "Nerededir ben bilmem..." dedi; yüzü asık, ağzı kilitliydi Hacı'nın... Vilayet Konağından döndüğü sabah, Umran Beyin, her gnknden bir başka, ambardaki malın on sekiz çuvalını zahirilerden birine, on bir çuvalını bir başkasına devrettiğini, alacaklılarını dolaştığını, ekmecedeki paraları sayıp koynuna koyduğunu görmüş, neye yoracağını pek bilememişti. Son söz; "Ben bir süre yokum Hacı... Hesabını sağ-

lam tut. Kimseye bir şey söyleme," deyip savuşmuştu Umran Bey.

Çiftliğinde, diken üstündeydi Umran Bey; heybesi hazır, atı eyerli; çizmesi, çiftesi yatağının bir ucundaydı... Mervan kulunu gün doğmadan Mezre'ye salar, nerede ne olmuş, kim kime ne demiş, 'her bir vukuatı' öğrenip gelmesini isterdi. Dönüp geldiğinde, aşağıda, ta kavak koruluğunun bir ucunda karşılardı adamını;

"Bekir'i gördün mü? Kudret'i gördün mü? Geveleyip durma herif... Tutmuşlar mı Kâhya'yı?" diye sıkıştırırdı.

Zekeriya Beyin aramayı durdurduğu; Arif'in lokantasında Mehmet Sait'in arkadaşları ile Posta Müdürü arasında kavga çıktığı haberi geldiğinde Umran Bey odasına kapandı; pencereden kapıya, kapıdan pencereye dolaştı durdu. Gece geç saat, uykusu arasında, toynak patırtıları, tüfek sesleri duyduğunu sandı, fırladı yatağından. Uzun süre pencere önünde ayışığının oynak gölgelerine bakındı, kavak ağaçlarının hışırtılarına kulak kabarttı. Mervan'ın taşlığı geçip yola çıktığını göresiye ayrılmadı durduğu yerden.

Sevginin ısıtmadığı bir dünyada üşür, üşüdüğünü de pek bilmezdi küçük Umran... Anasını hiç bilmedi. Uzun yıllar halasının yanında bir sığıntıydı. Arada bir görünüp yiten babasından ilgisiz, asık yüzlü, silik görüntüler vardı belleğinde. Ürkekliği ta o günlerden, önceleri eniştesine, sonraları Hasan Sırrı adında saraya daha yakın bir başka hafiye yardakçılık ettiği günlerden gelirdi. Koynuna şifre koyup Yukarışehir'e gönderdiklerinde, çıkarı arkasında korku salmak, saldığı korkunun karanlığında dolanıp durmaktan başka umarı yoktu Umran Rauf'un.

Fetahmet çıkışında Avcı Memoş'tan ayrıldı, Hüseyinik üstünden Mezre'ye inen yola saptı Yusuf. Sabah serinliğinde yeşilin, sarının, morun türlü ayrıncıları oynasırdı doğada; ışık serpintili, mavili, ta uzakta ufukta gülkurusu... Serçeler, iboboplar, sakakuşları konar kalkardı otların ağaçların gölgelerine. Kuş sesleri, ağustosböceklerinin tekdüze ıslıklarına karışırdı. Ter, toz, gün sarısı karışık bir yaz kokusu, bir buğu yükselirdi dört bir yandan: Çıplak, kösnülü, sınırsız...

Canlı cansız bu binlerce sesin, rengin, kokunun, sıcaklığın arasında Yusuf; acıları, sevinçleri, beklentileri omuzlarında hiç duraksamadan yürüyüp gidebileceğini; hiç hiç yorulmayacağını, hiç hiç acıkmayacağını, hiç hiç susamayacağını sanır, var olmanın erincini duyardı yüreğinde;

"Bir adım... iki adım... üç adım... Ağırlıksız!.. Aşır'ı taşıyım ben omuzlarımda... Akşit'i taşıyım... Ferhat'ı, Bâ-lâ'yı, anamı, otuz iki dabağın otuz ikisini taşıyım... Heri'yi taşıyım yüreğimin içinde bir yerde; aşkla, ışıkla, düşle çizerim yüzünü, güldüğünü görür kıvanırım!.. Hiç solmaz ışığı Heri'nin... Aşkı hiç solmaz!.. Acısı hiç solmaz!.. Götürürüm gittiğim yere, yorulmam..."

Digor'da, Alacadağ'da kalan kardaşlarımı, dostlarımı; çavuşluğumu, günahlarımı, sevaplarımı taşıyım ben... Gözümü kırpmadan, yüzümü buruşturmadan, güm güm, bir deli yürekle... doldurup taşıyarak..."

Hüseyinik çıkışına doğru, kavak koruluğunun içine girdi. Atının dizginleri kolunda hızlı hızlı yürüyordu. Ayaklarının altında, bastıkça gömülen, çürümüş yapraklardan yağınlar vardı. Acılı, coşkulu, yalnız; gün altında,

koruluğun içinde; hem ayakları yerde sımsıkı, hem düşte gibi; kavranması, yorumlanması güç bir dünyada.

Koruluğun içinden geçip kıvrılan dere yatağının kıyısına geldiğinde hiç duraksamadı. Eğim aşağı atını çekti, taşlık yatağa indi. Derenin suları çekilmiş, yatağın şurasında burasında sığ, yosunlu gölcükler oluşmuştu. Eğik dallı, yaşlı bir söğüdün gölgesine çekti atı; dizginler kolunda yanına çömeldi; uzun bir süre öyle oturdu bekledi.

Uzaktan, dere yatağının dirseğinden gelen seslere doğruldu.

Perili Hıdır Ağa ile üç adamı, kumluk yatakta tek sıra, söğüt dallarından sakınarak ilerliyorlardı. Yusuf'u görüncelikle hızlandılar;

"Geldik.. Gecikmedik ya Kâhya?" diye seslendi Perili.

Adamlar silâhlıydılar; silâhlarını sarıp sarmalamış, kolanbaşı hizasında eyerlerine bağlamışlardı. Atlar terliyidiler, apış araları ak ak köpüklenmişti.

"İnin uşak, soluklanın," dedi Yusuf.

Adamlar atlarından indiler, gölgeliğin bir ucuna çekildiler.

Hıdır Ağayı dalları eğik söğüdün altına götürdü Yusuf; yan yana, burun buruna geldiler, fısır fısır bir süre söylediler.

Hıdır Ağa ile iki adamı çarşı kalabalığının arasından geçip dükkânın önüne vardıklarında, Yusuf cami avlusunu dolanmış, tabutluğun gölgesine çömelmişti; gözü hanın girişindeydi.

Hıdır Ağa, adamlarından birini dışarıda bıraktı, ötekiyle birlikte içeriye girdi.

Umran Beyin adamı dükkânda yalnızdı.

"Selâmünaleyküm," dedi Hıdır Ağa, sağına soluna baktı; "Umran Beyi aramışız.. Umran Rauf Beyi..."; ak keçeden külahının üstüne sarıp sarkıttığı puşusu terden ısı-

lanmış, alnı hizasında kara sarı bir renk almıştı. Eşkiya Ağası, kalın kaşlarının altından dosdoğru karşısındakinin gözlerinin içine bakıyordu.

Başlığına el attı, kuşağını çekti çevirdi Hodesli; çekmecenin arkasında, oturduğu yerden doğruldu;

"Bey yoktur..."

"Nasıl yoktur? Dükkân kimindir?"

"Dükkân bizimdir, emanettir... Ne edecektin Beyi?"

Hıdır Ağa gülümsedi;

"Halkanlı Seyyit Murteza'yı bildin mi? Seyyit Murteza'dan geliriz biz... Halkanlı'dan."

Hacı, kaşlarını kaldırdı, başını salladı; Halkanlı'yı da Seyyit Murteza'yı da bilirdi. Büyük ağıydı Murteza, Umran Beyle sıkça görüşürlerdi. Yine de;

"Bey yok. Nerededir bilmem," dedi sustu.

Hıdır Ağa, kuşağının arasından şişkince bir kese çıkardı, eline aldı;

"Para getirdikti... Kırk dört altın. Kendi istemiş... Bul gel sen Beyi. Biz bekleriz kardaş... Hadi, baban hayırına."

Kırk dört altın sözüne yüzü kanlandı, gerildi; gözleri kara kara parladı Hodesli'nin.

"Bey yok... Valla yok... 'Birkaç gün gelmem,' dedi gitti." Başını eğdi, elini uzattı; "Ver sen keseyi. Gelince söyleyim ben. Hiç..."

Başını salladı, gerisin geri keseyi kuşağına yerleştirdi Hıdır Ağa;

"Sözü öyledir Seyyit'in... Para Beyin kendisine verilecek kurban, ne çare..." dedi, "Ne gündü gittiği Beyin?" diye sordu.

"Bugün salı... Evveli gün... He ya, evveli gündü." Yüzünü buruşturdu; "Bi zaman gelmez Umran Bey," diye mırıldandı.

Hıdır Ağanın kuşkusu kalmadı; Umran Bey hemen ulaşabileceği bir yerlerde olsa, Hacı'nın kırk dört altın için kırk dört kez varıp geleceği, yıldım, yorulдум demeyeceği

yüzünden belliydi. Adamına döndü;

"Duydun mu Şerif? Gelmezmiş... Bi zaman gelmezmiş Bey..."

Kara kaşlı, asık yüzlü genç başını salladı.

Hıdır Ağa ile adamları, Seyyit Murteza'nın, araya Umran Beyi koyup İstanbul'daki oğluna sık sık para gönderdiğini; alacak, verecek, yol masrafı; Umran Beyin o günlerde Seyyit'ten kırk dört altın istediğini, Şerif'in Halkanlı'daki akrabalarından öğrenmişlerdi. Umran Beyle yüz yüze görüşülebilse, paranın Seyyit Murteza'nın Kesirik'teki yeğeninin evinde olduğu söylenecek; adam tuzağa çekilip götürülecekti.

Doksanüç savaşında, yirmi athyla birlikte, Zilfo Beyin obası adına mîlis yazılmış, Faik Paşanın komutasında savaşmıştı Hıdır Ağa. Savaş dönüşü; dağda, obada, aşiretler arasında; bugün bunun yarın bir başkasının yanında türlü düzen görmüş, türlü tuzağa girmiş çıkmıştı. Kurduğu düzenin tutmadığını görünce hiç duraksamadı;

"Kapıya bak sen," diye buyurdu Şerif'e; döndü Hacı'ya doğru yürüdü; "Evindeyse evinde, çiftliğindeyse çiftliğinde arar bulurum ben senin o beyini... Yılan deliğine girse bulurum! Bi zaman gelmez dedin ya... İyi, haber et gelmesin... İşittin mi?" diye söylendi.

Hacı, önce önüne sonra arkasına salındı; ağzı açık, iki eliyle çekmecenin üstüne abandı öyle bakakaldı,

"Seyyit..."

"Seyyit meyyit yok..." Duruşuna baktı Hodesli'nin; "Senin de yüreğin kara ula!.. Şu duruşuna bak... N'edem, sahabın burda olaydı ki..." Adamı arkasında, yürüdü çıktı dükkândan.

Selo'nun dükkânına doğru, ara sokağın başında buluştular Yusuf'la. Olanı biteni anlattı da;

"Herif ürkmüş... Uzağa gitmediyse çiftliğindedir. Çiftliğin yerini söyle yeter Çavuş!.." diye bağladı sözünü Perili.

Yusuf istemedi; atını Eski Han'a bırakmalarını söyledi;

"Bu korku ona yeter... İyisi de budur şimdilik..." dedi, gönlünü aldı adamların. Elini göğsüne götürdü, ayrıldı.

Zaptiye Komutanı Zekeriya Bey, çarşı içindeki muhbirlerinden Tellal Çolak Emin'i, elleri göbeğinde, gözü içerde, iki büklüm kıvranıp dururken gördü odasının kapısında;

"Gel... gel içeri Tellal Ağa, kıvranıp durma. Bir diyeceğin mi var?" diye seslendi gülümseyerek.

Çolak koştu, Binbaşı'nın önüne vardı, ellerini kavuşturdu;

"Diyeceğim şu! Diyeceğim ivedi Binbaşı Bey... Tez ol, tertibini al ki yakalayasın Dabakçılar Kâhyasını. Gelmiş girmiş herif avucunun içine. Aha orada, Seydililerin dükkânında... Tez ol!"

Zekeriya Bey inanmış görünmedi; yakasını kopçalarını açtı, koltuğunun arkasına yaslandı gevşekçe:

"Doğru de... Yusuf Kâhya mı? Kendin mi gördün?"

"Yusuf Kâhya, Yukarışehir'in dabaklar Kâhyası bey!.. Vallah billah, aha bu gözlerimle gördüm. Yalanım yok... Tez ol ki tutup getiresin. Yürümüş gelmiş herif kendi ayağıyla. Selo Ağanın dükkânında. Vallah billah!"

Çolak Emin'in ne Yusuf'la ne de dabaklarla bir alıp vereceği vardı. Küskün yüzlü, kimsecikleri gözü götürmez, yoksulun biriydi. İçkiye, hele de esrara düşkünlüğünü bilmeyen yoktu. Zaptiyeye muhbirlik etmesi; arada bir yolsuzkalıpköylükentli uzaktangelmişgaripleri dolandırığında zaptiyeden yakasını kolay kurtarabilmek içindi.

Temmuz sıcağı olanca ağırlığıyla çarşının üstüne çökmüştü. Tozlu, gübre atıklı geniş alan, Çarşı Camisinin gölgesi avlusundan öte, basık tavanlı, derme çatma dükkânların sıralandığı karşı sokaklara değin, sarı, ısılı, saydam, tit-

reşip duruyordu güneşin altında.

Zekeriya Bey mendilini çıkardı, boynunun boğazının terlerini sildi; anlattıklarına hiç inanmamış gibi kuşkuyla baktı Tellal'ın yüzüne;

"Nasıl bir adam bu senin Kâhya dediğin? Boyu bosu, duruşu nicedir? Silâhlı mı? Kaç adamı var yanında? Bir bir anlat ki, doğru musun, yanlış mısın bilelim Tellal."

Tellal şaşırdı... Başını kaldırdı, bir süre donuk donuk baktı Binbaşı'ya. Sıkıntıyla söylendi:

"Eee... uzun boyludur... Karadır... korkudur. Yüzüne öyle çok bakılmaz bunun beyim... Dikine dikinedir, bakınca bunaltır adamı..."

"Silâhlı mı? Kaç adamı var?.. Onu sordum?"

Sıkıntısı ezikliğe dönüştü Çolak Emin'in. Yüzünü buruşturdu, ellerini ovuşturdu, başını önüne eğdi;

"Onu ben bilmem Binbaşı Bey... Yusuf Kâhyadır bu... Dostu çok, düşmanı çok derler. Silâhı da vardır adamı da. Cemiyetçiliği de üstüne... Belli mi olur?"

Zekeriya Bey doğruldu, yüzünü kastı;

"Kimden duydu Cemiyetçiliğini? Onu da kim dedi? Tellal Ağa... Kimden duydu?"

İyice ürktü Çolak. Çıkacakmış gibi kapıya döndü;

"Duyduğum... şey... milletin ağzında Bey... Yanlış mı? Bağışlayasın kurban..."

"İyi... Dilini tut bakalım sen. Cemiyet memiyet karıştırma. Diyeceğini dedinse savuş... Savuş, kimseye deme Kâhya'yı gördüğünü. Anlaşıldı mı?"

"Anlaşıldı... Anlaşıldı kurban!.."

Arkasından itiyorlarmış gibi sakınarak, çarçabuk odadan çıktı, kapıya yöneldi Çolak. 'Cemiyet' sözüne Binbaşı'nın neden öfkелendiğini; kendisiyle eğlenir gibi neden sözü dolaştırıp durduğunu kavrayamadı.

Cami duvarının gölgesinden yürüdü ağır ağır; alanı

geçti; Selo'nun dükkânına doğru ara sokağa girdi, Yusuf Kâhyayı gördü önü sıra. Dikkatle baktı. Çizmesi, poturu, kuşağı, ceket... Hepsi de koyu renkli; uyumlu, özenli. İn-ce çuhadan dar kesimli ceketinin altında, silâhı besbelli. Yanında yöresinde kimsecikler yok.

Yürüyüşü hızlı, gerginceydi Kâhya'nın, ama işkilli, kaçamak, görülmekten sakınan birinin yürüyüşü gibi değildi hiç. Çolak Emin sokuldu:

"Selâmünaleyküm Kâhya."

Yusuf durdu. Yanında bitiveren yamru yumru yaşlı adama döndü yüzünü:

"Aleykümselâm... Buyur?"

"Béni tanımadın?"

"Yok... Tanımamışım. Bağışla."

"Tellalım ben. Çolak Emin derler. Çarşı adamı hep tanır; kime sorsan..."

"Bi şey mi istedin?"

Çolak Emin bir an duraksadı; yanına yöresine bakındı, başını kaldırdı:

"Bi şey istemedim. Haber verdim seni!.. Zaptiye Binbaşısına haber verdim... Selo Ağanın dükkânında gördümdü. Bilmiş ol." Durmakla dönüp savuşmak arası salındı. Kollarını iki yana açtı, indirdi. Başını önüne eğdi.

"Ya... Allah Allah... Allah Allah..." dedi Yusuf; "Derdin ne senin adam? Anlamadım."

"Hıhh... Şey.. şey işte..." Dudakları kıpır kıpır, soluğu tutuk; kıvrandı, diyeceğini diyemedi Çolak. Sakallı buruşuk yüzü kara sarı bir renk almıştı.

Elini uzattı; kararsız, yoksul adamı kolundan tutup itecekken birden caydı Yusuf:

"Hadi git! Git işine..." diye söylendi. Uzaklaştı.

Öğleye yakınıyola indiğinde, Mervan, Mervan'ın arkasında Bekir'le Kudret, üçünün birlikte koruluğun altından çiftliğe doğru geldiklerini gördü Umran Rauf Bey. Yüzünün kanı çekildi;

"Neden, neden getirdin şimdi bunları?.." diye bağırdı... Yürüdü, yaklaştı, ta burnunun ucuna sokuldu Mervan'ın; "Kime sordun? Kime danıştın?" diye haykırdı yüzüne.

Bekir, Mervan'dan önce davrandı;

"Gelmemiş, dememiş olmaz dedik... Biz kendimiz geldik..."

"Ya bi bilen, arkanıza düşen varsa!"

Arkasına baktı, ağırdan aldı Bekir;

"Kaçağı, kaçak Kâhya'yı gördük biz bununla..." Eliyle Kudret'i gösterdi; "Çarşının ortasında... sellemüsselâm..." diye ekledi.

Gözlerini açtı, sevin sin mi yerin sin mi bilemedi Umran Bey;

"Nasıl sellemüsselâm!"

"İşte öyle Beg, elini kolunu sallaya sallaya... Pırtıcılar çarşısından doğru geldi, yürüdü gitti çarşı yukarı..."

"Arkasında adamı varsa da biz görmedik..." dedi Kudret.

"Sonra?"

"Sonrası... Biz bilemezik Beg. Vardık dedik Hacı'ya..."

"Hacı'ya... Hacı'ya demişmiş!.. Hacı'nın da seninde... Topunuzun gelmişini geçmişini ulan!" Yüzü öfkeden mosmordu Umran Beyin; "Allah belânızı vere, yüzüstü sü-

rünesiz korkaklar... Yediğiniz içtiğiniz haram sizin!" Kudret'e döndü; "Çekip vuraydın ulan eşkıya... Ne lazım gelirdi? Korktun öyle ya?"

Kudret dikildi;

"Korkmak değil Beg. Çeker vururuz da emrin olursa. Ne demek."

"Emrimmiş... Emrim olsaymış! Herif kaçak... Herif padişah düşmanı... Vursan ne lazım gelirdi..." Sustu. Kendini toparlamaya çalıştı Umran Bey. Sırtını döndü adamlarına; kavakların gölgesinde, öne arkaya, bir süre gitti geldi gitti geldi; "Gidin atlanın... İkiniz de... Geç kalmayın... Hazırlıklı gelin," dedi Kudret'le Bekir'e. Arkasını döndü, hızlı hızlı yürüdü uzaklaştı.

İkindiüstü atlı, silâhlı, avluya girip bekleyen Kudret'le Bekir'e dönüp bakmadı bile Umran Bey. Atını çektirdi; Cafer Ağaya başka, Mervan'a başka, yapacakları işleri, arayan soran olursa ne diyeceklerini anlattı bir bir;

"Gelmezdi, görmezdi demeyin. Gelir bir bir hesabını sorarım..." diye bitirdi sözünü. Adamları arkasında, sürdü uzaklaştı Malatya yönüne.

24 Temmuz günü güneş, Yukarışehir'in kayalık tepeleri üstüne billursu, gözalıcı ışıklar saçtı. Sokakların aşınmış, yuvarlanmış taşları, eski yapıların kurşunlu kubbeleleri, konakların çıkmaları, camları, evlerin düz damları akkordan ısıltılarla yandı kavruldu. Aşağıda Aslan Pınarı'ndan uzaktaki mavi dağlara doğru Mezre ovası, bir uçtan bir uca boz, puslu, bunaltıcıydı...

Öğle saatlerinde, Mezre'de, birden, kışla, çarşı içi, Hükkümet Meydanı, caddeler, inanılması güç fısıltılarla çalkalandı:

"Doğru mu?"

"Kim dedi?"

"Nasıl?"

"Hişşt... Dur bakalım!"

"İnanma. Aslı yoktur!"

"Tel gelmiş İstanbul'dan..."

"Yürü... Görelim bakalım!"

Vilayetten çarşıya, çarşıdan camilere, kiliselere, fısıltılar çoğaldı, yüzler gerildi.

Öğle sığağında, Narlıgilin Hafız'ın evinde, Hafız'ın dul kızı Gülizar'la birlikteydi Sungur Efe. Evde ikisinden başka kimse yoktu. Taşlıkta, divanın üstünde Gülizar'ın 'olmaz'larının, 'yok'larının, 'dur'larının üstesinden gelesiyeye, terlemiş, soluk soluğa kalmıştı Efe. Genç kadın diri-ydi, istekli-ydi; kor parçası gibi yanar, sarılır, soluklanırdı kollarının arasında...

Karşıda kışlanın avlusundan, yakıncacık gelen boru

seslerini, ayak patırtılarını, at kişnemelerini ne Sungur Efe ne de Gülizar duydu. Sonraları Sungur Efe, 'Hürriyet' denilince bu gizli, kösnül seviyi, Gülizar'ın güleç yüzünü, gergin kalçalarını da anımsar, düşle gerçeği iç içe yaşadığı bir duyguya kapılırdı. Gülizar içinse, bir soluk iç çekişi, hep kendine sakladığı bir özlemde hürriyet.

Dabak ustası Kâmil, Hükümet Konağının ikinci katında, tabakanenin kira işinin arkasında Defterdar Vekili Nuri Şerif Beyi beklediği sırada öğrendi 'hürriyet olduğunu'. Doksanüç savaşı odacı Gazi Muho-selâm verdi, sokuldu; "Nerdedir bizim Çavuş Kâhya? Bilirsen iyi... Bunun onu kurban..." eliyle Defterdar'ın kapısına dokundu; "Bekleme bunları daha!" dedi.

Eski Kadı Canip Efendi, arkasında küfeci çocuk, kapalı çarşıdan çıkıyordu. Kâtip Şaşı Hilmi, koştu yetişti arkasından;

"Kanun-u Esasi... Kanun-u Esasi'yi duydun mu efendi hazretleri?"

Kâtip Hilmi'nin soluklanışına, şaşı gözlerindeki uyumsuz parıltıya baktı Canip Efendi; içindeki coşkuyu gizlemedi;

"Şimdi, şimdi duydum Hilmi Efendi. Eee hayırlı olsun, iş görsün diyelim bu sefer..."

Hilmi Efendiye bakarak yüreklenen, karşılıklı iki sıra bakkal, manav, kasap, leblebici, çarşı esnafından küçük bir kalabalık oluştu yöresinde eski Kadı'nın. Bunlardan yaşı kırka varmış olanlar, otuz iki yıl önce, anayasanın ilk kez ilan edildiği gün, atılan topları, geceki fener alayını, münadilerin çarşı içindeki haykırışlarını anımsarlardı: Atılan topların uğultusu, süvarilerin anacaddede yankılanan nal sesleri, karanlıkta uzayıp kısalan fener alevleri, toplantılar, söylevler vardı belleklerinde.

"İyi oldu, iyi oldu ha Kadı Efendi... Dosta düşmana

karşı..." Konuşan, arka sıralardan, pos bıyıklı, kıvırcık kara saçlı, geçkince bir adamdı. Kalabalığın arasında Kadı'yı görebilmek için diklenmiş, çenesini yukarıya kaldırmıştı.

Adamı sesinden tanıdı Canip Efendi;

"İyi dedin Kirkor Ağa, çok iyi..."

Biri; "Arkası ne bunun Efendi?", bir başkası; "Hürriyet de, nasıl?" dedi... Sesli, mırıltılı, daha yüksek sesli sorular geldi kalabalıktan. Hemen karşıda dükkânı olanlardan biri dükkânına buyur etti Kadı'yı;

"Buyur, şöyle gel Efendi."

"Hişşt, yol açın yav."

Kalabalığın ilgisinden kopamadı Canip Efendi;

"Hadi götür sen onları," dedi küfeci çocuğa; çağrıya uydu, karşı dükkâna doğru yürüdü.

İşte o sıra, Hükümet Meydanından doğru, ellerinde bayraklar, üçer beşer sıralanmış, kolları başları havada, öğrencilerden, öğrenci yaşlılarından bir kalabalık girdi sokağa; "Yaşasın hürriyet!.. Yaşasın millet!.. Kanun-u Esasi..." Beş on adım yürüdükten sonra ansızın duruyor, bir ağızdan bağırıyor, bayraklarını coşkuyla sallıyorlardı bunlar.

Çok geçmedi, Miralay Canpolat Bey, hükümet önüne, Pertek çıkışına, anacaddelere takım takım atlı devriyeler çıkardı. "Ne var? Asker neden ayakta? Neler oluyor?.." diye birbirlerine sokulanlara her geçen dakika yenileri eklendi; saatten saate kalabalıklar çoğaldı, sokaklar renklendi, coşku büyüdü.

Alacalı Gani Kalfa; "Bu dabakane Umran kavatına kalacaksa biz yokuz!" diyenlerin önde geleniydi.

İkinci saatlerinde yokuşu tırmanıp şehre giren atlı devriyeler gördü, sokuldu Gani. Atlılar Üçlüle'nin önüne vardığında, sokağın içinde çocuktan büyüktən enikonu bir kalabalık toplanmıştı. Önüne çıkıp, "Ne var? Bir şey mi oldu?" diye soranlara, kara kaşlı kara bıyıklı çavuş; "Kannun-u Esasi'yi ilan etti padişahımız efendimiz... İşte hepsi bu. Yol verin," dedi.

Çarşı içinde, sokak aralarında, evlerinde işi bırakıp umutsuzca bekleyen arkadaşlarına koştu Gani. Çırağı kalfası, yirmi kadar genç dabak Yelboğazı girişinde toplandılar. Akşam serinliğinde coşkulu, gürültülü, yüzlerini yele verip bir solukta indiler yokuşu; Mezre'de Hükümet Meydanındaki kalabalığa karıştılar.

Akşam, karanlık koyulaştığında, 'hürriyet', 'adalet', 'millet' sözleri korkulu sözler olmaktan çıkmış; sokaktan sokağa, kapıdan kapıya bütün semtlere yayılmıştı.

Evlerde ışıklar daha bir çoktu, daha aydınlıktı. Komşular kapı önlerinde, sokak başlarında, pencerelerdeydiler. Vilayet Konağına giden yollar her saat biraz daha kalabalıklaştı, şenlendi.

Vilayet Konağının önündeki alan sıkıştı, gürültülüydü. Kalabalığın dört bir yanında fenerler, mumlar, kâğıt alevleri yanıp sönüyordu. Yatsı ezanı okundu, gece ilerledi, kalabalık dağılmadı. Gidenlerin yerine yenileri geldi. İlk davul sesi, aşağıda, Çarşı Mahallesinin düz damlı, basık tavanlı evlerinin oradan yükseldi; gecenin karanlığında uğuldayan gümbürtüler yaklaştı, yaklaştıkça netleşti. Alandaki kalabalığa katıldığında, davulcu Kara Zülfü, tokmağı vurdu döndü, vurdu döndü tek ayağı üstünde, zurnacıyı arkası sıra çekti götürdü ta orta yere.

"Yaşasın... Yaşasın hürriyet!"

"Adalet!... Hürriyet!... Meşrutiyet!"

"Yaşasın millet!"

"Padişahım çok yaşa!.."

İlkin, haykırışlar tek tek, sıradandı... Giderek sesler birleşti, gürleşti; karanlığa açıldı, yıldızlı göğe yükseldi kocaman. İnsanlar alanın orta yerinde; fenerlerini, mumlarını, mendillerini salladılar; davulun tokmağına uyup omuz omuza halay çektiler... Unutulmuş, horlanmış, işlenmemiş toprağın kabarması, doğurganlığını anımsamasıydı sanki gecedeki uğultu; doğurgandı, gülekti, sevecendi, acılıydı da... Öyle iterdi çocuklarını sevgiye... Özgürlüğe, eşitliğe, analarının ak sütü sevgilere iterdi.

Zaptiye Komutanı Binbaşı Zekeriya Bey, anayasanın yeniden yürürlüğe konulduğunun ilan edildiği gün, geceyarısı, İstanbul'dan başkaca bir buyruk gelmesini beklemeden Zaptiye Kışlasının bodrumuna indi. Yanında nöbetçi çavuştan başka kimse yoktu.

Binbaşı bodrumun girişindeki ilk odanın kapısında durdu, feneri kaldırmasını söyledi nöbetçiye;

"Burası mı?"

"Burası..."

"Hangisi?"

"Telgrafçı..."

"İyi. Aç."

Kapıdaki konuşmalara uyandı, yatağının içinde doğruldu oturdu Rıdvan Efendi. Odanın zifiri karanlığı içine ağdı birden; sancılanmış gibi iki kat büzüldü, kıvrandı, yüzünü ovuşturdu;

"İşimiz bitik..." diye söylendi alçak sesle... Yüreği çatlayacak gibi vururdu... Toparlanmaya çalıştı; gözleri kapı aralığından sızan sarı ışıktaki, öyle kaskatı bekledi.

Anahtar döndü... döndü... ağır kapı gıcırtyla açıldı.

Zaptiye çavuşu ışığı kaldırmış, Binbaşı'nın arkasında, uzun boyu, pos bıyıkları, iri iri açılmış gözleriyle dimdik ayakta dururdu. Zekeriya Binbaşı, yüzü gözünü seçilmez kocaman bir karaltıydı ışığın altında.

"İyiye geldim, kötüye gelmedim Telgrafçı. Rahat ol..." dedi Binbaşı, sesini yükseltmeden. Eli kapının kasasında bir süre öyle durdu; "Kanun-u Esasi ilan oldu... İyi. Top-

lan da çık hadi. Kapı açık!" Titrek, çarpıntılı, doğrulup dikilmeye çalışmasına bakmadı Rıdvan Efendinin; "Gel!" dedi Çavuş'a; ışık arkasında, bodrumun öte başına, Mehmet Sait Beyin kapatıldığı öteki odacığa doğru yürüdü.

Odacığın kapısında, Mehmet Sait Beyle daha uzun bir süre söyleşti Zaptiye Komutanı:

Bu genç Fransızca öğretmeni, ince yüzü, kara kuru yapısı, kalem efendisi görünümü ile uysal, dayanıksız biri gibi görünmüştü ilkin Zekeriya Beye. Oysa, tutuklandığı gece, Zekeriya Beyin odasında, kara gözleri öfke pırıltılarıyla doluydu adamın;

"Bastil... Bastil neresidir, nasıl yıkılıp yok edilmiştir, sen bilir misin onu Binbaşı?" diye sormuştu, denetlemeye çalıştığı tiz bir sesle.

"Bilmem. Nereden bileyim?"

"Fransa'dadır... Paris'te. Taştan, demirden örülmüş kaledir... Üç yüzyıllık... beş yüzyıllık! Fransız kralı, işine gelmeyen, kaşını gözünü beğenmediklerini zincire vurur, orada çürütürmüş... Yıktilar o zindanı insanlar!.. Bir gün içinde yıktilar, yerle bir ettiler!.. Salıverdiler içindekileri de..."

"İyi... Bize ne? Sana bana göre neyi var? Zindan bi tane değil ki dünyada..."

Mehmet Sait Bey, Zekeriya Beyin yüzüne yüzüne doğru gülümsemiş, başını iki yana sallamış durmuştu bu yanıtı alınca. Başkaca söz etmemişti.

Zaptiye Komutanı, yanındaki çavuşla birlikte, o geceyarısı, kapısını açıp ışığı tuttuğunda, Mehmet Sait Bey, yatağının bir ucunda kundurasının bağcığını bağlamaktaydı. Fenerin karanlık sarı ışığı altında yüzü solgun, sinirli, dudakları gergindi.

"Bastil... Bastil miydi o senin Fransızların zindanı Muallım? Hani 'yıkıldı, yok edildi' dedindi?"

Ayağa kalktı dikildi Mehmet Bey;

"Evet! Bastıl'dı..."

"İyi. Bizim zindan yıkılmadı şimdilik. Hürriyeti ilan etti Padişahımız Efendimiz... Kanun-u Esasi'yi. Birileri gelip burayı basmadan, ben de salıvereyim sizi dedim..."

"Ayıp!.. Ayıptır Binbaşı... Eğlenme. Nedir? Asacak mısın, sürececek misin? İşin ne ise görüŖte. Bırak eğlenmeyi..."

Çenesini kastı, önüne baktı Zekeriya Bey; yüzü yerde öyle durdu bir süre;

"Bağışla... bağışla arkadaş. Akıl edemedik... Lakin doğruydı dediğim; Kanun-u Esasi ilan edildi bugün. Millet sokaklarda geceyarısı. Serbestsin!" Odacığın kapısını çekti, duvara dayadı genişçe. Çavuş'u kolundan tuttu, ikisi birlikte geriye çekildiler, önünü açtılar tutuklunun.

"Rıdvan... Rıdvan Efendi nerde?" diye sordu Mehmet Sait Bey.

Binbaşı'dan önce, Telgrafçı seslendi;

"Burdayım Sait Bey!.." Odacağın kapısının önünde, karanlıktaydı; ceketini omzunda, gömleğinin eteklerini pantolonunun içine sokmaya çalışıyordu.

Žaptiye Çavuş'u önden yürüdü, ışık tuttu. Öbür üçü Çavuş'un arkasındaydılar.

Birlikte merdivenlerden çıktılar; taşlığı, avluyu geçtiler, giriş kapısının önüne vardılar.

Ay ışığında ak ak parlayıp sönen dörde katlı iki kâğıt çıkardı cebinden Zekeriya Bey. Birini açtı, fenerin ışığına tuttu, Telgrafçı'ya uzattı. Öbürünü açmadan eline tutuşturdu Mehmet Sait Beyin;

"Hadi geçmiş olsun. Mevla başka keder vermesin."

Kapıda dikilip duran nöbetçiye varmadan durdu, geriye döndü Mehmet Sait Bey. Elinde tuttuğı dörde katlı kâğıdı gösterdi;

"Buyruk kimden geldi? Ne vakit geldi; Binbaşı Bey?"

"Benden... Benden..." dedi Zaptiye Komutanı yüksek sesle; "Karıştırma gerisini... Zindan basmaya çok, çok vakit var daha," diye ekledi arkasından, duyulur duyulmaz bir sesle, kendi kendisiyle konuşur gibi.

Binbaşı'nın, "Zindan basmaya çok, çok vakit var..." dediğini duymadı Mehmet Sait. Nöbetçiyi geçtiler, Telgrafçı ile birlikte anacadeye doğru yürüdüler.

İlk sokağın dönemecinde durdu Telgrafçı; Mehmet Sait'i kolundan çekti, kulağına eğildi;

"Kimse var mı arkamızda?"

Mehmet Sait döndü;

"Yok... Hayır... Neden?"

"Doğru gibi... Doğru dedi Binbaşı herhal... Kaçtı maçı demesinler?" Konuşması boğuk boğuktu.

Davul sesleri dinmiş, kalabalıklar dağılmıştı. Çoban-yıldızı Yukarışehir tepelerinin bir ucunda, Kalenin sivrisi-ne yakındı. Gecenin serinliğini soludu Mehmet Sait; ciğerlerini doldurdu;

"Hiç, hiç kimse yok Rıdvan Bey. İyi misin sen?"

Duvara yaslandı, ağır ağır kaydı, dizleri üstüne çömel-di Telgrafçı, ellerini yüzüne kapadı, sarsıldı.

Mehmet Sait şaşırdı. Kışlanın bodrumunda, ayrı ayrı odacıklarda birlikte gün saydılar. Yemeği getiren, ayak-yoluna gidiş dönüşlerde gözcülük eden er, çoğu ortalıkta görünmez, kapıdan kapıya bağırsıp söyleşmelerini duymazdan gelirdi. Telgrafçı Rıdvan hiç de sinmiş, yılgınlığa, korkuya kapılmış gibi değildi o sıra. Tahtakurularından, uyuyamadığından, sıkışıp ayakyoluna gidemediğinden, adının Habip olduğunu öğrendikleri eri sorumlu tutar; kapı arkasından, yarı alaylı, yarı öfkeli çekişir dururdu:

"Habip, sen misin?"

"Benim, ne var?"

"Ne varmış... Çağır gelsin çavuşu... Sana söz anlata-

madık biz... Sabah bu zaman nerdesin?"

"Burdayız efendi. Sana ne gerekti?"

"Senden şikâyetçiyim ben. Çavuşun, zabitin neyin yok mu senin? Şikâyetçiyim..."

"Şikâyetin nedir? Söyle ki..."

"Tütünüm yok, cigaram yok... Üç gündür bir testi su, değiştirmedin. Mum istedim mum!.. Hani nerde mum?"

"Gelir... Getiririz... Keyfine bak."

Habip'le de, uzaktan uzağa kendisiyle de konuşurken sesi toktu Telgrafçı'nın. Mehmet Sait, tutuklu arkadaşının sık sık;

"Bu da geçer, başa gelmemiş, hiç yaşanmamış gibi Muallim Bey. Ne edelim..." dediğinden hoşlanır, içinde yaşadıkları karabasana yiğitçe katlandığını sanırdı.

"Rıdvan Bey... Rıdvan Bey kardeşim, neyin var? Oldu mu ya... Kalk, doğrul..." Kolundan tuttu kaldırdı Telgrafçı'yı Mehmet Sait.

Postaneyi, camiyi geçtiler, Telgrafçı'nın evinin bulunduğu sokağın başında ayrıldılar.

Yukarışehir yolu üstünde birbirine bitişik bahçeli iki evden küçüğünde otururdu Mehmet Sait. Bitişik büyük ev, evsahibi Cafer Efendinindi.

Sürgün, iki yıldır sürgünlüğünü yaşadığı evinin kapısının önünde, gece aydınlığında, yıldızlı göğün altında yapayalnız buldu kendini, ürperdi...

"Açıl susam açıl..."

Kapı açıldı, koyu karanlığın içine girdi Mehmet Sait. Elyordamıyla rafı, kibriti, lâmbayı buldu, yaktı. Sarı, değirmi, kocaman bir ışık vurdu tavana. Üst kata çıkan merdiven, merdivenin korkulukları; aralık, mutfak kapısı, bahçeye uzanan dar koridor aydınlanıverdi. İki eski kun-

dura, koridorun ucunda bir kova, bir de su küpü...

Işık elinde merdivenleri çıktı, hem yatak, hem oturma odası gibi kullandığı ön odaya girerken, sürgünlüğün de bittiğini, bitmiş olması gerektiğini düşündü, saçından tırnağına bir sarsıntı yokladı geçti gövdesini.

Yatak tozlanmış... divan, yastıklar, perdeler tozlanmış. Tavanda, lâmba ışığının uzandığı yerlerden örümcek ağları sarkmış. Oda havasız.

Perdeleri, pencereyi açtı Mehmet Sait; ışığı yere, yatağın yanına koydu, divanın ucuna ilişti:

Bursa'da, Tophane çıkışındaki ahşap ev, çabucak ini-veren bulutlu puslu akşam vakitlerinde, kız kardeşlerinin ayak patırtıları, yemek hazırlığının mutfaktan gelen tıkrıtlarıyla dolardı. Hüseyin Sadri Bey, o saatlerde, gecelik entarisi, yün başlığı ile, sedirin bir başında; Mehmet Sait'in bugün bile nereden nasıl getirildiğini bilmediği; Fransızca gazeteler, dergiler okurdu.

Mehmet Sait on bir on iki yaşlarındaydı. Mithat Paşanın İzzettin vapuru ile İzmir'den İstanbul'a götürüldüğünün söylendiği günlerde, evin üstünü korkulu bir sessizlik kapladı. İki gün geçti geçmedi, babası Hüseyin Sadri Bey de evden alındı, bir manga zaptiyenin arasında İstanbul'a götürüldü.

1876'da sadrazam olan Mithat Paşanın o günlerdeki Kalem-i Mahsus Müdürlerinden Hüseyin Sadri, üç yıl sonra Paşa ile birlikte Yıldız Sarayı'nda yargılanmaktan kurtulamamış; onunla birlikte Taif zindanlarına gönderilmişti.

Mithat Paşanın Taif zindanında boğdurulduğu haberi Bursa'ya geldiğinde, Hüseyin Sadri'nin de boğdurulanlar arasında olduğunu bilenlerden tek bir kişi bile bunu karsısına, çocuklarına fısıldayabilecek yürekliliği kendinde bulamamıştı.

Zaptiyelerin arasında Tophane'den aşağıya yürüyüp giderken olabildiğince başını dik tutmaya çalışan kısa boy-

lu, ince yapılı adamın kanı çekilmiş gergin yüzü, Mehmet Sait'in belleğinde babasından kalan son görüntüydü.

Mehmet Sait, akli ersin ermesin, taa o çocukluk günlerinden gençliğine; Fransa'ya gittiği, Cemiyete girdiği, döndüğü, sürgüne gönderildiği günlere değin; ne babasına ne de gözünde gönlünde büyütüp yaşattığı Mithat Paşaya toz kondururdu. Abdülhamid ile kullarının; bir bakıma kavgasında Mithat Paşayı arkasından vuran yandaşlarının da; pis, pis olduğu kadar da aşağılık bir oyunuydu Yıldız'daki yargılamalar, sürgünler, gizlice boğdurmalar...

Elbet, öç almaksa öç almak da var! Baba kanı yerde kalsın istenmez... Mehmet Sait, Mithat Paşa ile arkadaşlarının bir nisan günü, gün ağarmadan önce Taif'te katledildiklerini bilir. Bildiklerinin hepsi budur. Ne bir saat, ne bir tespih, ne de yazılı yazısız tek bir parça kâğıttır babasından geri kalan!.. Ama o gün bugün dumanı tüter, ateşi yalım yalım yanar durur arkada kalan öcün.

Sonraları, çok sonraları Mehmet Sait, Paris'te bulunduğu günlerde, devlet arşivinden gizlice alınıp elden ele doluşturılan bir belgede Mithat Paşanın; "Bendenizin cellâdının bir ve cellâdının yardımcılarının pek çok olduğundan, hepsini milletimizin pençe-i intikamına havale etmekten başka çare göremedim. Padişah benim ve benim gibilerin kanlarını da içer, ciğerlerini de parçalar. Zaten bizler, çoktan millet ve devletin saadet ve selâmetine vakfı can etmiş devlet hizmetkârlarıyız. Binaenaleyh Millet-i Osmaniye, benim tanıdığım ve bildiğim Millet-i Osmaniye ise hiçbir mazlumun intikamını almaktan çekinmez," dediğinin yazılı olduğunu okumuştur.

Penceredeki karanlık ağardı.

Eğildi, yerdeki ışığı üfledi söndürdü Mehmet Sait.

Zaptiye Komutanının dediği gibi Kanun-u Esasi ilan olunmuş ise, gün, gelen bugün müdür? Baba kanının, kar-

deş kanının, suçsuz kanının aranacağı gün...

Hücrede geçirdiği günlerin tozu, kırı, karası gövdesinde, giydiklerinde, ta yüreğinin içindeydi Mehmet Sait'in. Öç alma, öç alma üstüne yeni bir dünya kurma, daha bir kara, karanlık geldi Mehmet Sait'e. Kalktı, çabucak soyundu; don gömlek, aşağıya, su küpünün başına indi.

Mehmet Sait, salıverildiğinden beş gün sonra, eşyasını dağıttı, evini boşalttı, gelirken getirdiği bavulunu bir katarın sırtına sardırды, ilk taşıma kolu ile birlikte İstanbul'a doğru yola çıktı.

Ayrılacağı günün gecesi, aralarında Fehim Cezmi'nin, Yüzbaşı Feyyaz'ın, Sungur Efe'nin, Telgrafçı'nın da bulunduğu dokuz arkadaşı, Hüseyinlinin bağında içkili, çalgılı bir yemeğe götürdüler kendisini.

Suyun başında, geceye, yıldızlı lâcivert göğе karşı, fenerler, mumlar, ateşler yakıldı. Bardaklara buğulu rakılar dolduruldu; ut çalındı, şarkı söylendi. Ortaya ortaya, suyun soğukluğundan, rakının deminden, mezelerden konuşuldu...

"Eee... şunun şurasında kaldı bir yolculuk... O da bitter Sait... Gelmemişe, görmemişе dönersin..." dedi Fehim Cezmi; "Hayat bu..."

Onaylayanlar oldu. Yarım ağız gülümseyenler oldu.

"Gideceğini haber verdin mi?" dedi Yüzbaşı Feyyaz.

"Verdim ya... Tel çektim," dedi Mehmet Sait, Telgrafçı Rıdvan'a baktı.

Rıdvan Efendi, güvenliydi, dikti; bağdaş kurmuş oturmuştu orta yere, bardağını kaldırdı;

"Haydin şerefe... Cemiyete... Mehmet Sait Bey kardeşimize... tuttuğu altın olsun!"

Bardaklar kalktı.

"Altınla işi yok Sait ağabeyin. Yüreği başka onun..." dedi, Muğlalı Yedek Teğmen İlhami. Sarı burma bıyıklı, yakışıklı bir gençti. Sokaktan geçtiğinde kızların kafeslere üşüştüğü, adına türkü yakıldığı söylenirdi. Sıcacık gülüm-

sedi İlhami; "Beni de götür ağabey... İstanbul dendi mi deniz kokusu gelir burnuma... Burnumun direği sızlar..."

"Hadi hadi, tutturma gene..." dedi yanındaki; udunu aldı, eline tutuşturdu İlhami'nin;

"Dertlendin. Çal..."

Udun tellerine dokundu İlhami;

"Ne çalayım?"

Birçok ses birden geldi;

"Çal işte... Ne istersen..."

Uzunca bir giriş yaptı İlhami.

Udun sesi, yaprak hışırtılarını, suyun şıkırtısını, böceklerin ısıklarını örttü.

Sungur Efe, Fehim Cezmi, yedek teğmenlerden biri daha, hemen uydular makama; şarkıya birlikte girdiler...

Mehmet Sait kendini udun hüznünlü, tok sesine kap-tırdı: "Nale-i cangâh-ı..." Karısı arada bir udunu eline aldığında kısık bir sesle bu şarkıyı mırıldanırdı... Kayınbabası Nurettin Efendiden olur alasıya, Şule'yi, az değil, yedi yıl bekledi Mehmet Sait. Kayınbaba; "Haydutluk, gavurluk, kendini bilmezlik..." diye söz ederdi Jön Türklerden. Nurettin Efendi yedi yıl direndi; Paris'ten döndüğünde evlendiler. Sürgün geldi arkasından...

"Mehmet Sait Bey..."

"Evet... Buyurun..."

"Daldınız gözüm."

"Şarkıya kapıldım. Hüznünlüdür udun sesi."

"Evet, içlidir, büsbütün yalnızlıktır..." dedi, Yüzbaşı Feyyaz, gülümsedi.

Ut sustu, Hüseyinikli bağının havuzuna dökülen suyun sesi büyüdü... Ay yükseldi.

Doğruldu, bardağında kalan rakıyı Mehmet Sait'e kaldırdı Fehim Cezmi;

"Seninle arkadaş olduk biz Sait. İyi günde kötü günde

içtik, söyleştik. Gidersin. Git, güle güle... Arada bir iki satır yaz. Biz seni unutmayız Muallim," dedi.

Öbürleri:

"Doğru..."

"Yaz ya... Unutma."

"Unutma bizi..." dediler, bardaklarını kaldırdılar.

Geç saat toplantı dağıldı. Toplantıda bulunanlar, ikişer üçer, yarım saatlik yolu aralarında yarenlik ederek yürüdüler; evlerine dağıldılar.

O gece, Fehim Cezmi'nin evinde, kaldığı odanın yarı karanlığında, günlüğüne şunları yazdı Mehmet Sait:

1 Ağustos 1908, sürgünde son gece.

Arkadaşların Hüseyinliklinin bağında benim için yaptıkları toplantıdan döndüm. İçim içime sığmıyor; güneş hemen doğsun, hemen yola çıkılsın; sıcak, yorgunluk, uykusuzluk, ter, toz, yol boyu katlanılacak ne varsa katlanılsın istiyorum. Kırılmış, burkulmuş, umutsuz geldim... Şimdi umutluyum. Bu toprakları seviyorum. Hiç kötüsü yok, insanlar iyiler... İnsanların hepsini seviyorum!

Kanun-u Esasi ilan oldu, Meclis toplanacak. Çok acı çekildi; hürriyet, adalet, eşitlik, kardeşlik gelecek Osmanlı yurduna. Onu biliyorum; ekmeği, jambonu, şarabı olmayan bir Fransız için başka, olanları için bir başkadır bu sözler... Hüseyinlikli bağındaki arkadaşlara baktım; altısı asker, üçü memur bu arkadaşların. Bizim ihtilalimizin yandaşları bunlar. Yani, hürriyet deyince; devletin güçsüzlüğünden, yenilgilerden, göçlerden, yolsuzluklardan yakınanlar; şimendiferle, elektrikle, donanmayla, mekteple devletin düze çıkarılacağını söyleyenler... Öyle olabileceğine ben de inanabilsem!

Biz, yüz.yirmi yıl sonra Fransız ihtilalinin getirdikleri gelsin istedik. Yüz yirmi yılın açığı nasıl kapatılacak? Fransız ihtilalini biçimlendiren katmanlar bizde yok. Halk dağı-

nık, bölük pörçük... Dilleri, inanışları, gelenekleriyle bir bilinmezdir Osmanlıda halk; biçimlenmemiş, örgütlenmemiş, siyasete sokulmamışlardır. Meclis toplanacak... Meclis'e kimlerin gireceği, girenlerin neler isteyeceği, neler yapabileceği bir başka bilinmezdir şimdi.

Öğleüstü, Hüseyinli bağına gitmeden önce, Yukarışehir'e çıktım, Yusuf Kâhyaya uğradım. Konuşurken, dinlerken, karşılıklı otutup susarken rahatlıyorum, kendi kendimi bulmuş gibi oluyorum bu adamın yanında ben. "Ta İstanbul'dan buyruk geldi... Arkana adam kondu... Tutuklanacak, sürgün edilecektin... Adın İttihatçıya çıktı Kâhya. Ne dersin?" diye sordum. Gülümsedi, sık görmediğim bir yumuşaklıkla baktı yüzüme; "Derler... Demesine derler de, İttihatçı olduğuma, Hürriyetçi olduğuma ben kendim bile inanmam Muallim..." dedi. "Öyle bilme, cahilliğimden, aklımın hiç ermediğinden değil. Aha sabah yeli gibi esip dolanmayı kim istemez şu dünyada? Kula kul olmak alınyazısı değildir insanın. Biliriz. Lakin, gel desen, üçü beşi zor gelir bir araya bu memlekette esnafın... Ben debbağım. Biz dabakların otuzu kırkı bir araya gelmeyince kuru deri ekmek getirmez, aç kalırız... Dayanıştığımız, el verip iyi günde kötü günde birlik olduğumuz çoğu o yüzdendir... Şimdi Muallim, siz İttihatçıların işlenecek işi nedir? Boğazınızı nasıl doyurursunuz, ekmeğinizi nereden kazanırsınız? Ben ona bakarım. Ekmeğini eliyle kazananlar, alınteriyle gün geçirenler var mı İttihatçılıkta? Varsa, ben de varım! Ağayla, beyle, paşayla aynı kefeye koydun mu bizi, alta düşer, eziliriz biz. Bir yere varmaz yolumuz. Yanlış anlama. Umran gibilerin elinde kalsın memleket; eden ettiğiyle yaşasın, gün günden beter gelsin, zoru gücü olana boyun eğilsin... Yok. O değil dediğim!

Otuz şu kadaryıl önceydi Kanun-u Esasi'nin ilk geldiği. O günleri iyi bilirim ben, hiç unutmam. Doksanüç seferi... bozgun! Bir duyduk ki hürriyet mürriyet yok demiş; mebusları dağıtmış, kapısına kilit vurmuş Meclis'in Ab-

dülhamid... Ayağa kalkılacak, Abdülhamid'e dur denilecek zaman ta o zamandı bana sorarsan. Mebuslar mebusluklarını bilip dağılmayacaklardı bire kadar kırılmayınca... Suyu yere döktün mü akar gider Muallim; zerresini toplayıp eski yerine koyamazsın derler... Yine de doğrudur; o vakit Kanun-u Esasi gelmeseydi bu ikincisi gelirmiydi? Bu ikincisi gelmese, zulmun, soygunun, alçaklığın ölçüsü nereye varırdı?..

Yusuf Kâhya şuymuş buymuş... Bugün böyle, yarın başka söylerlermiş... Söylesinler. Suyun akarından yanayım ben, aksın da nereye akarsa aksın! Durup durduğu yerde çürüyüp kokuşmasın da..."

İki yıldır tanırım ben bu adamı. Uzun yolda yolculuk ettim, evinde konuk oldum, sofrasında yemek yedim. Az konuşurdu. İlktir uzun konuştu; "Onca yolu çıkmış gelmişsin. Sağ ol. Gideceğini demeden gitseydin, acınır, kırılırdım. Geldin, hoşluk getirdin. Ayağına sağlık..." dedi bana.

Yusuf Kâhya gibi, Anadolu'daki insan yaşamının sızıntılarını benliklerinde toplayıp yaşatanlar çok... sanıldığından çok... Meşrutiyet, hürriyet, daha ötesi... Doğruyu gördüklerinde kalkıp kavgaya katılacaklardır. Hiç kuş-kum yok!

Toplantılar, söylevler, gösteriler... Rap rap rap...

*"Zalimleri ettik harap
Biz yek vücud-u ittifak!"*

Bayrak bayrak olduğunca böyle dalgalanmamıştır. Gün doğdu, gün battı, coşku dinmedi. Geceler esintili, ılık, mavi; günler güneşli, sıcak, aydınlıktı. Bayramdan bayrama, seferberlikten seferberliğe, çok çok düğünden düğüne bir araya gelen kalabalıkların, günlerden bir gün, özgürlük için, adalet, eşitlik, kardeşlik için sokağa dökülüşleri; başsız, buyruksuz şölen kuruşları içe işleyen bir türküydü... Günden güneşten değildi yüreklerdeki aydınlık; nereden geldiği, nasıl geldiği, ne getirdiği pek bilinmezdi.

Çok insan tarih düştü; 'Hürriyet olduğunda...', 'Hürriyet geldiğinde...' dedi o günler için. O günlerde doğanlar, hürriyette doğdular, gelin olanlar hürriyette gelin oldular... Kimileri gülcenek kızlarının adını 'Hürriyet' koydular. Kimi papazlarla hocaların gözleri yaşlıydı; sarılıp öpüştüler yol ortalarında... Haçla hilâlin barıştığı söylendi.

"İnsandır, tutsaktır: Güne, geceye, açlığa, soğuğa, ölüme tutsaktır!" diyenler sindiler. Işığı yaktığı, karanlığı oyduğu söylendi insanın. Devindiği, zamanı aştığı; üretip dindiği, özgürlükle ölümün bile üstesinden geldiği söylendi.

Niyazis'siyle, Enver'iyle, Talat'ıyla İttihatçılar kahraman; 'Cemiyet', 'Cemiyet-i Mukaddese'ydi... Hürriyetin ilanından on dört gün sonra, Emekli Kadı Canip Efendi, İpekçigilin Cevdet Bey, Telgrafçı Rıdvan Efendi, Emekli

defterdar Namık Bey, Ermeni Cemaat Meclisi üyesi Karabet Piran Efendi bir araya geldiler, Yukarışehir vilayet merkezinde İttihat ve Terakki Kulübü'nü kurdular.

Ağustos ayı ortalarında İttihat Terakki Kulübü'nün kurucuları, açılış törenine Yusuf'u da çağırdılar.

Akşam yemekte, "Ben de gelirim... Beni de götür," diye somurtup oturan Ferhat'ı anası erken kaldırmış; yıkamış, giydirmiş, karnını doyurmuştu.

Üç aydır bağda; otun, dikenin, toprağın içindeydi çocuk. Saçları uzamış, ensesine, kulaklarına inmişti. Dizleri, dirsekleri çizik, çürük içindeydi.

Kısık kara gözlerinin ışıltısına, gün.yanığı ince yüzüne baktı da oğlunun;

"Bu böyle neye benzemiş Bâlâ?" dedi Yusuf karısına, saçlarını okşadı Ferhat'ın.

"İyi ya, berbere götür, kestir saçlarını," dedi Bâlâ.

"Para versin ben giderim..."

"Mezre'nin berberini sen nereden bileceksin. Baban götürsün."

"Bilirim... Bilirim ben," dedi Ferhat; kapıyı açtı, ahıra doğru koştu.

Baba oğul atın üstünde, patikayı indiler, tepelerin yamacından dolanıp giden yola çıktılar. Arkasında küçücük elleriyle kendisine tutunan oğlunun varlığı yüreğini ısıtırdı babanın... Bin bir çaba; bitti, aşıldı derken yenisi ile yüz yüze gelinmiş bin bir sorun; sonra yıkım...

Şehroz'un yola bakan yamaçlarındaki yıkıntılar, bakımsız bahçeler, sabah aydınlığında küskün, yaralı, yoksuldular. Yıkıntıların ayakta kalan bölmeleri; odalar, merdiven başları, pencere aralıkları; öyle açık saçık, öyle utanç; göğün, günışığının seyrine bırakılmışlardı. On yıl, yirmi yıl, kimbilir belki de yüz yıl, eş, çocuk, yaşlı, sayrılı; mutfaklarda, yatak odalarında, gusulhanelerde, herkesin

kendince yaşadığından kalanlar, apaçık ortadaydı.

Tanzimat, Kanun-u Esasi, Doksanüç, sonra hürriyet...

‘Tanzimat’ sözünü ilk kez ne zaman, kimden duyduğunu bulup çıkaramadı Yusuf. İl merkezini Yukarışehir’den Mezre’ye indiren; bir bakıma Mezre’yi Mezre yapan Vali Salih Sıtkı Paşanın gelişi, çocukluk anıları arasında şimdi solmuş, silikleşmişti.

Tanzimat olmasa, il merkezi Mezre’ye götürülme, yine çözülür, gün gün yıkılır gider miydi bu eski kent?

Evinde konuk ettiği günlerde, bir akşam, bu soruyu sürgün Öğretmen’e sormuştu Yusuf.

"Yıkılırdı Çavuş..." demişti Mehmet Sait hiç duraksamadan; "Çaresi yok!"

Dünyanın çoktan değiştiğini; insanların, şehirlerin, törenin, terbiyenin, inançların bile değişmeye uymak zorunda olduğunu anlatmıştı uzun uzun.

Buhar, elektrik, makine, yol, fabrikalar, silâhlar... Yukarışehir’den İstanbul’a, İstanbul’dan Balkanlar’a, birçok şeyin her gün biraz daha değiştiğini Yusuf kendisi de görmüştü. Göremediği; buharsız, elektriksiz, yolsuz, fabrikasız bir ‘Tanzimat’ın, nasıl olup da değişmeye ayak uydurmak sayılacağı idi.

Prutların Mezre ovasına bakan dönemecini döndüler. İl merkezi aşağıda, düzlüğün hemen başladığı yerden öte; bir ucu Hüseyinik’te, bir ucu Hanköyü, Yığıki, Kesirik köylerinin sınırında; puslu, karaltılı, yayılıp genişlemişti. Buharı da, elektriği de, yolu, makineleri de yoktu il merkezinin. "Bir yanlışı, hadi yanlışı demeyelim, eksigi yok muydu Tanzimat’ın... Sonra Kanun-u Esasi’nin, sonra Hürriyet’in!"

"Öyle mi oğul... Ferhat’ım?"

"Ne, öyle mi Baba?"

"Hiç... Oturduğun yerde uyuma... Düşüp müşmeye-sin."

"Düşmem ben..."

Giderim... bilirim... düşmem... oğlunun bu kendine güvenli, kesin konuşma biçimi, onun, kıran kırana acımasız olacağı besbelli bir dünyada yalnız kalınca, alta düşmeyeceği, yenilip ezilmeyeceği duygusunu verirdi Yusuf'a.

Amerikan Mektebini, konserve işliklerini, su sarnıçlarını geçtiler. Darkapı'ya iniyorlardı. Taş yapılar, konaklar çoğaldı; yıkıntılar seyrelti.

"Mızıka var mı Baba? Mektepler geçecekler mi?"

"Valla bilmem... Mızıka belki vardır... Hükümet işi değil bu; mektepleri getirmezler herhal."

"Mızıka olaydı... göreydik..."

"Geçende gördün işte ya..."

"Olsun..."

"Mektep mızıka dediğin başka senin... Sen arkadaşlarını özlemişsin, öyle ya? İstanbul'dakileri..."

Atın terkisinde ayaklarını sallayışından anladı Yusuf oğlunun derince soluklandığını. Sesi çıkmadı Ferhat'ın.

Mezre'ye vardıklarında atı Eski Han'ın bakıcısı Şih Nuri'ye bıraktılar, anacaddeyi geçip çarşı içine girdiler.

Kulüp, Çarşı Meydanına inen cadde ile kışlaya inen caddenin kesiştiği dörtyol ağzında, iki katlı ahşap bir yapının üst katındaydı. Toplantı saatinin öncesinde, kulübün küçük pencerelerinden aşağı bayraklar sarkıtılmış, camlara hürriyet kahramanlarının bayraklı, silâhlı, geyikli resimleri yapıştırılmıştı.

Ara sokaklardan birinin başında Yusuf para verdi; sokağın içinde tanıdığı bir berberin dükkânına gönderdi Ferhat'ı;

"Çıkar çıkmaz dayının dükkânına gel," dedi; "yolu şaşırmayasın."

"Şaşırmam," dedi Ferhat.

Sokağın başında, Ferhat'ın berbere gidişini gözler-

ken, saten çarşafı, peçeli, uzunca boylu bir kadın geçti yanından Yusuf'un. Kadın birkaç adım ötede yavaşladı, karsısızca sağına soluna bakındı, geriye döndü.

"Beni bildin mi Çavuş? ."

Ses titrekti; yavaş, utangaç, içtendi!

"Zehra Hanım..."

"Benim."

Ferhat'ın girdiği sokağa baktı Yusuf: Günışığı... Taşlık yolda bölük pörçük gölgeler... Çıkmalar, kepenkler; yaklaşan, uzaklaşan karaltılar... Her şey birden kırılır, bükülür, saydamlaşırdı. Günışığı, binlerce, yüz binlerce pırıltıya bölünür uçuşurdu ağustos göğünün altında. Yaklaştı, çarşafın kol kıvrımına dokunacak gibi elini uzattı, durdu.

"Berbere saldım da çocuğu..."

"Gördüm. Arkadan gördüm gelirken. Oğlun muydu?" Çarşafının içinde Zehra'nın sık sık soluklandığı duruşundan belliydi.

"Küçük oğlum..."

Kadın çarşafı içinde dikleştirdi; kaldıracak gibi elini peçesine götürdü; başını iki yana salladı;

"Şu benim yaptığım yol ortasında..." dedi.

Yan yana, tuhafiye dükkânlarının önünden meydana doğru yürüdüler. Yıllar sonra ne diyeceklerini, nasıl konuşacaklarını bilemiyorlardı.

Anasını sordu Yusuf, Zehra'ya.

"Anam sizlere ömür, geçindi gitti..." dedi Zehra; "Yukarışehir'deki evi de sattı," diye ekledi.

"Ev yıkılmış, yıkıcıya vermişler..." dedi Yusuf.

Ara sokaklardan birinin girişine gelmişlerdi. Zehra yavaşladı;

"Göreyim göreyim derdim, gördüm seni Çavuş..." dedi, sokağa döndü.

"Ben seni görmedim... Yüzünü görmedim," diye fısıldadı Yusuf.

Durdu, peçesini kaldırdı, gülümsedi Zehra. Esmer,

gamzeli yüzü biraz soluk, biraz daha inceydi; hiç yaşlanmamış gibi.

"Mevla işin rasgetire Ağam," dedi uzaklaşırken.

Öğleden sonra, Yusuf'la Ferhat tören yerine geldiklerinde, dörtyol ağzını, renk renk başlıklarıyla pantolonlu, poturlu, şalvarlı bir kalabalık doldurmuş; arka sıralarda, koşuşan, itişip kakışan çocuk kümelerinin uğultusu, kürsü önündeki davul zurnanın çaldığı oyun havalarına karışmıştı. Halay, horon, tamzara; çalgıcılar oyun havalarından birini bitirip bir başkasına geçiyorlardı.

Yusuf kulübe girdi, Ferhat koştu kalabalığa karıştı.

Güneş göğün yarı çizgisini geçti; kalabalığayeni gelenler katıldı; coşku, uğultu büyüdü. Kulüp üyeleri, Canpolat Bey, genç subaylardan bir grup, Defterdar, Mektupçu, Mahkeme Reisi, aralarında Yusuf'un, İpekçi Cevdet Bey ile Şuayıp'ın da bulunduğu Yukarışehirli, birer ikişer kulübün kapısından çıktılar, kürsünün arkasında kümelendiler.

Kulübün kurucularından Kapucuzade Remzi Hoca gruptan ayrıldı; elinde kâğıtları, yürüdü, kürsüye çıktı. Siyah ceket, kendinden çizgili dar paçalı pantolonu, yakalı ak gömleği vardı Hoca'nın. Kısa kesilmiş sakalı, genişçe yuvarlak yüzüne yaraşmıştı. Gözlerini kalabalığın üstünde gezdirdi;

"Kardeşlerim, Hemşerilerim!" dedi Hoca. Uğultu din-di, yüzler kürsüye döndü... Anayasanın ilk kez ilan edildiği, Doksanüç savaşının yaşandığı yıllardan başladı Kapucuzade; Padişah'ın çevresindeki çıkarıcıların kendilerinden başka kimseyi düşünmediklerini; çıkarıcıların, zorbalara, hafiyelerin elinde, köylünün kentlinin yoksulluğa, yılgınlığa, ayrılığa itildiğini; derdini diyecek yer bulamadığını anlattı uzun uzun; "Hemşerilerim, Kardeşlerim! Kanun-u Esasi, Meclis, Hürriyet dediğimiz, birlik içindir, ge-

lişme içindir; kimse kimseye haksızlık etmesin, haksızın ettiği yanına kalmasın içindir..." dedi.

Kalabalık alkışladı; arada bir 'Hürriyet!..', 'Yaşaaa, çok yaşaaa!' diye gürledi.

Amerikan Koleji'nin müdürü, öğretmenleri, misyonerler, papazlar, kürsünün arkasında, kulübün kapısına yakın bir yerdeydiler. Yüzleri birbirlerine dönük, kendi aralarında fısıldaşarak izliyorlardı töreni.

Remzi Hoca kürsü üstünde yan döndü, bu küçük kalabalığa baktı bir an;

"Hürriyet bize göre değilmiş... Bizde terakki merakki olmaz, nasıl gelmişse öyle gidermiş!.. Bunlar iyilik istemeyenlerin yalanları, uydurmasıdır. Kula kul olmayız biz! Ele güne avuç açmak ayıbımızdır bizim. Bileni bildiği ile yücelttiğimiz; kitabı, kâğıdı akıldan, imandan saydığımız da doğrudur..."

Terakki gâvurlukmuş!.. Kadının kızın yüzünü açmak, kol kola sokakta çarşıda dolaşmakmış..."

Sözün burasında, Pertek Caddesi sapağından, altı arabalı, bayraklı bir düğün alayı girdi dörttyol ağzına. Düğün alayının önündeki atlılar, kalabalığa şaşmış gibi bir an duraksadılar, sonra ellerindeki bayrakları kaldırıp caddenin kıyısından cami yönüne döndüler. Düğün alayı geçerken, cami avlusunun tören alanına bakan köşesindeki kadın kalabalığı dalgalandı. Alkışlar, çocukların haykırışları karıştı düğün alayının uğultusuna.

Ferhat, kalabalığın arasında dolaşıp bakınmaktan sıkılmıştı; ne mızıka ne de mektepler vardı görünürde. Adliye sokağından iki zaptiye ile elleri birbirlerine kelepçeli iki tutuklunun geldiğini görünce, yolunu değiştirdi; babasının yanına vardı, elini tuttu, dikildi.

Eski Kadı Canip Efendi, damarları çıkık, derisi kırış kırış elini uzattı, başını okşadı Ferhat'ın;

"Sen oğlu musun Kâhya'nın?"

Ferhat başını salladı.

"Adın ne senin? Dur bakayım... Ferhat... Ferhat olmasın?"

Çocuk yine başını salladı, gülümsedi.

Canip Efendi, Yusuf'a döndü;

"Haber salmışlar, kulübe üye yazalım demişler, istememişsin?"

"İstemediğim karşı olduğumdan değil Kadı Hazretleri..."

"Orası öyledir... Elbet... elbet..." dedi Kadı; omzundan tuttu, Ferhat'ı kendine doğru çekti; "Mektebe gidiyor mu bu?" diye sordu.

Bu kez babasından önce davrandı Ferhat;

"Kışın gittim ben mektebe... Şimdi tatil," dedi.

Kapucuzade'yi dinlemiyordu eski Kadı; yüzü yukarıda kendisine gülümseyen çocuğa bakıyordu sevgiyle...

Yukarışehirliler, törenden sonra, günbatımına karşı atlarını sürdüler, birlikte çıktılar yokuşu. Dönemeçten dönemece yol alıp yükseldiklerinde, törenin coşkusu sislendi, silikleşti. Şehir, yukarıda, tepelerin üstünde; yapıları, yıkıntıları, insanlarıyla sanki bir başka evrende, zamanın bir başka çizgisindeydi.

İpekçi Cevdet Bey; hürriyetten söz edildiğinde, Hüsamettin Hocanın, "Hainliktir... Câvurluktur... Masonluktur bunlarınki... Hürriyet istedikleri kendilerinden başkası için değildir. Bütün işleri gizli saklıdır... Yüze çıkanla karanlıkta kalanın ne olduğunu bilmeli. Ne ister bunlar? Kadınlarını kollarına takıp saç baş açık, âlemin gözü önünde gezip tozmak!.. Şeriatı kaldırmak... Söyleyenin sözünü ağzına tıkmak..." diye öfke saçtığını; "Milleti dağıtır, bu Arap'tı, bu Arnavut'tu, bu Rum, bu Ermeni'ydi, ahaliyi birbirine düşürür bunlar... Görürsünüz, hürriyet der gelirler, kendilerinden başka kimseye söz söyletmezler. Neyin hürriyeti? Kimin eşitliği?.. Çok geçmez görürsünüz!.."

dediğini anlattı yol arkadaşlarına.

Şuayıp'la arkadaşları atbaşı biraz geriden geliyorlardı.

Müftüğilin Salih Efendi;

"Ne biliniş bütün bunları Hoca, oturduğu yerden?.." dedi.

"Bu, 'ben demiştim' siyasetidir efendim..." dedi Cevdet Bey; "Kötüsü gelirse haklı çıkacak Hoca... Kimbilir?"

Meşrutiyetin ilanı; özgürlük, adalet, eşitlik, kardeşlik sözlerini su yüzüne çıkardı, kalabalıklara götürdü. Fısıf fısıf kulaktan kulağa söylenenler, toplantıların, törenlerin en çok alkışlanan sözleriydi.

Siyaset yayıldı... Ama örgütsüz bir siyasetti bu. İttihatçılar, anayasayı yürürlüğe koymak; seçimli, meclisli yönetimi getirmek için ayağa kalkmışlardı ya; seçileceklerin kimler olacağı nasıl seçilecekleri, seçilmek için neyi savunup neye karşı olacakları pek belli değildi...

Vali Vekili Esat Hilmi Bey, Hürriyet'in ilan edildiğinin üçüncü günü, on bir kişinin postanede, Telgrafçı Rıdvan'ın odasında toplandığını; açık açık adlarını yazdırıp Bâbîâli'ye telgraf çektiklerini öğrendi.

Özel Kalem Müdürü Sarı Saffet'in Posta Müdürü Ali Naki'den alıp aktardığına göre bu on bir kişi, telgrafla Bâbîâli'ye; başta kendisi Vali Vekili olmak üzere, Özel Kalem Müdürünün, bir de Ali Naki Beyin, geçen dönemde, yalanla, rüşvetle, jurnalle memlekete uğursuzluk saçtıklarını; adı geçenlerin işbaşında tutulmaları durumunda, öfkeli kalabalıkların önüne geçilemeyeceğinden korkulduğunu yazdırmışlardı.

Özel Kalem Müdürü telgrafta başkaca neler bulunduğunu anlatıp bitirdiğinde, Esat Hilmi Bey, üç gün üç gecedir, istifa edip bir kenara çekilmek ya da yön değiştirip İttihatçılara katılmak arasındaki duraksamalarından kurtuldu. Sakalını kaldırdı, uzun uzun Saffet Beyin yüzüne baktı, dudaklarını gerdi;

"Ne dedi Naki Bey telgrafa? Rıdvan varken onu orada istemeyecekleri belli idi. Aklına getirmemiş mi?" diye sor-

du.

"Hayır... Hiç düşünmemiş. Telgrafın suretini okudu okudu da suratı mosmor kesildi... Ne namussuzluğu, ne soysuzluğu ne de alçaklığı kaldı Rıdvan'ın! Ağzına geleni saydı döktü arkasından... 'Neyimi görmüş? Kime ne yapmışım?' dedi, dolandı durdu odanın bir ucundan bir ucuna."

Esat Hilmi Bey, suratını astı. Gerçekte Naki Beyin, Umran Rauf da aralarında kimi hafiyelerin, yerine göre gelip geçici özel görevlilerin şifreli telgraflarını doğrudan, kendi eliyle, Saraya ya da Mabeyn'e çekmekten öte, bilinen, göze batan tekkusuru, Vali Vekili ile sıkı fıkı olmasıydı. Giyimine kuşamına çok, çok düşküdü Ali Naki Bey... Fesi, gözlüğü, bastonu, setresi, potinleri, tozlukları dört dörtlük, gözâlıcıydı. Kısa boyuna, çelimsiz gövdesine pek de yaraşırdı giydikleri. Çocuksuzdu; karısının kendisinden en az on yaş daha büyük olduğu, el bebek gül bebek, kocasının üstüne titrediği söylenirdi. Giyimdi, kuşamdı, üstlenicilerin aracılarn sofrasında sazlı sözlü gece toplanlarıydı, adı jurnalcıya, yiyiciye çıkmış, dile düşmüştü Ali Naki Bey... Görevden alınıp bir kenara itildiğinde, gidecek yeri, yiyecek lokması olmayacaktı besbelli...

Telgraftan sonraki günlerde çevreleri dağıldı, gelenleri gidenleri pek olmadı bu üç kişinin. Esat Hilmi Bey göze görünmedi; törenlere katılmadı, kalabalıklardan uzak durdu, zorlanmadıkça kimsecikleri almadı makamına. Sarı Saffet yanında, korunmasındaydı iyi kötü. Ali Naki Bey ise dışlanmıştı; yalnızdı, bir başınaydı.

Posta Müdürü Ali Naki Bey, Küçük Sait Paşanın sadaretten ayrıldığını, yerine Kâmil Paşanın atandığını bildiren telgraf elinde, Sarı Saffet'le birlikte odasına girdiği

gün, Esat Hilmi Bey makamında yalnızdı.

"Bu dünya İttihatçıyım deyip ortaya dökülen zibidilere de kalmaz beyim... Bak bakalım nasılmış?.." diye girdi kapıdan içeriye Ali Naki Bey. Yüzü kızarmış, gözlüklerinin altında bakışları kara kara koyulaşmıştı. Fesini düzeltti, yelek cebinden çıkardığı telgrafi uzattı Vali Vekiline; "Bu böyle, hükümeti Kıbrıslı Kâmil Paşanın kurduğunu bildiriyor efem... Dosdoğru..."

Esat Bey telgrafi aldı, şaşkınlığını belli etmemeye çalıştı;

"Öyle mi? İyi... Pekâlâ." Yer gösterdi. "Ne zaman geldi bu?" Yanıt beklermiş gibi yüzüne baktı Ali Naki Beyin; açtı okudu telgrafi.

Ali Naki Bey ile Sarı Saffet yan yana kanepeye oturmuş, gözlerini Vali Vekiline dikmişlerdi. Adamın gerinip güvenmesini, haberi hoşlukla karşılaşmasını bekliyorlardı. Ali Naki Beyin yaşadığı karabasandan kurtuluşu Vali Vekilinin ağzından çıkacak söze bağlı gibiydi.

"İyi... Çok iyi Naki Bey. Kimbilir..." diye mırıldandı Esat Bey; "Ne zaman geldi dedindi, bugün mü?"

"Bugün bugün... öğleüstü."

Kıbrıslı Kâmil Paşa, sonra Küçük Sait Paşa; Küçük Sait Paşa, sonra yine Kâmil Paşa... Abdülhamid'in uzun baskı yönetiminde sık sık sadarete getirdiği, görevden aldığı, sonra yine göreve getirdiği bu iki paşayı, uzaktan yakından, bilmeyen tanımayan yok gibiydi.

24 Temmuz günü Hürriyet ilan olunduğunda Sadrazam Küçük Sait Paşa idi. Üç gün önce Sadrazam Alonyalı Ferit Paşa görevden alınmış, Sait Paşa, yedinci kez yeniden sadarete atanmıştı. Meclis-i Vükelâ'da, durumun ağırlaştığını, kalkışmanın durdurulamayacağını ortaya koyan görüşmelerden sonra Paşanın 23 Temmuz günü bir tutanak hazırlayıp Abdülhamid'e sunduğu biliniyordu.

Öyleyse, Sait Paşa, bir bakıma hazırlayıcısı, yandaşıydı Hürriyet'in. Şimdi, atandığından hemen on üç gün son-

ra Paşa'nın sadareti bırakması, yerine Kâmil Paşanın atanması; İttihatçıların bir yanılığısı değilse; Padişah'ın kendi bildiğine dizginleri kendi elinde tuttuğundan başka bir anlama gelmezdi. Kâmil Paşa yaşlıydı, hırslıydı; Sait Paşanın can düşmanı olduğu bilinirdi.

Esat Hilmi Bey, gözlerini yumdu, arkasına yaslandı; "Kimbilir... İyi olur belki de... Neden sen buna sevin-
din ki Müdür?" diye sordu, düşündüklerini onaylatmak is-
termiş gibi; "Körümüze çıra mı tutacak Kâmil Paşa? Elin-
den negelir ki?"

Ali Naki Bey atıldı;

"İttihatçıların sürüsünü suya götürür de susuz getirir
Kâmil Paşa beyim... Kâmil Paşadan İttihatçıya yâr ol-
maz... Hiç olmaz!"

Esat Hilmi Bey uzandı, ara kapıyı kapadı;

"Rahat olun... İşinize bakın..." dedi, "Ne olacaksa se-
çimlerden, Meclis'in toplanmasından sonra olur..." Ali Na-
ki Beyle Sarı Saffet, hiç kıpırdamadan, gözlerini dikmiş
Vali Vekiline bakıyorlardı. "Kim seçilir; buradan kimler gi-
der Meclis'e? Ona bakalım biz..." diye ekledi Esat Hilmi
Bey; "Gittiği yerde arka çıksın bize... İşimizi görsün."

Bu üçü, daha bir süre aralarında fısır fısır, seçimlerin
ne zaman, nasıl yapılacağını; İttihatçı yandaşlarının kimle-
ri mebus adayı gösterebileceğini; karşılarında kimleri bu-
labileceklerini görüştüler. Şimdilik, becerebilirlerse, İtti-
hatçı karşıtlarını bir araya getirmek yapılabileceklerin en
iyisiydi. Eşraftan, hocalardan, aşiretlerden kimlerin seçim-
lerde etkili olabileceğini; hunlardan hangileriyle işbirliği,
sözbirliği yapabileceklerini, hemen o gün, oracıkta anlattı
Esat Hilmi Bey: Hüsamettin Hoca, Hacı Münir, Çolak
Burhan Efendi; aşiretlerden Celadettin, Bahir Beyler; Er-
meni cemaatinden Nalcıyan Efendi, Sinelyan Efendi, Ku-
yumcu Nişan...

"Umran... Umran Rauf Beyi unuttuk beyim..." dedi
Sarı Saffet.

"Bırak... Bırak uğursuzu... Uğursuzun korkağı adam..." diye gülümsedi Vali Vekili; "Kimbilir nerelerde?"

"Aranır... Bulunur..." dedi Ali Naki Bey, araya girdi; "Çağırılım gelsin Umran Beyi... Bizler memuruz ne olsa. Umran Beyse, hangi renge boyasan boyanır efem... Arayıp bulmalı; çağırmalı bana sorarsanız."

"İyi," dedi Esat Hilmi Bey; "yerini bileniniz varsa haber edin; gelsin gelebilirse. Benim pek umudum yok." Görüşmenin bittiğini anlatmak istermiş gibi, kalın kara kaşlarını çattı, önüne baktı. Umran Bey gelmiş gelmemiş pek aldırdığı yoktu gerçekte. Söylediği, umut verdiği bir yana, Kıbrıslı Kâmil Paşanın sadrazamlığa getirilmesine de pek güvenilemeyeceği duygusuna kapılıyordu düşündükçe. Günü gününe, saati saatine tam bir dönüş yapamamış; kalabalıklara katılıp öne çıkamamıştı. Bugün değilse yarın, umulmadık, beklenmedik birşeylerin olabileceği korkusu kabarıp büyüyordu yüreğinde...

Hemen o gün değil, ama bir hafta geçti geçmedi, beklediği başına geldi Vali Vekilinin.

Akşam, Vilayet Konağından çıktığında, alanın orta yerinde, çoğu gençlerden, iki yüz elli, üç yüz kişilik bir kalabalığın toplanmış olduğunu gördü.

Arabacı makam arabasını merdivenlerin önüne çekmiş, nöbetçi zaptiye olduğu yerde dikilmiş, selâma durmuştu.

Bir kalabalığa bir de dikilip duran nöbetçi zaptiyeye baktı; başını önüne eğdi Esat Hilmi Bey.

Gün batıya inmiş, yaz sıcağı akşam ipiltisinde gölge lenmişti. Sakalı göğsünde ağır ağır yürüdü; arabaya bindi, arkasına yaslandı.

Araba alanın kıyısından anacaddeye yönelmişti ki, kalabalığın içinden birileri:

"Vali... Vali!..."

"Vali'ye de hele..."

"Yürüyün... yürüyün!.." diye bağıştı kalabalık; arabanın yolu üstüne aktı.

'Hürriyet!.. Yürüüyüüün!.. Hürriyeet!' haykırırları duyuldu keskince.

Arabanın önü alındı;

"Hafiyee.. Jurnalcı!"

"Gözü doymaz..."

"İstifa!.. Vali istifa.."

"Git!.. İstemeyiz..."

Arabacı, atları sürüp yolu açmak için kamçısını kaldırdığında, Zaza Memo derler, aşağı mahallenin kabadaylarından bir bıçkın sıçradı, ucundan yakaladı, çekti aldı kamçıyı arabacının elinden.

Arabanın körük kasnağına tırmanan birkaç kişi koldundan, omzundan çekistirdiler Esat Hilmi Beyi.

"İn... İn hadi..."

"Gel aşağı..."

İki büklüm, sımsıkı köşeye büzüldü Vali Vekili. Kollarını, bacaklarını toplamış; yüzü yukarıda, gözleri yuvalarından oynamıştı:

"Sür... Sür ulan durma!.." diye bağırıyordu arabacıya sesi çıktığıınca.

Bağışmanın, çekişmenin, kargaşanın sonunun neye varacağı bilinmezken, Vilayet Konağından doğru üst üste iki el silâh sesi duyuldu. Konağın önündeki zaptiye ile iki polis memuru önde; Vilayet içinden, yan sokaklardan kopup gelenler onların arkasında, koşarak yaklaştılar...

Kalabalığın duraksamasından yararlanan polis memurlardan biri:

"Sür... Sür atları!" diye bağırdı arabacıya; elinde silâh zıpladı, Esat Hilmi Beyin yanına yerleşti:

"Dağılın... Yol açın... Yol açın!" diye buyurdu kalabalığa.

Vali Vekilinin, hükümet önünde kısıtırılıp hırpalandığı haberi Mezre'den Yukarışehir'e, Yukarışehir'den Palu'ya, Ergani'ye, Malatya'ya kadar ağızdan ağıza söylenip yayılırken, Esat Hilmi Bey gözden ırak durdu, sakındı, sindi, ama öfkesi, hıncı katlandı, katmerlendi yüreğinde kat kat. Çevrede yandaşı olduklarını bildiklerinden görebildiklerine kendisi anlattı, göremediklerine adam saldı; baskı altında olduğunu; yalana, iftiraya uğradığını; işinden ekmeğinden edilmek bir yana; çoluk çocuğunun yaşamından kaygıya düştüğünü duyurdu. Yüz yüze konuştuklarından güvendiklerine; "İttihatçı takımına meydanı boş bıraktık mı sonumuz gelir... Seçimse seçim... Mebus kim olur; İstanbul'da milleti kim temsil eder biz de biliriz..." diye fısıldadı.

O günden öte, ağustos ayı boyunca, İttihat Terakki Kulübü ile yandaşları bir yanda; Vali Vekili, Özelkalem Müdürü, Posta Müdürü ile uzak yakın ulaşabildikleri yakınları bir başka yanda; suçlamalar, karşı suçlamalar sürdü gitti. Bâbıâli'ye, İçişlerine, Seyhülislam'a, Ayan üyelerine çekilen telgraflar birbirini izledi.

Telgraflar, suçlamalar, söylentiler, ağustos ayı boyunca eksilmedi arttı... "Vali Vekili açığa alınmış... Müfettişler yoldaymış..." denildi; sözde kaldı.

Ayın sonlarında, İstanbul'dan beklenen haber, hiç umulmadık bir yerden, Musul'dan geldi. Adı bilinir, sözü dinlenir eski müderrislerden Hoca Yahya Efendi, cuma namazından çıktığı bir öğleüstü, cami avlusunda, eski Vali Mehmet Nuri Beyden telgraf aldığını söyledi yanındakilere.

"Hayırdır... Ne olmuş? Ne istemiş?" diyenleri duymamış gibi birkaç adım attı, durdu;

"İrade-i Seniye eline ulaşmış... Yeniden valiliğe atanmış Mehmet Nuri Bey. On on iki gün içinde orada olurum, diye yazdırmış telgrafa..." dedi.

Hoca Yahya Efendi, fısıldar gibi duyulur duyulmaz bir sesle konuşmamış da apaçık ilan etmişti sanki. Cami avlusunu dolduran kalabalık önden arkaya dalgalandı, duraksadı; iç içe küçük kümeciklere bölündü. Duyanlar duyduklarını duymayanlara aktardılar; çabucak, çarşı içine, sokak aralarına dağıldılar.

Mehmet Nuri Beyin yeniden valiliğe atandığı, görevi başına gelmekte olduğu haberi, hürriyet bir kez daha ilan edilmiş gibi, coşku getirdi, taşkın gösterilere yol açtı.

İttihat Terakki Kulübü üyeleri bir yanda, memurlar bir yanda, esnaf bir yanda, toplantılar yapıldı, kurullar oluşturuldu; şehir çıkışından ta Ergani'ye, konak konak, karşılayıcılar çıkarıldı.

Mehmet Nuri Beyin geleceği gün, kasabalardan, köylerden, obalardan kalabalıklar aktı doluştu alanlara... Atla-

rı arabaları bezendi de, ak ipekten giysileri, al şeritli göğüs-
lükleriyle genç kız kılığına sokulmuş delikanlılardan 'Hür-
riyet Melekleri' dolaştırıldı caddelerde.

Önlerinde bando, başlarında subayları; biri atlı, ikisi
yaya üç bölük; sıra sıra kışladan çıktı, anacaddeden geçti,
alana geldi.

Mehmet Nuri Beyi getiren atlı, arabalı, bayraklı alay
yaklaştığında kalabalık dalgalandı; bandonun sesi davul
zurna seslerini bastırdı; araya 'yaşa!', 'çok yaşa!', 'hürri-
yet!' uğultuları karıştı...

Alanı yarılادığında Mehmet Nuri Bey arabadan indi,
çevresini alanların ortasında ağır ağır ilerledi, kürsüye çık-
tı. Uzunca boylu; saçları, sakalı, bıyığı, kaşları bile kırlaş-
mış, narin yapılı bir adamdı. Fitilli çuhadan külot pantolo-
nu, çizmeleri, üstten cepli avcı ceket, kalıplı fesi yaraş-
mış, yakışmıştı duruşuna. Belki zayıflığından belki de öyle
olduğundan, kolları ile bacakları uzun uzun, sarkık sarkık-
tı gövdesinin iki yanında.

Uçacak gibi, kollarını iki yana açtı:

"Hemşeriler... Askerler... Kardeşlerim... Aranıza gel-
dim, bahtiyar oldum!" dedi, kısık, güç duyulur bir sesle.
Davul sesleri, uğultu, haykırışlar durdu ya, kısacık konuş-
manın arkası pek duyulmadı.

Gündoğumunda vapur Boğaz girişindeydi.

Eşyalarını topladı, bavulunu aldı, güverteye çıktı Mehmet Sait.

Güneş yükseldi, koruluklar aydınlandı. Sular, lâci-vert üstüne kıpır kıpır turuncu ışıklarla donandı.

Sabah yeli, serince, nemliceydi yüzünde Mehmet Sait'in.

Poyraz Burnu, Gökkaya, Anadolukavağı, Sötlüce... Yuşa Tepesi; arkalarda bir yerde Araboğlu Çiftliği, Sırma-keş Suyu... Sürgün öncesi, altı gün oralarda bir çiftlik evinde gizlendiğini anımsadı Mehmet Sait. Sonra Yalıköy, Beykoz...

"Kalan yol bir saat... Hayır, üç çeyrek... Daha uzun, daha kısa..."

İnsan acının olduğu yerde sevincin de çoğalıp taşıdığını bilir... İkisinin de artık dayanılmaz sanıldığı bir uçta, kanın dolaşımından gelen o uğultu, o ışık seli, o yaprak kıpırtısı nedir?

İstanbul!

1908 yılı İstanbul'u; denizi, kıyıları, tepeleri, Boğaz'ı, Haliç'i, adaları; çığlık çığlığa ak martıları; arkasında köpüklü izler bırakıp giden gemileri, çatanaları; surları, sarayları, camileri, kışlaları; köşkleri, yalıları, kuleleri, zindanları; semt semt sokakları, çıkmalı, çatılı evleri; bostanları, korulukları, çınarları, güvercinleri; fesli, sarıklı, sikeli, şapkalı, entarili, şalvarlı, cüppeli, çarşafı, redingotlu kalabalıkları; Padişahı, vezirleri, paşaları, elçileri, misyonları; sırt hamalları, arabacıları, kayıkçıları; avaz avaz sokak satıcıları; ezanları, kilise çanlarıyla tarihin, güncelin,

bilincin, aymazlığın, görkemin, yozluğun birlikte yaşandığı bir koca kent, bir buhurdandı..."

Vapur Tophane'ye yanaşırken Mehmet Sait küpeşteye dayanmış, gözlerini rıhtımda yolcu bekleyen küçük kalabalığa dikmişti.

Vapurun boğuk, uzun düdüğü, kabarıp köpüren suların fokurtusuna karıştı. Martılar kanat kanat dümen suyunun üstünde toplandılar. Karşılایıcı kalabalığın arasında el sallayanlar, bağırıp sesini duyurmaya çalışanlar vardı.

Mehmet Sait'in gözü rıhtımdaydı. İki yıl ayrılıktan sonra, karısının belki de, İstanbul'a karşılamaya geleceğini düşünmüştü. Gelmemiş.

"Mehmet Sait sen misin efendi?"

Arkasına döndü Mehmet Sait. Poturu, mintanı halli-ceydi de delikanlının, kunduraları eskinin de eskisiydi.

"Benim..."

"Buyur... Yazıhaneye gidelim..." Sokuldu, bavulu eline aldı; "Vapur hangi saat gelir bilemediler... Beni gönderdiler..." dedi, gözlerini kırptırarak.

"Kimler o dediklerin?"

"Yazıhane Emin Hüseyin Beyin yazıhanesidir. Lüleci'de, yakın... Araba istemez." Kaldırdı, omzuna aldı bavulu. "Beni gönderenler Emin Hüseyin Beyin arkadaşlarıdır... Adlarını bilmem."

Yazıhane Lüleci çıkışında, üç katlı bir hanın ikinci katındaydı. Bursalı Tahir Beyle, Cemiyetin önde gelenlerinden Halil Bey karşıladılar Mehmet Sait'i.

Kucakladılar, geçmiş olsun dediler...

Çay geldi... Fırından yeni çıkmış çıtır çıtır taze simitler geldi... Sürgünlüğün, hürriyetin, yolculuğun sorusu soruldu, yanıtı verildi.

Tahir Bey, Paris'ten, Bükreş'ten, Kahire'den gelen Hürriyetçileri; Sinop'tan, Kastamonu'dan, Muğla'dan dö-

nen sürgünleri saydı; birkaç gün, çok çok bir hafta İstanbul'da kalıp kalamayacağını sordu Mehmet Sait'e.

Mehmet Sait duraksadı...

Yazıhanenin kapısından giren yuvarlak yüzlü, uzun kirpikli, esmer adam;

"Geldi mi?.. Mehmet Sait Bey mi?" dedi ortaya. Şemsiyesini, evrak çantasını askıya astı. Giysileri üstüne sıkı sıkıyaydı, boyu olduğundan kısa görünüyordu. Doğruca Mehmet Sait'e sokuldu, elini sıktı; "Hoş geldiniz azizim... Buyurun oturun..." dedi.

"Emin Hüseyin Bey..." dedi Tahir Bey, geleni tanıştırdı.

Emin Hüseyin Bey;

"İyi... Vapurerken gelmiş..." diye gülümsedi; simitlerden birini böldü, masasına geçti; "Kimi öğleyi, ikindiye bulur dedilerdi gelişi..." Kapıya seslendi; "Haasan!"

Mehmet Sait'i karşılamaya gelen delikanlı kapıda göründü.

Emin Hüseyin Bey, çayları tazelemesini söyledi Haasan'a. Çıkmaya davranan delikanlıyı durdurdu, Tahir Bey'e döndü;

"Mudanya vapurunu da sorsun... Vapura yetiştirelim Sait Beyi?.."

Tahir Bey saatine baktı;

"Bir saatten az kalmış..." Durdu. "Hemen gitmek istersen pek vakit yok..." dedi Mehmet Sait'e.

İstanbul'da birkaç gün kalması isteğinin Cemiyet'ten geldiğini anlamıştı Mehmet Sait. Gergince bakındı;

"Hayır... Birkaç gün kalabilirim... Acelesi yok..." dedi, ağır ağır.

Anayasanın yeniden yürürlüğe girişinin bir başlangıç olduğundan, bir an önce seçimlerin yapılması, Meclis'te çoğunluğun sağlanması gerektiğinden söz ettiler.

"Babîâli ne yapar? Bir ile vali atar da atadığını o ilin vali vekiline niçin bildirmez? Hürriyetmiş, adaletmiş... Pe-ki bu suskunluk, bu adamı adam yerine koymamak neyin nesi?" Söylentileri duydu, uzaktan uzağa karşılama hazırlıklarını izledi de, Mehmet Nuri Beyin gelişinden tam tamına iki saat öncesine değin kendi durumunun ne olduğuna ilişkin en küçük bir bilgi edinemedi Vali Vekili Esat Hilmi Bey. Valinin gelişinden iki saat önce, telgrafı eline verdiklerinde, kâğıdı evirdi çevirdi, bir daha bir daha dikkatle okudu... Hayır, yok! Telgrafta ne kendisinden ne de şu kadar zamandır iyi kötü sürdürüp geldiği vekâlet görevinden söz ediliyordu.

Karşısında dikilip duran Özel Kalem Müdürüne dikti gözlerini:

"Vali Bey atanmışmış... İyi, atansın! Bizim sözümüz yok!." Birden boşandı; "Kovuldu! Kovalandı dedirtmem ben kendime Saffet! Yüzümü eğmem... N'olmuş? Bağlı kalmışım, işimi görmüşüm... sözünden, buyruğundan çıkmamışım Padişahımız Efendimizin! Suç mudur Cemiyet'ten olmamak? Yok, hayır... Hürriyetse hürriyet!.. Yürü bakalım, postaneye gidelim..." diye söylendi.

Karşılایıcıların coşkusu, uğultusu doruğa çıktığı sıra, Esat Hilmi Bey, Sarı Saffet, bir de Ali Naki Bey, bu üçü, Posta Müdürünün odasında, telgraf başındaydılar. Ali Naki Bey, yılmadan, usanmadan tıkırdattı durdu makineyi. Esat Hilmi Beyin görevinin ne olduğunun açıklanmasını isteyen 'maruzatı' yazdı, bekledi; bir daha yazdı, bir daha yazdı...

Neden sonra İçişlerinden Ahmet Sina adında bir yet-

kiliye ulaşabildiler. Ahmet Sina; "Esat Hilmi Beyin şimdilik, eski görevine geri alındığını, işbu telgrafa göre gereğinin yapılmasını..." bildirdi kısaca. Telgraf kesildi. Ali Naki Beyin, Özel Kalem Müdürü ile kendisinin durumu için yazdıklarına yanıt gelmedi.

"Ben bu vilayette kaldıkça korkmayın... İşinize gücünüze bakın!" dedi Esat Hilmi Bey postaneden ayrılırken; güven vermeye, yandaşlarını yüreklendirmeye çalıştı. Kendi keçesini sudan çekmiş olmanın iyimserliği hemen- cecik yansıdı yüzüne. Fesini düzeltti, kapıdan çıktı; ortasından ortasından yürüyüp geçti sokağı.

Vali Mehmet Nuri Bey'i karşılama töreninden dönüş-
te; İttihat Terakki Kulübünün üyeleri: Canip Efendi, Na-
mık Bey, Kapucuzade, Baytar Cezmi, daha birkaç kişi bir-
likteydiler. Kalabalığın arasında, konuşarak, dura durak-
saya, anacaddenin bir kıyısından Paşa Camisine doğru yü-
rüyorlardı.

Eski Defterdar Namık Bey:

"Şaşılacak şey..." diyordu Baytar Cezmi'ye; "Siyaset
bilmez dersin şu bizim ahali." Önlerinden giden, arkaların-
dan gelen kalabalığı gösterdi eliyle; "Kalabalığa, gürültüye
bak!"

Fehim Cezmi, kafasını kaldırdı önüne baktı, çevirdi
arkasına baktı, gülümsedi:

"Bildiğinden mi Namık Bey?.. Siyaset dedin mi asılıp
upuzun sallanmak gelir benim aklıma... Ahali ne bilsin si-
yaseti. Bakma sen..."

Canip Efendi sokuldu, kulak verdi.

Namık Bey:

"Bakma senmiş... Neden bakmayacakmışım Baytar?
Siyaset dediğin de budur işte. İşi gücü bırakmış sokağā dö-
külmüş millet." Canip Efendiye gösterdi; "İşte kendisi; Ca-
nip Efendi de ben de burdaydık Kanun-u Esasi'nin ilkin-
de. Öyle mi efendim?.. Birkaç pare top, bir fener alayı, bir
toplantı... Geçti gittiydi o zaman Kanun-u Esasi... Sağsa
Allah selâmet versin; Miralay Osman Bey olmasa o da ol-
mazdı ya, neyse..."

Eski Kadı Canip Efendi, ta o günlerden, anayasanın
ilan edildiğı günlerden tanırdı Namık Beyi. İriyarı, özü sö-
zü doğru adamdı eski Defterdar. Geçen yıllarda sırtı azıcık

kamburlaşmış; saçları, sakalı, bıyığı solmuş, sarkmıştı.

Kadı, kendi iki büklüm gövdesini, kırış kırış çizgili kendi yüzünü getirdi gözlerinin önüne, gülümsedi:

"Siyaset hep vardı..." dedi usulca; "Çok siyaset görmüştür bizim insanımız... Adına siyaset denmiş, denmemiş o başka... 'Nizam-ı âlem' deyip babanın oğlunu, kardeşin kardeşi öldürmesinden tut da; veziriyle, ulemasıyla, ocaklısıyla; hepsi de oluk oluk kan akıtarak sürmüş gelmiştir Osmanlı'da siyaset!"

"Öyle... O başka..." dedi Fehim Cezmi.

"Nesi başka? Neden başka olsun ki a beyim? Siyasettir. Devlet olmak; bir ucundan devleti ele geçirip kendi bildiğine; evet, yazık ki kendi bildiğine; iş görmek kavgasıdır çoğu. Dine, devlete, millete yandaşlık da vardır aralarında... Vardır ya, azdır."

Paşa Camisi önüne gelmişlerdi. Çarpık çurpuk; kir pas içinde; çocuklardan, yaşlılardan, sakatlardan bir dilenci kümesi sardı yörelerini. Elleri açık, yüzleri eğik, yakarak koştular durdular bunlar gidenlerin dört bir yanında.

Canip Efendi, üstüne üstüne gelen sarı, sakat bir çocuktan uzaklaştı; gövdesi ufaldı gitti geniş cüppesinin içinde; sivrice uzun sakalı göğsünde, gözlerini kıstı sımsıkı. Dilenci kümesi uzaklaşınca kadar hiç sesi çıkmadı.

Önü açılınca toparlandı; sıkı sıkı kolundan tuttu Baytar Üsteğmeni:

"Otuz şu kadar yıldır beklenildi Cezmi Bey... Aşar denilip azıcık ürününe el konulduğunu; iki baş öküzüne, üç dönüm toprağına vergi kesildiğini gördü ahali... Ağaya, aracıya, tefeciye borçlandı... Satıp savıp çul üstünde umarsız kalanı çoktur ahalinin. Çiftçiyken yarıcı, yarıcıyken ır-gat, ır-gatken gurbetçi olduğunu bilir... Ağadan eşkiyaya, eşkiyadan zaptiyeye bir zorlu düzendir içinde çabalayıp durduğu... Esnaf narhtan; aldığına sattığına konulan rüsumdan; çarşıya pazara dökülen el malına güç yetirememekten yılmıştır. Eli böğründedir çoğunun!.. Rum'u, Er-

meni'yi, Balkanlar'daki komitacıyı dersin, dünden hazırlıklı; yönetimi, askeri, tahsildarıyla gitsin de, nereye giderse gitsin Osmanlı!.."

"Yani?.."

"Yanisi şu..." dedi Canip Efendi, sesini kısarak; "Göğsü bağı açık milletin sokaklara dökülüğü; ayağa kalkmak, kırıp dökmek, öfkesini göstermek zamanının geldiğini bilmesindendir... Abdülhamid'le; dön dolaş, bir o, bir öteki; şu paşayla bu paşayla birşeylerin değişmeyeceğini bilmesindendir!.."

Eski Kadı Canip Efendiyi doğrulamak istercesine, o günlerde, Hüseyin Pertev'in 'Şehir' gazetesinde; İttihat Terakki Merkezi Umumisi'nden gönderilen; 'Umuma İhtar', 'İhtar-ı Mahsusa' başlıklı duyurular yayımlandı:

"Meclis toplanıp değiştirmedikçe ya da kaldırılmadıkça, Osmanlılar yürürlükteki yasalara uymak zorundadırlar... Kimse hükümetle olan ilişkilerinde Cemiyeti araya sokmaya, onu kullanmaya kalkışmamalıdır..." demeye getiriliyordu bildirilerin birinde.

İkinci bildiride ise; "Cemiyetten olduğunu; Cemiyet adına iş gördüğünü söyleyenlerden; kim olurlarsa olsunlar; o işle görevlendirildiğini bildiren 'özel güvenlik belgesi' sorulması" isteniyordu.

Hüseyin Pertev'in gazetesinde, o gün, bildirilerin hemen altında; 1876 Anayasası'nın yürürlükte olduğu; yasa gereği oluşturulacak 'Meclis-i Mebusan' için, zaman geçirilmeden seçim çalışmalarına başlanması gerektiğini bildiren padişah buyruğunun da illere gönderilmiş olduğu yazılmıştı.

Kadı Canip Efendi, Büyük Kahveye doğru, ara sokağın içinde, bir evin bodrumundaki basımevinden aldığı gazeteyi ayaküstü okudu. Kulübe gidecekken döndü; gazete koltuğunda evinin yolunu tuttu. Yatak odasındaki dolapta; Tıbbiye'den çıktıktan hemen sonra tutuklanıp yargılanan; Şam'a sürgüne gönderilmişken bir yolunu bulup Fransa'ya kaçan oğulluğu Cevdet'in mektupları arasına sarıp sarmalayıp sakladığı bir tomar kâğıdı çıkardı.

Dörde katlanmış, sararmış, kat yerlerinden çizgi çizgi incelmış kâğıtların en üsttekinde; 'Salname-i Devlet-i Ali-

ye-i Osmaniye' yazılıydı. Başlığın hemen altında, kocaman puntolarla 'Kanunu Esasi' yazısı okunuyordu.

'Memalik-i Devlet-i Osmaniye'; 'Tebea-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuk-u Umumiyesi'; 'Vükelây-ı Devlet'; 'Memurin'; 'Meclis-i Umumi', 'Heyet-i Mebusan'; sayfayı çevirdi; 'Mahakim'; 'Divan-ı Ali'; 'Umur-u Maliye'; 'Vilayat'; 'Mevad-ı Şetta' ara başlıklarını okudu. Kâğıdın kimi yerlerinde yazıların altı çizilmiş; nokta nokta küçük işaretlerle işaretlenmişti.

Eski Kadı, özenerek altını çizdiği bölümlerden birinde; "Osmanlıların kâffesi hürriyeti şahsiyelerine malik ve âharın hukuku hürriyetine tecavüz etmemekle mükelleftir,"; bir başkasında; "İşkence ve sair her nevi eziyet katıyen ve külliyen memnudur," denildiğini okudu. Parmagı kâğıdın üstünde, durdu kaldı öyle; yüzünde acı bir gülümseme, kavuklu başını önüne eğdi.

Altmış beşinci madde; 'Heyet-i Mebusan'ın miktar-ı azası...'; altmış sekizinci madde... Altmış dokuzuncu madde... Yetmişinci madde...

Kafasını kaldırdı Canip Efendi; aralık ayından geriye doğru saydı sesli sesli: Aralık... Kasım... Ekim... Eylül... Meclis aralık ayında açılacağına göre, seçim çalışmalarına başlanmış olması gerekirdi.

Canip Efendi, hemen o saat; yazı masası gibi kullandığı dolap altlığının bir ucunda, cızır cızır, Anayasanın seçimle ilgili maddelerini bir başka kâğıda yazdı geçirdi; merdivenlerden indi. Mutfağın kapısından karısına:

"Beni bekleme yemeğe... Gecikirim..." dedi, çıktı.

Serin, ürpertili bir esinti, parça parça ak bulut kümeciklerini Yukarışehir tepelerinden ovanın bir ucuna, ta gündoğusundaki mavi sıradağların üstüne sürüp götürüyordu, hızlı hızlı, gözle görülür gibi. Kulübe doğru yürüyüp giderken, Kadı Canip Efendi, yaşlandığını; her şeyin iyiye gittiği, hürriyetin hürriyet, iyiliğin iyilik, barışın barış olduğu birkaç yılı daha yaşarsa; eline elma şekeri veril-

miş gibi, bir güzel göçüp gidebileceğini aklından geçirdi.

Bir umut, bir umutsuzluk... İstegeldi, gün ağardı, sisler, karalar uçar, dağıldı dağılacak... Mithat Paşadan Namık Kemal'e, Ziya Paşaya, anayasanın ilanına, alaca alaca aydınlıklar... Meclisin toplanıp dağıtılması; Doksanüç; Muharrem Kanunu, Düyun-u Umumiye; zorun zorbalığının her şeye egemen olduğu koyu karanlıklar!..

Üstünden kaç yıl geçti; günler birbiri arkasından uçtu gitti sonsuza; anımsadıkça soluğu sıklaşır, öfke yakar kavururdu küçücük gövdesini Kadı Canip Efendinin: Kanun-u Esasi, Meclis, sürgünler, cinayetler bir yana; 'Düyun-u Umumiye', 'Muharrem Kanunu' denildi mi, kendi kendini kaldırıp nereye koyacağını bilemezdi... Görülmüş, duyulmuş, katlanılmış şey değil, diye yakınırdı taa o günlerden: "Ne oldu? Gâvur geldi devletin yerini aldı; kendi adamımızı bize karşı kullandı, taht kurdu üstümüzde. Vergi verirsin, gümrük verirsin alır gider! Verdiğine mi, verdiğinin eliliyle ele gittiğine mi yansın millet? Aşara; tütünün, tuzun, pulun, ispirtonun, ipeğin, balığın bile vergisine el koymuş, benimdir diyebilmiş eloğlu!.." Yönetim kurullarının Osmanlı Bankası temsilcileri ile alacaklı devletlerin İstanbul'daki delegelerinden oluşturulduğunu bildiği Düyun-u Umumiye'ye karşı, kadılık görevini sürdürdüğü yıllarda, kendince, gücü yettiğinde direnir; önüne gelen kimi davalarda kendini, kanunsuzun, kaçakçının yanında buluverirdi. Bu Düyun-u Umumiye'nin verdiği eziklik, ömrünün bir yarısını yemiş bitirmişti Kadı Canip Efendinin.

On yıl öncesi, Düyun-u Umumiye'nin memleket içine dağıtıp devlet kesesinden beslediği memur sayısı altı bin kişinin üstündeydi; şimdi sayılarının nerelere vardığını bir Allah bilir... Dışardan aldığı dışarıya sattığının iki katı bu memleketin... Suyu nereden gelir? Borç üstüne borç, kambur üstüne kambur!? Nedir dışarıdan aldığı alanların? Dirhemi dişine dokunur, kursağına girer mi fakir fu-

karanın? Dağda eşkıyası, şehirde rüşvetçisi, goygoycusu, Düyun-u Umumiye'si vardır da; hastasına, düşkününe, yoksuluna, yolsuzuna uzanan eli yoktur Osmanlının, hiç yoktur...

Kulüpte, Canip Efendinin getirdiği anayasa maddelerinin okunup tartışılması üyelerin gözünü açtı. Kuşkulandılar. Seçim genelgesinin yakın illere gönderilip gönderilmediğini sorması için Rıdvan Efendiye kısa bir not yazıldı, çaycı Salim'in eline tutuşturuldu, postaneye gönderildi.

Yarım saat geçmeden döndü geldi Salim. Telgrafçı Rıdvan'ın yazdığına göre, seçim genelgesi Diyarbakır'e de Erzurum'a da gelmiş, gerekli duyurular yapılmıştı...

Kapucuzade, anayasa maddelerinin yazıldığı kâğıdı aldı, yel gibi merdivenleri indi, Vilayet Konağına geldi. Özel Kalem odasında birkaç dakika bekledi beklemedi, içeriye alındı.

Vali Mehmet Nuri Bey, ara kapının yanında ayakta karşıladı Kapucuzade'yi;

"Buyur Hoca... İşim acele demişsin..." Kolundan tuttu, kanepede yer gösterdi.

"Arkadaşlar saldı beyim. 'Git görüş...' dediler." Koyundan Kadı Canip Efendiden aldığı kâğıdı çıkardı; "Aralık ayında Meclis'in toplanacağını yazmış gazeteler... Onu görüştük arkadaşlarla... İstanbul'dan genelge gönderilmiş... Erzurum'da, Diyarbakır'de duyurular yapılmış..."

Vali, Kapucuzade'nin elindeki kâğıda uzandı;

"Duyuru yapılmış olmalı Hoca... Ben gelmeden önce, Esat Hilmi Beyin vekâlet ettiği sıra?"

"Hayır... Bir ben olsam, duymadım, işitmedim diyeyim..." dedi Kapucuzade; "Geç kaldık... geç bırakıldık biz," diye ekledi.

Mehmet Nuri Bey, Özel Kalem odasının kapısına döndü;

"Tuğrul, Tuğrul Efendi oğlum, kaleme kadar in, şu seçim genelgesini al gel gözüm. Geliş tarihine de bakıver."

Genç kâtip eşikte göründü; başını salladı, çekildi.

Mehmet Nuri Bey, Hoca'dan aldığı kâğıda göz gezdirdi;

"Evet... Kanun-u Esasi..." dedi; "Kimden aldın bunu Hoca? Sende var mıydı?"

"Yok beyim. Canip Efendi bulmuş çıkarmış evrakın arasından. Yüzünü görmedik biz Kanun-u Esasi'nin. Ben de arkadaşlar da... Otuz şu kadar yıl... Sözünü duyardık işte. Elimize geçmedi."

Mehmet Nuri Bey başını salladı, gülümsedi;

"Kanun-u Esasi'den yanadır, Hürriyetçidir dediler, sürdülerya bizi de... Doğrusunu istersen, bizimkisi de görmekten, bilmekten sayılmaz Hoca. Gençlik günlerimizdi; düş gibi, bir göründü gittiymi mübarek... Bulmak, okumak değil, adını anmak kimin ne haddine!..." dedi, elindeki kâğıdı kaldırdı; "Bu... dikildiği yerde yeşerseydi; otuz yılda köklenir, dallanırdı; çiçeği, meyvesi var mı görürdük... Yasaklayıp yüceltmenin, milleti ardına düşürmenin gereği neydi diye çok düşünmüşümdür.. Neyse... Birkaç güne kalmaz seçim kurulunu toplarız. Genelge duyurulmamışsa, neden duyurulmamış görelim, bakalım," diye ekledi.

"Duyurulmadı beyim..." diye yineledi Remzi Hoca. Sözünün arkasını getirmeye kalmadı, Tuğrul Efendi kapıda göründü, elindeki kâğıdı Vali'ye uzattı;

"17 Ağustos kayda alındığı gün... On sekiz gün öncesi..." dedi alçak sesle.

Mehmet Nuri Bey kâğıdı aldı göz gezdirdi;

"Ne işlem yapılmış? Kenarında köşesinde bir açıklama yok."

Genç Kâtip;

"Esat Hilmi Beyin bir emri olmamış efendim. Gelen kâğıtlar arasında bunu da kaleme göndermiş," dedi sıkılganlıkla.

Cemiyet'in Paris kanadından olanlar, Selânik'teki Merkez-i Umumi'nin dışında kalmışlardı. Seçimler önce-sinde bir araya gelmek, seslerini duyurmak, kıyıda köşede unutulup gitmemek çabasındaydılar.

İstanbul'da kaldığı dört gün, Cemiyetin önde gelenle-riyle tanıştırıldı, toplantılara katıldı; seçimlerde Cemi-yet'in Bursa temsilcilerinden biri olarak yetkili kılındı Mehmet Sait.

Dört gün sonra, yetki kâğıdı cebinde, Bursa'ya, evi-nin kapısına geldiğinde, evi boş, kapıyı kilitli buldu.

Akşam karanlığıydı... Vapurla İstanbul'dan Mudan-ya'ya, Mudanya'dan ara treni ile Bursa'ya, istasyondan eve... Arabayı savdı. Kapının pirinç tokmağına uzandı da, coşkusu yorgunluğunu bastırdı bir kez daha. Gözü pence-relerde, kulağı içeride, ayak seslerindeydi!

"Tak... tak... tak..." vurdu, bekledi. Boş boş yankılan-dı vuruşlar evin içinde. Ne ayak sesi, ne çığlık, ne de kü-çük bir tıkırtı... "Boş... Ev boş! İnsansız besbelli... Şule, Setbaşı'na, babasına gitmiştir... Annesi de kızkardeşlerin-den birine..."

Evine, sılasına varmanın coşkusu karardı, söndü bir-den. Bavula eğildi; güçlükle kaldırdı yerinden.

Burukluk... bungunluk... bunahım...

Kayınbaba Nurettin Efendinin Setbaşı'ndaki kona-ğında açık bir soğuklukla karşılandı Mehmet Sait.

Nurettin Efendi ile Cemile Hanım, bavulu elinde ka-pıdan girdiğinde, fısıltılarla, kısık sesli uyarmalarla, alt

katteki arka odalardan birine aldılar kendisini. Fısıf fısıf, Şule'nin biraz rahatsız olduğunu, coşkuya, çarpıntıya gelemediğini, sık sık düşüp bayıldığını anlattılar.

"Geldiğini ben söyleyeyim Sait Bey... Alıştırma alıştırma söyleyeyim. Siz bekleyin," dedi Cemile Hanım; kocası ile damadını baş başa bıraktı, yukarıya çıktı.

"Telgraf çekmiştim..." dedi Mehmet Sait.

"Aldık... Telgrafınızı aldık efendim... Döne dolaştırma anlattık da geleceğinizi Şule'ye... Asabı büsbütün gerildi kaç gündür... Geciktiniz..." dedi kayınbaba.

Şule, bir eli saçlarında, kapıyı açtı, bir an öyle dikildi durdu eşikte. Babasına baktı, döndü, Mehmet Sait'e dikti gözlerini. Sık sık soluklanıyordu. Sayrılı, solgun yüzü pembeleşti.

Mehmet Sait, kayınbabasının yanibaşında dikilip durmasına hiç aldırmadı; sokuldu, kollarına aldı karısını, sıkıca göğsüne bastırdı; yüzünü saçlarına yasladı;

"Canım... canım benim... İki gözüm... İki gözüm!.." diye fısıldadı kulağına.

Sinirleri gerçekten bozuktı Şule'nin; alıngandı, ürkekti, uykusuzdu. İncelmiş; teninin canlı, ısıltılı görünümü solmuştu. Geceleri uykusundan sıçrayıp uyanmaları, küçücük bir gürültüden bile etkilenip kasılıp kalması, sayrılığın önemli belirtileriydi.

Mehmet Sait'in yokluğunda, Nurettin Efendi, aralarında hastane baştabibi Yazıcıoğlu Tayyip Beyin de bulunduğu, kentteki uzman doktorların hepsine götürmüş kızını. Doktorlar, sözleşmiş gibi; "Gerginlik, güvensizlik, korku saplantılarıdır..." demişler. Kendisine verilen ilaçları almasını; korkudan, gürültüden, tartışmalardan uzak tutulmasını istemişler.

Sürgün yıllarında, gün gün büyütüp bezediği tasarılarını erteledi Mehmet Sait. Babadan kalma evle, Kapalıçarşı'daki üç dükkândan birini satmak, İstanbul'da bir ev almaktı düşündüğü. Annesi ile kardeşleri, evin de dükkânın da satılmasını istemediler... Oysa kızlar evliydi. Anne de çoğu kızlarının yanında kalırdı. Tophane'deki ev bakımsızdı; onarımı, boyası, badanası ile uğraşan yoktu. Halime Hanım, yüzüne söylemese de, oğlunun eve yerleşmesini; öğretmenlik görevine yeniden atanıp işinde gücünde yaşayıp gitmesini isterdi. Cemiyetçilikten, Fransa serüveninden, sürgünlerden yıldı.

Arada bir ayrıldı; birkaç günlüğüne İstanbul'a gitti geldi, kalan günlerini karısı ile birlikte geçirdi Mehmet Sait. Üçüncü aya girdiklerinde enikonu toparlandı Şule. Yüzüne renk geldi; başdönmeleri, kasılıp kalmaları seyrekleşti; İnegöl'e, Mudanya'ya, küçük yolculuklara bile çıktı kocasıyla birlikte.

İl merkezinden ilçelere, bucaklara, köylere değin, seçim duyurusunun boy boy kâğıtlara yazdırılıp duvarlara asıldığı günlerde, bir geceyarısı Umran Rauf Bey, arkasında adamları, anayolu kuzeyinden dolandı, gizlice geldi yerleşti çiftliğine. İki aya yakın bir süre; Malatya-Pütürge-Kâhta arasındaki dağ köylerinde; Potikan, Taraksu, Hüsük ağalarının konuğu olmuş, gözden ırak dolanıp durmuştu.

Küçük Sait Paşanın sadaretten ayrıldığını, yerine Kâmil Paşanın getirildiğini öğrendiğinde yüzüne kan geldi Umran Beyin. Korkulacak, saklanacak pek bir şeyin olmadığına inandırdı kendini... Yine de bekledi; adam salıp Hoddesli Hacıdan; bir yaramazlık olmadığı, Esat Hilmi Beyin sık sık kendisini sordurduğu; "Nerelerde ise çıksın gelsin; gecikmesin," dediği haberini alıncaya değin.

Döndü geldi Umran Bey, üç gün çiftliğinden çıkmadı. Dördüncü günün geces; yatsı namazından çok sonra; Esat Hilmi Bey, Sarı Saffet, Posta Müdürü Ali Kâni; Yağcı Zübeyir derler, Arapkirli bir dönmenin evinde buluştular.

Çok geçmedi, bunların; "Paraysa para, adamsa adam, fırkaysa fırka; bu işte biz de varız!" deyip kimi aşiretlerle, İttihatçı karşıtı hocalarla birlik, kendi yandaşlarını mebus seçtirmeye çalıştıkları duyuldu.

Sülüklüpınar dönemecindeki bağda, yaz sonu, işleri başlarından aşkındı kadınların. Ürün iyiydi; kara kara iri taneli üzüm salkımlarıyla doluydu tevekler. Elmalar, ayvalar, narlar; sarı, pembe, al, dolu dolu; dallarında ağırlaşmış, sarkmışlardı. Bademler, sonra cevizler, kabukları içinde olgunlaşmış, dökülmeye başlamışlardı.

Çalışkandı, eli işe yatkındı ya, ortalıkta bir görünür bir yiterdi küçük Ferhat. İstanbul'a askeri okula giden ağabeyleri Aşır'le Akşit'in özlemiyle doluydu.

Yorulup yakındığında Ferhat'ı yeniden işe çekmenin yollarını arardı anası:

"Buyıl ne gönderecezs ana oğlanlara?" diye sorardı kaynanasına, Ferhat'ın duyacağı gibi.

"İş bitti... İş bitti de göndermesi mi kaldı kurban? Dur bakalım..." derdi Binnaz.

Üçü üç yandan işe koyulurlardı yeniden; üzüm toplamaya; pekmez, bulamaç kaynatmaya; pestil sermeye; salçaya, sebzeye; ineğe, buzağıya; ocağa, ahıra, dama... Gün aydınlığından gece karanlığına bir solukta geçer giderdi gün.

Tıpkı gençliğindeki gibi, bağ işlerine koyulduğunda; terli, sıcak; yanını yöresini görmeden çalışırdı Yusuf da. Çalışırdı, yorulmazdı... Havuzdan sekilere, sekilerden söğütlüğe bahçeyi sulamak; toprağı kazmak, düzeltmek; otu biçmek... Tabakaneden ayırabildiğı azıcık zaman geçer giderdi çabucak.

Eylül başlarında; dama bulgur serilmiş; pekmezler, reçeller, salçalar leğenlerde güneşe bırakılmış; avluya, avvana, salkım saçak, kışlık kuru sebze demetleri asılmıştı.

Ineklerden biri, iri gözlü, pembecik burunlu, ıslak, tüyleri yapış yapış bir buzağı doğurdu geceyarısı. Sağıldı, ağzı alındı ineğin; buzağı altına verildi.

Acardı, akıllıydı, iki eli, on parmağıyla sımsıkı tutardı kocasını, çocuklarını, evini, yaşamını Bâlâ. Gözleri gündüz gün ışığıyla, gece koyu kara bir sevdıyla dolardı kocasının yanında. Üç çocuktan sonra da diri diri ydi göğüsleri, karnı, kalçaları. Teni parlaktı, pürüzsüzdü. Ayvanda geceleri, el ayak çekildiğinde, soyunur, dikilir dururdu kuytadaki yatağın bir başında. Ay ışığında ateş gibi yanar, yakar, aşkla doldururdu erinin yüreğini:

"Güzelsin Bâlâ..."

"Güzelim..."

"Ateşsin! Yakarsın; yakar tutuşturursun... Kimsin Bâlâ söyle hele..."

"Oğullarımın anasıyım... Aşir'in, Akşit'in, ikizlerimin, Ferhat'ımın..."

"Başka, başka?.."

Dolgun... Kadınlığının en olgun çağında, olanca güzelliğiyle yüzünü yukarı ay ışığına döner, saçlarını çözüp bırakırdı Bâlâ. Anadolulu, Hattili bir tanrıça olurdu... Saçında, yüzünde, omuzlarında ışıklar yanardı.

"Başka, başka Bâlâ? Hadi söyle..."

Üstünde bir iç gömleği; kolları, omuzları, göğsünün bir yanı çıplak; yorganı aralar, yatağa girerdi Bâlâ.

"Adamımsın... Yüzümün akı, gözümün ışığının ağam..." diye fısıldardı sıcacık.

Gün ağardı. Yusuf, yataktan çıkıp havuza doğru yürürken, taşlığın ortasında Bâlâ yetişt;

"Yıl döndü... Soğuk. Gitme havuza..." diye fısıldadı, yolunda durdu. "Su ısıtmışım. Mutfağa gel."

Ocağın yanına, leğene oturttu kocasını. Yanık odun kokusu, su buharı doluydu mutfak; isli, yarı karanlık...

Odun alevinin ışığında, alaca bulaca gölgeler oynayırdı duvarda.

Giyinip kuşanıp atı üstünde yola çıktığında; geceyi; bir saniyeden ötekine ağırtıp aydınlanan mutfağın alacakaranlığını; yıkandığı suyun büyüğü sıcaklığını; Bâlâ'nın, ocağın bir kenarında ısıtıp önüne koyduğu çorbanın tadını; tavada eritip çorbanın üstüne döktüğü taze yayık yağının kokusunu taşırdı belleğinde Yusuf; yıllarca sonra bile hiç unutulmayacak, hep anımsanacakmış gibi; canlı, sıcak...

Ayrıntılar tutkularıydı yaşamın...

Karşiki yayvan tepelerden Akkayaların eteklerine doğru serin, gölgeli, ürpertili bir yel esti. Gün yükseldi, ısıdı; gölgeler aydınlandı, sabah yeli ılındı. Çocukluğundan bu yana; kimi yaya, kimi atlı, katırlı; yüzlerce kez gidip geldiği yolun dört bir yanı, sanki de hiç görmediği, duymadığı ışıklarla, renklerle, kokularla, seslerle değişti, her geçen saniyede yok oldu, yeniden oluştu, yok oldu yeniden. Prutlardan doğru vadinin derinlerine ağan ışık seli, turuncudan pembeye, pembeden alacaya, alacadan sarıya döndü yükseldi, dağıldı gitti göğün maviliğinde. Meşelikler, badem korulukları, uzunca uzunca söğütler; narpembesi, ayvasarısı, pasrengi güz yapraklarıyla donandılar çıktılar aydınlığa. Tozlu yoldan aşağı, Oluklupınar'ın sazlıklarından gelen kuş, kurbağa, böcek seslerinin uğultusu, atın toynak patırtılarına karıştı, bölündü... Çocukluğu, gençlik günleri, yaşanmış neyi varsa hepsini; bir anda, küçücük bir saniyenin geçip gidişinde olanca canlılığıyla yeniden yaşadı Kâhya.

Dönemeci döndü, önü sıra, katırlarına odun sarmış; üzüm, elma, armut dolu sepetleri bağlamış, öylecene yürüyüp giden bir yolcu kümesinin arkasında buldu kendini. Yolcular, dönüp baktılar; gelenin yetişmesini bekler gibi

büsbütün ağırdan aldılar.

"Selâmünaleyküm..."

"Aleykümselâm."

"Aleykümselâm Çavuş."

Katırı önünde, kümenin başında giden Cafcaf Nuri'nin oğlu İbrahim'di:

"Nasılsın İbrahim? Baban nasıl?"

Başını önüne eğdi İbrahim, elini göğsüne götürdü:

"İyi... İyidir işte Çavuş ağam... Nasıl olsun?"

"Erkencisin?.."

"Uzak valla bizim ora... Gecedен çıkmışız yola. Karanlıkta."

Uzun boylu, kıvrıkcık kumral saçlı, çakır gözlü, yakışıklı bir gençti Cafcaf'ın bu oğlu. "Heç değil bu kurtulsun; bizim çektiğimizi çekmesin dedik ya, kulağasma, o da okumadı..." diye yakınırdı Nuri. Anası, dul kızkardeşlerinden biri ile kızı, kendi kızları, oğlu; evi kalabalık, geçimi zordu Cafcaf'ın. Şehire üç saat uzaklıkta, Gülmez'deki bağlarında otururlardı yaz kış. Toprak eğimli, kıraç, suyu az... Sekiz dokuz nüfus; geçimi gerçekten zor bir dünyanın kullarıydı Cafcaf'giller. "Askerlikte, esirlikte cennet bahçesi belleyip yere göye koyamadığım aha bu bağmış, bu dağın başıymış Çavuş!.. Anamı ağlatır; kanımı, canımı emer yaz kış... Bi bak hele üstte yok başta yok... Kursağımızın bir ucu büzülmüş bizim açlıktan..." diye yakınırdı Nuri; "Sırası gelmişken öte yana şehit yazılmak vardı ya olmadı işte..." derdi de gülümserdi yarım ağız.

Babasının zorlamasına, ikide bir yakasından tutup hocaya getirmesine dayanamayıp on bir yaşlarındayken evden kaçtığı biliniyordu bu İbrahim'in. On bir yıl hiçbir yerde görülmedi, haberi gelmedi. İstanbul deyip yola düşmüşken; kervanlara katılıp Bitlis, Van, Urmiye, Tebriz, Horasan, Taşkent'e değin İran'ı, Türkistan'ı, Yukarı Hindistan'ı hep dolandığını; çok yer gördüğünü, çok adam tanıdığını; İstanbul'a yolunun düşmediğini anlatırdı.

"Ne yer, ne içer, neyle geinirdin İbrahim?" diye sor-
duklarında, hiç sesi çıkamaz, söyleneni duymazdı sanki ilk
günler. atku atıp incesinden kalınından renk renk halı
dokuduğu; palan kurup koca koca taşları yerinden edip
yonttuğu; en umulmadık yerde kuyu kazıp su çıkardığı;
taştı, kerpiti, kiremitti, eline ne geçerse ölüp biçip duvar
rdğu, hatıl atıp dam rttğu görüldü sonraları. Maden
eritmek, kalıp yapmak, tunç dökmek; ustası, bileni tken-
miş, akıl ermez bir nice zanaat gelirdi elinden. Hocaların,
medrese mollalarının kendi aralarındaki 'arabi', 'farisi'
tartışmalarını duyduğunda İbrahim'in bıyık altından kıs
kıs gldğuğu anlatırdı görenler. Dayanamamış, Arapkir-
li Abdülhalim Hoca derler, 'arabi'si, 'farisi'si yüksek bir
Efendi Hoca önüne almış, sınava çekmiş İbrahim'i cami
nnde. Dönmüş; "Eee eyi, eyi... Diline dimağına evik
de, kitabi değildir..." demiş dinleyenlere, "Uluma, ahkma
uymaz."

Konuşa konuşa şehroz çıkışına vardıklarında, bağ-
manılardan drd yokuş aşağı Mezre yoluna saptı, İbra-
him kaldı.

"Sen nereye?" diye sordu Yusuf.

"Oduunu Ekmekigile verecem avuş; istediler."
zm sepetlerini gösterdi eliyle; "Bunları da Gani Ağa-
ya..."

"İyi..."

"İyi de, hep veresiye Ağam. Topla, apar, götür ver...
Yaz deftere. Zor babama lf anlatmak. 'Parasını... alma-
dan verme,' diye tutturmuş. Kimde para var ki alasın? De-
sen bi türlü demesen bi türlü..." Bir süre sustu; arada bir
başını kaldırıp Yusuf'a bakıyordu. Birden; "Mebus olacak-
mışsın Ağa, aslı var mı?" diye sordu.

Ağa Camisinin arkasından Kömür Meydanına çıkan
sokağın başına gelmişlerdi. Yusuf attan indi, yuları eline
aldı;

"Kimden duydun İbrahim?.. Kim söyledi?" diye sordu il-

gisizce.

Cafcaf'ın İbrahim sokuldu; çakır gözlerini yandan yüzüne dikti Kâhya'nın;

"Diyenler çok... İsteyen, istemeyen de çok Ağam... Aslı var, aslı yok diyen de çok da, ben isterim..." dedi, tok tok, sesini denetleyerek; "Ben isterim ki olasın... Ondan sordum."

Başkaca bir şey konuşmadılar. Ekmekçigilin fırınına geldiklerinde ayrıldılar.

Seçim duyurusunun duvarlara asıldığından sonraki günlerde, Yusuf Kâhyaya doğrudan ya da dolaylı, "Mebus olacaktıydın..." diye soranlar çoktu. Cafcaf'ın İbrahim'in dediği, artsız, hesapsız bir gönül sözü idi... Soru soranlardan kiminin; "İşte ta başında, İttihatçıdan yana çıkıp sıraya girenler İttihatçı; İttihatçılım diyemeyenler 'muhalif' oldular... Ayandı, mebastu, mevkiydi, mansıptı, bir zaman da bunun kavgası sürer..." demeye getirdiklerini; kimilerinin de ne olduğunu pek kavrayamadıkları 'Hürriyet'i, sorularıyla denek taşına vurduklarını sezinlerdi Yusuf.

Kıbrıslı Kâmil Paşanın sadarete gelişi; Mehmet Nuri Beyin valiliğe geri dönüşü; İttihatçı karşıtlarının bir araya gelip yandaş toplamaya çalışmaları; ahalinin bildiği, bildiğini sır deyip kendine sakladığı, kendi dışında olaylardı. Telgrafçı Rıdvan'ın, Mehmet Sait Bey aracılığı ile Cemiyetin Selânik merkezinden 'talimat' aldığını; "Şu şöyle olsun... bu böyle olsun..." demeye getirip pek tutturamadığını biliyorlardı. Baytar Üsteğmen Fehim Cezmi ile Alay Mülhakı Ali Abdi Efendinin başını çektikleri genç subaylardan bir grubun, Cemiyet'in kayıtlı üyeleri oldukları; günü geldiğinde silâha sarılıp son sözü bunların söyleyeceği inancı yaygındı.

Miralay Canpolat Bey, Kapucuzade Remzi Hoca,

Emekli Defterdar Namık Bey gibi 'Hürriyet'in ilanından sonra İttihatçı yandaşı oldukları ortaya çıkan etkili kişilerden çoğu; "Anayasa ilan oldu, amaca ulaşıldı.. Şimdi seçim yapılınca, Meclis toplanınca değin, düzeni korumaktan, yasalara uymaktan öte yapılacak şey yoktur..." demekteydiler.

Yusuf, atı yedeğinde Tabakane yokuşunu inerken, iki gün öncesi; İpekçi Cevdet Beyin; eski Vali Vekili Esat Hilmi Beyle şimdi yeniden ortaya çıkan Umran Rauf'un, Sadrazam Kâmil Paşayı kendilerine bayrak edip "Evet, hürriyet oldu... Padişahım:z Efendimiz uygun görmüş, Kanun-u Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymuş! Hürriyetse, herkese hürriyet!.. Bu Selânik'teki merkezin, şu İttihatçı falanın, bir başkası bilmem kimlerin istedikleri deyip milleti dinine, devletine karşı ayakta tutmak neyin nesi? İşte hürriyetse biz de varız! Seçimse, biz de varız!" deyip toplantı üstüne toplantı yaptıklarını anlattığını anımsadı... "Bekle... Beni bekle..." diye arkasından seslenen yaşlı Keçvörk'un sesine döndü.

İl Seçim Kurulu, seçim çevrelerindeki birinci seçmenlerin 3 Kasım günü ikinci seçmenleri seçmeleri kararını aldı. İkinci seçmenler, üç gün sonra il merkezine gelecek, mebusları seçeceklerdi.

Vali Mehmet Nuri Bey, Hüseyin Pertev'in bodrumundaki basımevinde, koca koca harflerle seçim duyuruları bastırdı, duvarlara astırdı. Paşa Camisinin çıkışında, ana-caddeye bakan taş duvarın orta yerindeki duyurunun önünde, başlarını dikip gün ortasında aya bakar gibi durup bakanların çoğu; seçmek seçilmek için; erkek olmak, vergi vermiş olmak, başkaca kişilerin hizmetinde bulunmamak gerektiğini öğrendiler ilk kez. Bunlar açık, anlaşılır şeylerdi de, şu, 'müntahibi evvel', 'müntahibi sani' sözleri, bilenden bilmeyenden çok kişiye biraz karışık geldi.

"Mamo kardaş, gözüm, okumuş adamsın; de hele, ne demek oldu şimdi bu?"

"Hangisi?"

"Müntahibi... evveli... sanisi?"

Mamo kardaş hiç duraksamadı;

"Evveli evvel işte," dedi, "bilmeyecek ne var? Müntahibi evvel, müntahibi sani..."

"Doğru ya..." diye onayladı beriki; "anlamayacak ne var..." dilinin ucuna gelen bir benzetmeyi söylemedi, yutkundu.

Mamo kardaş da aralarında birçoklarına anlaşılmaz gelen bir başka şey; birincisinde olduğu gibi bu ikincisinde de; anayasa, seçim, meclis... hemen arkasından seferberliğin, kavganın, kargaşanın geleceği korkusuydu: "Bulgarlar bağımsızlıklarını ilan etmişler! Avusturyalı Bosna-Her-

sek'e girmiş... Arnavutluk'ta isyan çıkmış! Milli Aşireti ayaklanmış!.." Bunları duyup anlayanlardan kimileri; "Osmanlıya dirlik vermeyecek gâvur, hürriyetten değil..." dediler de; çulun çürüdüğü, suya sabuna pek gelmediği gerçeğini kendilerine sakladılar.

Eylül ayının son günü Kapucuzade, İl Eğitim Müdürlüğü görevinden ayrıldı, kulübün başkanlığını üstlendi. 'Fırka' sözcüğü dillerdeydi; İstanbul gazetelerinde 'fırka', Hüseyin Pertev'in gazetesinde 'fırka', tartışmalarda, söyleşilerde 'fırka'. Memuriyetten ayrılıp kulübün başına geçmesiyle, Kapucuzade'nin siyasete soyunduğu, 'fırka reisi' olduğu söylendi hemencecik.

Kapucuzade, iki hamalın güçlkle taşıdığı ceviz bir masa getirdi evinden; kulübün arka odasında, başköşeye yerleştirdi; geçti oturdu arkasına. Canip Efendinin, Namık Beyin, daha birkaç kişinin yardımlarıyla; paraydı, koltuktu, halıydı, bayraktı; bağış topladı donattı kulübü. Pencerelelere perdeler gerildi, tavandan aşağıya avizeler asıldı; oturulası, söyleşilesi sıcak bir yer oldu kulüp.

Telgrafçı Rıdvan, Defterdar Yardımcısı Fuat Fikret Efendi, Baytar Üsteğmen Fehim Cezmi, Yüzbaşı Feyyaz, Üsteğmen Sungur Efe, başından sonuna, kulüpteki her toplantının içindeydiler. Miralay Canpolat Bey çağrılmadıkça toplantılara katılmaz; arada bir Ali Abdi Efendiyi gönderir, kulübün havasını öğrenmeye çalışırdı.

Canip Efendi ile Namık Beyin katıldığı toplantılar; sanki fırka kurulmuş, yasası, tüzüğü de oluşturulmuş gibi; derli toplu, düzenli toplantılardı. Eski Kadı Canip Efendi divanda, yargı yerinde oturduğu gibi otururdu; eli sakalının ucunda, gözü konuşan kimse onun gözlerinin içindeydi...

Günler geçti, tartışmaların sonu gelmedi. İttihatçı yandaşları kimlerin mebus seçilebileceği konusunda anlaşılamadılar. Kapucuzade'nin, Canip Efendinin, Yusuf Kâhyanın, Telgrafçı Rıdvan'ın, İpekçi Cevdet Beyin adaylıkla-

rı üstünde duruldu. Askerlerin, Kapucuzade ile Telgrafçı'nın memur oldukları, seçilebilmeleri için görevlerinden ayrılmaları gerektiği yollu görüşleri vardı. Kapucuzade, hemen o günlerde görevinden ayrıldı; aday olmak istediğini; seçilir, Meclise giderse, bugün burada ne söylemiş, neye inanmışsa, açık açık onların arkasında olacağına söz verdi.

Bir yandan Ali Naki Beyin yerine posta müdürü olmak için çalmadık kapı bırakmayan, öte yanda, fırka reisliğine, mebus adaylığına özenen Telgrafçı Rıdvan, kimseye güven vermedi. Telgrafçı'nın arkasında yeterli destek bulamayacağını anladığı, istifa edip ortaya çıkmayı da göze alamadığı söylendi.

Canip Efendi, 'kendisinden daha elyak kimse bulunmadığı cihetle', evet deyip aday olması istendiğinde, anlaşılır bir alçakgönüllülükle geriye çevirdi öneriyi;

"Hiç istemez miyim? Bu çorbada benim de tuzum bulunsun isterim..." dedi, gülümsedi; "Hırs-ı piri demişler, yaş yetmişi aşar da gözü gönlü açılıverir insanın, doymaz... Yok, beyler!.. Bura nere, İstanbul nere? Neyle giderim, nasıl giderim? Gitsem nasıl döner gelirim? Başınızdan savacaksanız bir başka yol bulun. Benim yerim burası..."

Nazdır, inceliktir diyenler yanıldılar. Araya Miralay Canpolat Beyi, Mektupçu Rüştü Beyi koyanlar da bir sonuç alamadılar.

Miralay adına bir akşamüstü evine gelen Yüzbaşı Ali Abdi Efendiyi hoşça karşıladı, divanda yer gösterdi, yanına oturdu eski Kadı;

"Siyaset dediğin şeyde, yerine göre, akıl da vardır ataklık da... Öfkeyle hoşgörüyü, zorla yumuşaklığı, sözle suskunluğu birlikte götüreceksin Yüzbaşı Bey... Suyla ateşi aynı tasta taşıyacaksın... Unutmuş görünüp üstünde düşüneceksin; acı çektiğin yerde gülüp gezebileceksin. İyi siyaset yapmak için bunlar gereklidir; ne edip edip bu ka-

lıba girmek gerekir.

Övünecek çağım değil benim; bilen 'bilir, yaptığını tam yapan adamım ben. Öyle de olur böyle de olur demedim hiç. Ne edeyim ki çağımız geçti bizim. Bu hurda gövdeyi neresinden tutsam elimde kalır. Bırakalım kendi haline, gününü beklesin.

Gençler üstesinden geleceklerdir; soyunsunlar siyasete... 'Emrûhüm şûrâ beynelhüm', bir gün birileri çıkar da bize bir şey danışırса odur bize beylik... Böyle söyle Canpolat Beye. Gözlerinden öptüğümü de söyle," dedi, gönlünü aldı, yolcu etti Ali Abdi Efendiyi.

O ilk günlerde, Yusuf'un adaylığı üstünde şöyle bir duruldu, geçildi. Canip Efendinin; "Haber salın... Görüşün. Ne diyeceğini bir öğrenin bakalım," sözleri araya gitti. Çağırır çağırmaz Kâhya'nın geleceğı, 'evet' diyeceğı sanıldı. İkinci, üçüncü aday üstünde görüş birliğı sağlanılıncaya değin, 'Kâhya elde bir' beklenilmeye karar verildi.

Hemen aynı günlerde, Esat Hilmi Beyle yandaşları, Hürriyetçi bilinenlerin karşısında yer aldılar. Bunlar, gizliliğın, fısıltının, baskı altında görünüp yakınmanın daha çok yandaş toplayacağı inancındaydılar. Açıktan açığa söyledikleri, "Hürriyettir, seçimdir!.. İlk ayağı kalkan onlardır, diye meydanı İttihatçılara bırakmak olmaz!" türünden sözlerdi. Kulaktan kulağı fısıldadıkları, var güçleriyle yayıp yerleştirmeye çalıştıkları sözler ise yenir yutulur gibi değildi: "Padişah, Halife düşmanlarıdır bunlar!.. Frenk azdırması Jöntürktürler... Masondurlar! Servete, dine, diyanete karşıdır!.."

Günler geçti, kulüptekiler, Esat Hilmi Beyle Umran Beyin yanında toplanan muhaliflerin, özellikle de, Telgraf Müdürü Ali Naki'nin, Sarı Saffet'in, Hoca Hüsamettin'in, Yağcı Zübeyir'in; aşiretlerden Celadet ile Kâmuran beylerin; Ermeni Nalcıyan, Noramyan, Sinelyan ile birçok yan-

daşlarının, dört bir yanda, İttihatçı deyip ağı saçtıklarını gördüler.

Bunlar ilk günlerde, Umran Rauf'u, Hoca Hüsamettin'i, bir de Bedirhanlı Celadettin'i seçimlerde aday göstermek kararını aldılar. İşin içinde, "Nalcıyan, Noramyan, şu bu, Ermeni keferesinin, Umran Rauf rezilinin, bir de Bedirhanlı eşkıyasının" bulunduğunu öğrenen Hoca Hüsamettin; "Haşa!.. Sümme haşa!.. Kimlerin kapı yoldaşı bellemiş bizi bunlar? Ben beni şaşırmadım... Gidin... Gözüm görmesin!" diye bağırdı, ossaaat kapıyı kapayıverdi bunların yüzüne.

Akşam alacasıydı. Gün batıdaki kayalık tepelerin arasına girmiş, o yanı puslu pembe ışıklara boğmuştu. Darkapı'ya inen geniş taşlık yolun üstünde gölgeler uzun uzun-
du.

Yusuf, Üçlüle'nin yalağında atlarını sulayan Şüşnazlı iki yolcuyla selâmlaştı, geçti.

Şuayıp, ipekhanenin çift kanatlı büyük kapısının önündeydi, Yusuf'u gördü, yaklaştı;

"Seni beklerim Kâhya... Vaktin var mı? İçeri gel," dedi, gülümsedi.

"Neden? Hayırdır akşam vakti..."

"Buyur gel hele, hayırdır."

Başını çevirdi, batan güne baktı Yusuf. Yan yana yürüdüler. Kapıya vardıklarında geri durdu, yol verdi Şuayıp;

"Buyur... Cevdet emmim Mezre'den geldi... Diyecekleri varmış."

Uzunlamasına, üç katlı, büyük bir taş yapıydı ipekhanesi. Giriş katın tavanı, taş zeminden yukarıya üç adam boyu yükseklikteydi; bakınca, dipteki merdiven aralığından bir de sıra sıra demir parmaklıklı küçük pencerelerden başka bir şey görünmez; loşluk bir uçtan bir uca uzar giderdi.

Şuayıp, girişin hemen yanında, taş basamaklarla çıkılan 'ön oda' dedikleri bölmeye aldı konuğunu.

Kemerli kapısı, kubbeli tavanı, ahşap döşemesi ile ön oda; zemin katın ürkütücü büyüklüğünden, loşluğundan koparılmış, yapı içinde yapı; ışıklı, ışıltılı bir yerdi. Döşemedi tavana ak, alçı kaplamaydı odanın içi; oymalı, de-

mir parmaklıklı pencereler de öyle; oylumlu, aydınlık.

Dipte, sol tarafta bir tezgâh, karşısında bir sedir; ondan öte, sıra sıra kumaş raflarıyla kaplıydı duvarlar.

Kumaş raflarının hemen hepsi de boştu o günlerde.

İpekçiler; rahmetli Osman Bey ile oğulları, torunları; Doksanüç öncesinde Yukarışehir'in tezgâh sayısı en çok olan ipek dokuyucularıydılar. Oğullar, kızlar, gelinler, damatlar, geniş, eski varsıl bir aileydi aile. Evlerinde, bahçelerinde, birer ikişer torba koza üretip getirenler, aldatılmayacaklarını; yılına, üretimine göre, o yıl ederi ne ise o kadarını alacaklılarını bilirlerdi. Dokunduydu, dokunacaktı, satıldıydı, satılacaktı... kimsenin parasını bekletmezdi İpekçi Osman Bey.

İpekçi Osman Beyin, koza getiren üreticilerin arkasından, oğullarına dönüp, "İyi bakın... bunlara iyi bakın... Lokmanızda hakları vardır... Her lokmanızda hakları vardır bunların..." dediği anlatılırdı.

Günü geldiğinde ipekhanenin giriş katında, kazanlar kurulur, buğulu kaynar sulara kozalar çekilir, ipekler tel tel sarılır, yumaklanırdı. İkinci kat, ipeğin renk renk boyandığı, sarılıp çilelendiği yerdı. Dokuma tezgâhlarının bir bölümü bu katta, çoğu üçüncü kattaydı.

Savaş sonrasında liman kentlerinden gelen alıcılar, dışsatımın durduğunu, iç piyasada da satışların alışılmışın çok, çok altında kaldığını söylediler. Bir yıldan ötekine fiyatlar düştü, mal elde kaldı. Raflar, renk renk, incesinden kalınından; düz, işlemeli, sırma işlemeli, dürüm dürüm ipeklilerle doldu taşıtı. Osman Beyin ölümünden sonra oğlu Mümtaz Bey, ara ara iki kez, yığınları yok pahasına elden çıkardı. Alıcı, Gence'den geldiğini söyleyen bir Yahudi tüccardı. Geldi, görüştü, elli altın pey bıraktı; "Kıştan önce gelir götürürüm malı..." dedi, geçti gitti. Kış geldi, bastırdı... Yahudi gelecek, malı götürecek, paranın geriye kalanını verecek... Mümtaz Bey bunaldı.

O yıl ilk kez, üreticilerin karşısında ipekçilerin yüzü

eğikti.

Mümtaz Bey, elinde avucunda olanları alacaklılarına dağıttı... Ustalarına yol verdi; kapısını bacasını örttü, ipekhaneyi kapattı.

Ağaçlar yeşerdiğinde üreticiler, bildiklerince, dut yapraklarını toplayıp serdiler sergilere, kurtçukları üstlerine saldılar... Tırtıllar kozalandı, ipek çekiminin günü geldi geçecek Mümtaz Bey ne ipekhaneyi açtı, ne de kozalara alıcı oldu. Öteden beri sıkıştıranlara, "Alsın işte... Paraya bakan kim? Oldu oldu, olmadı olmadı..." diyenlere direndi: "Elimde olaydı bir gün durmazdım. Alıcı yok! Şimdi ben 'getirin verin' diyeyim de kimin kanına gireyim? Ne edelim, kimse kusura bakmasın..." dedi.

Anca o günlerde geldi Yahudi Yurados. Parayı bi tamam ödedi, malları kervana yükledi, vardı dikildi Mümtaz Beyin karşısına; "İş iştir... Dünyanın dört bir yanında işim, adamım, aksatam vardır. Gocunma, yüzünü asma... Geç kaldım, gelemedim; iştir, olur..." dedi, burnundan burnundan konuşarak. "Mal iyi... Mal kalite!" dedi sonra da; "Vergisi, rüsumu, taşıması; burada bir verdiğime götürdüğüm yerde üç almamışsam, keseden gider... Kimse bakmaz Yurados'un yüzüne..." diye ekledi.

Mümtaz Bey, Yahudi Yurados ile gelecek yılın dokumaları için yeniden anlaşıp ipekhaneyi açasıya, üreticilerin büyük bir bölümü, kurutup kurtarabildikleri kozalarının çoğunu elden çıkarmış, yok pahasına adını sanını bilmedikleri toplayıcılara kaptırmışlardı.

İpekhannenin içine düştüğü kargaşa yıllar sürdü. Koza üreticileri ürettikleri kozanın, ipekçiler dokuduklarının kaç a alınacağını kaç a satılacağını bilemediler. Yahudi Yurados'un; sonraları sözüne güvenilmez birkaç alıcının daha; ne gün gelecekleri, ne alacakları, kaç para verecekleri bilinmezdi.

Sonunda koza üretimi de, dokuma işi de tavsadı... Dokuma ustaları birer ikişer işlerini bıraktılar... Tezgâhların

bir bölümü tozlandı, örümceklendi durdukları yerlerde. Çalışan tezgâhlar, işin özüne, ustalığına varamamış mevsimlik işçilerin elinde kaldı. Renk renk, hışır hışır, sırmalı, işlemeli çarşafılar, pembezarlar, örtüler beşe üç, beşe dört azaldı. Niceliği yanında niteliği de düştü üretimin. İpek de ipekçilik de önemini yitirdi.

İpekçigil ailesinin iç içe bitişik konakta yaşadığı serüven, dışardan pek belli olmasa da, varsılıktan yoksulluğa, gösteriştten kofluğa, beylikten kulluğa, amansız, acılı bir sürüklenişti.

İpekçi Osman Bey, Doksanüç savaşının sonuna yaklaşıldığı, küçük oğlu Cevdet'in Kars'ta kuşatma altında olduğu günlerde öldü; ipekhane ile kalabalık konağın yönetimi, bir başına Mümtaz Beyin üstünde kaldı.

Mümtaz Bey babasının sürdürdüğü düzeni olduğu gibi sürdürmek istedi; tıpkısı tıpkısına, nasılsa öyle... Ne var, dışsatımlar durmuş, yerli alıcılar yüzüne bakamaz olmuşlardı malların. Üstüne üstlük, biriktirilmiş paranın nerede saklandığını bilen de yoktu.

Yıllar önce, karısı Esma Hanımın ölümünden sonra Osman Beyin, sevgili torunu Nimet'ten başkasının girip çıkmasına izin vermediği odası da arandı didik didik. Boşuna...

O yıl, Mümtaz Bey, kadınların kolunda, boynunda, çekmecelerindeki takıların bir bölümünü aldı, paraya çevirdi de, kozacıların parasını güçlkle ödeyebildi. Tek umudu, savaşın bitmesi, kardeşi Cevdet'in gelmesiydi.

Gelemedi Cevdet Bey... Kars kuşatması, arkasından tutsaklık, genç adamın baba ocağına dönüşü iki yıldan uzun sürdü.

Cevdet Bey, az konuşur, çok dinler, 'eline, diline, beline sağlam' bir kişiydi. Osman Bey, keskin zekâsına, ataklığına, onurluluğuna çok güvendiği bu küçük oğlunu, çocuk yaşında yanına alıp ta İstanbul'a götürmüştü; "Okusun da ne okursa okusun," diye yıllar yılı para dökmekten çekin-

memişti.

Abdülaziz'in son günlerinde, Cevdet Beyin, Mithat Paşanın özel kâtibi olduğu söylenirdi. Abdülhamid'in cülu-su, arkasından Mithat Paşanın tutuklanıp yargılandığı günlere gelindiğinde; Cevdet Bey, anlatmaktan hiç hoşlanmadığı, karanlıkları, korkuları yaşadı; tutuklandı, sorgu-landı, işkence gördü... Her şey bitip aklandığında; üstün-de 'İhtiyat Zabit Namzedi Cevdet Efendi' yazılı bir kimlik tutuşturuldu eline, doğruca Kars Kalesi Komutanlığı em-rine gönderildi. Savaş... Tutsaklık... Dönüş... İçi Abdülha-mid'e de, yönetimine de öfkeyle dolu, bir kapalı kutuydu ondan öte Cevdet Bey.

Hürriyet'in ilan edildiğinin duyulduğu gün, yeğeni Şuayıp'la birlikte, ipekhanenin anayola bakan demir par-maklıklı küçük pencerelerini boydan boya bayraklarla do-nattı Cevdet Bey. Davulculara, zurnacılar para verdi, çar-şı içini, kale önünü, kayabaşını dolaştırdı gümbür güm-bür!.. Günlerce atından inmedi; 'Yukarışehir'den Mez-re'ye, Mezre'den Yukarışehir'e gitti geldi; Hürriyetçi yan-daşlarıyla, ipekhanenin ön odasında yemekli toplantılar yaptı... Sorulduğunda, kendisini tanıyanların hemen hep-si; "Cevdet Bey mi?.. Evet, İttihatçıdır..." dediler.

Şuayıp ön odada, kulüpteki görüşmeleri anlattı Yu-suf'a. Fitilli çuhadan külotu, körüklü çizmesi, üstten cepli ceketi, başındaki şayaktan siyah başlığıyla, amcası Cevdet Bey gibi giyinirdi Şuayıp. Yine de duruşunda, bakışında, konuşmasında, özentiden çok, kendine yakıştırdığı bir iç-tenlik, yumuşaklık vardı. İpekçigil ailesinin yetişkinleri arasında en genç olanıydı. Babası Celâl Bey, emmim dedi-ği büyük amcası Cevdet Beyden olsa olsa iki yaş küçüktü.

"Kulüptekiler Kapucuzade'nin, Canip Efendinin, bir de senin namzetliğini istediler... Karşı çıkan olmadı Kâh-ya. Lakin, 'istemem' dedi diretti Canip Efendi..."

"Neden istemedi?"

" 'Yaşlıyım. Dilediğim gibi yapamayınca mebusluk benim neyime?' demektedir."

Cevdet Bey geldiğinde konuyu baştan alıp yeniden görüştüler.

Cevdet Bey;

"Beni namzet gösterirlerse bir olalım, birlikte olalım isterim Kâhya," dedi açık açık. "Kapucuzade iyidir, hoştur... Lakin Telgrafçı'yla olmaz bu iş..." Muhalif diye ortaya çıkanları bir bir saydı döktü; "Kimlermiş bu muhalifler, duydun mu Kâhya? Esat Hilmi'yi, Umran Rauf'u bilmeyen yok... Ya arkalarında topladıkları kimler?.. Bırakalım bildiklerini işlesinler, güçleri yeterse adamlarını çıkarıp göndersinler mi?"

İpekçi Cevdet Beyin, tabakanenin kiralanması kavgasında Umran Beyden yana ellerinden geleni yapmaktan çekinmeyen Hacı Münir ile Çolak Burhan'ı; onların hemen arkasından, kozaları peşin para üreticiden toplayıp İpekçigilin belini büken tüccardan Nalcıyan ile Topal Tarlıyan'ı yüzünü buruşturup gözlerini kısarak anması gözünden kaçmadı Yusuf'un. Ötede; obalarda, köylük yerlerde; Bedirhanlıların Celadettin ile Kamuran'ın bir yanda; Seydili Nizam Beyle Perili Hıdır Ağanın, Kazankulu'dan Faro Kasım Ağanın bir başka yanda, gününe, çıkarlarına göre kavuşup koptuklarını anımsadı Kâhya. Siyasetin çarçabuk nereye gelip dayandığını geçirdi aklından.

Tabakanenin kiralanması işinde İpekçi Celâl Bey kendilerinden yana olmasa, Umran Beyin çoktan işe el koymuş olacağını; Seydilileri, Perili Hıdır Ağayı, Kazankuluları, hepsini hesabına almış da öyle konuşurdu İpekçi Cevdet Bey...

"Benim adımın anılması, nedendir belli..." dedi Yusuf. "Umran Rauf curnal düzdü, adımızı çıkardı... Mebus olup da ne götüreyim ne getireyim ben? Uygunu senin, Kapucuzade'nin; yaşlı da olsa, Kadı Canip Efendinin namzet-

liğidir... Ben gider görüşürüm Kapucuzade'yle. Beni bağışlasınlar," diye bitirdi sözünü.

"Ön odanın kubbeli küçük pencerelerinin arkasında gün dönmüş, akşam karanlığı koyulaşmıştı. Konu değişti; Mehmet Sait Beyden, Telgrafçı Rıdvan'dan, Umran Rauf Beyden söz ettiler bir süre.

Mehmet Nuri Beyin gelişiyle, İttihatçı yandaşlarının il yönetiminde de güç kazandığı görüşündeydi Cevdet Bey. Meclisin açılması, bakanlar kurulunun yeniden oluşturulmasıyla memleketteki ikircikli havanın büsbütün dağılacağı kanısındaydı;

"Memur kısmı emir kuludur; yukarıdan ne denilmişse doğrusu odur onlar için derler ya, her zaman değil..." dedi. "Kâmil Paşa bugün var yarı yok. Önünü görür, adımını hesaplar da atar benim bildiğim Mehmet Nuri Bey. Boşunadır Esat Hilmi'nin, şunun bunun ortalığı karıştırmaya kalkışmaları."

Yusuf çıkmak için kalktığı anda, amca yeğen İpekçiler, dış kapıya kadar birlikte yürüdüler kendisiyle. Kapı önünde dikilip uğurladılar.

Mebus adaylığını istemeyişine İpekçi Cevdet Beyin, içten içe sevinip sevinmediğini pek kestiremedi Kâhya.

Kadı Canip Efendi ile Namık Bey, kulübün salonunda birbirine hiç benzemeyen iki eski koltukta yan yana oturmuşlardı:

"Ne ki vardır, var olanın zıttı da vardır denmiştir Namık Bey kardeşim... Doğum vardır, ölüm de vardır... Bitiştir, iç içedir. Doğum ölümü getirir, ölüm doğumu denmiştir. Biri olmadan öbürü olmaz. Bize düşen bunu böyle bilmek, anlamaktır... Olup bitenin cevherini görmek, Hakk'ın adaletine gönül vermektir..."

Ekim güneşi pencerelerden doğru salonun ta orta yerine, ucundan ucundan tozlanmış tarazlanmış halıya uzanmıştı. Işık hüzmelerinin içinde binlerce toz zerreciği uçuşur dururdu.

Namık Bey, Canip Efendinin, yaratan ile yaratılanın bir olduğu, varlıkların değişmelerinden öte ne var ne de yok oldukları üstüne söylediklerini kavramaya çalışırken, gözucu ile pencereden dışarıya bakıyordu.

Anacaddeden çarşı içine ayrılan geniş sokağın giriş yerinde, köşeden aşağı, küçük bir kalabalık, dikkat çekmek istemezmiş gibi, ikişer üçer dolanıp durmaktaydı.

Canip Efendi söze ara verince, Namık Bey pencereye döndü, boynunu uzattı;

"Karşıda birileri var, neyin nesidirler anlamadım..." dedi, "Gözleri bizim burada..."

Toplantı saati önceden kararlaştırılmıştı; üyeler o gün bir araya gelecek, mebus adaylarının kimler olacağı konusunda son sözlerini söyleyeceklerdi.

Üyelerin bir bölümü öğle ezanının okunmasından az sonra geldi; geriye kalanlar birer ikişer onları izledi. Fe-

him Cezmi, Adalı Feyyaz, Sungur Efe, eski Kadı'nın yanındaki kanepede, Mektupçu Hasan Rüştü ile Nuri Şerif karşı koltuklarda yerlerini aldılar.

Kapucuzade, dipte, örtüsüz yuvarlak masanın başına geçti, bir bir salonda bulunanları gözden geçirdi; çaycı Salim'in çayları dağıtıp çekilmesini bekledi;

"Cevdet Bey?.. Şuayıp Bey?.." dediği sıra, amca yeğen İpekçiler kapıda göründü. "Çoğumuz burdayız," diye değiş-tirdi sözünü Kapucuzade. "Hem çaylarınızı için hem de bana kulak verin arkadaşlar. Bildiklerimizi bilmediklerimizi ortaya koyup seçim işini bir karara bağlayalım bugün."

"Tamam Hoca..."

"Hay hay..."

"Nasıl münasipse..." sesleri geldi oturanlardan.

Hoca Hüsamettin elini eteğini çekmiş olsa da, Ermenilerden, aşiretlerden bir bölümünün; 'teşebbüs-ü şahsi', 'adem-i merkeziyet' sözlerine kulak kabartan kimi çıkarıcıların, İttihatçı deyince hop oturup hop kalktıklarını; kendi bildiklerinden mebus seçtirmek için her türlü yalana, yıldırımaya, aldatmacaya başvurduklarını anlattı Kapucuzade:

"Ne sonuç alırlar bilmem... Esat Hilmi Beyin kendisi, Umran Rauf, Celadet ya da Kâmuran beylerden biri, mebus namzetleri bunların... Ermeni Cemaati, namzetlerden birinin Sinebyan ya da Topal Talciyan olmasını istemiş..."

Salondakiler gözlerini dikmiş dikkatle dinliyorlardı Kapucuzade'yi. Elinde askı, bardakları toplamak için içeri giren çaycıyı işaret etti, konuşmasına ara verdi Kapucuzade. Salim bardakları toplayıp çıkıncaya kadar kimse konuşmadı.

Salim çıkar çıkmaz;

"Merkezleri neresi? Başları kim bunların? Arkalarında birileri vardır zaar Hoca?" diye sordu İpekçi Cevdet Bey.

Başını öne arkaya salladı Kapucuzade;

"İşin orası epey karışık Cevdet Bey... Prens Sabahattin ile arkadaşlarının, kurdukları mı kuracakları mı neyse, bir Ahrar Fırkası varmış... Onu arkalarına aldılar diyenler var. Başka fırkalardan da söz ediliyor... Sadrazam Kâmil Paşaya güvendikleri, alttan alta Paşa'dan destek gördükleri de söyleniyor," diye yanıtladı soruyu.

Kapucuzade sözünü henüz bitirmişti ki;

"Oouu... Uuu... Yuuu! Tut! Hele... hele... Yürrüüü..." bağırışları, boğuk uğultular geldi dışardan...

İçerdekiler hep birden ayağa fırladılar, pencerelere üşüştiler. Aşağıda, kulüp ile karşı dükkânlar arasında, orta yerde, sakınır gibi, başı omuzlarının arasında, kolları açık, bir başına dikilip duran Telgrafçı Rıdvan'ı gördüler ilkin... Rıdvan'ın arkasında, karşı kaldırımında, köşe başından anacaddenin ortasına kadar, fesli, külahlı, puşulu, türlü kılıkta iki yüz iki yüz elli kişilik, çoğu gençlerden bir kalabalık toplanmıştı. Yumrukları havada, yüzleri yukarıdaydı bunların... Perdelerin aralandığını, kulüptekilerin pencerelerin önünde toplandığını görünce; önce tek tek sonra bir ağızdan bağırıştılar:

"Padişahım çok yaşa!.. Kâmil Paşa Kâmil Paşa çok yaşa! Allah-ü Ekber, Allah-ü Ekber..."

"Bu ne?"

"Bunlar da kim?"

"Ne istiyorlar?"

Şaşkınlık geçmeden, iri bir taş parçası, orta pencerenin çerçevesine vurdu; içeriye dışarıya cam kırıkları saçıldı.

Aşağıda; "Allah-ü Ekber! Allah-ü Ekber!" haykırışları daha bir yoğunlaştı; taş, sopa, kesek parçaları yağdı pencerelere...

Soluk soluğa merdivenleri tırmanıp salona giren Telgrafçı Rıdvan'ın yüzü kızıl kara bir renk almıştı. Eşiğe yakın durdu, sırtını duvara verdi;

"Azmış... Azdırılmış imansızlar! Şunlara bak!" diye söylendi kesik kesik...

Elleri tabancalarının kılıfında, merdiven aralığına seğirten Yüzbaşı Feyyaz ile Üsteğmen Sungur Efenin önüne geçti Hasan Rüştü Bey;

"Meseleyi büyütmeyelim efendim... Rica ederim. Bekleyelim," dedi soğukkanlılıkla.

Dışardaki patırtı, uğultu on on beş dakika daha sürdü. Çarşı Meydanından yukarıya yirmi kadar silâhlı zaptiyenin geldiğini gören kalabalık toparlandı; dağınıkça duranlar, arkalarına bakarak, birbirlerini itekleyerek koşuş-tular; anacaddeden yukarıya, sokak aralarına çkıldiler çarçabuk. Silâhlı zaptiyeler yetiştiğinde, görünürde birkaç küçük çocuktan başka kimse yoktu.

Üyeler içeride toplantıdayken kulübün basıldığı, camının çerçevesinin yerle bir edildiği haberi duyulduktan hemen sonra, memurdan, esnaftan, öğrencilerden bu kez bir başka kalabalık aktı toplandı kulübün önüne. Bunlardan yaşı genç, sesi gür olanlar doğrucakulübün altında kümelendiler. Bir ağızdan;

"Yaşasın cemiyet!.. Kahrolsun nifakçılar... Millet düşmanları! Korkaklar!.." diye bağırdılar. Durdular, soluklandılar, yeniden bağıştılar...

Binbaşı Zekeriya Beyin kulübe gelmesi; çapulcuların kimler olduğunun bilindiğini, yakalanacaklarını söylemesi, öfkeyi yatıştırdı. İkindiye doğru, kulübün göz göz kırık camlarından başka bir iz kalmadı gösterilerden.

O gün Namık Beyin; "Toplantıyı erteleyelim, saldırının arkasında neler var? Anlayalım," sözlerine; "Adamlar-

rın istedikleri de odur herhal..." diye karşı çıktı Kapucuzade; "Milleti işkillendirip Cemiyet'ten soğutmaktır istedikleri... İti kopuğu toplayıp cam çerçeve indirtecekler... Sen arkalarına düşüp yakaladıklarını içeriye atacaksın... Onlar, 'Zulümdür! Zorbalıktır! Baskıdır!..' diyecekler. Başka ne gelir Esat Hilmi gibi, Umran Rauf gibilerin elinden? 'Biz iyiydik.. Bizden iyisi yoktur... Seçecekseniz bizi seçin...' deyip dolanacak yüzleri yoktur."

Öfke yatıştır gibi oldu. Söz döndü dolaştı, o günkü toplantıya, mebus adaylarının kimler olacağı konusuna geldi.

Eski Kadı Canip Efendinin yaşlılığını öne sürüp kenara çekilmesi; Kapucuzade ile Yusuf Kâhyanın kesinleşmiş gibi görünen adaylığından sonra bir üçüncü adayın bulunmasını gerektiriyordu. Söz buraya geldiğinde; İpekçigilin Şuayıp araya girdi;

"Kendisi de gelip görüşecek ya Hoca Efendi; Kâhya bu işten bağışlanmasını istedi. Selâmları var. 'Arkadaşlar başka hangi işi uygun görürlerse yaparım. Benim yüzümden bir aksaklık olmasın; böylece iletiver' dedi bana," diye anlattı.

Soğuk bir hava esti salonda.

Fehim Cezmi, Kapucuzade'ye döndü;

"Kim görüştüydü Kâhya'yla Hoca?"

"Ben haber saldıydım. Cevdet Beyle Şuayıp Bey görüşünler, haber versinler istediydim..." dedi.

O gün orada bulunan kulüp üyeleri, ikinci adayın İpekçi Cevdet Bey olmasını; üçüncü adayın ise bir kez daha Yusuf Kâhya ile görüşüldükten sonra belirlenmesine karar verdiler. Hürriyet'in ilanından bû yana ilk defa, neden olduğunu kendilerinin de pek bilmediği bir buruklukla ayrıldılar camları kırık, perdeleri akşam yelinde bir içeri bir dışarı savrulup duran salondan.

Uzun yüzlü, uzunca sakallı, kara kalın kaşlı, bodur bir adamdı Esat Hilmi Bey; katı, kararlı, çıkarına düşkün... Öğrenimini İstanbul'da tamamlamış; İznik'te, Kastamonu'da, Diyarbekir'de küçük görevlerde bulunmuş; son durak, doğduğu yere atandıktan sonra, defterdarlığa, vali vekilliğine yükselmişti. Varsıl adamdı; yakın köylerdeki toprakları, Mezre'deki evleri, dükkânları çokça söylenir, abartılırdı.

Seçimler yaklaştığında, "Günü geldi!" dedi Esat Hilmi Bey, gerisin geri itildiği görevden çekildi, aday olduğunu ilan etti.

Gerçektir, değildir demeye kalmadı, Yağcı Zübeyir'in, yağ tenekeleri, peynir tulumları, sabun çuvaları ile dolu işyerinin arka odasında sık sık bir araya gelen İttihatçı karşıtları, ikinci adayın Umran Rauf, üçüncü adayın Bedirhanlı Celadettin olması üstünde anlaştılar.

Esat Hilmi Beyle arkadaşlarının seçilme umutlarını, birinci seçmenleri kazanmaktan çok, ikinci seçmenlere söz geçirebilecek ağalara, şeyhlere bağladıkları anlaşılıyordu.

Seçim gününe bir hafta kala bu üçü, "Gün bugündür!" dediler, heybelerini doldurdular, adamlarını arkalarına aldılar; Peri, Kazankulu, Şerikan, Yarımca yörelerini dolaşmaya çıktılar.

Umran Beyin yola çıkma hazırlığı iki gün sürdü. Çuhadan, ipekten, kadifeden kumaşlar; kehribardan ağızlıklar, tespihler; som gümüşten saatler aldı yerleştirdi heybe-

sine.

Gümüş kakmalı, sırma işlemeli koşumlarla donattı atını. Giydirdi, kuşandırdı, arkasına aldı adamları Kudret'le Bekir'i de. Sabah ezanı, kendisi önde, adamları arkasında, takır takır atlarını sürdüler geçtiler şehrin orta yerinden; Perçenç, Alişan üstünden Murat Suyuna giden yola girdiler.

Esat Hilmi Bey, yola çıkacağı günün öncesi, Celadet Beyin iki adamı: Seyfi Ağa ile Seyis Haydar'ın, ertesi gün, karanlıktan önce Şeyhacı geçidinde olacaklarını anlattı Umrân Beye uzun uzun. Adamlarla buluşmasını; gidecekleri her yere Seyfi Ağa ile seyisi de götürmesini istedi.

"Neden? O da niçin?" diyecek oldu Umran Bey. Esat Hilmi, kaşlarını çatdı, kısa kesti sözü;

"Ne dedikse öyle yap sen... Celadet'in adamını görsünler senin yanında; kimin kimden yana olduğunu bilsinler. İttihatçıydı, şuydu buydu boş... Celadet Bey ne demiş? Kamuran Bey ne istemiş? Adamların aradığı o," dedi, sesini alçalttı; "Söz ayağa düşmesin, beylik ağalık nedir yerli yerinde kalsın diyeceklerse, doğru adam seçip göndersinler... Kapucuzade'den, dabaklar kâhyasından, şundan bundan kimseye hayır yoktur..." diye ekledi.

Üç atlı, sabah aydınlığında Perçenç yoluna çıktı. Güz sonu; ovanın doğusundaki tepeler inceden, dumansı bir örtüyle örtülüydü.

Umran Bey, atını sürdü geçti; yol üstündeki eşekli, atlı, kağnılı köylü kabilelerine dönüp bakmadı. Nasıl seçileceğini, seçilmek için ne yapması gerektiğini pek düşündüğü yoktu. Asıl korktuğu, bir kenara itilmek, önemsenmemek, yandaşsız kalmaktı. Hürriyetin ilan edildiği günlerde ortalıkta görünmemekle akıllılık ettiği inancındaydı. Jurnalcıdır, rüşvetçidir diyenlerin fırsat bulur bulmaz üstüne gelecekleri korkusu, yüreğinin bir yerinde kapkara

dolanmış yatmaktaydı. Omuzlarını kaldırdı, kısacık boy-nunu içeri çekti; gün aydınlığına karşı kırıştırdı durdu kırpiklerini. Geniş gövdesi atın üstünde, yarı dolu bir çu-val gibi sarkık, biçimsizdi.

Kesirik'i geçtiler; çitlerle çevrili bahçelerin, sıra sıra geniş dutlukların arasına girdiler.

Güneş yükseldi, yol ıssızlaştı.

Umran Bey, adamlarından çok uzaklaşmak istemez-miş gibi, ikide bir döner, arkasına bakar, yavaşlardı.

Para kazanmak, mal mülk edinmek; kim güçlü, bece-rikli onu tutmak, ondan yana olmak... Ne var bunda? Şaşı-lacak, yerilecek ne var? Hiçbir zaman, hiçbir yerde, hiçbir koşulda haksız görmezdi kendisini. En yakınlarının, iş ve-rip yanına aldıklarının; ha deyince hoplayıp ayağa kalkan-ların; bir yolunu bulduklarında kanına ekmek doğramak-tan çekinmeyeceklerini sanırdı... Çook İdris, çok Hacı, Kudret, Bekir tanıdı... Bugün ağam deyip önünde el bağla-yanların bir başka gün yılan gibi tısır tısır sürünüp ağı sal-maya hazır beklediklerini görmüştü. İçindeki amansız ür-küntü olmasa, şimdiye değin toplayabildiğinden çok, çok fazlasını edinebileceğini düşünür, yerinirdi.

Kimseye, kimseciklere güveni yoktu Umran Beyin; paracıklarından, malından mülkünden, bir de, evet bir de, Mevlam saltanatını daim etsin, Padişahımız Efendimiz-den başka.

Kulun padişaha başkaldırması, hürriyet, adalet... Yok efendim yok!.. Nasıl hürriyet? Nasıl adalet? Kimmiş padişahımız efendimizden iyi bilen? Nasıl olacak? Nasıl ve-rilecek?.. Kim kime verecek adaleti? Kul, kulluğuna bak-madan 'Makam-ı Mualla'nın işlerini neye güvenip de üst-lenecek?

Esat Hilmi Bey mebus seçimlerinde aday olmasının gerekebileceğini ilk kez söylediğinde; "Haşa... Sümme ha-şa! Kuluyuz, kölesiyiz biz Padişah Efendimizin... Ne had-dimize bizim kardeşim... Hiç söylememiş ol!" demiş de tos-

toparлак yüzü tanınmaz bir biçime girmişti Umran Beyin. "Yolunda gitmiş, iyiliğini görmüşüz biz efendimizin... Mevlam dert vermesin, kötü gününü göstermesin... Tövbe! Biz kendimizi şerik koşmayız efendimize..."

Padişahın şu sıra, her şeyden çok, kendisinden yana mebusların Meclis'te bulunmalarını istemesi gerektiğini anlatasıya, o gün epey dil döktüydü Esat Hilmi Bey; "Bize düşen neyse onu yapacağız. Aklını başına topla... Korkacak, korkulacak bir şey yok..." diye bağladıydı sözünü.

Öğleye doğru, Umran Bey, adamları arkasında, Perçenç yol ayırımına vardı; kuzeye, Alisham yoluna döndü. Sürülmüş tarlaların arasından dikçe bayıra tırmandı yol. Alisham yakınlarında; dere yataklarıyla, tepeciklerle, gri yeşil renkli kavaklıklarla alacalandı; iç içe bir görünüme girdi geçtikleri yerler.

Üç atlı, içine girmeden geçtiler Alisham'ı. Çakıllı yatağında bulanıkça akıp giden çayın kıyısını izlediler. Atların toynakları, attıkları her adımda, bileklerine kadar, kalın kof bir toz tabakasının içine battı çıktı. İçerilere doğru, toprak damlı, toprak sıvalı evlerin önü, tepeleme gübre yığınlarıyla; duvarlar insan boyu, kurutulmaya bırakılmış tezelerle doluydu. Atların gözlerine, kuyruksokumlarına, yeşil parlak kanatlı, iri iri sinekler kondu; atlar burun çaldılar, kuyruk çırpıldılar, huysuzlandılar.

Cami önünden kuzeye, evler seyrekleşti. Yol, çitlerle, iğdelerle, dallarını çayın yatağına sarkıtmış salkımsöğütlerle birbirlerinden ayrılmış bahçelerin arasına girdi. Akarsuyun çekildiği yerlerde çay yatağı taşlık, çakıllıktı. Çukurlarda kalan sular yosunlanmış, sarı yeşil, çürüğüm-sü bir renk almıştı.

Bahçelerin bitimine yakın Umran Bey, atı üstünde geriye kaydıldı, yan döndü;

"Nerdeydi o Alishamlının evi; Dursun mu, Durmuş

mu ne? Hacı'nın hısmı olan?" diye seslendi arkasına.

"Geçtik..." dedi Kudret; "Yukarda kaldı."

Atın başını çekti, döndü Umran Bey;

"Ne yanda?"

Kudret kolunu kaldırdı; bayır yukarı, taşlık, seyrek ağaçlı, yıkılmaya yüz tutmuş eski bir bağ evini gösterdi;

"Aha ora..." dedi, sustu.

Alişamlıların Keke Dursun dedikleri Hodesli Hacı'nın bu uzak akrabası, iki yıl önce araya Hacı'yı koymuş, harman sonu getireceğini söyleyip iki altın borç almıştı Umran Beyden.

Aklına her geldiğinde Hodeslinin başına kakar; adam salıp borcun ödenmesini isterdi Umran Bey.

Atları bayır yukarı sürüp yıkık dökük bahçe kapısının önüne vardıklarında; yarı çıplak, salyalı sümüklü bir çocuk kalabalığı karşıladı gelenleri. Kızlı oğlanlı, boy boydu çocuklar; hepsi de kirli; hepsi de çul çaput içinde. Yaşları üç beş arası oğlanlardan birinin ayağında kirli, kara, yırtık bir don vardı da, öbür ikisi, tabandan göbeklerine çıplaktılar; rengi belirsiz, göbeklerine anca inebilen birer gömlekten başka şey yoktu üstlerinde. Yaşları biraz daha büyük üçü kız, biri oğlan öteki dört çocuğun da giyimleri giyim değildi ya, hiç değil, kıçları bacakları az buçuk örtülmüştü bunların.

Atın başını çekti durdu Umran Bey;

"Bura mı?"

"He ya..." Yıkık dökük evi gösterdi Kudret; "İşte ora."

Atın ağzı hizasında dikilip duran yüzü çilli, saçları sıfır numara tıraşlı, sıska oğlana döndü Umran Bey:

"Baban evde mi?"

Oğlan hiç yanıt vermedi; kafasını kaldırdı, gözlerini kıstı, yüzüne yüzüne baktı Umran Beyin; ansızın döndü, bayır yukarı eve doğru koştu var gücüyle. Koştuğu sıra;

"Bubaaa... burya bah... bubaaa..." diye bağırıyordu; dayaktan kaçır gibi.

Sakosu omzunda, yalınayak evin eşiğinde göründü Keke Dursun. Umran Beyle adamlarına baktı; çarçabuk kollarını geçirdi sakosundan; koştu dikildi Umran Beyin önüne. Çocuklar önünde arkasında toplandılar;

"Hadin ulan... toplaşmayın... Al... Götür bunları daha," sıska oğlana çıkıştı Dursun; koluna bacağına sarılıp duran çocukları ayırdı itti; "Hadi gidin..." dedi; başını kaldırdı; "Hoş gelmişsin bey kurban... Safa getirmişsin." Uzandı, atın başını tuttu; "İn, gel daha..."

Umran Bey toparlandı; iri gövdesini dikleştirdi atın üstünde: üzengileri gerdi uzattı. Göz çukurlarının donuk parıltısından başka hiç çizgi yoktu toparlak yüzünde;

"Senin mi bunlar?" diye sordu; elini iki yana gezdirdi eyer kaşının üstünde, çocukları gösterdi;

"Benimdir kurban... Olmaz olsunlar, ne çare..." Bir kez daha omuzlarından, arkalarından itti çocukları, kendinden ayırmaya çalıştı, doğruldu; "İn beg... Yol gelmişsiz, yorulmuşsuz..." dedi yarım yarım.

"İnelim... İnelim bakalım ya, gelmişim boş gitmem Alişamlı; bilesin!" dedi Umran Bey. İhladı... Üzeniği tep-ti, sağ ayağını kurtardı; koca gövdesini devirdi indi attan. Arkada Bekir'le Kudret, çevikçene sıyrılıp indiler eyerlerden. Bekir koştu, dizginleri aldı.

Umran Bey önde; Keke Dursun arkasında, elleri göbeğinde bağlı, boynu eğik, eve doğru yürüdüler. Çocuklar civ-civ sürüsü gibi dağılıp uzaklaştılar babalarından.

Evin aralığa bakan büyük odası basıktı, havasızdı, yarı karanlıktı. Umran Beyin başının dört parmak üstündeydi eğri büğrü, yer yer çatlamış sarkmış tavan kirişleri. Toz, is, çürük karışığı bir koku yerleşmiş kalmıştı odanın her yanına.

Hiç yadırgamadı Umran Bey; gözleri çarçabuk alıştı yarı karanlığa. Sedire, ezik büzük kirli şiltenin üstüne geçti oturdu, bir yanını duvara verdi. Bekir'le Kudret, atların başına torbalarını geçirdiler; yan yana kapı aralığına çö-

meldiler.

Yarı karanlık odada, Umran Bey köhne sedire gerildi oturdu da, Keke Dursun, elleri göbeğinde öyle kalakaldı kapı önünde; yüzyıldır, iki yüzyıldır, bin yıldır yontulduğu yerde durup duran bir köle yontusu gibi; sessiz, devinmesiz, gücenik, asıldı durdu kapı aydınlığının orta yerinde;

"Ekmek getirem beg... Soluklanın..." Sesi kuşkuluydu, işte öyle, anlaşılır anlaşılmaz... Bir süre ayrılmadı yerinden; sonra hemen döndü çıktı; yan odadan evin ışık bölümüne geçti; "Ekmek var mı İneyet? Ayran var mı kız?" diye fısıldadı karısına.

Kocaman bir seleyi kaldırdı, altından ekmek sepetini çekti aldı İneyet; örtüsünü açtı. Üç dört parça yufka ekmeği vardı sepetin içinde.

"Hepsi bu..." dedi İneyet kocasına; "Kim ki bu gelenler? Koca Alaşım'da inecek yer mi yokmuş?"

"Hişşt!.." dedi Dursun. "Dırlanma... Emmimgile git bak... Ekmek, peynir, yoğurt... Ne bulursan al gel. Bu belâ, bu Umran!.. Hadi... Durma. Ödünç al... Ne edersen et hadi."

Kadın, örtüsü başında, savruldu gitti bayır aşağı.

Umran Bey, önüne baktı, tavana baktı, yerdeki yırtık pırtık kilimlere baktı; duvara döndü yüzünü. Yanlamasına çiviye asılı av tüfeği ile hemen altındaki taş basması resme dikti gözlerini.

Eğildi, gözlerini kırpıştıra kırpıştıra yeniden baktı; 'Kahraman-ı Millet Resneli Niyazi Bey' yazılıydı resmin altında. Yanında savaşçıları, belinde fişekliler, elinde tüfek; bir güzel gerilmiş doldurmuştu kâğıdı Niyazi Bey... Kocaman bir bayrak dalgalanıyordu arkasında. Kafasını önüne eğdi, kaldırdı, döndü bir daha bir daha baktı resimle tüfeğe Umran Bey.

Keke Dursun sini içinde yemeğini getirip önüne koy-

duğunda, ilkin hiç sesini çıkarmadı. Ayran tasını kaldırdı kafasına dikti; yağlı ekmekle, peynirle doldurdu ağzını; dudaklarını şapırdattı:

"İyi... Ayran iyi... Ekmek de yağlı... İyi Alishamlı. Para n'olacak? Bizim para?.. Ver onu da hadi... Aramız düzelsin işte..."

"Keşke beg... Keşke kurban! Ola da vererek kurtulak... Allah şahit, yoktur."

Yağlı ekmek ağzında ayrana uzandı Umran Bey; yudum yudum içti bitirdi, tası yerine koydu;

"Harman sonu dedin, geldi geçti geçen yıl... Bi daha geldi geçti harman sonu?"

"He... Ele valla... Doğrusun. Yalancıyık."

Yemeğini bitirmişti Umran Bey. Siniyi sedirin bir yanına itti; döndü, duvardaki tüfeği çekti aldı; evirdi, çevirdi; sedef kakmalı kundağın, kara, parıltılı namlunun üstünde gezdirdi parmağını; horozun yayını azıcık gerdi, bıraktı:

"Senin mi bu?"

Yüzüne bakan, Keke Dursun'un kapkara kestiğini, solğunun sıklaşıp daraldığını görürdü. Öyleyken, ağzını yaydı, gülümsemeye çalıştı:

"Ata yadigârıdır beg... Ağızdan dolma..."

Tüfek elinde ayağa kalktı Umran Bey; kapıya yürüdü;

"Şimdilik bu bende kalsın..." dedi, "Parayı getir al tüfeğini." Yürüdü.

"Kurban olam, ata yadigârıdır..." diye yineledi Dursun; sokuldu, yanısıra yürüdü Umran Beyin, yakardı; "Etme... Elin operim... Tüfeği bırak ki, borcum borç!"

Keke Dursun'un karısı, kızları, oğulları, kıçları açık bebeleri bile, duvar dibine sıralanmış olup biteni seyrederlerdi.

Umran Bey tüfeği heybelerden birine koydu, yerleştirdi; tısır tısır soludu, zorlandı; ağır gövdesini kaldırdı koydu eyere; atı sürdü.

Üçatlı atlarını bayır aşağı sürdüler. Umran Beyin atının yanısıra yürüdü Dursun. Adımbaşı yakındı, yakardı; tüfeğin ata yadigârı olduğunu yineledi. Borcunun borç olduğunu, "Aha bugün yarın, bulup buluşturup bi tamam," getirip vereceğini anlattı yana yakıla.

Suyun kıyısına, kumlu çakıllı yola varasıya Umran Bey hep sustu; anlatılanları dinliyormuş gibi ağır ağır sürdü atını. Çayın kıyısına vardığında atın başını çekti, bir an duraksadı:

"O Hacı dediğin hısmın olmasa o parayı ben sana vermezdim..." dedi, bekledi. "Anladın mı? Vermezdim!"

"He valla... Anlamışım."

"Ne anlamışsın?"

"Parayı beg... Borcu..."

"Parayıymış... Borcuymuş... Şuna bak! O fotoğrafı da anlamış mısın?.. Duvardaki düşmanlığı? Ulan siz hepiniz... Ne hayır gelir ulan sizden?" Atını tepikledi; "Yürüyün..." dedi adamlarına. Suyun kıyısına sokuldu iyice. Atın toynakları iki karış suyun içinde, on on beş adım ilerledi; çekti aldı tüfeği heybeden ansızın; namlu ucundan tuttu, başı bir kaldırdı kolunu, savurdu attı tüfeği... Tüfeğin havada savrulup yükselmesiyle, suyun derin yerine gömülüp gözden yitmesi bir oldu.

Öyle durdu, bir an bakakaldı tüfeğinin arkasından Keke Dursun. Koştı, kolları iki yana açık, şapur şapur suya atıldı... Su dizlerinden yukarı, beline yükseldiğinde; elleri boş, üstü başı sıırıslıklam; gözleri çakmak çakmaktı;

"Ulan senin de... Paranın da... Beyliğinin de... Ulan ac oğlu aç! Namussuz!.." diye bağırdı avaz avaz Umran Beyin arkasından.

Umran Bey, arkasında bağırp duran, öfkeyle yedi sülalesini sıradan geçiren Alishamlı'nın bir bir her dediğini duydu; başını çevirip bakmadı bile. Sürdü atını uzaklaştı çabucak. Ondan öte bir yolunu bulup iki altını nasıl kurtarabileceğinden başka bir şey düşünmedi.

Alişam'dan kuzeye, Kozluk Çayı yöresi, Murat Irmağı kavşağına kadar, az engebeli, sulak, verimli topraklardı. Adımbaşı, köylerden, mezralardan, komlardan geçilir de suyun kıyısına inilirdi.

Şeyhacı geçidine doğru, sık sık saatine baktı, atını hızlandırdı Umran Bey. Celadet Beyin adamları Seyfi Ağa ile seyisi Haydar'ın, karanlıktan önce, karşı kıyıda Mirfalı Mezrası'nda olacaklarını bildiğinden; ordan öte ne yapacağını; geceyi nerede geçireceğini düşünmezdi.

Geçide indiler; güz yağmurlarında bulanık bulanık akan sulara girdiler. Kıyıdan kıyıya üç yüz dört yüz adım, suyun sığ olduğu yerlere sık aralıklarla iri taşlar, kaya parçaları sürüklenmişti. Karşı kıyıya doğru, yatağın derinleştiği yerde, sular akıntılı, köpüklüydü.

Kendini güvende görmediği yerde, olduğundan da ağırdı, kararsızdı Umran Bey. Suyun derinleştiği; akıntının hızlandığı yere yaklaştığında, atın başını çekti, duraksadı; döndü arkasına baktı.

Kudret atını sürdü, öne geçti; bulanık sulara girmekten çekinen hayvanın boynunu okşadı, yatıştırdı; topuklarını karnına bastırdı...

Kudret önde, Umran Bey arkasında, Bekir onun arkasında öyle geçtiler suyun derin yerini. Karşı kıyıya vardıklarında, dizleri hizasında suya batmış, ıslanmışlardı. Umran Beyin çizmelerini boşaltıp kurulaması, çoraplarını değiştirmesi zaman aldı. Gün alçaldı; Gazili Dağının sivrice sivrice mor kayalıkları üstüne indi güneş.

Mirfalı Mezrası'na doğru, kıyıdan içerilere giden yol, mazıların, meşelerin, öbek öbek fundalıkların arasında dolanır yükselirdi. Akşam alacasında gölgeler koyulaşmıştı. Gelen giden kimsecikler yoktu yolun üstünde.

Umran Beyle adamları, boyuna doğru son dönemeci döndüklerinde, sol yanda, kuytulukta yarın gölgesine sin-

miş bekleyen dördü silâhlı beş kişinin dikilip durduğunu gördüler.

Gem kıstılar, bir araya geldiler, karşılarında dikilip duranlara diktiler gözlerini.

Pat... pat... pat!

Arkalarında, yarın üstündeki fundalıklardan üç silâhlı daha atladı indi yolun üstüne.

Silâhsız olan, üç adım önünde dikilmiş durmuştu adamlarının. Orta boylu, sağlam, dik duruşlu, geniş kesimli biriydi. Kuzu postundan kocaman bir börk vardı başında. Sakosu, fitilli çuhadan külotu, körüklü çizmeleriyle; dağ başında, yolun bir kuytu sapağında, silâhlı adamlarının önünde değil de, çiftliğinde, işinin başında bir ağa gibiydi. Kırkında, ellisinde, altmışında belki... Koca börkün altında oyuk oyuktu göz çukurları. Kalın kaşları, sarkık kocaman bıyıkları yer yer kırışmıştı. Kafasını çevirdi, Umran Beyle adamlarını gösterdi arkasındakilere; kaşlarının yukarıya kalkışından başka bir değişiklik olmadı yüzünde.

Arkasındaki silâhlılar hemen atıldılar, Umran Beyle adamlarının dizginlerini çektiler aldılar ellerinden.

Adam;

"İnin!" dedi sertçe; elini kaldırdı; inmeye davranan Umran Beyi durdurdu; "Sen dur!..." Bekir'le Kudret'in atlarından inmelerini bekledi.

Attan inmek... inmemek... sürüp gitmek!.. Ağzını açıp iki çift söz etmek! Dili dişi kilitlendi de öyle kaldı atının üstünde Umran Bey. Sıkça sıkça soluklandı. Tombul yüzünün kanı çekildi, sarı kara bir renk aldı; elleri eyer kışının üstünde sımsıkı tutundu durdu öyle.

Atlarından inen Bekir'le Kudret'in kuşağını, koltuklarını yoklayıp silâhlarını aldı adamlar. Aralarından biri atların ikisini de yedekledi, bayır yukarı, fundalıkların arasına götürdü.

Börklü adam çenesini uzattı;

"Götürün!" dedi; ikisini, Kudret'le Bekir'i gösterdi.

Adamlar, omuzlarından itip geldikleri yöne çevirmeye çalıştıklarında Kudret direndi;

"Dur!.. Dur itme kardaş! Nedir? Nereye?" Çırpındı, başı börklüye döndü yüzünü; "Ne istedin sen ağa? Deyiver elin öpëm..." "Götürün!" sözü, karakorku oldu içine ağdı; eli ayağı boşandı... Mezre'den Ovacık'a, Ovacık'tan Pa-lu'ya, yörede, sözü edilir zorba takımını bir bir tanıdığını, kendisine kötülük gelmeyeceğini, gelemeyeceğini söyler de övünürdü bu Kudret. Ömrünün bir yarısı dağda, ıssızda; bir yarısı mahkemede, mahpusta geçmişti ya, başı börklü, ayağı çizmeli bu bodur eşkıya ile adamlarını ne görmüş ne de duymuştu.

Omuzu üstünden kaktırıp duran adam öfkelen-di. Tüfeğin namlusunu böğrüne uzattı Kudret'in;

"De debelenme... Yürü daha..." diye fısıldadı; Bekir'e doğru itti; ikisini yan yana sürüdü götürdü bayır aşağı.

Dönemeci döndüler, bayır aşağı beş altı yüz adım yürüdüler. Arkalarındaki adam durdu;

"Yürüyün gidin... Arkaya bakmayın ha! Canı kurtardınız kâr sayın..." dedi, gülümsedi, alacakaranlıkta dişleri ak ak parladı. "Sabah ezanı Mezre'yi tuttunuz ne iyi... Adam koymuşuz yola, heç dolanmayın. Keyfiniz bilir..."

Kudret'le Bekir, şaşkınca, bir an durdular durmadılar, sırtları dönük, yan yana yola koyuldular. Elli adım ötede, yarı dönecekleri yerde, yavaşladı, yan döndü Kudret. "Gümme!.." bir silâh sesi, arkasından bir daha! Kurşunlar sıyrıp geçti yolun tozunu. İki de can havliyle dönemece doğru atıldılar.

Atının üstünde, ne düşüneceğini, ne edeceğini bilemeden, korkunun pençesine düşmüş, kıvranır dururdu Umrân Bey. Arka arkaya gelen iki silâh sesi gücünün kalanını da aldı götürdü. Eyer kaşını tutan parmakları gevşedi, belli büküldü; güçlkle ayaklarını üzengilerden çıkarıp yere attı kendini. Düştüğü yerde yan yatmış, bakışları koca-

man; börklü adamdan sil hl  yardımc larına, sil hl lardan b rkl ye bakar dururdu.

Başı börklü yüzünü buruşturdu;

"Kaldırın şunu... Atları getirin," dedi adamlarına; sırtını döndü, fundalıklara doğru yürüdü.

Adamlar yerden kaldırıp atına bindirdiler Umran Beyi. Kendileri de atlandılar. Börklü önde, altı adamı arkasında, Umran Bey aralarında, sürdüler g ttiler akşam karanlığında.

Peri, Munzur, Ovacık, Palu yöresi aşiretlerinden olanlar, yeri geldiğinde, azılısından uysalına, ağa yılgını, asker kaçağı, katil, soyguncu, davalı... yörede  n yapmış, adam tutmuş eşkıyayı bir bir sayar sıralarlardı: Farolular, N ker Cemşit, Perili Hıdır, Eşref Ali... Bunlar ilk akla gelenlerdi. Düze inmiş, yer değiştirmiş, uslanıp köşesine çekilmiş nicelerinin de  y k leri dolaşırdı dilden dile.

Adamları Kudret'le Bekir'in anlattıklarına bakıp Umran Beyi dağa kaldıran börklü bodur eşkıyanın kim olduğu, adamlarını nereden topladığı, nereden gelip nereye gittiği araştırıldı enine boyuna.

Zaptiye Komutanı Zekeriya Bey,  ttihatçı karşıtlarının; "Adam kaırıldı; siyasete zor karıştı, iş çığrından çıktı!" diye açık açık, kendisini, Dabak Yusuf'u, Seydilili Nizam Beyle yeğenini suçlayıp gezdiklerini öğrendi.

Bir başka söylentiye göre, işin içinde eşkıya falan yoktu. Kaırma, düpedüz, Esat Hilmi Beyle arkadaşlarına gözdağı vermek için, başta Zekeriya Beyin kendisi,  ttihatçı askerlerin düzeniydi. Baytar  steğmen Fehim Cezmi'nin, Yüzbaşı Feyyaz'ın, Sungur Efe'nin, ikide bir gözden yitip    gün, dört gün ortalıkta g r nmemeleri kimsenin gözünden kaçmamıştı.

Bu söylenti, sazlı, sözlü, içkili bir gece toplantısında Sungur Efe'ye söylendiğinde; "şu Esat Hilmi yaman... Ya-

man ki yaman! Keselerini nereden dolduracağını; sözü, söylentiye nasıl yayacağını biliyor valla... İş, kendi işlediği iş-tir... Dediğime kulak verin!" dedi de; darbuka ile klarnetin coşkusunda ince ince göz süzüp gerdan kıran oyuncu kıza çevirdi başını.

"Umran Rauf Beyi İttihatçılar kaçırttı!" Hayır, "Esat Hilmi Beyin düzenidir; hem İttihatçıları suçlayacak, hem de avanaktan para sızdıracak. Oyun içinde oyun..." söylen-tileri çoğaldı; Umran Rauf Bey, arandığı hiçbir yerde bulunamadı.

Seçim yörelerinde ikinci seçmenlerin seçimlerinin yapıldığı; Yukarışehir'de, Mezre'de seçilenlerin belli olduğu; uzak yakın kasabalardan haber beklendiği günün gecesi; gittiği yönün tam tersine; Hanköyü yolu üstünde, bir başına, yayan yapıldak yürüyüp gelirken bulundu Umran Bey.

Zekeriya Bey, atlı zaptiye gönderdi köye. Kaldığı evden aldırıldı Umran Beyi; doğruca odasına getirtti; sordu, sıkladı; işe yarar bir şey öğrenemedi.

"Kimlerdi bilmem... Soyuldum. Paramı aldılar; atımı, terkimi aldılar! Adamlarımı vurdular... Dört günün gecesi dağ taş dolaştırdılar..." dedi, yakındı da; nereden nereye dolaştırıldığını; nerelerde konakladığını; kaç para aldırıldığını anlatamadı açık açık. Adamları Kudret'le Bekir'in öldürüldüğüne, kendisinin de her dakika ölümle yüz yüze olduğuna inandırılmıştı. Bir dediği bir dediğini tutmuyor; akli korkusuna karışmış, öfkeyle yılgınlık arasında dağılıp gidiyordu.

Zekeriya Bey; adamlarının sağ olduğunu; kendisinin kaçırıldığı gecenin sabahında, daha gün doğmadan karakola gelip haber verdiklerini güçlükle anlatabildi. "Hadi git... Git evine yat... Korkma," dedi. Zaptiye kattı yanına, hemen iki adım ötedeki hanına öyle gönderdi Umran Beyi.

Zekeriya Beyin, türlü düzen görmüş, türlü insan tanımış bu yirmi iki yıllık Osmanlı zaptiyesinin, yanına adam katıp gönderdiği adamın arkasından bakışı bir tuhaftı. Uzun bir süre, Umran Beyin sarsak sarsak, koca gövdesini sürükler gibi çıkıp gittiği kapıdan ayırmadı gözlerini; "Yüreğe sığmaz bu pislik... Hayır... İnsan yüreğine değil..." diye mırıldandı kendi kendine.

İkinci seçmenlerin seçimine on gün kala, İttihat Terakki Kulübü üyeleri, Kapucuzade'yi, İpekçi Cevdet Beyi, kendisi istemese de, Yusuf Kâhyayı aday ilan ettiler.

Seçilecek yüz on yedi, ikinci seçmenin elli beşi, Yuka-rışehir ile Mezre'den gelecekti. Kapucuzade, bu iki merkezde kimlerin ikinci seçmen seçilebilecekleri, seçileceklerden kimlerin kendilerine oy verecekleri üstünde bir bir durdu. Tanıdıklarına, tanıdıklarının tanıdıklarına haber saldı; araya askerden sivilden adam koydu, İttihatçı adayların desteklenmesini istedi.

Kadı Canip Efendi, sabah alışverişlerinde nazının geçtiği çarşı esnafına uğradı; ayaküstü soru sordu, söyleşti:

"Eli açık, yüzü güleç, özü sözü bir olandan adam seçin kendinize... Dönek olmasın, kendi çıkarını çokça gözetmesin, kara günde insanı insana kırdırmasın. Dik dursun, zor görüp eğilmesin!"

"Gökte İsa, yerde Muhammed, a Efendi... Biz öylesini nerde bulalım?"

Canip Efendi çıkıştı;

"Bağırmakla olmaz... Sözle varılmaz! Bir şeyi bilerseniz, iyi bilerseniz o şey sizindir... Bileceksiniz, bulacaksınız... İşte hürriyet dedikleri o. İnsan bilmediğine boynunu eğer."

"Çetin..."

"Çetin ya... Kolayına kaçtın mı boyunduruğa gelirsin. O ondan da çetin."

Eski Kadı'nın İttihatçı yandaşı, kulüp üyesi olduğunu bilirlerdi. Kurnaz kurnaz ağzından söz almak; "İşte şunu şunu seçin..." dediğini duymak istediler. Olmadı, kimse-

nin adını anmadı Canip Efendi. Kulüpteki görüşmelerde yaşlılığını öne sürüp kendini geri çekmesi biraz da dediğini yaptırmak, Yusuf'un adaylığını onaylatmak içindi. Sofada söyleşip durdukları bir gece, karısına; "Ben Osmanlıyım Nesibe. Bu adam başka... Bu adam bu toprağın kendisi; gitsin otursun Meclis'e. Hürriyet'in Hürriyet olduğu bilinsin," dediği duyuldu.

Aday olamadığı bir yana beklediği posta müdürlüğüne de kavuşamadı Telgrafçı Rıdvan; buruldu, küstü, aranmadıkça ortaya çıkmadı.

Baytar Üsteğmen Fehim Cezmi ile Üsteğmen Sungur Efe, işi bahane edip askeri birliklerin bulunduğu yakın yerlerde dolaştılar.

İpekçi Cevdet ile yeğeni Şuayıp son sekiz günün yedisinde, at sırtında, yol üstünde idiler. Ta Baskil'den dolaşarak Murat Suyu üstünde Sığlı geçidine geldiklerinde, Yusuf Kâhya ile karşılaştılar. Geceyi Seydili'de Nizam Beyin konağında geçiren yolcular, ikinci seçmenlerin seçildiği gün Yukarışehir'e döndüler.

Bursa seçimlerinde, Tahir Beyden sonra, ikinci sırada mebus seçildi Mehmet Sait. Ataktı, inançlıydı... Görüş-tüğü, konuştuğu kişilere, söylediği sözün arakasında oldu-ğu güvenini verdi. Konuşmalarında; onurlu, özgür, güven-li bir devlet düzeni kurmanın örgütlenmeden; bilgili, inançlı, güvenilir kişileri yönetime getirmeden geçtiğini anlattı. Kendisini seçerlerse, her işte doğru olanı, milletin iyiliğine olanı gözeteceğini söyledi.

Seçim sonuçlandı. Tutanaklar düzenlendi, Meclis'in yolu açıldı.

Ertesi gün, Mehmet Sait ile Kayınbaba Nurettin Efendi, konağın kışlık odasında, büyük çini sobanın başın-da birlikteydiler.

Mehmet Sait, İstanbul'a giderken Şule'yi de götür-mek istediğini söyledi kayınbabasına. Arkadaşları Kuru-çeşme'de, bahçe içinde derli toplu bir ev peylemişlerdi. De-ğişiklik Şule'nin sağlığına da iyi gelecekti... Anlattığı şeye-lerin iyimserliğine kaptırmıştı kendini Mehmet Sait; alttan alta bir coşku vardı sesinde.

"Eveet... Mebus oldunuz... Hiç değilse bir süre için ge-çim sıkıntınız olmayacak..." diye dikildi Nurettin Efendi; "Bu iyi... Bu iyi de, Şule'yi ne yapacaksınız İstanbul gibi yerde?.. Benim gördüğüm başınız kalabalıktır sizin... Gü-nünüz geceniz belli değildir. Bugünden yarına ne olacağı-nız bilinmez!.." dedi sert sert; "Şule'nin bu sıkıntıya katla-nabileceğini düşünmek yanlışır!" diye ekledi.

Çini sobanın başında ayakta dikilip duran kayınbaba, sesini denetlemeye çalışıyordu. Düzgün kesilmiş kırçıl sa-kalını göğsüne bastırmıştı. Gözleri yerdeydi.

"Bunları düşünmeyin... Kendinizi üzmeyin..." dedi Mehmet Sait; "Elimden geleni yaparım ben Şule'yi rahat ettirmek için."

Başını kaldırdı, sesini yükseltti Nurettin Efendi;

"Elinizden geleni yaparsınız(!).. Elinizden ne gelir ki sizin kavgadan, kargaşadan başka?.."

Birden incelmiş, uzamış gibi dikildi Mehmet Sait... Parmağının biri havada;

"Sözü uzattınız ama..." dedi öfkeyle; "Yersizdir... Yakıksızdır bunlar... Benim size hiç, hiçbir diyeceğim yoktur bundan böyle!" diye ekledi; döndü, kapıya doğru yürüdü hızlı hızlı.

Kayınbabasının evinden ayrıldıktan sonraki üç gün, mektup yazdı; annesini, kızkardeşlerini gönderdi, karısının yanına gelmesini bekledi Mehmet Sait. Üçüncü günün-akşamı, 'şu sıra yolculuk yapamayacağı, bir süre daha Bursa'da kalacağı' haberi geldi Şule'den. Kapı aralığına; "Arada kaldım abla... İyi değilim... Babamdan büsbütün kopmak olacak... Bekleyelim biraz..." diye fısıldamış Şule görümcesine.

O gün Mudanya'ya, Mudanya'dan İstanbul'a gitmeye hazırlanmışken, gitmedi, geceyi kendi evinde geçirdi Mehmet Sait. "Kimi ısınır, aydınlanır dünya; kimi de ıssız, gölgesi... Kavga, koyuca koyuca gölgeler getirir, yalnızlığa iter bizi... Kayınbabanın ağı saçı dili; alıştığı, korumaya çalıştığı kendi dünyası içindir. Özgürlüktü, seçimdi, Meclis'ti, bütün bunlar, karışık, kaygan, ne getireceği ne götüreceği bilinmez şeylerdir. Nurettin Efendi ta çocukluğundan, zeytinliklerini, yağhaneyi, işini, evini bilir... Durmuşluk, oturmuşluk... Olana bitene kayıtsızlık!.. Kayınbaba haklı mı? Hayır... Osmanlıyı Osmanlı eden ne varsa kokuşup ayrışırken Nurettin Efendi kendi köşesinde kendi dünyasını nasıl koruyacak?.. Şule'nin sağlığını yitirmesinde

kocasının sürgünlüğünün payı vardır da, babasının baskısının, bencilliğinin, kaskatı tutuculuğunun hiç mi payı yoktur? Karanlığa kibrit bile çakmaz Nurettin Efendi. Yenilgiyi, yılgınlığı, soygunu, baskıyı, yalanı, sürgünü, boğulmayı, boğdurulmaları görmez!.. Görmesin... Ateşi yakanların, aydınlığa koşanların da önüne dikilmesin!"

Gece ilerlemişti. Lâmbayı söndürdü, pencere önündeki divanda, köşe yastıklarına yaslandı Mehmet Sait. Topthane'den Çakır Hamamına doğru inen yol, ay aydınlığında kara, ıslak parlıyordu. Nal sesleri, tekerlek gürültüleriyle bir fayton döndü dönemeci. Hemen dizleri üstüne doğruldu, pencereye yaklaştı Mehmet Sait. Yüzü gerildi, soluğu daraldı... Gelenin Şule'den başkası olamayacağı düşüncesine kaptırdı kendini. Arabanın yaklaşmasını beklemeden bir koşu merdivenlerden indi, kapıyı araladı; dikildi durdu arkasında.

Yolun dik yerinde araba ağırlaştı; ay aydınlığında kara bir çizgi; savruldu, şakladı arabacının kamçısı... Kamçı sesine atlar zorlandılar; boyunları önde, gövdeleri uzun; atıldılar aştılar dik yerini yolun. O hızla geldi geçti araba evin önünden. Nal sesleri ile karışık tekerlek gürültüleri, Türbe önüne doğru uzaklaştı, söndü.

"Bilgelikle hoyratlığın / Bilinçle çılgınlığın / Özveriy-le bencilliğin / Bir bıçak sırtı / Bir bıçak sırtı olduğu zaman / İstekle, uyumla insanın / Soyunup sevişmesidir kutsanan..." diye çevrilebilecek, adını unuttuğu bir Fransız ozanından belleğinde kalan dizeleri anımsadı Mehmet Sait. Şiir öyle bir anlıktı... Yavaşça kapıyı itti, kapadı; merdivenlere yürüdü.

Şöyle olacak, böyle olacak... Mebus seçimleri için ikinci seçmenlerin vilayette toplanıp oy verecekleri günün gecesi, yatağı yatak değil, bir düşler, çelişkiler, çekişmeler yumağıydı Yusuf'a. İpekçilerin Cevdet Beyle yeğeninin yaptıkları hesaba göre; merkez ile merkeze bağlı dokuz seçim çevresinden seçilip gelecek yüz on bir ikinci seçmen-den kırk beşi İttihatçı yandaşlarına, on altısı karşıtlarına oy verecekti. Çoğu uzak kasabalardan gelecek elli seçmenin oyu ortadaydı, son gün nereye çekilirlerse oraya gidecekti.

Yattığı yerde, eskilere, askere alındıkları günün anılarına takıldı kaldı belleği. Neden? Nesi benzer askerliğin mebusluğa? Silâhı yok, esvabı yok... Diler de gidersen... Baktın olmadı... Eh baktın olmadı... Olmadının altından nasıl kalkılır? Dosta düşmana nasıl anlatılır? Gerindi, döndü...

Bâlâ yanında, yorganın altındaydı; ılık, sessiz, çocuk gibi. Eğildi, yüzünü yüzüne yaklaştırdı, soluğunu duydu... Kollarını, göğsünü, belini, kalçalarını, her yerini düşledi birden; gözlerini kapadı; tepeden tırnağa bir sıcaklık, bir deprem yayıldı içine... Uzaklaştı, yan döndü.

Kalkıp gitmesi var bunun... Anayı, Bâlâ'yı, Ferhat'ı da alıp gitmesi, mebusum deyip mebusluk etmesi var... Tabakaneyi, işi gücü, arkadaşları bırakması var! Evi, bağı; alışılmışı, sevilmiş, sevilmemiş bırakması; dönüp gelmesi var...

Ne için?

Kapucuzade, döndürüp dolaştırıp, "Millet millet olduğunu bilsin; olura olmaza bırakmasın işini... Hak aramaksa, adamdan sayılmaksa, yolu budur bunun..." der. Açık

değil... aydınlık, anlaşılır hiç değil! Bağ beller gibi, deri da-
baklar gibi; acısı, yorgunluğu, sevinci ta içerde bir yerler-
de duyulmayınca; anlaşılır değil... 'Merkez-i Umumi' ne-
dir, kimlerdir? Kıbrıslı Kâmil Paşanın nesi var? 'Adem-i
Merkeziyet', 'Teşebbüsü şahsi' ne demek?.. Bağmançı Caf-
caf Nuri'nin; "Var git Çavuş, var git... Kanundur de... İş ol-
sun, ekmek olsun; yoksulun, dertlinin, yetimin derdine
derman olsun... Parayı pulu, altını, askeri telef etmesin
kimse... Umarımız ol!" dediği, kıldan ince, kılıçtan keskin!
"Kanundur de..." demek nedir, nasıl olur? Bilir mi Caf-
caf?.. Ben bilir miyim? İki çift sözü denk düşürüp ayağa
kalkar mıyım?

"Ya neye gittin oralara, ta İstanbullara Kâhya? Yoksula,
yolsuza, yığına yarar ne iş işledin?" Sormazlar mı? So-
rarlar adama! "Kulun kulu olmuş, kesesini doldurmuş; ye-
miş içmiş dönmüş işte... Bu da bu kadarmış!" demezler mi?

Yok... Olur mu olmaz mı bilinmez! Olursa bir yolu
yordamı vardır işin üstesinden gelmenin... Kimsenin iti ol-
madık biz. Olmayız! Bilen bilir... Çağrılınca gitmeli... Bir
el, bir el... Bir baş, bir baş... Çıkabildiğince çıksın sedamız!

Çıkabildiğince çıksın sedamız! Ne derdi buna Kara Zi-
ver?

Erzurum'u, savaşın karmakarışık günlerinde onu
son kez gördüğü günü anımsadı Yusuf. Gözlerini iri iri
açar; "Öğle yeğen... Herhal yeğen..." derdi de, adamın deri-
nine, ta yüreğinin içine bakardı Ziver...

Dostlar kalaydı. İnsanın yaşadığının insanı küstüren
bir yanı da bu. Bugün var yarın yok işte onlar...

Ziver'in Erzurum'da, söz arasında, kardeşine; "Bu iş
bitsin soyunayım askerlikten... Yetti," dediği kalmıştı ak-
lında. Askerlikten döndüğünde Çavuş'u bulamadı; gitmiş-
ti.

Savaştan sonra daha iki yıl Yukarışehir'de, görevde
kalmış Ziver Çavuş. Asker kaçaklarının dağda gezdiği; eş-
kıyanın milislere, milislerin eşkıyaya katılıp köy, kent bas-

tığı, yol kestiği günlerde iş görmüş.

Dabak ustaları, yüzü asık, gözü tok, gönlü dolu bir yalnız yığitti diye söz ederlerdi Kara Ziver'den. Ecnebi Heyet-i İslahiyesi diye İngiliz, Fransız, Alman karışık, kalabalık bir yabancı kurul gelmiş vilayete. Erzurum'u, Erzin-can'ı dolaşmış da gelmişler bunlar Mezre'ye.

Canı, gözünün bebeği kara kısırağına bir hal olmuş o günlerde Çavuş'un; yem yemez, su içmez, başını kaldırıp Ziver'den başkasının yüzüne bakmazmış. İri gözlerinin ışığı sönmüş, kara parlak tüyleri solmuş hayvanın. Ot bulmuş yedirmiş, ilaç karmış içirmiş, karnını, sağrısını ovmuş, ovalamış Kara Ziver kısırağının... onmayınca, inmiş baytar getirmiş.

Attır... kısıraktı... o da bir candır... bugün var yarın yoktur... Anlat anlatabilirsen Ziver'e!

Kısırak elden gitti gidecek, işte tam da o gün, Mezre'ye, Zaptiye Kışlasına çağırılmışlar Çavuş'u. Canı dışinde, yüzü asık; bakıcı koymuş atının başına; inmiş kışlaya.

"Vali Paşa istemiş seni, biz değil..." demiş yüzbaşılardan biri. Nasıl adam olduğunu iyi bilirmiş Ziver'in, Vali Paşanın neden istediğini söylememiş.

Gönülsüzce varmış dikilmiş Ziver, Vali'nin kapısına:

"Kara Ziver sen misin?"

"Benim."

Aşağıdan yukarı Çavuş'u süzmüş Vali, başını önüne eğmiş:

"Öbür gün buraya bir ecnebi heyet gelecek... Burdan Diyarbekir'e, Diyarbekir'den Bitlis'e gidecekler... Sen de onlarla gideceksin; emirlerine, hizmetlerine verdim seni." Elini atmış, masanın üstünden yazılı, mühürlü bir kâğıt almış, uzatmış.

Yüzü kızıl kara, gözleri çakmak çakmak olmuş Kara Ziver'in;

"Ben gitmem!" demiş, almamış kâğıdı.

Koca Vali, kâğıt elinde öyle bakınmış, öfkeye kesmiş

birden;

"Soyarım seni askerlikten," demiş; "atarım!.. Emre karşı gelmektesin. Ne demek? Gideceksin?.." diye gürlemiş.

"Zaptiyeyim ben..." demiş Kara Ziver; "yirmi senelik zaptiyeyim... Gâvura hizmetkârlık etmem!" Demese iyiy-miş ya, "Çok lazımsa kendin git," de deyivermiş.

Kıyamet de o zaman kopmuş. Konak ayağa kalkmış Vali Paşanın bağırmasına. "Tutun!.. Götürün!.. Kapatın!.." haykırıışlarına yirmiye yakın adam, yaka paça sürükleyip götürmüş Ziver'i.

İki gün üç gece 'nezarete' yatmış yatmamış, sırması-
mı soyup açığa almışlar.

Sırmasız, şeritsiz, silâhsız, yürümüş gelmiş Yukarışe-hir'e Kara Ziver; doğruca ahıra atının yanına varmış.

Kara kısarak yekinmiş, iki kez boynunu yerden kes-miş, kalkmaya davranmış... Gözleri iri iri, ışıklı, Ziver'in gözlerinde, horuldemiş derinden; kafasını uzatmış, yum-muş gözlerini.

Götürmüş gömmüş kısrağını Kara Ziver. Hemen o sa-at, heybesini toplamış, yürümüş... "Dur! Nere... Kal Ça-vuş..." deyip arkasından gidenlere; "Hakkınızı helal edin... Zati gidecektim," demiş, durmamış bile.

Gün aydınlığı gelmez, gece uzar giderdi. Yataktan çık-tı, ışığı aldı, yarı giyinik ahıra indi Yusuf. Kısarak ayakta, yemliğin başındaydı; inekler ötede, dipte yan yatmışlardı.

İşığa döndü kısarak, iki adım attı; kuyruğunu salladı.

Atıkları süpürdü, kaldırdı. Hayvanları yemledi. Kaşa-ğı, kebe; uzun uzun atı tımar etti, oyalandı.

Ahırdan çıktığında gün ağarmıştı. Kapı üstündeki kü-çük pencerelerden karanlıkla aydınlık arası, gölgeli bir ışık yayılmıştı taşlığa. Işığı söndürdü.

Mutfakta, çarkın başında yıkanırken, Bâlâ'nın sesini

duydu arkasında;

"Dökeyim mi?" Maşrapayı aldı elinden Bâlâ; kocasının avuçlarını suyla doldurdu; "Uyku tutmadı, döndün durdun yatakta..." dedi.

"Tutmadı... Kalktım hayvanlara baktım."

"Dardasın... Durul daha; geniş ol... Dert ettiğin, dilinde tuttuğun ne? De de kurtul..." Gülümsedi. Sabah karanlığında, bir güzel aydınlandı yüzü; yazmasını açtı, saçlarını düzeltti, doladı yeniden; "Yanımdayık kurban... De hele..." Peşkiri aldı, uzattı.

"Gönülsüzüm... İşin encamını düşünürüm..."

"Mebusluğun?"

"Mebusluğun da ötesinin de..." Yüzünü, boynunu, kollarını kuruladı; peşkiri yerine astı. "Bir düşünür kolayla-
rım Bâlâm, kendi kendime... Bir düşünürüm, koca koca dağlar gelir devrilir üstüme; dilim damağım kurur. Üç yüz adamın ortasında, mebus demişler, araya katmışlar de ki... Bildiğim, görüp geldiğim iş değil. Şunun bunun arkasına takıl git desen, gitmem, gidemem... Kimsenin hakkı üstümde kalsın istemem."

' Bâlâ ocağın önüne çömeldi; külleri eşeledi, közleri aldı topladı küllerin üstüne; ocağı yakmaya hazırlandı. Kibrit elinde bir süre öyle durdu, başını kaldırdı;

"Sen bunları düşünme..." dedi birden, "hiç düşünme, çıkar aklından." Kadınca bir olgunluk, sevecenlik vardı sesinde; "Ne ki gelir, yakın gelsin, görülsün..." Kibriti çaktı, közlerin altındaki bir tutam kesi tutuşturdu. Alevler yükselince, yüzünün keskin çizgileri, olduğundan da güzel, aydınlanıverdi.

Çorbasını içip aralığa çıktığında; dışarıda, taşlık yolda şakırtılı nal sesleri duydu Yusuf. Mezre yolcuları erkenciydiler; yola çıkmışlardı bile. Atı çekti, kapıyı açtı. Arkasında dikilip duran karısına döndü:

"Ferhat'ı kaldır. Geç kalmasın mektebine," dedi yürüdü.

Eski Han'ın yetmişlik bakıcısı Şih Nuri, kapı aralığında, kafasını kaldırmadan;

"Yer yok kardaş, dolu..." diye söylenirken döndü, Yusuf'u gördü. "Sen miydin? Aha valla Mekke-i Mükerrime olmuş bugün bu Mezre... Sabah bismillah doldu ahır. İn... in görek hele," dedi, dizginleri aldı, atı yedekledi.

Koca ahır, bir ucundan ötekine yemliklere bağlanmış, merdiven altına, ortayere çekilmiş binek hayvanlarıyla doluydu.

Şih Nuri, bakıcı odasına yakın, merdiven çıkışının önünde bir boşluğa çekti Yusuf'un atını; üstünden eyerini aldı, torbasını taktı;

"Aha bele iyi..." Sakalını kaldırdı gülümsedi; "Neyin intihabı bu Kâhya? Sen de varnışsın aralarında... Dediler de güvendim valla. Uğurlu kademli olsun."

"Sağ ol... Sağ ol Şihim," dedi Yusuf, yaşlı hancının ağız aramasına gülümsedi; "Oluru olmazı bilinmez bir iş. Ne desek boş şimdi," diye ekledi, ayrıldı.

Kışlaya, Vilayet Konağına, Adliyeye doğru yollar gidip gelenlerle, ayaküstü durup söyleşenlerle doluydu. Uzak nahiyelerden, kasabalardan gelenler, bakışlarından, gezinişlerinden, dükkânların önünde dikilip duruşlarından belliydiler. İttihat Terakki Kulübünün kapısı, gireni çıkanı, durup bekleyenleriyle ikinci seçmenlerin bir bölümünün uğrak yeriydi.

Askeri Rüstiye'nin gri giysili yeniyetme delikanlıları, caddelere, çarşı içine dağılmışlardı. İkili, üçlü, dörtlü, yan yana dolaşır gezerlerdi bunlar. Kırmızı çizgili pantolonları, uzunca üstten cepli ceketleri, süet kemerleriyle bir ör-

nektiler. Aralarında kabaca kabaca olanları da vardı ya ço-
ğu çocuktı; tüysüz, ince kemikli... Postanenin girişinde
bu öğrencilerden dördünün yan yana söyleşip gülüştükle-
rini gördü Yusuf; "Gizlisi saklısı ne bunun..." diyordu içle-
rinden biri. Yukardan, Paşa Camisinden doğru bir yüzba-
şının geçtiğini gördüler. "Hişşt!" dedi konuşan, elindeki si-
garayı gizledi. Toparlandılar, yüzbaşıya selâm verdiler.

Ötede yan yana duran üç askeri öğrenciden biri, Yu-
suf'u görünce arkadaşlarından ayrıldı, yürüdü geldi;

"Kâhya emmi tanıdın mı beni?"

Kısa boylu, esmer, kavruk bir delikanlıydı bu; gözleri
kara kara... Aşir'le Akşit'in kendilerinden küçük sınıftaki
bu arkadaşları, Yunan Harbi'nde şehit düşen Hüseyinli
bir yüzbaşının oğluydu. Adı... adı? Uzun süre önce, ikizle-
rin bağa gece yatısına getirdikleri delikanlının adını he-
men çıkaramadı Yusuf;

"Aşir'le Akşit'in arkadaşısın sen... Tanıdım. Tanıdım
ya adını çıkaramadım birden."

Delikanlı alınmadı, gülümsedi:

"Muhlis'.. Muhlis Sebati, Kâhya emmi. Muho der ar-
kadaşlar."

"Doğru... Doğru ya Muho oğlum. Epeydir görmedik
seni. Nasılsın? Derslerin nasıl?"

Muho'nun arkadaşları, gezinir gibi, yan yan, geldiler,
sokuldular.

"Bu yıl son... Bu yıl bitecek mektep kısmetse emmi."
Durdu bir süre, arkadaşlarına baktı; "Ezemin, ninemin el-
lerinden öperim," dedi, ayrıldı.

Delikanlılar uzaklaşırken, Yusuf, "Bizim Akşit'le
Aşir'in babası... Cemiyet'ten!" diye arkadaşlarına fısıldadı-
ğını duydu Muhlis'in.

İttihat Terakki Kulübünün büyük odası, kulüp üyele-
ri, giren çıkan ziyaretçiler, orta yerde ayaküstü bir araya
gelip söyleşenlerle doluydu. Sigara dumanı, sis gibi, ağır,
kalıcı, bütün odaya yayılmıştı.

Kapucuzade dipte, masanın başındaydı. Kâhya'yı görünce doğruldu yerinden, elini salladı:

"Gel... gel hele... Duydun mu?" Elindeki gazeteyi uzattı Yusuf'a.

Gazeteyi almadı Yusuf:

"Hayrola... Nedir, n'olmuş?" diye sordu.

Telgrafçı Rıdvan öteden atıldı;

"Hesapta olmayan bir iş Kâhya; haberin yok... Hoca Yahya Efendiyle Gazeteci Pertev de namzetliğini koymuş. İşler karıştı..." Yapma bir sertlik vardı sesinde Telgrafçı'nın; "Gördünüz mü işte, oh olsun!" der gibi.

Gözlerini kıstı, bir süre Telgrafçı'nın yüzüne baktı Yusuf. Döndü;

"İyi ya... Madem istemişler, olsunlar..." dedi, durgunca.

Seçimler namazdan sonra Adliyenin geniş duruşma salonlarından birinde yapılacaktı... Geçen saatlerde, Hoca Yahya Efendi ile Gazeteci Pertev'in adaylıklarının ortalığı neden karıştırdığını; Kapucuzade'den Telgrafçı'ya, Cevdet Beye, asker üyelere, kaşların neden çatıldığını öğrendi Yusuf.

Hoca Yahya Efendi, dini diyaneti, ilmi hikmeti ile anılır, sayılırdı. Vali Mehmet Nuri Beyin, Hoca'yı el üstünde tuttuğu, bir dediğini iki etmediği bilinirdi.

Dün, bütün gün, Hoca ile Gazeteci'nin adaylığından kimsenin söz etmediği, aklından bile geçirmediği saatlerde, Vali Mehmet Nuri Bey, işin gereğiymiş gibi, ikinci seçmenlerin büyük bir bölümünü, üçer dörder makamına kabul etmiş, kendileriyle görüşmüş.

Sabah, Pertev'in gazetesi dağıtılınca kadar, kimse bu görüşmelerin seçimleri etkilemek için yapıldığını düşünmemiş. Vali Mehmet Nuri Bey, evet, İttihatçı değildi... Cemiyet'le uzak yakın bir ilişkisi olmamıştı, ama haksızlı-

ğa uğramıştı... Jurnal edilmiş, gözden düşmüş, apar topar sürgün sayılacak bir göreve atanmıştı. Eski görevine dönebilmesi, İttihatçıların isteği, Babıâli'ye yaptıkları baskılarla gerçekleşmişti. Son anda, muhalif oldukları söylenmese bile, İttihatçı da olmadıkları bilinen iki adayın ortaya çıkarılması; üstelik Mehmet Nuri Beyin, bunların seçilmesinde iyilik vardır; uygunu budur, böyle istenmektedir yollu uyarılarda bulunması; can alıcı, iş bitiriciydi! Buyruk nereden gelmiş olursa olsun, yapılan bir baskındı; kurnazca, hesaplıca, Osmanlıca...

Öğleden sonra Adliye'nin önü meraklılarla doldu taşı. Silâhlı zaptiyeler, seçim kurulu üyeleriyle ikinci seçmenlerin gelişinde, kalabalığı aralayıp yol açmak zorunda kaldılar.

Yüz on bir ikinci seçmenin oy kullandığı seçimlerin sonunda; Müderris Hoca Yahya Efendinin yetmiş bir oy, Kapucuzade Remzi Hocanın altmış iki oy, Gazeteci Hüseyin Pertev'in kırk altı oy ile mebus seçildikleri; Yusuf Kâhya'nın kırk üç oy, İpekçi Cevdet Beyle Esat Hilmi Beyin yirmi dokuzar oy, Umran Rauf Beyin ise on dört oy aldıkları anlaşıldı. Aday olmadıkları biline biline, Karabet Piran Efendiye dokuz oy, Sinelyan Efendiye ise sekiz oy verilmişti.

Gözlüklü, uzun burunlu, asık yüzlü bir adliye kâtibi merdiven başına çıktı, seçim sonuçlarını okudu. Gözlüklü kâtibin sözleri kalabalığın uğultusuna karıştı, ne dediği pek anlaşılmadı... Durdu, öksürdü, sesi çıktığında bir kez daha okudu elindeki kâğıdı kâtip; döndü, içeriye girdi.

Arka sıralarda, kalabalığı görüp gelenlerden birçoğu, rey, namzet, intihap sözlerini duyduklar da, duyduklarından pek bir şey anlamadılar:

"Neymiş?"

"N'olmuş?"

"Ne saydı şimdi bu?.." diye söylendiler bunlar.

Selo ile Yusuf, kalabalığın önünde, seçim sonuçlarını okuyan kâtibin yakınındaydılar.

Sonucu öğrenince başını kaldırdı, yüzünü buruşturdu Selo;

"Mebus mu oldu şimdi Hoca Yahya?"

"Hoca Yahya, Kapucuzade, bir de öbürü..."

"Peki sen?"

Yusuf başını iki yana salladı;

"Olmadı. Az geldi benim aldığım rey..."

"Vali işe karıştı ondan... Ondan öyle ya?"

Kalabalığın orta yerinde konuşmak istemedi Yusuf;

"Oldu bitti işte... Hepsi bu!" dedi. Merdivenleri indiler, kalabalıktan çıktılar, çarşı içine doğru yürüdüler. "Bilmez değ'lsin, beni de kulüptekiler istediler..." diye ekledi yürüyüp giderlerken. Kendi kendisiyle eğlenir gibi, yergi karışık bir sertlik vardı sesinde; "Sabah sabah, durdu durdu da ne dedi senin bacın; 'Ne ki gelir, yakın gelsin, görülsün...' dedi, bilmiş bilmiş..." Yüzü birden açıldı, gülümse-di.

"Ne oldu?"

"Ne n'oldu?"

"De hele, neye güldün?"

"Kendime herhal... Mebus namzedi Yusuf'a gülmüşümdür... Şimdi geçti gitti ya, doğruya doğru, olaydım, mebus olaydım iyiydi derim Selo. Yalanı yok. Baştan istemedim. Hiç aklıma yatmadı. Ne ederim, nasıl ederim; tutturamadım. Kâtip çıktı kâğıdı okudu ya, aydım. Gözümde büyüdü, ağır gelirdi her bir şeyi; dağıldı gitti dumanı..."

Çarşı içini bir boydan bir boya geçip Selo'nun dükkânına geldiler. Yarı yarıya kapatıp öylece bıraktığı kepenkleri açtı Selo. Kapıda beklesip duran Seydilili dört köylünün işlerini görmeye koyuldu. Yazmaydı, çarşaftı, örtüyü, yelekti seçti, sıraladı, ellerine verdi, uğurladı köylüleri. Kaç paradır, peşin midir, borç mudur, ne zaman ödenecektir? Hiçbir konuşma geçmedi aralarında. Alan, aldığını alacak;

borcunu aklında tutacak; elinde olduğunca getirip verecek... Selo'nun köylüleriyle alışverişinin böyle olduğunu çoktan öğrenmişti Yusuf. Kaça alınır, kaça satılır, geriye ne kalır? Okuryazar değildi Selo; rakamlardan başka bir şey bilmezdi. Üç ay, üç yıl, beş yıl önceki alışverişleri, en küçük ayrıntısına değin bir bir belleğinde tutması, yeri geldiğinde, hiç zorlanmadan dosdoğru anımsayıvermesi şaşırtıcıydı.

Selo'nun dükkânı açtığı günden bugüne, kimbilir kaçınıcı kez Yusuf'un aklından bunlar gelir geçerdi.

İşini bitiren Selo, yer iskemlelerinden birini aldı önüne koydu Yusuf'un.

"Dumanı dağıldı dedin ya... Ko dağılsın ha kardaş..." dedi; "Gidenler gitsinler görek."

Yusuf oturmadı. Kulübe uğrayacağını; Kapucuza-de'ye 'hayırlı olsun' diyeceğini anlattı;

"Doğrusu bir yük de kalktı üstümden. İşten güçten avara olduktu," diye bitirdi sözünü.

• Mebusların seçilip tutanaklarının kendilerine verildiğinin ertesi günü; eski gazeteci yeni mebus Hüseyin Pertev'in çıkardığı 'Şehir' gazetesinde yazılanlar, isteyen in istediği gibi yorumlayabileceği yuvarlak sözlerdi.

Yazının girişinde, ilkinden otuz şu kadar yıl sonra, Kanun-u Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulmasıyla yapılan bu seçimlerin vilayetin her yerinde, Osmanlılığa yakışır bir olgunluk içinde, yapılp bitirildiğinden söz ediliyor; Avrupa ülkelerinde bile böyle düzenli, olaysız seçim yapılabildiğinin sık görülemeyeceği anlatılıyordu. Vali Mehmet Nuri Beyin, seçimlerin her aşamasında gösterdiği 'dirayet', 'şefkat', 'tarafsızlık' övülüyordu. Vali'nin bu tutumu ile halkın, yüzyıllardan geçip gelen sağduyusudur ki, hepsi de birbirinden değerli, hepsi de 'din-ü devletin terakkisine, refahına, Padişahımız Efendimizin hükümranlılığına, yürekte bağlı adaylar arasında, Hoca Yahya Efendi gibi yansız, 'mümeyyiz', 'mütekellim', 'mütedeyyin' bir büyük hemşerimiz ile Kapucuzade gibi; çalışkan, gözüpek, yenilikçi kişiler mebus seçilmişlerdi. Bunların Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda, elbirliği, gönül birliği, fikir birliği yapacaklarından vatanını, milletini seven kimsenin kuşku duymaması gerekeceği açık bir gerçektir.

Yazı, biçimi, sözcük seçimindeki ustalığı, kurallarına uygunluğu ile, Hüseyin Pertev'in öteden beri yazdığı derme çatma yazılara hiç benzemiyordu. Vali Mehmet Nuri Beyin kendisinin ya da bildiklerinden birinin kaleminden çıktığı belliydi.

Başyazı gibi, gazetenin ön yüzüne irice puntolarla basılmış bu yazının hemen yanında; valilikçe, mebus yolluk-

larının çıkarıldığı; mebusların İstanbul'a yapacakları yolculukta rahat ettirilmeleri için her türlü kolaylığın sağlanmış olduğu haberleri veriliyordu.

Vali Mehmet Nuri Beyin son anda seçimleri etkileyen girişimini ılımlı, uzlaştırmacı gibi göstermek amacını taşıdığı anlaşılan bu yazılar, İttihatçı yandaşlarını büsbütün soğuttu Mehmet Nuri Beyden. Fehim Cezmi açık açık;

"Kendisinden başkasını gözü görmezmiş adamın ya-hu... Şuna da bakın, kimdir Hoca Yahya? Kimdir Pertev gazeteci? Güç yetirebilse, Kapucuzade de hava alırdı hava! Kaldırır atardı onu da bir yana... Aşkolsun, yamanmış! Su-ya götürdü susuz getirdi hepimizi de. Oyun diye buna derim ben..." diye verdi veriştirdi kulüpteki arkadaşlarına. Telgrafçı Rıdvan'ı, aday olmayınca, bir kenara çekilip se-yirci durmakla; Kapucuzade'yi, bile bile oyuna gelmekle suçladı yüzlerine karşı.

Adalı Feyyaz'la Sungur Efe'nin, az da olsa Yüzbaşı Ali Abdi Efendinin, Cezmi'den yana çıktıklarını görmesiy-le, Kapucuzade köpürdü;

"Ben caydım... Ben işi bıraktım beyim! Bana mebus-luk lazım değil..." dedi, fırladı kalktı yerinden; "Nereden bilecekmişim ben üç gün önce yere göğe sığdıramadığınız Vali'nin oyunbazlığını? Haberim olmadı, haberim olmadı işte namusum hakkı için!" diye ekledi; yürüyüp çıkmaya kalktı kapıdan.

İpekçi Cevdet atıldı, önüne geçti; Kadı Canip Efendi kolundan çekti, kanepeye, kendisi ile Namık Beyin arası-na oturttu;

"Caymak da neymiş... Otur oturduğun yerde," diye paylayıverdi Kapucuzade'yi; "Bana mebusluk lazım değil dedin; kimse kendisi için mebus olmayacak Hoca... Siya-settir, zordur... Demedik mi? Dedik. Bu işin başı. Hadi ra-hat ol. Gücenme..." dedi de yatıştırdı Hoca'yı.

Akşam geç saatlere kadar, çay içildi, sigara tütürül-dü, konuşuldu. Kapucuzade'nin, Hoca Yahya Efendi ile

Hüseyin Pertev'den önce ya da birkaç gün sonra yola çıkarılması; üye arkadaşların valilikçe hazırlığı yapılan mebusları uğurlama törenine katılmaması; Kapucuzade için ayrıca tören düzenlenmesi görüşü atıldı ortaya. Başlangıçta hemen de onaylanıveren bu görüşe karşı çıktı eski Kadı: "Olan olmuş, adamlar mebus seçilmişler... Ayırır iterse- nüz, karşınıza alırsınız büsbütün. Ağzına bakanı, sözün- den çıkmayanı, işaretini bekleyeni çoktur Hoca Yahya' nın," dedi. "İnandığı nedir bilmem. İnandığı nedir, siyaseti kimden yanadır? Bekleyelim, görelim... Kapucuzade ya- nında olsun, yoklasın bir zaman. Gazeteciyi olsun, bırak- masın eline adamın..." diye anlattı; yatıştırdı arkadaşları- nı.

Yukarışehir'in tepelerine ilk karın düştüğü, dorukla- rın aklandığı esintili, soğuk bir kasım günü yola çıkarıldı mebuslar.

Hükümet Konağının önündeki alan bayraklarla dona- tıldı. Büyüklü küçüklü okul öğrencileri, sıra sıra alanın bir yanına, tümen mızıkası başlarında seçkin bir süvari bö- lüğü karşı yanda yerlerini aldı. Sabah ayazında memurlar- dan, mebusların yakınlarından başka pek az kişi katıldı tö- rene.

Mebusların İstanbul'a gidecek eşyaları, bir gün önce- sinden bir katırcı koluna teslim edilmiş, çoktan yola çıkı- rılmıştı.

Besili, parlak tüylü iki atın çektiği bir yaylının içi halı- larla, yastıklarla döşenip dayatılmış, Vilayet Konağının önüne çekilmişti.

Mehmet Nuri Beyle mebuslar, arkalarında yirmi yir- mi beş kişiye varan, asker, sivil bir kalabalık, hep birlikte çıktılar Vilayet'ten.

Süvariler toparlandı, mızraklar kalktı; mızıka çalma- ya başladı. Vali ile yanındakiler ağır ağır yürüdüler geçti- ler askerlerle öğrencilerin arasından. Aralıklı, çat pat al- kış sesleri geldi uğurlayıcı kalabalıktan. Uzun bir süre ara-

banın çevresinde duruldu; ayaküstü söylenecek ne varsa söylendi; mebuslar arabaya bindiler. Nereden çıktıkları anlaşılmayan üç atlı zaptiye takıldı arabanın arkasına. Süvari bölüğü önde, yaylı araba ortalarda, üç atlı zaptiye onların arkasında; Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın üç üyesi, ilk hızla uzaklaştı gitti Malatya yoluna doğru. İttihatçı yandaşı olan Yusuf Kâhya ile eski Kadı Carıp Efendi, karşıtlarından Esat Hilmi ile Umran Rauf'tan başka, siyasette sözü edilir kim varsa hepsi, o sabah, uğurlayıcıların arasında, Vali Mehmet Nuri Beyin yanındaydı.

Heryıl kasım ortalarında bastırın kış, o yıl ağırdan aldı; aralık ayı boyunca gündüzler güneşli, ılık, geceler esintisizdi.

Dere yatağı dabakların, havuzlardan kuyulara, kuyulardan ambarlara, canlı, iş bilir gidiş gelişleri, uzaktan uzağa yankılanan seslenişleriyle dolardı. Çırpılan, toplanan, tokmaklanan derilerin şıptırtıları suyun şırıltısını bastırır; işin, üretkenliğin uğultusu ta uzaklardan duyulurdu. Şehrin çözüldüğü, yıkımın artık önlenemeyeceği burukluğuna karşı, dabakların iş üstünde didinip durmaları, henüz her şeyin bitmediğini düşünenlere umut verirdi.

Umran Rauf, seçim patirtisinde göreceğini görmüştü. Yüzünü eğer, önünü arkasını kollar da gezerdi; kuşku, korku doluydu yüreği.

"Mebusluğa soyunduk, yüzümüze gözümüze bulaştırdık. Soyuldum, canımı zor kurtardım. Alacağımı alsam, malı mülkü satabilsem ben buralarda durmam..." diye yakındı da, günü geldiğinde Esat Hilmi'nin un fabrikası ortaklığı için Hacı Münir, Sabuncu Nüşet, Bakırcı Sinelyan'la yaptığı toplantılara hepsinden önce koştu katıldı.

"Tuhaf... tuhaf adamsın valla Umran Bey..." dedi Bakırcı Sinelyan toplantıların birinde; "Zora yatmış yosma gibi... Hem olsun hem olmasın senin istediğin..." Keh keh gerinip gülmelere aldırmadı Umran Bey, "İşimize bakalım," dedi, sokuldu.

Bir sonraki toplantıda, Umran Rauf, İtalyan Adrio Şirketinin İstanbul temsilcisinden aldığı mektubu okudu ortaklara. Sinyor Lavino'dan gelen mektupta, şirketin deri fabrikası için gerekli hazırlığı yapmış olduğu, istenildi-

ğinde bir şirket yetkilisinin hemen yola çıkarılabileceği yazılıydı.

Konu enine boyuna tartışıldı. Toplantıya katılanlar, Yukarışehir tabakanesinin kendi denetimlerine geçmesi durumunda, İtalyan şirketi ile işbirliğine gidilebileceği görüşündeydiler.

Aylardır sürüncemede kalan vakıf ihalesinin sonuçlandırılması için Vali'nin sıkıştırılması gerektiği görüşüldü. Hemen o gün, oracıkta, Esat Hilmi'nin 'bizzat' kaleme aldığı dilekçe Vilayete verildi; bir benzeri Evkaf Nezaret'i'ne tellendi.

Dabaklar, kira konusunda, alışılmışın kayıtsızlığı içindeydiler. Yusuf Kâhyanın sık sık Vilayet'e indiği, ilgililerden; "Evrak Vali'nin önünde. Senet senet deyip de üstünüze gelen yok. Bakın işinize..." sözünü aldığı bilinirdi.

Vali Mehmet Nuri Bey, İttihatçı yandaşlarının hiç beklemedikleri bir haberin, Sadrazam Kâmil Paşanın Meclisten güvenoyu aldığına ilişkin haberin Vilayet'e geldiği gün verdi kararını.

Kimileri, Vali'nin ikili oynadığını, kimileri de, "Adımını doğru atsin, vali işe valiliğini bilsin," diyen Esat Hilmi ile yandaşlarının 'İttihatçıdır!.. Yardakçıdır!' suçlamalarından korktuğunu söylediler. Mektupçu Hasan Rüştü Beyin; altı bin kuruş kira aldatmacadır... Umran Rauf'un tabakaneyi ele geçirmek, yıkıp Mezre'ye taşımak için kurduğu düzendir. Vakfın sürmesi, kapının kapanmaması isteniyorsa, tabakanenin dabaklara kiralanması gerekir, diye verdiği yazılı görüş, tam tamına dört ay Vali'nin masasında bekledi.

Birçokları gibi Mehmet Nuri Beyin de içten içe vilayet merkezini tepeden düze indiren düşünceden yana ol-

duğu; zanaatı, ticareti, ahaliyi; geride ne kalmışsa onları da çekip indirmeyi amaçladığı bir başka söylentiydi... "Yazın başka kışın başka; yolun, yokuşun ne demek olduğunu bilmeyen yok... Biz vilayetin yüzümüzü ağartmasını isteriz," dediğini kendi ağzından duyanlar vardı.

Vilayet'ten vakıf mütevellisine gönderilen yazıda: "Altı bin kuruş yıllık kira teklif edilmişken, tabakanenin debağlar lehine iki bin yedi yüz kuruşa kiralınması haksızdır. Vakıf Senedinde, her ne kadar 'üye oyları geçerlidir' denilmekte ise de, teklifler arasındaki büyük farkın dikkate alınması, sözü edilen taşınmazın altı bin kuruş veren tarafa kiralınması gerekir..." denilmekteydi.

Şifa Müezzîn'in oğlu Yazıcı Hikmet, vakıf odasında, yazıyı okuyan Celâl Beyin; "Sende de vicdan yok herif!.. Bu işi buraya getiren sensin. Sırtarma!" deyip kapıyı Vakıf Temsilcisi Çolak Burhan'ın suratına çarptığını anlattı. Merdiven başında dikilmiş durmuş da; "Ekmeğin okkası bir kuruş... O para neyle kazanılır!" diye bağırmış Celâl Bey; "Yıkılsın... İş tutar adam kalmasın memlekette, bakalım neyinize yarayacak?"

O gün ipekhaneye bitişik sokaktaki boş evlerden birinde yıkıcılar çalışmaktaydı. Kapı kasaları, çerçeveler, tavan kirişleri sökülmuş; yıkıntı taşlar, kireç kesek artıkları kaplamıştı sokağı. İpekçi Celâl, kendisinden iki yaş büyük amcasına olup biteni anlattığı sıra, tok kazma sesleri, tavanların çöküşünden gelen horultular duyuluyordu. Cevdet Bey sıkıntılıydı. Celâl'in anlattıklarını dinlerken, ikide bir başını kaldırıyor, yıkıntılardan gelen gürültülere yüzünü buruşturuyordu.

"Kâhya'nın haberi var mı vilayetin yazısından?"

"Var... Şuayıp'ı gönderdim Kâhya'ya."

Cevdet Bey, yeğenine döndü;

"Ne dedi Kâhya?"

Şuayıp pencere önünde, ayaktaydı;

"Ben Kâhya'yı hiç öyle görmemiştim..." diye anlattı; "Yüzü morardı; gövdesi gerildi de kaskatı oldu sinirinden, 'İş oraya vardı... İş oraya vardı demek!' diye söylendi dişlerinin arasından."

"Başka?"

"Başka... Selâm söyledi. Babamın karara karşı çıktığını, heyetten istifa edeceğini söyledim."

Cevdet Bey;

"İstifa etme Celâl," dedi, "istifayı hiç düşünme... Umran Rauf, Hacı Münir'le Burhan'ı kendine ortak etmiş..." Sokağın içinden gelen haldur huldur gürültüye gözlerini kıstı, çenesini eğdi öyle kaldı. Gürültü dindiğinde; "Meydanı boş bırakmayalım büsbütün..." diye ekledi.

"İş oraya vardı, iş oraya vardı demek!"

Ustalar, Kâhya ile İpekçilerin Şuayıp'ı kâhya odasında, ayaküstü söyleşirken gördüler. Yusuf Kâhyanın yüzü kara sarı, çenesi kısık, alın çizgileri parmak parmaktı. Kapıya yürüdü;

"Gelin... Gelin hele Miralı, hepiniz gelin..." diye seslendi Şuayıp'ı uğurlarken.

Kâmil Usta, Kevork Usta, Miralı Usta... ustalar sokuldular. Kalfalardan üçü beşi bir arada, yaklaştılar, arkada durdular.

"Vali icarı Umran'a vermiş!..." dedi; elleri kuşağında, çenesi göğsündeydi Yusuf'un; ayağının ucuyla toprağı çentiklerdi çabuk çabuk.

Yüzleri gölgelendi dabakların...

"İyi... İyi valla," dedi Kâmil Usta, "Oyunbaz bunlar... Hepsi de..."

"Ne anlattı İpekçi'nin torunu? Söyle ki hayrına..." dedi Miralı Usta.

Kevork Usta, önlüğünü çıkardı, dürdü; yürüdü yanın-

dan geçti Yusuf'un, kâhya odasına girdi. Ustalarla kalfalar onu izlediler. Kâhya odası doldu.

En son Yusuf girdi içeri; vilayetten gelen kâğıtta ne denilmişse, Şuayıp'ın ağzından, öylece anlattı.

Dışarda suyun, rüzgârın, serçe sürülerinin birbirine karışan alışılmış sesleri; içeride, odada, öksürük, tıksırık, homurtular.. Bir süre böyle geçti gitti. Gani Kalfa, dışlerinin arasından birşeyler fısıldadı yanındakini kulağına.

Kevork Usta;

"Bu çamur cıvık, ele avuca gelmez bu, Çavuş," dedi; sesi bi tuhaf, boğuk boğuktu; "Ne edeceksiz şimdi? Verecek misiz işi Mezreliye?" diye ekledi.

Dabaklar gözlerini Kâhya'ya diktiler: Hüseyin Kâhyanın, Şehmuz Kâhyanın, Masat Kâhyanın zamanlarında; kıtlıkta, kuraklıkta, salgında; kazancı az bulduklarında dabakların dağılıp gittiklerini; ortalık olağana döndüğünde yeniden toplandıklarını hepsi bilirdi...

Yusuf, sandığın arkasına yürüdü, peykeye oturdu;

"Olanı... olacağı görüşsek gerek..." dedi, önüne baktı durdu. Dabaklardan çıt çıkmadı. Hepsi de bir an orada öylece varolmuş, hep öyle, hep öyle, sonsuza değin öyle kalacakmış gibiydiler. Duruşlarına iş görüp üretmenin, bir de o andaki kuşkunun anlık görüntüsü sinmişti... "Umran Rauf, kâğıdını almış, icarı sahiplenmiştir... Öyle mi?"

Dabaklar;

"Öyle..." dediler.

Yusuf;

"Hak bizimdir desek, kâğıdı gösterir..."

Dabaklar;

"Gösterir..." dediler.

"Vali'yi, zaptiye, Mezreliyi arkasına almıştır... Ağa deyip eline bakmak da, işi bırakıp dağılmak da aynı kapıya çıkar..."

Dabaklar birbirlerine baktılar; gün ortasında gölgeler düştü yüzlerine. Kâhya anlattı ki; altı bin kuruş icar da-

bakların hakkından kesilse yokluk, yılgınlık getirir; satılacak mala bölünse saracı, yemeniciyi, kavafı üzer; mal elde kalır... Böyledir de, Umran işe neden girmiştir?

"Yıkıntı yayıldı, dereye indi," dedi Kâhya; "yıkılanın yapıları, göçenin geleni yoktur. Burayı da Umran Rauf yıkp taşıyacaktır..."

Dabaklar;

"Çare... Çare nedir Kâhya?" dediler.

"Çareymiş... Çaresi mi kalmış?.." diye atıldı yaşlı Ke-vork. Deri önlüğü kucağında kapıya vardı; "Bildğini bildiğin gibi yap kurban! Danışılacak yanı kalmamış bu işin..." dedi Yusuf'a; çıktı gitti.

Sonraki gün öğleüstü, Vakıf Temsilcisi Çolak Burhan, yanında iki zaptiye, yamacı indi, suyu geçti; geldi dikildi kâhya odasının kapısına. Cüppesi, fesi, mesleri çiseleyen yağmurdan ıslak ıslaktı. Eşikte durdu, silkindi. Zaptiyeler boyahanenin girişinde kaldılar.

Burhan Efendi, iç içe dörde katlanmış bir tomar kâğıt çıkardı cebinden;

"Heyetin kararını getirdim Çavuş... Vilayetin yazısı da var..." dedi, tutuk tutuk.

Yusuf yerinden doğruldu;

"Geç, geç otur... Ayakta durma," dedi yumuşacık; kapı aralığında ötede dikilip duran zaptiyelere bakıyordu; "Asker de almışsın arkana... Neye gerekti?"

İçinin karası yüzüne vurmasa, kaşı gözü yerinde, boy-lu boslu adamdı Çolak Burhan Efendi. Uzunca burnunun altında bıyığı sivrice, tütün rengiydi. Bıyıkları oynadı durdu bir süre;

"Üstümüze vazife olmayaydı iyiydi Kâhya. Gözüme uyku girmez kahrımdan ya ne çare. Bir memleketin adamıyk biz. Ağamız, kardaşımız biliriz seni. Öl de..."

Kısık kara gözleri daha bir çukurlaştı Yusuf'un. Elini

uzattı sedire doğru;

"İyi... İyi söylersin... Geç otur şöyle."

Çolak Burhan kâğıt tomarının üstünden ikisini ayırdı aldı; sandığın üstüne koydu;

"İcar altı bin kuruş oldu... Umran Rauf'ta kaldı..." dedi, geçti sedirin bir ucuna ilişti.

Dabaklar boyahanenin girişinde, kemerlerin altında, ambar çıkışında ikişer üçer kümelendiler; zaptiyelere, Vakıf Temsilcisine bakıp aralarında fısıldaşıyorlardı:

"Askeri almış da gelmiş Çolak..."

"Korkmuş imansız..."

"Mezreli icarcı nerede?"

Saim Kalfa, boyahanenin kapısına, zaptiyelerin yanına geldi;

"İş nedir? Bi şey mi oldu hemşeri?" diye sordu zaptiyelerin uzun boylusuna. Gözü kâhya odasında idi.

"Dabakaneyi kapatacakmış o herif... Vilayetten yazı getirmiş," dedi kara kuru, güleç yüzlü zaptiye; "İcarı vermezmiş Çavuş Kâhya... Aslı var mı?" Sıra sıra ak, parlak dişlerini gösterip gülümsüyordu.

"Cıkkk..." dedi, Saim Kalfa. Kâhya odasına döndü:

Yusuf kâğıtları okudu, başını kaldırdı;

"Eyi... Kimse, gelsin alsın... Senin istediğin nedir?" dedi.

Çolak Burhan şaşırmıştı; doğruldu, sağına soluna baktı; oturdu yeniden.

"Şeeeeey... Benim istediğim... Benim istediğim, bi diyeceğin var mıydı? Ne vakit..."

"Diyeceğim şu..." dedi Yusuf; ağır ağır, tane tane; "Heyetin dabakaneyi verdiğini duyduk. İşlenmiş malı sayma... O kolay. Ambardaki kuruyu, kuyulardaki ilaçlı malı hesaplarız... İcarcı Umran ister parasını verir kendi alır, ister bize bırakır... Keyfine."

Çolak Burhan Efendi, oturduğu yerde başını kaldırmış, gözlerini iri iri açmıştı; duyduklarına inanamıyordu.

Heyettekiler, kâğıtları sen götür, bu iş senin başının altından çıktı deyip kenara çekildiklerinde, geç saatlere kadar Hacı Münir'in yakasını bırakmamış; neyi nasıl yapacağını sormuş durmuştu... İcar deyip uyuşmazlığa gitmeninدابakların ekmeğiyle oynamak olduğunu şimdi yakından görüyordu. Arkasına adam alıp geldiği, olup biteni Vali'nin yazısına bağlamak; korkusunu, ezikliğini gizlemek içindi.

"Yani essah mı? İcarı verdin mi sen Kâhya?" diye atıldı; hemen sustu, başını önüne eğdi.

"Zaptiye arkana almış da gelmişsin uşak... Ya ne etseydim?" dedi Yusuf; sesi alaycı, aşağılayıcıydı. "İcarcı kimse gelsin," diye yineledi. Çolak Burhan'ın büzüştüğüne, küçülüp kaldığına bakmadı... Kalkmaya davrandığını gördüğünde; "Bi de takımlar, tezgâhlar var; keskiler, merdaneler, çatkılar, boyalar, ilaçlar... İcarcı Umran alacak mı bunları?" Elindeki kâğıda dokundu Kâhya; "Heyetin yazısında yok..." diye ekledi.

"Alacak!... Alır elbet. İcarcı çıkmak kolay değil..." dedi Çolak Burhan, hiç düşünmeden. Bir an önce çıkıp gitmek-teydi gözü; ayağa kalktı, kapıya yürüdü.

Umran Rauf'un gelmesine kalmadı. Sonraki yirmi yedi gün, dabaklar, kuyulardaki ilaçlı malı çıkardılar, işlediler. Yukarışehir'in, Mezre'nin alıcıları ile anlaşıp işlenmiş, işlenmemiş deriyi elden çıkardılar; takımı, tezgâhı toplayıp boyahaneye yığdılar; kuyuları kapattılar.

Dereyatağının buğulu, puslu olduğu; tabakane üstünde, kale eteklerinde, vadi içinde kar tanelerinin ak ak savrulup uçtuğu, ürpertili, buruk bir şubat sabahı, dabaklar kâhya odasının kapısında sıralandılar. Giyimleri, kuşamları alışılmadıktı: Yünden, keçeden, deriden başlıklarını kulaklarına kadar indirmiş; dolaklarını, kalınca kalınca atkıları boyunlarına dolamışlardı. Çıkınları ellerinde, torbaları, heybeleri omuzlarındaydı. Birer birer kâhya odasına girdiler, satıştan paylarına düşen parayı aldılar; karşılıklı helallaştılar, çıktılar dışarı.

Kısacık, birdenbire, hiç dolmamış, hiç adam ayağı basmamış gibi boşalıverdi dabakların 'dabakane'si: Issızlaştı, sessizleşti ansızın. Suyun şırıltısından, kar tanelerini savuran rüzgârın fısıltısından başka bir şey duyulmadı.

En son gidenin arkasından Yusuf Kâhya odasından çıktı, eşikte durdu. Dabaklar ikişer üçer, uzunca bir dizide, dere içine inmişlerdi. Suyun içinde, taştan taş sekererek, zıplayarak uzaklaşıyorlardı. Uzakta, suyun öte yakasına varmış olanlardan bir grup vadi içinde, güneye inen patikanın üstüne sıralanmıştı. Arada bir dönüp arkalarına bakıyor, görünmez bir gücün çekiminde uzaklaşıyorlardı.

"Onlar nereye? Şunlar... dere içinden gidenler?" diye sordu Yusuf, Mirali'ye.

"Mezre'ye, iş tutmaya gidenler onlar Ağa."

"Ne iş tutarlar Mirali?"

Mirali başını iki yana salladı;

"Ne bulurlarsa herhal."

Ustalar boyahaneinin demir kakmalı, çift kanatlı kapısını kilitlediler; kilit üstüne bağlanan sicimin iki ucunu kırmızı mühür mumuyla mühürlediler. Çatkılar, merdaneler, keskiler, kireç, boya, ilaç çuvalları içeride bir araya toplanmış, sıralıca istiflenmişti. Girişe bitişik kâhya odasının pencere camları kar aydınlığında kara kurşuni bir renk aldı. Kar serpintileri yol yol eridi aktı camların üstündem.

Yusuf'un defterleri, anahtarları Vakıf Temsilcisine verdiğinin üstünden bir on sekiz gün daha geçti. Sözüm söz, senedim senettir deyip ortalıkta dolaşan Umran Rauf, kendisini sıkıştıran Defterdar Nuri Şerif Beye; "Yarından tezi yok, Yukarışehir'e çıkarım," dediği günün gecesinde öldürüldü. Zaptiyeler Umran Rauf'un karnından, kalçasından, şahdamarının üstünden bıçaklanmış kalın, kanlı gövdesini, adamlarından Kudret'in kapatması Iğıkili Pembe'nin evinde buldular. Pembe'nin altın, gümüş, bilezik, küpe karşılığı, bunun için kadın kız ayarttığı; gizlice evinde buluşturduğu söylendi.

Zaptiyeye götürülüp Binbaşı Zekeriya Beyin karşısına çıkarıldığında: "Senin bu Umran Bey dediğin bana gelirdi... Onu Kudret vurdu!" dedi, sözünde direndi Iğıkili Pembe; "Bey de bey olsa, fos tombalağın tekiydi... Ben ona kimi bulacaktım?" diye savundu kendini.

İstanbul'da, şeriatçı kalkışmanın Meclis'i kuşattığı; mebustu, mektepli idi, cemiyetçiydi deyip yol üstünde adam öldürdüğü günlerdi. Hareket Ordusu kalkışmanın üstüne yürüyordu. Eşkuya eskisi Kudret'in üstüne adam

salındı, bulunamadı.

İttihatçı bilinenler, Vali Mehmet Nuri Beyin iki yanlı, kaypak yönetimine karşı tetikteydiler. "Yusuf Kâhya bildiğini işledi... Ettiğini yanına koymadı Umran Rauf'un!" söylentileri yakıştırmadan öte gitmedi.

S O N

TÜRK YAZARLARI

- GÜNLERİN GETİRDİĞİ / Ataç
KARALAMA DEFTERİ-SÖZDEN SÖZE / Ataç
OKURUMA MEKTUPLAR / Ataç
PROSPERO İLE CALİBAN / Ataç
AŞKSIZ İNSANLAR / Oktay Akbal
ANILARDA GÖRMEK (1965-67) / Oktay Akbal
BİZANS DEFİNESİ / Oktay Akbal
DÜŞ EKMEĞİ / Oktay Akbal
İNSAN BİR ORMANDIR / Oktay Akbal
SUÇUMUZ İNSAN OLMAK / Oktay Akbal
DÖRT MEVSİM SONBAHAR / Ahmet Altan
SUDAKİ İZ / Ahmet Altan
YALNIZLIĞIN ÖZEL TARİHİ / Ahmet Altan
HESAPLAŞMA / Burhan Arpad
SÖZÜM SANADIR / Erdal Atabek
AHŞAP KÖŞKÜN HANİMEFENDİSİ / Zeynep Avcı
ELVEDA ALYOŞA / Oya Baydar
KEDİ MEKTUPLARI / Oya Baydar
GURBET / Nihat Behram
DOST / Vüs'at O. Bener
BİR GECE YOLCULUĞU / Gülderen Bilgili
KURTLAR / Peride Celal
ÜÇ YİRMİ DÖRT SAAT / Peride Celal
UZUN BİR GECE / Necati Cumalı
YEŞİL BİR AT SIRTINDA / Necati Cumalı
SİZİN HİÇ BABANIZ ÖLDÜ MÜ / Feride Çiçekoğlu
SUYUN ÖTE YANI / Feride Çiçekoğlu
UÇURTMAYI VURMASINLAR / Feride Çiçekoğlu
BALAT VE ÇEVRESİ / Jak Deleon
PIANO PIANO BACAKSIZ / Kemal Demirel
GEL ZAMAN GİT ZAMAN / Güzin Dino
EYLÜLÜN GÖLGESİNDE BİR YAZDI / Ferit Edgü
AŞK ARTIK BURADA OTURMUYOR / Nazlı Eray
DENİZ KENARINDA PAZARTESİ / Nazlı Eray
ESKİ GECE PARÇALARI / Nazlı Eray
GECEYİ TANIDIM / Nazlı Eray
HAZİR DÜNYA / Nazlı Eray
KUŞ KAFESİNDEKİ TENOR / Nazlı Eray
ORPHÉE / Nazlı Eray
PASİFİK GÜNLERİ / Nazlı Eray
YOLDAN GEÇEN ÖYKÜLER / Nazlı Eray
GECEDE / Leylâ Erbil
HALLAÇ / Leylâ Erbil
KARANLIĞIN GÜNÜ / Leylâ Erbil

MEKTUP AŞKLARI / Leylâ Erbil
TUHAF BİR KADIN / Leylâ Erbil
ADINI UNUTAN ADAM / Mehmet Eroğlu
ISSİZLİĞİN ORTASINDA / Mehmet Eroğlu
YARIM KALAN YÜRÜYÜŞ / Mehmet Eroğlu
BERLİN'İN NAR ÇİÇEĞİ / Fûruzan
EVSAHİPLERİ / Fûruzan
GECENİN ÖTEKİ YÜZÜ / Fûruzan
GÜL MEVSİMİDİR / Fûruzan
KIRKYEDİLİLER / Fûruzan
KUŞATMA / Fûruzan
REDİFE'YE GÜZELLEME / Fûruzan
YENİ KONUKLAR / Fûruzan
SALPA / Yılmaz Güney
SANIK / Yılmaz Güney
İSTANBUL'UN GÖZLERİ MAHMUR / Melisa Gürpınar
PASİFİK GÜNLERİ / Nedim Gürsel
SEVGİLİM İSTANBUL / Nedim Gürsel
SEYİR DEFTERİ / Nedim Gürsel
SON TRAMVAY / Nedim Gürsel
SORGUDA / Nedim Gürsel
UZUN SÜRMÜŞ BİR YAZ / Nedim Gürsel
CEHENNEM KRALİÇESİ / Selim İleri
HER GECE BODRUM / Selim İleri
MAVİ KANATLARINLA / Selim İleri
FENA HALDE LEMAN / Atillâ İlhan
TABULA RASA / Özdemir İnce
HANENE AY DOĞACAK / Şebnem İşigüzel
MURTAZA / Orhan Kemal
YETMİŞ İKİNCİ KOĞUŞ / Orhan Kemal
BAHAR İSYANCIDIR / Onat Kutlar
SİNEMA BİR ŞENLİKTİR / Onat Kutlar
YETER Kİ KARARMASIN / Onat Kutlar
AKIŞI OLMAYAN SULAR / Pınar Kür
ASILACAK KADIN / Pınar Kür
BİR CİNAYET ROMANI / Pınar Kür
BİR DELİ AĞAÇ / Pınar Kür
BİTMEYEN AŞK / Pınar Kür
KÜÇÜK OYUNCU / Pınar Kür
SONUNCU SONBAHAR / Pınar Kür
YARIN YARIN / Pınar Kür
BÜTÜN KUŞLARIN UYKUSU / Zülfü Livaneli
BİR KARA DERİN KUYU / Nezihe Meriç
BOZBULANIK / Nezihe Meriç
KORSAN ÇIKMAZI / Nezihe Meriç
MENEKŞELİ BİLİNÇ / Nezihe Meriç
TOPAL KOŞMA / Nezihe Meriç
SULAR AYDINLANIYORDU / SEVDİCAN / Nezihe Meriç
ROMAN VE YAŞAM / Fethi Naci
DAĞLARA YAZILIDIR / Çetin Öner
GÜLÜNÜN SOLDUĞU AKŞAM / Erdal Öz

HAVADA KAR SESİ VAR / Erdal Öz
KANAYAN / Erdal Öz
YARALISIN / Erdal Öz
GURBET YAVRUM / Aysel Özakın
MAVİ MASKE / Aysel Özakın
ESRARENGİZ BAY KARTALOĞLU / Fatih Özgüven
BERLİN GÜNCESİ / Demir Özlü
BİR YAZ MEVSİMİ ROMANSI / Demir Özlü
KANALLAR / Demir Özlü
ALAYCI ÖYKÜLER / Adnan Özyalçın
CAMBAZLAR SAVAŞI YİTİRDİ / Adnan Özyalçın
SAĞANAK / Adnan Özyalçın
BEYAZ KALE / Orhan Pamuk
CEVDET BEY VE OĞULLARI / Orhan Pamuk
GİZLİ YÜZ / Orhan Pamuk
SESSİZ EV / Orhan Pamuk
KARA KİTAP / Orhan Pamuk
KARA KİTAP ÜZERİNE YAZILAR / Derleyen: Nüket Esen
AYNADAKİ YÜZLER / Jale Sancak
BU GECE PERA'DA / Jale Sancak
SARI DEFTER / Handan Saraç
BEN, SİZ VE KÖPEKBALIKLARI / Mine G. Saulnier
GÜNEŞİN SAVRULDUĞU YERDEN / Ahmet Say
CAN ŞENLİĞİ / Abbas Sayar
DİK BAYIR / Abbas Sayar
ARAMIZDAYDI O GÜN / Zeyyat Selimoğlu
BİR ŞARKI GİBİYDİ / Zeyyat Selimoğlu
DENİZLERİN, İSTANBUL / Zeyyat Selimoğlu
DİREĞİN TEPESİNDE BİR ADAM / Zeyyat Selimoğlu
FOLKLOR ŞİİRE DÜŞMAN / Cemal Süreya
ON ÜÇ GÜNÜN MEKTUPLARI / Cemal Süreya
AĞRI'YA DÖNÜŞ / Haluk Şahin
SAVRULUP GİDENLER / Salim Şengil
ALLEBEN ÖYKÜLERİ / Ülkü Tamer
DİZBOYU PAPATYALAR / Tomris Uyar
GECE GEZEN KIZLAR / Tomris Uyar
OTUZLARIN KADINI / Tomris Uyar
ÖDEŞMELER / Tomris Uyar
YAZ DÜŞLERİ DÜŞ KİŞİLERİ / Tomris Uyar
YÜREKTE BUKAĞI / Tomris Uyar
YAZA YOLCULUK / Tomris Uyar
GÜNDÖKÜMÜ (1975-80) / Tomris Uyar
YAZILI GÜNLER (1985-88) / Tomris Uyar
AYKIRI ÖYKÜLER / Tahsin Yücel
HANEY YAŞAMALI / Tahsin Yücel
PEYGAMBERİN SON BEŞ GÜNÜ / Tahsin Yücel
BULMACA SÖZLÜĞÜ / Gül Önet

Şemsettin Ünlü YÜZ UZUN YIL

Yüz Uzun Yıl, kayalık tepeler üstündeki bir ortaçağ kentinin gün gün yıkılıp dağıldığı süreçte yaşananların çarpıcı romanıdır: Kentten aşağıda, ovada kurulan Vilayet Merkezi'nin büyümesinin; Hürriyet'in ilânının; bir uçtan bir uca esip tozutan değişim rüzgârlarıyla gelen alaca aydınlığın serüveni, bugüne uzayan akışıdır... Romanda konu edilen olaylar, o günden bugüne, bugünden yarınlara, insansoyunun yaşadığı ekmek kavgasının, özgürlük arayışının, aşkların, tutkuların, ihanetlerin birbirine bağımlı örgüsüdür. *Yüz Uzun Yıl* insanla birlikte var olan, kendini, doğayı, kendinden sonrasını sorgulama, dengeleme, kalıcı kılma istencinin tanıklığıdır. Okurlar, *Şemsettin Ünlü*'nün şiir yüklü, usta anlatımında, yaşamın özündeki acı-oyuna (trajediye) varıp çoğalan insan sevgisini, roman sanatının aranılan güzelliklerini bulacaklardır.

Kapaktaki resim: MICHAEL J. DEAS

ISBN 975-510-490-9

9 789755 104904 >

KDV içindedir

500 000